

ארגון יוצאי קובל בישראל

דפי הנצחה ומידע

מס' 14

הוצאת ארגון יוצאי קובל בישראל

יום הזיכרון לשואה ולגבורה - כ"ז בניסן תשס"ו - 25.4.2006

64 שנה לטבח יהודי קובל

תוכן עניינים :

מכתב מגרמניה (50)	דבר העורך (2)
ר' נחמיה מקובל- י. רפפורט (51)	63 שנה לרצח יהודי קובל (3)
שיחה עם בתיה בייגל-קוברינסקי (53)	ימיה האחרונים של קובל (6)
על יעקב קוברינסקי מספר קובל (62)	החריתות ביידיש בבית הכנסת (15)
קובל, מבחר צילומים (65)	הנספים הקדושים - משה בבצ'וק (18)
שיחה עם מאשה ליאור-שוסטר (68)	מסע הישרדות- אשר פרס (20)
חרוזים מהכלא הרוסי- יהודה כגן (75)	על קובל שהיתה ואיננה עוד- אלי מנדל (28)
עריסת הצופים היהודים- אלי מנדל (76)	דומם זורם לו הטוריה - אנה דולגין (30)
על דוד פרלמוטר (77)	אינני רוצה לשכוח- בלה זפרן (31)
קובל ביתי- מאיר בן-מיכאל (84)	יחיאל שיינבוים- גיבור גטו וילנה (32)
זיכרונות קובלאיים- אלי מנדל (86)	מרדכי אנילביץ- מנהיג גטו וארשה (34)
על שבט הוייסברוטים (88)	ילדים ומשפחות המצילים- "יד ושם" (35)
זיכרונות מוטל קפשוק (100)	חברים מנוער- אלי מנדל (37)
מכתבי משפחת גוטמן (108)	מקדשי השם בימנו-משה פראגר (39)
תיעוד משפחת רויטנברג (112)	ההיסטוריון עמנואל רינגלבלום (41)
התאחדות הנגרים- לב לוויין (118)	אהרל'ה- פרידה רוזנבלט בוכלוולד (43)
ילקוט מורשת- פרומה שוורץ (120)	הילדון היהודי פטרה- בלה זפרן (45)
על התנהלות אגוד ווהלין (122)	שמאי לאופר- לוחם (46)
עמותת דור שני שליך "יד ושם" (125)	נשף חנוכה תשס"ו- אלי מנדל (47)
צילומים מימות מלחמה (126)	יוכבד זיו- סבתא זפטא (48)
על טבח פולנים באוקראינה (131)	כפפות עור, כתם על קיר (49)

(מיקום הכתבה מצוין בסוגרים)

דבר העורך,

חוברת דפי הנצחה מס' 14 היא החוברת השביעית שבעריכת בני דור ההמשך בארגון קובל. חוברת דו-שנתית זו מציינת את פעילות בני דור ההמשך בהנהלת הארגון שהחלה לפני כשלוש שנים.

עניינה של החוברת הוא בראש ובראשונה בהנצחת זכר קהילת קובל שאבדה לנצח. אנו מנסים ללמוד על חיי הקהילה מהעבר הרחוק של קובל ועד ליום ההשמדה, הוא ו' באלול תש"ב, היום בו נלקחו תושבי הגטו השני של קובל להשמדה בבכובה. יום זה נקבע כיום הזיכרון לקהילת קובל, אירוע זיכרון אותו אנו מקפידים לקיים מדי שנה בשנה.

חוברת זו במתכונת מורחבת כבעבר, בעיקר תודות לפעילותו ההתנדבותית של בני גבירצמן, ידיד גדול לקהילה, ששוקד עבורנו על מלאכת התרגום מידיש ומגרמנית. זו הזדמנות להודות לו שוב ושוב על תרומתו הייחודית למען הארגון, בתרגום של כתבי יד, מכתבים, מסמכים וספרים, שחלקם מצהיבים מזוקן, קרועים וכמעט בלתי ניתנים לפענוח. וכמובן תודה ואיחולים לאלי מנדל, בכיר הקובלאים, שממשיך לכתוב ולספר ללא לאות על קורות הקהילה. אנו ממשיכים לראיין אותו והצטברו כבר עשרות שעות של שיחות מאלפות, על נושאים שהם חלק מהחיים האמיתיים של הקהילה, ביניהם גם נושאים שלא מצאו עד עכשיו ביטוי בכתובים.

פרקים המופיעים בידיש ב"ספר קובל", תורגמו כאן לעברית לראשונה, למען דורות ההמשך שאינם דוברי השפה. בחוברת זו גם שזורים תרגומים של פרקים נבחרים מ"פנקס קובל", הספר בידיש שפורסם בארגנטינה בראשית שנות החמישים של המאה הקודמת, ותרגומי מאמרים של קובלאים שיצאו במסגרת "ילקוטי ווהלין" ובמסגרות אחרות.

בחוברת זו, כבעבר, ניתנים קטעים ממספר ראיונות שנערכו לאחרונה, וקטעים מזיכרונות שבכתובים שהוציאו לאור בני הדור הראשון. בהזדמנות זו אנו פונים ומבקשים לאפשר לנו לראיין את בני הדור הראשון, לקבל קורות חיים, מסמכים וצילומים הקשורים לקהילת קובל. בחוברת זו גם מספר מאמרים שנלקחו מאתרי האינטרנט, הקשורים ישירות או בעקיפין לקהילת קובל, ולסיפור השואה והגבורה.

אנו מאחלים לכל בני הקהילה, בריאות טובה, שלום ונחת.

דברים שנישאו באזכרה: 63 שנה לרצח יהודי קובל, 11 לספטמבר 2005

אנו מברכים את יוצאי העיר לודמיר שהצטרפו אלינו גם השנה בקיום האזכרה השנתית: אזכרה לזכר בני משפחת הערים היהודיות קובל ולודמיר מחבל ווהלין שחרבו בשואה.
ב- ה' באלול תש"ב נלקחו שארית יהודי קובל, יהודי הגטו שב"חולות" להשמדה בניא ההריגה שבבכובה.

63 שנים חלפו מאז. מעריכים את מספר יהודי העיר שנרצחו בכ- 17000, מתינוקות בני יומם ועד לקשישים וישישים שבקהילה. 63 שנים עברו מאז ועד היום, שנים ארוכות של סבל וגעגועים של שארית הפליטה, בני הדור הראשון, ילידי העיר, שניצלו מההשמדה. רוב הניצולים מיהדות קובל הינם העולים ארצה הרבה לפני כיבוש הנאצים, אלו הם החלוצים והציונים שהתיישבו בערים, בכפרים ובקיבוצים ולקחו חלק פעיל בהקמת המדינה היהודית. חלק מהניצולים מהתופת, היו אלו שברחו ברגע האחרון ברכבות או בדרך אחרת, למזרה- אל תוככי רוסיה. חלק אחר משרידי העיר התגייסו לצבא הרוסי, או לצבא הפולני ונלחמו בחזית, מול הצבא הגרמני. חלק קטן של הניצולים נשארו בעיר ובסביבתה, הסתתרו במחבואים, נעזרו בגויים טובים, או חיו תחת זהות שאולה. רק מטי-מעט, בני המזל שביניהם, שרדו את התקופה הנוראה. מעט מאוד בני-קובל נלחמו כפרטיזנים בנאצים, עקב התנאים האובייקטיביים ששררו אז.

63 שנים חלפו ובני הדור הראשון הקימו משפחות והיום חלק נכבד מחברי יוצאי קובל הינם בני דור שני, שלישי ורביעי. בני הדור הראשון שבחברי הארגון הולכים ומתמעטים, גם בני הדור השני אינם עוד צעירים וחלקם, בניהם של החלוצים הראשונים שעלו ארצה, בשנות העשרים של המאה הקודמת, כבר הגיעו לגבורות.

כיום, כמחצית מאנשי וועד יוצאי קובל הם בני דור ההמשך והם גם מנהלים את הפעילות השוטפת. הצלחנו במקום שקהילות גדולות מאיתנו נכשלו: הצלחנו לעניין את בני דורות ההמשך בהמשך הפעילות, בשימור ותיעוד ובהנצחת העיר ויהודיה.

מעבר לפעילות השוטפת אנו מתרכזים כרגע באיסוף חומר מבני דור ראשון וממשפחותיהם וקיום ראיונות בקצב מואץ. נציין את המשוררת והסופרת בת ליוצאי קובל, יהודית כפרי שעוזרת לנו בכך. ביחד עם הראיונות אנו גם מרחיבים את הידע על ההיסטוריה של קובל היהודית, על חיי היום-יום בה, לפני ההשמדה והחורבן. בני גבירצמן עיתונאי בדימוס שאינו קובלאי, מתרגם עבורנו מאמרים וקטעי עיתונות מתוך ספר פנקס קובל שיצא לאור בידיש בארגנטינה לפני 55 שנה.

חברנו לוועד, יוסף גולדמן, הביא לנו בשעתו את מסמך הנמקות גזר הדין של בית המשפט הגרמני שזן שניים מבכירי הרוצחים הנאצים. תרגום ההנמקות הושלם ע"י בני גבירצמן שגם תירגם את העיתונות

הגרמנית שדיווחה על המשפט. ניסינו להשיג את העדויות של היהודים שניתנו במסגרת המשפט - עד עתה ללא הצלחה. פעילות זו, כשתסתיים, תתועד בחוברת מיוחדת.

במסגרת פרויקט העדויות של הבמאי **שפילברג** רואיינו בזמנו כעשרים קובלאים. גטו קובל מוזכר בעוד כמאה ראיונות אחרים. נבדוק אפשרות רכישת העדויות לצורך הרחבת המידע על מה שהתרחש בעיר בשנים 1941-1944, פרק עלום וכמעט לא ידוע.

המידע הניתן כיום להשגה דרך האינטרנט הוא עצום ואנחנו משתדלים לעקוב אחר כל הקשור לעיר קובל. וזה המקום לציין שחסרים לנו להמשך הפעילות מתנדבים השולטים והמעודכנים באמצעים האלקטרוניים, נדרשת לנו עזרה בעריכת ראיונות, תרגום וכו'. כל עזרה תתקבל בברכה.

מיהודי ארה"ב התקבלו, דרך חברתנו בת הדור הראשון, **בלה זפרן**, 2500 דולר שיועדו אך ורק לצורך שיקום המצבה באתר הרצח שבבכובה. בלה מבקשת שנשפץ את האתר וניטע סביב למצבה עצים. ביצוע פעילות זו תעשה רק בשנה הבאה.

עדיין לא הסתיים עניין צוואת המנוחה **תמה קרביץ**. בהקשר להנצחת יהודי קובל שביקשה תמה ז"ל, הושגה התקדמות כלשהי המקובלת גם ע"י אנשי "יד ושם".

חברנו בן דור המייסדים, **דר' מרדכי זיו-ליברזון**, פתח לאחרונה ביוזמה מבורכת: בירורים עם השלטונות באוקראינה על אפשרויות ותקדימים להחזרת בית הכנסת הגדול בקובל לידי היהודים. נאחל לו הצלחה במשימה קדושה זו.

זקן ובכיר הקובלאים, **אלי מנדל**, לא קופא על שמריו. אלי, ביחד עם **צבי חיים פולישוק** ודר' מרדכי זיו, ממשיכים וכותבים ומספרים לנו, בני דורות ההמשך, על זיכרונותיהם מהחיים בקובל שאיננה עוד. הראיונות עם אנשי קובל מתרבים והולכים, לצערנו לא בקצב הרצוי. רק חלק קטן מהמלך הראיונות ניתן למצוא בדפי המידע שאנו מפרסמים. השנה הוצאנו לאור שני חוברות עבות כרס של דפי מידע.

וכאמור אנו מבקשים מכל הקובלאים בני הדור הראשון, הסכמה לפגישות ושיחות פנים אל פנים, או לשיחות טלפוניות איתם. אנו מתארגנים לתחילת הפעילות הקשורה בהוצאת ספר/אלבום משפחות קובל על סמך החומר שקיים בארכיון קובל. בחודשים הקרובים נרכז ונעביר לידיעתכם רשימה של משפחות הקובלאים עליהם יש לנו מידע.

כל הפעילות המבוצעת עולה לנו כספים רבים והקופה מתדלדלת. נודה לכם על תרומות לארגון ביד נדיבה.

אני מאחלים לכל באי האזכרה בריאות ונחת והמשך הקשר עם הארגון.

טכס האזכרה השנתי ו' באלול תשס"ה - 63 שנים לטבח יהודי העיר קובל.

גם השנה הטכס היה משותף לאנשי קובל ולאנשי העיר הסמוכה לודמיר. יו"ר איגוד ווהלין וחברנו לוועד קובל, אהרון שטיין, נשא דברים בשם האיגוד. חברת הנהלת ארגון קובל, בת דור ההמשך, מלי וורוצלבסקי, הנחתה את הטכס וסקרה את פעילות הארגון.

מתוך הספר "פנקס קובל" שיצא לאור בארגנטינה, בשנת 1950, בשפת היידיש, תורגמו הפרקים על ימיה האחרונים של העיר והודיה.

תרגום: בני גבירצמן.

פרק י.

מלחמת העולם השנייה. – הסובייטים משתלטים על העיר. – החיים בעיר תחת השלטון הרוסי-סובייטי

כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה וגרמניה התנפלה על פולין (ב-1 בספטמבר 1939), ורוסיה חתמה עם גרמניה על ההסכם ה"רוסי-גרמני" [הסכם מולוטוב-ריבנטרוף], שהביא לכך ששתי המדינות הנזכרות לעיל חילקו ביניהן את פולין, נפלה עירנו קובל תחת השלטון הרוסי-סובייטי. הגבול הרוסי-גרמני באזורנו היה אז לאורך הנהר בוג, הנמצא 70 קילומטר מערבית לקובל. באותה תקופה זרמו יהודים רבים, בעיקר צעירים, שבאו מעברו השני של הבוג, לאחר שנמלטו בעוד מועד מערים ועיירות פולניות, שלאחר מכן נכבשו בידי הצבאות הגרמניים. כאשר הטנקים הסובייטיים הראשונים, שלצידם צעדו חיילים וקצינים על מלוא ציודם ונשקם, נראו בעיר, קידמה האוכלוסייה היהודית את פניהם בפרחים והשמיעה הרבה סיסמאות וקריאות תמיכה בכובשים החדשים עם מנהיגיהם.

הרוסים התארגנו בעיר והקימו מועצה שניהלה את כל ענייני העיר. ככל שהאוכלוסייה היהודית היתה בטוחה שלא יאונה להם כל רע וכי השלטון החדש ידאג לאספקת מזון לתושבים, הורגש מייד מחסור במוצרי מזון. חסרו לחם, קמח ואמצעי מחיה בסיסיים אחרים. הרוסים תפסו את כל המוסדות והמיתקנים הציבוריים בעיר, והמועצה הוציאה הוראה לכל האוכלוסייה האזרחית להירשם. הוראה זו, כמובן, בוצעה מייד.

ההנהלה העירונית הצבאית תפסה גם שורה של חנויות גדולות ושירותים, כגון חנות הסידקית של יוסף שוחט, החנות הסיטונית של באקאליי, טחנותיהם של ארמניקס וצוקערמאן וחנויות גדולות דומות, שבעליהן לא הורשו להיכנס אליהן, והסחורות והמזון שהיו בהן נמכרו לאוכלוסייה במחירים זולים.

כל שאר החנויות הקטנות, המפעלים הקטנים ובתי המלאכה של כל המקצועות והמלאכות, לא נתפסו ויכלו להמשיך במסחר ובמלאכה כמו קודם, אבל תחת השגחת השלטונות, שדאגו לכך שהמחירים לא יהיו גבוהים מדי.

כן הוקמו מפעלים שיתופיים קטנים, שנוהלו יחדיו על ידי פועלים ובעלי בתים לשעבר. חומרי הגלם שנדרשו למפעלים הללו ולמפעלים הזעירים האחרים, ומוצרי מזון עיקריים כגון בשר, קמח ואחרים, סופקו תחת פיקוח קפדני, באמצעות מועצת התזונה.

במקביל הותר לעסוק במסחר זעיר בין האוכלוסייה העירונית האזרחית לבין האיכרים מכפרי הסביבה, שנהגו לבוא העירה בימי השוק והירידים, כדי למכור את מוצרי הכפר שלהם. בזמן הראשון הזה של הכיבוש הרוסי, נשלחו מהעיר לעומק רוסיה, כחשודים בפטריוטיזם פולני או גרמני, הרבה פולנים עם משפחותיהם. גם כמה משפחות יהודיות עשירות (ארמאניק ואחרים) נשלחו לסיביר כבורגנים או מכיוון שעברו על ההוראות והתקנות החדשות.

בזמן הגירושים הללו נעלם מהעיר יוסף שוחט, הסוחר והגביר הידוע והמכובד, מבלי שאיש ירגיש בכך ומבלי שייוודע באיזה אופן. היו שאמרו, כי תמורת תשלום נאה קיבל מטוס, שהעביר אותו למקום מיבטחים אי שם בחו"ל וכי משם הוא עבר לצפון אמריקה (אבל איש לא היה בטוח בכך).

כל אלה קרו בחודשים הראשונים של הכיבוש הרוסי. מאוחר יותר קיבלו החיים אופי יותר שליו ויציב והיהודים כבר החלו להתרגל לצורת החיים החדשה ולמתשבה, כי כך צריך להיות.

זאת בפרט, לאחר שהחלו להגיע ממקורות שונים ידיעות ולחישות בלתי רשמיות באיזו ברבריות מתייחסים הגרמנים, הנאצים, לאוכלוסייה היהודית בערים ובעיירות מהצד השני של הגבול, שם נמצאים הגרמנים. בוודאי שכאן בקובל היו מרוצים ומאושרים מכך שקובל נפלה תחת השלטון

הרוסי, שבחסותו החיים הפיזיים של היהודים מובטחים ובמספר מקרים אפילו מועדפים על פני האוכלוסייה הפולנית.

אבל מצד שני שררה בקרב חלק מהיהודים אי שביעות רצון מסויימת (מובן מאילו שלא הציגו אותה בגלוי), מפני שהרי לא היו לגמרי חופשיים לעסוק במסחר, לעבוד במה שרוצים ואיך שרוצים, כפי שהיו רגילים קודם אצל הפולנים. אומנם בעת השלטון הפולני סבלו היהודים מאנטישמיות קשה ונאלצו לעמוד בדיפות ונגישות שונות, אבל כל זה כאילו נשכח, כי עכשיו חשו יהודים שאינם חופשיים ושידיהם כבולות במסחר הרבה יותר מקודם.

הכל היה תחת ביקורת והשגחה קפדנית של השלטון הסובייטי על כל פרט קטן במסחר ובתעשייה. זאת אל תעשה ואת ההוא אל תמכור. הכל היה חייב בדיווח וברישום במוסדות השלטון הנוגעים בעניין, ושום דבר, אפילו הקטן ביותר, לא יכול היה להיעשות ללא היתר מהשלטון הצבאי ואפילו מן האזרחי, שהיה בדרגה נמוכה יותר ונאלץ בעצמו לדווח על כל דבר להנהלה הצבאית של העיר. אבל כאמור, התרגלו האנשים לאט לאט ובמשך הזמן, לצורת החיים החדשה וברצון או שלא ברצון, התאימו את עצמם לכל, אם היה להם נוח בכך או לאו. מפני שכל ברירה אחרת הרי לא היתה. הכאיב מאוד ליהודי קובל כאשר מייד עם כניסת הרוסים העירה נסגרו הגימנסיה העברית "תרבות" ובית הספר "הרצליה" (מאוחר יותר נפתחה גימנסיה יהודית) והנוער היהודי הלומד, שעד כה חונך בעברית ודיבר בה, לא היה לו היכן להמשיך את לימודיו. בחדרים מהסיגנון הישן כן הירשו ללמד ילדים ומורים מבתי הספר הסגורים נתנו שיעורים פרטיים בבתים יהודיים.

כל בתי הכנסת ובתי המדרש היו פתוחים לכניסה חופשית של מתפללים יהודיים כמקודם, פרט לבית המדרש העירוני הגדול, שהפך בידי הרוסים למחסן צבאי.

החיים הלאומיים-חברתיים היהודיים בעיר, בכל צורותיהם וגוניהם, שהתנהלו קודם לכן, נעצרו וקוצצו והפעילות הוגבלה רק לסיוע כלכלי, סוציאלי או פילנטרופי.

הנוער נהג להתכנס לבילויים בערבים באולמות הריקודים ובמקומות בילוי אחרים, כגון תיאטרון וקולנוע. צעירים רבים החלו לעבוד במוסדות ובמשרדים ממשלתיים והתמנו למישרות שונות. גברים בגיל צבא נקראו לשירות צבאי ונשלחו לרוסיה לשרת שם במקומות שונים.

באותו זמן אירע מקרה שעשה רושם גדול בעיר. זוג שהיה להם מקודם ניירות דרישה (ויזות) לארץ ישראל, שנשלחו על ידי קרוביהם בארץ ישראל, הורשו על ידי הממשלה הסובייטית, לאחר מאמצים ממושכים, לצאת את הארץ. ביום שבו נסעו מהעיר, ליוו אותם יהודים, גדול כקטן, במבטי קנאה, על כך שהיה להם המזל והזכות לנסוע. הכל איחלו לעצמם בדממה, שגם הם יזכו בנס כמו זה שאירע לזוג המאושר הזה.

בתנאים כאלה נמשכו החיים תחת השלטון הרוסי החדש, במשך שבעה חודשים. עד שבוקר אחד הופיעו על קירות הבתים בכל הרחובות, הודעות שבהן נאמר, כי כל מי שרוצה לעבור לצד הגרמני, כדי להתאחד מחדש עם משפחתו הנמצאת שם, צריך להירשם ואז יקבל היתר לכך.

ואכן, יהודים ונוצרים רבים, שבני משפחתם נמצאו בפולין מהצד השני, תחת הכיבוש הגרמני, באו להירשם. שלושה חודשים לאחר ההרשמה – היה זה ב-10 ביולי 1940 בשעה 3 לפנות בוקר – העירו את כל היהודים שנרשמו לעבור לאיזור הכיבוש הגרמני. התירו להם לקחת עמם לדרך רק חבילה קטנה עם הדברים הנחוצים ביותר (כמה בגדים ומזון), ריכזו אותם במקום אחד ומשם שלחו אותם לעומק רוסיה. מאומה לא עזר, לא בקשות ולא השתדלויות. מה גם שלא היה זמן לכך, כה מהיר כברק נעשה הדבר. לעומת זאת הפולנים, הגרמנים והאוקראינים שנרשמו, נשלחו כפי שהובטח להם אל צידו השני של הגבול, לפולין תחת הכיבוש הגרמני.

באותו רגע לא יכלה האוכלוסייה היהודית להבין את היחס של השלטון הסובייטי ליהודים, יחס שנראה כהבעת אי אמון בהם, וצעד שלילי לגביהם. אומנם לאחר מכן התברר כי הודות לצעד זה ניצלו המגורשים מהשמדה. אבל באותו רגע היה זה – כאמור – דבר מטריד ובלתי מובן.

הצעד נראה כאי-הבנה, מפני שהמשמעת והנאמנות של האוכלוסייה היהודית לשלטון הסובייטי היו מושלמים וכך גם נותרו לאחר מכן. רק ברקע היתה, כאמור, מידה מסויימת של אי שביעות רצון מוסתרת, בגלל השינוי בצורות החיים והתחושות הלאומיות, כמו במובן הכלכלי, שהיהודים היו מוכרחים (גם אם לא ברצון) להתאים אליהם את עצמם, כי כך היתה ההוראה והחוק של השלטון החדש.

וכך התנהלו החיים כהרגלם עד ל-22 ביוני 1941 כאשר הגרמנים ימח שמם התנפלו על רוסיה ללא הצדקה.

התנפלות הגרמנים על רוסיה וכניסתם לקובל

בערב הקיצי של יום ראשון, ה-22 ביוני 1941, כאשר העיר עדיין היתה שקטה ושלווה יחסית, כרגיל לימי ראשון, נפגשו יהודים מי עם בני משפחתם לבלות מעט ומי באירוע חברתי. בני הנוער בילו בין השאר באולם ריקודים ואחרים סתם טיילו ברחובות ושוחחו בנעימות. לפתע נשמע רעש חזק של מטוסים מתקרבים, והדבר משך את תשומת לבם של הכל. אף כי לא היה נדיר לשמוע רעש מטוסים, שטסו לעיתים תכופות מעל לעיר, חשו הכל כאילו הפעם זה שונה מהרגיל. לכולם היתה לפתע תחושה מוקדמת של דאגה, חוסר ביטחון ופחד, בשומעם פתאום בערב הקיצי השקט והנעים, את רעש נחיל מטוסים, המתפשט כעופות טרף על פני השמיים מלאי הכוכבים.

הכל יצאו מבתיהם לרחוב, כדי לראות מה קרה פתאום, ואילו מטוסים אלה שהופיעו לפתע בהמוניהם באמצע הלילה. הכל התבוננו בשמים בראשים מתוחים והיהודים העלו השערות וסברות שונים. אחדים הבינו, כי אלה סתם תמרוניים של כוחות האוויר הסובייטיים. אחרים – שבוודאי שולחים כאן צבא באוויר לגבול הגרמני, כדי לתגבר שם את העמדות, כי משהו מדברים ומשהו כבר שמעו אומרים דברים העוברים מפה לאוזן, שלא הכל חלק ולא הכל בסדר בין רוסיה עם "הידיד" החדש (גרמניה הנאצית), שמלכתחילה לא היה בו אמון, אבל כנראה שמסיבות דיפלומטיות וחשובים צבאיים ועניינים אחרים, היו מוכרחים להשתיק זאת בינתיים, כדי להיטיב להתכונן מבחינה צבאית ולשמור על הגבולות וכולי. כך עמדו יהודים ושוחחו כמנהגם.

גם אנשי צבא רוסיים, חיילים וקצינים, שבילו בלילה זה במועדוניהם ובבתיהם הפרטיים, יצאו לרחוב והתבוננו בשמים, מעט נרגשים ותמהים. אפילו להם, כך נראה, היה חידוש בהופעת המטוסים הרבים כל כך בצורה פתאומית כזאת, וגם אצלם היו חילוקי דעות לגבי מקורם. של המטוסים, כמובן. הרי זה בכל זאת היה ערב, (היה חשוך) והם טסו בגובה רב. אבל בכל זאת הגיעו למסקנה, כי אלה "נאשי", שלנו, כלומר רוסיים. כך אמרו החיילים והקצינים בפירוש: "טא נאשי" (כן שלנו).

וכאשר קצין אומר כך בכבודו ובעצמו, הרי הוא יודע מה הוא מדבר ואז אין מה לפחד, ומדוע צריך להיות מוטרדים? ואכן הכל נרגעו מעט וחזרו לבתיהם. אבל היתה זו שלווה מעושה, כי בלב פנימה היה לכל אחד בכל זאת קצת פחד ואות אזהרה, שמשהו לא טוב עומד בפתח, בין אם המטוסים יהיו רוסיים או בכלל גרמניים. והלילה בכלל לא עבר בבתי היהודים בשקט.

וכפי שניבא ליבם של יהודים רבים כל כך, שוב נשמע עם עלות השחר, באור ראשון, שאון בואם של מטוסים רבים מעל לעיר. מייד נשמעו פיצוצים עזים של פצצות מתפוצצות, שהרעידו את האוויר. מבוהלים יצאו כולם מבתיהם לרחוב כדי לראות מה קרה. הפעם כבר היו משוכנעים הכל שאלה מטוסים גרמניים. הם השליכו פצצות בקירבת תחנת הרכבת וב"קובל ווטאראיי" ("קובל השניה" - צפונה לפסי הרכבת שחצו את העיר, אוור בו כמעט לא גרו יהודים), לא הרחק מפסי הרכבת, וגם ב"חולות" על הגינה ליד בית ה"קראסאוויצעס" ("היפייה" - בית קפה ידוע בקובל). בהפצצה זו נהרסו כמה בתים וכמה אנשים נהרגו.

פחד ומורא אפפו את הכל נוכח ההפצצה הפתאומית שלא ציפו לה. כרכרות העזרה הראשונה התרוצצו בעיר, כדי לאסוף את הפצועים וחשו ממקום אחד למישנהו כדי לכבות את הבתים העולים בלהבות.

החיילים שהתאכסנו בקסרקטין ב"גורקיי" ובבתים פרטיים, נראו מתחילים להתכונן לעזיבה בחיפזון ובבהלה. רכב צבאי, טנקים, ציוד צבאי אחר וכלי מלחמה, הופיעו בעיר במלוא ציודם וחימושם. גם מטוסים רוסיים כבר נראו טסים והבהלה והפחד היו גדולים עד לאין שיעור, כי כבר נודע, שגרמניה תקפה את רוסיה ללא התראה והכל חשו מייד, כי אסון גדול מתקרב.

מחשש להפצצות נוספות, נמלטו רבים אל מחוץ לעיר, לשדות ולחורשות. היו שהתחבאו במרתפים ובבתי אבן. יהודים רבים התחבאו עם נוצרים ב"קוסטשיאל" (הכנסייה הפולנית) שבקרבת "פאמיאטניק" (חגל-עד שמימי נפוליון), שהכומר שלה הזמין גם את האוכלוסייה היהודית לבוא לשם כדי למצוא מחסה מפני ההפצצות.

כמה ימים נמשכה הפניקה בעיר. החלו לבוא מהחזית חיילים פצועים רבים ובתי החולים נתמלאו בהם. גם בתי ספר, בתי כנסת ובתים אחרים ומיתקנים הפכו במהרה לבתי חולים עבור החיילים הפצועים הרבים שהגיעו. במקומות אלה קיבלו הפצועים עזרה ראשונה ומייד נשלחו הלאה.

מההפצצות התכופות והקרבות באוויר, בין המטוסים הגרמניים והרוסים, נעשו האנשים מבולבלים והתרוצצו ממקום אחד למישהו, מבלי לדעת מה להתחיל לעשות ואיך להציל את עצמם. החזית התקרבה לעיר מיום ליום ואפילו משעה לשעה. שכן כידוע ההתקפה הגרמנית על רוסיה היתה בוגדנית וללא התראה, והכוחות הרוסיים הקטנים במספר לא יכלו ברגע הראשון להתייצב בכל עוצמתם נגד האוייב והיו מוכרחים לסגת.

פורסמה הודעה, כי מי מהיהודים שרוצה בכך, יכול לבוא עם הצבא הרוסי הנסוג. צעירים יהודיים רבים וגם יהודים מבוגרים, הצטרפו לשיירות הצבא ונסעו עמהן. מי ברכבת, מי בסוס ועגלה ואפילו בהליכה ברגל.

רוב הנוסעים היו כאלה שחשו לא לגמרי "כשרים" פוליטית מבחינת המימשל הגרמני הנאצי; כאלה שעבדו במוסדות ממשלתיים רוסיים וכדומה. נסעו גם יהודים כאלה שסתם נבהלו ורעדו אפילו לשמע השם גרמני-נאצי. אבל החלק הגדול, אולי 90 אחוז מהאוכלוסייה היהודית, נותרו בעיר, מבלי לתאר לעצמם ומבלי להתכונן לאסון הגדול ולשואה הגדולה שציפו להם.

היו מקרים שבהם גברים שהיו מוכרחים לנסוע יכלו לקחת עמם את ילדיהם ונשותיהם, אך האחרונות (הנשים) לא רצו לנסוע בגלל המחשבה הטפשית שמוטב להן לשמור על הבית ועל מעט הרכוש שלהם, שהיה חבל להן להפקיר אותם. יהודים רבים, רבים מאוד, דווקא כן רצו לעזוב את העיר אבל כבר לא היה להם מקום בשום מקום (בשיירות הרוסיות הנסוגות).

לפני שהיה זמן להתבונן סביב היכן נמצאים בעולם ומה להתחיל לעשות, כבר היו כל הדרכים הרחק מחוץ לעיר תפוסות על ידי חיילים גרמניים וכנופיות אוקראיניות וכבר אי אפשר היה להימלט. הדבר קרה בגלל הבגידה והגייס החמישי (המרגלים) של אוקראינים רבים, שניהלו עבודה מתחרתית לטובת גרמניה ובכך סייעו להתקרבות המהירה של החזית לעיר. בשבת, ה-28 ביוני 1941, כבשו נחילי הצבא הגרמני-נאצי את קובל.

פרק יב.

קובל תחת השלטון הגרמני-נאצי. – מותו האכזרי של הרבי מטריסק, ר' וועלעוועלע

כשנכנסו הצבאות הגרמני-נאציים העירה, עדיין בערו מספר בתים בחלקים הצדדיים של העיר וקרוב לתחנת הרכבת, לאחר שנפגעו בפצצות וברירות שזה אך פסקו, ואיש לא טרח לכבותן. אבל העיר גופה נותרה כמעט לגמרי ללא נזק. יהודים שוב תלו זאת בברכתו הישנה של הצדיק מניסכיזש ז"ל, שפעם, לפני שנים, בירך את קובל כי לשריפות לא תהיה כל שליטה על העיר. רובה של האוכלוסייה היהודית נחבאה בבתים ובמרתפים. פחדו לצאת ברגע הראשון אל הרחוב. באותו בוקר עצמו העיזו יהודים שהתחבאו בחצרו של **באקסער**, לצאת משם. הם נתקלו בצבא העובר וכולם, 22 במספר, נורו בו במקום. ביניהם היה עורך הדין הצעיר **יעקב גובערמאן**. אלה היו ראשוני הקורבנות.

לפי הוראת המודעות הראשונות שהודבקו על הקירות בידי השלטון הגרמני, הלכו מנהיגי הקהילה **ווילי פאמערמאן**, **משה פערל**, **ווידרע** ועוד כמה בעלי בתים, עם ראש הקהילה, **הרב נחום משה טווערסקי** בראש, להתייצב לפני מפקד העיר, קעמפף. הוא הורה להם שכל החנויות והשירותים ימשיכו לפעול ועל כולם כמו גם על כל הבתים היהודיים הפרטיים צריכים לתלות טבלאות צהובות. כל היהודים, גברים, נשים וילדים, חייבים לשאת על זרועם סרט לבן עם מגן דוד כחול. מובן מאליו שההוראה בוצעה.

כשנפתחו החנויות, הופיעו הרבה איכרים אוקראיניים, לרוב שקצים צעירים, ולקחו מכל הבא ליד במחירים אפסיים ורבים אפילו כלל לא שילמו.

בחנויות רבות נכנסו חיילים גרמניים ואזרחים אוקראיניים וסתם שדדו מכל הבא ליד. מיתקנים ורהיטים הם שברו והשליכו לרחוב. החיילים הגרמניים שעברו ברחוב התבוננו איך הרכוש והסחורות היהודיים נשדדים ומושמדים ונהנו הנאה פראית מהמראה שנשקף לעיניהם, הצופים המרוצים. כעבור יומיים הוקמה על ידי השלטון הגרמני כנופיית-משטרה, שהורכבה ממספר גדול של שקצים וביריונים אוקראינים מתושבי קובל גופה וגם מכפרי הסביבה.

מנהיג השוטרים הרוצחים האוקראינים היה ד"ר פירוגוב (תושב קובל) ואשתו, שהתבלטה במעשיה הרצחניים לגבי היהודים עוד יותר מאשר בעלה.

המפקד הראשי של המשטרה האוקראינית היה גרמני אחד, פושע בשם מאנטעל.

בתנאים אלה אפשר לתאר איך חיתה האוכלוסייה היהודית בעיר ובאיזה מצב מבולבל היא נמצאה. בשתיקה החלו להתביא מזון, אמצעי מיחיה וחפצי ערך ובכלל כל מה שהיה לו איזה שהוא ערך, כדי שאולי אפשר יהיה באמצעותו להציל את החיים בעת צרה.

ניתנה הוראה, כי ליהודים אסור לצאת לרחוב לפני שעה 10 בבוקר ואחרי שעה 6 לפנות ערב. יהודים רבים הותקפו ברחוב על ידי אזרחים אוקראיניים וחיילים גרמניים, ולאחר שהיכו אותם קשות, גזרו את זקניהם ושיחררו אותם בלעג ובצחוק פרוע.

הרבי מטריסק, ר' **וועלוועלע**, קיבל הוראה מייד עם בואם של הגרמנים, להתייצב לפני המפקד קעמפף, אך הוא הסתתר. זמן מה לאחר מכן הוא נתפס במקום מחבואו ונעצר. לאחר שנתפס הוא הוחזק במעצר כמה ימים מבלי שלאיש הותר להיגש עימו. הוא לא קיבל כל מזון ומשקה, עונה ולבסוף נכרת ראשו והוצג בחלון הראווה של הקואופרטיב האוקראיני, שם נותר כמה ימים. האוקראינים נהרו להביט בדבר הנורא, ולהתפעל ממה שעשו ל"זשידאווסקי ראבין" (הרבי היהודי). וביהודים? היהודים בכו בדממה, בכאב לב גדול, וקוננו על המוות הנורא והאכזרי של אחרון השושלת של רבנים וגאונים, הקדוש והטהור ר' וועלוועלע, זכר צדיק לברכה.

כשבועיים לאחר הימצאם של הגרמנים בעיר, הוקם יודנראט (מועצת יהודים), לפי הוראת קעמפף. חברי היודנראט היו בין השאר המכובדים מהפעילים לטובת הציבור בעיר: **משה פערעל**, **ווינדע**, **שלמה מאנדעל**, **ד"ר קאהן** (יהודי מלודז'), **צוקער**, **קהתל** חתנו של **לעווין** ועוד כעשרה יהודים מבעלי הבתים החשובים בעיר, ובראשם ווילי פאמערנאץ כיושב ראש.

המתורגמן בין היודנראט למפקדה היה **וועווקע באקון**. פקידי היודנראט היו **יונה פערלמוטער** ו**קאפטשוק** ומנהל החשבונות – **גראניטש**.

הקומיסר של לשכת העבודה היה איזה "פאלקס-דויטשע" (גרמני מקומי) מלודז', רשע מרושע ושונא ישראל בשם וויענסקי.

היודנראט היה חייב להעמיד לרשותו יום יום מספר מסויים של עובדים יהודיים. המשטרה היהודית של היודנראט, שבין אנשיה היו **באס**, **ערליך** (בנה של **שרה ערליך**), **ליאווע מלמד** וצעירים אחרים מקובל ומאלה שהגיעו אליה ממקומות אחרים, הצטרף כל יום להוליך את העובדים לעבודה ולהחזירם משם.

כל יום נתן קעמפף ליודנראט הוראות ודרישות אחרות, כל אחת גרועה מהאחרת. הוא הורה להעמיד לרשותו רהיטים שונים, כלי אוכל וחפצים ומלבושים. ברגע שעלה משהו בראשו הנאצי, היה מזמן אליו נציג של היודנראט ומקצה לו זמן קצר שבו היו החפצים הנדרשים חייבים להגיע אליו. אחרת הוא איים לירות בכולם.

פעם אחת דרש קעמפף מספר גדול של פרוות (פוטערים) בשביל הקצינים ובזמן שנקבע אכן נמסר המספר שנדרש. אבל מייד לאחר מכן הבחינו בעובדה ששוב אין רואם את באקון ברחוב. יהודים החלו להתעניין כדי להיוודע מה קרא עם באקון. נודע, כי קעמפף, לאחר שלקח את הפרוות מהיהודים, במקום למסור אותם לקציניו הבכירים, החביא אותם. באקון ידע על כך, כמו שידע על הרבה מעשים "יפים" אחרים של קעמפף. משום כך הורה לו קעמפף לעזוב את קובל ואין יודע לאן נעלם. אחרים ידעו לספר, כי קעמפף פשוט ירה בבאקון בסתר.

לאחר כשבועיים עזב קעמפף את העיר ובמקומו בא אחר, ושמו קאסנער. הוא היה חיה, חיה פראית בעל חזות של אדם, רוצח וסאדיסט, שהיתה לו הנאה מסבלותיהם ומייסורייהם של אנשים. הוא נהג להכות ולהרוג יהודים ללא כל סיבה. כאשר רק ראו אותו ברחוב נפלו פחד ומורא. הוא נהג ללכת ברחוב בלוויית כלב גדול ומפחיד עם שוט(?) ביד. כאשר השתכר, ואפילו סתם כך, לאחר התהוללות עם חבריו, נהג לצאת מאוחר בערב איתם כדי לבלות. והבילוי הטוב ביותר שלו היה לגשת לבתים יהודים ולירות דרך התריסים הנעולים לתוך החלונות, ומרוב הנאה על כך שהיהודים בבתים נבהלו עד מוות וילדים פרצו בבכי, היה צוחק בקול גדול. הפחד והמורא בלילות היו כה גדולים, שכאשר שמעו קאסנער הורה, שכל היהודים יסתפרו ויתגלחו, וכמה נשים הוכרחו בעיקבות הקפריזות הפראיות שלו, לקצץ את שער ראשן עד לקרקפת.

ליהודים נאסר לשחוט בעצמם, לא פרה, לא עוף ולא שום דבר. בכלל לא הותר ליהודים לסחור בחופשיות בשום דבר. את כל מוצרי המזון היה צריך לקבל רק לפי כרטיסים שחולקו בכמות קטנה ביותר, שהיה בה אך בקושי כדי לקיים את הנשמה.

בכל זאת, ככל שחמור ומסוכן היה מצב המזון, נמצאה עצה. בהסתר סחרו היהודים זה עם זה וגם עם גויים, וכך השיגו אמצעי מחיה מחוץ לכרטיסים. איכרות מכפרי הסביבה וגם מאלה שגרו בקצווי העיר, נהגו להביא בהסתר אוכל, ירקות שונים ומוצרי מזון אחרים, והיהודים קנו אותם בכסף רב. גם קצבים נהגו מזמן לזמן לשחוט בסתר, מי עגל ומי אפילו פרה, והבשר הובא לבתים בלילה או לפנות בוקר, במאמץ להישמר שהשוטרים האוקראיניים או הגרמנים לא ישימו לב לכך.

פעם אחת שחט **פעלדמאן** הקצב פרה בהסתר. היה זה ערב פסח. הוא התכוון לכך שליהודים יהיה בשר כשר לפסח. למשטרה האוקראינית נודע הדבר ופעלדמאן נעצר. לאחר יום שלם שבו הוכה מכות רצח, הכריחו הרוצחים את פעלדמאן עצמו להקים עמוד תלייה ליד דירתו של **משה שויב**, ברחוב ווארשאווסקי פינת בריסקער והוא אכן נתלה על העמוד הזה.

הקדוש פעלדמאן נותר תלוי על העמוד יומיים עד שהירשו להביא אותו לקבר ישראל. זה קרה ביום הראשון של פסח משנת ה'תש"ב (1942).

כאמור, היה היודנראט מוכרח לספק כל מה שקאסנער דרש. הטובים בחייטים, סנדלרים, נגרים ובעלי המלאכות שהיו בקובל, היו מוכרחים לעבוד אצלו. כמצחצח המגפיים שלו הוא בחר בסטודנט **געלמאן**.

פעם אחת הוא ציווה, כי היודנראט יעמיד לרשותו כמה מבעלי המלאכה הטובים ביותר במקצועות שונים, עשרים איש בסך הכל. ביניהם היו גם החייט **קאגאן** והסטודנט געלמאן. קאסנער הוליך את כולם לבית העלמין וירה בכל עשרים היהודים.

כמה ימים לאחר מכן הוא שוב הורה ליודנראט להביא אותם בעלי מלאכה לעבודה. כאשר נענה שהם אינם ואין יודעים לאן נעלמו (חששו לומר לו שהוא עצמו ירה בהם) הוא צעק ואיים לירות, עד שהיו מוכרחים לומר לו את האמת, שהוא עצמו הרי ירה בהם. ואז קאסנער השתולל וייצר הרצח בער בקירבו מרוב כעס, מדוע היו מוכרחים להביא לו אז (להריגה ביריה) בדיוק את העובדים הטובים ביותר, שהוא צריך אותם עכשיו...

פרק יג.

גירוש היהודים לגיטאות.

– החיסול הראשון של יהודי קובל

כשהחלו להגיע ידיעות באמצעות מקורות מחתרתיים, כי בערים ועירות שונים, כגון ראוונע (*רובנה*), לוצק, ראזשישטש (*רוזישץ*) ומקומות אחרים, הרגו את כל היהודים, לא רצו יהודי קובל להאמין ולהפנים את המחשבה הנוראה כי גם כאן, בקובל, יכול להתרחש משהו כזה.

שם, אמרו יהודים, זה קרה מפני שבוודאי לא מילאו אחרי כל דרישות הרוצחים. בעיר אחת, אומרים, הרגו חייל גרמני. באחרת התחבאו פרטיזנים אצל היהודים ולפיכך נקמו הגרמנים בכל היהודים. אבל כאן, בקובל, הרי היודנראט ממלא כל כך בדיוק אחרי כל מה שנאמר לו ונדרש ממנו. משום כך לא יתרחש כאן אותו דבר כמו בערים אחרות. כך האמינו יהודים וקיוו לנס, שבכל זאת, לא כולם ייהרגו. וזאת למרות שבכל יום ראו את המוות מול העיניים.

כשעמדו לצאת לעבודה, היו נוהגים להיפרד מהאשה והילדים. שכן אף פעם לא היו בטוחים כי יחזרו חיים. לא פעם קרה שקבוצת יהודים הובלה לעבודה, ובשובה, לאחר יום עבודה מפרך, נורתה כולה ואיש לא ידע היכן נותרו הגוויות. (יש לציין, כי באותו זמן כבר חוייבו יהודים לשאת שני טלאים צהובים. אחד על החזה והאחר על הגב).

וכך, בפרד ובמורא, חיו יהודים (אם אפשר לקרוא לכך לחיות) עד ה-31 במאי 1942, כאשר ניתנה הפקודה שהיהודים יעברו לגטאות.

גטאות היו שניים. גטו אחד ב"חולות", שהקיף את הרחובות לסטאפאדאווא (*ליסטפודובה*), חתך את רחוב תחנת הרכבת החדש (*נובו-קוליובה*), רחוב תחנת הרכבת הישן (*סטרה-קוליובה*) ועבר על פני הרחובות הקטנים התחתונים שמסביב להם. גטו "החולות" היה מיועד לשיכבת הפועלים.

הגטו השני היה ב"עיר" והחל בגשר "העירוני" בדרך לוצק (*גשר הבטון שברחוב וורשבסקה*) והגיע עד לשאר גשרי העיר (בדרך בריסק – ליד חצר הרבי מטריסק; ברחוב מאציוו (*מאצייב*) – ליד

"הקאזנאטשיסטוועי" (הבנק הממשלתי- מוזכר בספר קובל עמ' 81- הבנק הרוסי שהוקם עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. צ. ר. ג.) ובדרך לודמיר, ליד הכנסייה הקטנה). גטו זה היה מיועד למי שהיו סוחרים ובעלי מקצועות אחרים.

כדי לדעת מי צריך להימצא באיזה גטו, חולקו כרטיסים לבנים וירוקים וכל אחד היה צריך ללכת לתחנת המשטרה כדי להוציאם. בעת הוצאת הכרטיסים קרה, שמשפחות שלמות נחצו לשני הגיטאות. הבעל בגטו אחד ואשתו וילדיו בגטו השני, וכך גם לגבי בני משפחה אחרים.

היהודים ראו וחשו, כי הקמת הגטאות אינה מבשרת להם טובות והפחד, הבהלה והמהומה היו גדולים. בכיות ויללות קורעות לב נשמעו מהמשפחות שלפי הכרטיסים שקיבלו, לא יכלו להימצא

יחדיו בגטו אחד. שום דיבורים, שום תחנונים לא הועילו מאומה. את מי שניסה לומר משהו, היכו והרגו. הכאוס והמהומה היו עד לאין שיעור ובכיות הנשים והילדים הקטנים עלתה עד לב השמים. למעבר אל הגטאות הוקצה זמן של לא יותר משש שעות. באותו יום שבו ניתנה הפקודה, יום רביעי ה-31 במאי 1942, כאשר כל היהודים כבר נמצאו בשעה היעודה בגטאות, לחוצים וצפופים בחדרים, בפרוודורים, בכוכים ואיפה שרק היתה חתיכת מקום פנוי אצל מישהו בבית, התנפלו עליו יהודים עם חפצי העוני שלהם, עם שאריות רכושם שהצליחו לחלץ במהלך השעות המעטות שניתנו להם כדי לקחת אותם עמם.

היהודים האומללים התיישבו כמה משפחות בבית אחד, מספר משפחות לפעמים בחדר אחד. הם הביטו זה בזה בדממה, כאילו שאלו: נו, יהודים, האם אתם רואים למה הגענו? וכעת מה הלאה? ה"מה הלאה?" חתך וניקר במוח, ניבא משהו לא טוב ואפילו נורא. אבל כל דרך לחילוץ, כל הצלה, לא נראו לעין.

נעולים היו כמו חיות בכלוב. כל הדרכים, הרחובות, הסימטאות והגשרים לאורך כל הנהר בגטו "העיר" וכך גם בגטו "החולות" היו שמורים בקפדנות על ידי חיילים גרמניים ושוטרים אוקראיניים, ובמילא אפילו כן היו יכולים להתגנב מהגטו דרך איזו פירצה – לאן היו הולכים? ולאן זה נמלטים? (במהלך החודשים הראשונים של הכיבוש הגרמני, עוד לפני שגירשו את היהודים לתוך הגטאות, הצליחו מספר צעירים לברוח מהעיר, למרות כל השמירה הקפדנית. מי מהם הצליח להתאחד עם הפרטיזנים ביערות ומי מהם הסתתר אצל איכרים מכרים טובי לב בכפרים שמסביב לעיר. היו גם כאלה גויים).

אבל זמן רב להרהר לא ניתן להם. למחרת, ה-1 ביוני לפנות ערב, זאת אומרת בדיוק 24 שעות אחרי שהיהודים ננעלו בגטו "העירוני", ניתנה הוראה שכל היהודים בגטו יתכוננו לנסיעה לזמן ארוך אל מתנה עבודה. יהיה זה, כך הבטיחו להם, מתנה עבודה מיוחד ליהודים. אם היתה זו אמת מה שאמרו להם או לא, היהודים חשו שכעת בא קץ חייהם. שוב פרצו בהלה ומהומה גדולים. פחד ומורא שלטו בכל. שוב חידשו נשים וילדים את בכיותיהם שזה אך שכחו ואיש לא יכול להרגיע את רעהו.

האנשים ראו כי הכל אבוד, כי הולכים אל הסוף. אבל איש לא יכול היה למצוא עזרה. כל הלילה התכוננו. היו שהכינו לעצמם מעט מזון והיו שהכינו בגדים כדי לקחת אתם, במחשבה שבכל זאת יש אמת במה שאמרו להם, כי יעבירו אותם לאיזה מחנה עבודה. והיו מי שישובו כל הלילה והמתינו לכך שכבר יבואו להוציאם מהגטו, ושהסוף כבר יבוא מהר, ויהיה הקץ לסבל ולחיים כאלה, שממילא לא היו כבר חיים.

היו גם יהודים שהתחבאו במשך הלילה במרתפים, בעליות גג ובמחבואים אחרים. הם חשבו שאולי יצליחו בכל זאת להציל את חייהם (וכמה מהם אומנם הצליחו בכך). בעליות גג אחת, בביתו של לייזער סוויניוך (אליעזר סוויניוך), שניצב בדרך בריסק פינת רחוב מאציוו (מאצייב), התחבאו תשעה אנשים. ביניהם היתה גם אשה עם תינוק בן שישה או שבעה חודשים. השחר כבר עלה. ממול, לא הרחק מהבית בו התחבאו תשעת היהודים, היתה "כיכר המצעדים". שם אספו את כל היהודים מהגטו, גברים, נשים וילדים. הם עמדו עם חבילות בידיהם ורעדו ובכו מפחד. מדי פעם באו עוד ועוד יהודים, נדחפים על ידי המשטרה האוקראינית. השוטרים התרוצצו בכל הבתים והמחסנים, וחיפשו אם לא נשאר בהם עוד איזה יהודי, אולי אי שם "חלילה", מסתתר יהודי. וכאן, בעליות הגג שכבו תשעת היהודים מוחבאים בפינה, ועצרו את נשימתם. ליבם הלם מרוב פחד ומורא, בתקווה שהשוטרים לא יגיעו גם הנה כדי לחפש. וכאן, פרץ לפתע התינוק בבכי. נשמתם של היהודים כמעט פרח מרוב פחד והם ביקשו מהאשה להשתיק את הילד. האם התאמצה בכל כוחותיה להשתיק את הילד ולמנוע ממנו להמשיך לבכות. מאומה לא עזר. הילד בכה שוב. היהודים רעדו וביקשו רחמים אצל האשה שתשתיק את התינוק, אחרת הם אבודים. בסופו של דבר השתק הילד ולא בכה עוד. האם חנקה אותו... (עדות של יצחק פינקלשטיין שהיה אחד מתשעת היהודים בעליות הגג).

קבוצת היהודים הגדולה, למעלה משמונת אלפים איש במספר (לפי אחרים – תשעת אלפים) הועברה מ"כיכר המצעדים" בבוקר ה-2 ביוני 1942, י"ז סיון ה'תש"ב, כשחלק מוסע בקרונות ורבים הולכים ברגל, במקביל לדרך בריסק, שש פרסאות מוחץ לעיר, עד לכפר באכאווא (בכונה). שם הועמדו כולם בשורות, שורה אחת מאחורי השנייה, לפני בור שנחפר מראש. כל שורה של יהודים שהתקרבה אל הבור קיבלה פקודה להתפשט עירומים כביום היוולדם. חיילים בבגדים אזרחיים העמיסו את הבגדים על קרונות, והיהודים נורו על שפת הבור. כך, שורה אחת אחר השנייה, נורו כל היהודים, גברים נשים וילדים, והושלכו לתוך קבר אחים אחד.

בעת ההריגה ההמונית הזאת נמצא בין היהודים שהמתינו למותם, בנו היחיד של ראובן גזשעבמאכער (גז'במאכר), אהרן, מהנדס. הוא ניסה את מזלו ופנה לרוצח קאסנער (קסנר), שניצב מהצד והתבונן

אם פקודות הרצחניות מבוצעות במדויק, וביקש ממנו, מקאסנער, להשאיר אותו בחיים, כי עוד יש לו לסיים עבודה חשובה עבור השלטון הגרמני. הוא גם הציג בפניו את התוכניות שעליהן התחיל לעבוד. הרוצח קאסנער הקשיב לו ואחרי שהתבונן בתוכניות שגזשעבמאכער הראה לו, ציווה עליו לסור הצידה. וכך הצליח אהרן גזשעבמאכער להינצל ממוות הפעם. מספר חודשים לאחר מכן נסע קאסנער לביתו של גזשעבמאכער, קרא לו החוצה וציווה עליו להיכנס למכוניתו, כי, כך אמר לו, הוא צריך לנסוע איתו כדי לבדוק עבודה בבניין שנמצא בבנייה. גזשעבמאכער הבין לשם מה הרוצח קאסנער מבקש זאת ממנו. לכן, בעודו יושב עימו במכונית הנוסעת, חתך לעצמו את הוורידים בסכין גילוח ובכך שם סוף לחייו במו ידיו. כך מנע מקאסנער את התענוג העקוב מדם לרצוח אותו בירייה.

פרק יד.

החיסול השני של יהודי קובל. – היהודים הכלואים בבית הכנסת הגדול. – חורבן קובל

היהודים הכלואים בגטו "החולות" לא ידעו יומיים תמימים על חיסול היהודים בגטו "העירוני". באותו לילה כן נשמעו רעשים רחוקים, שהעידו כי משהו בלתי רגיל מתרחש ב"עיר", וזה הטריד את שלוותם של הכל. בעלות השחר שמעו גם יריות שמגיעות מחוץ לעיר והדבר שוב הטיל פחד ומורא ותחושה מוקדמת רעה ששלטה בכל. אבל מה בדיוק מתרחש בגטו "העירוני" לא ידעו ולא העלו על דעתם.

רק ביום השלישי נודע, כי כל היהודים בגטו "העירוני" נרצחו. אפשר לתאר, או אולי אי אפשר לתאר, איך קיבלו היהודים את הידיעה הנוראה ומה חשו, בהבינם כי גם להם מצפה אותו סוף.

אחוזי פחד מוות, בלבבות כואבים ומיוסרים, הביטו ללא הגה זה בזה, ביודעם כי היום יבוא תורם למות. אבל איש לא יכול היה למצוא עזרה לעצמו. הגטו היה שמור היטב ובמילא – לאן זה ימלטו? ולאן זה ילכו, כאשר על כל צעד ושעל אורב המוות? מקרה אחד בלתי רגיל אירע, כאשר קבוצת פרטיזנים, מחופשים במדים גרמניים, נכנסו במכונית לגטו ולקחו עימם כמה בחורים צעירים ונערות ונעלמו.

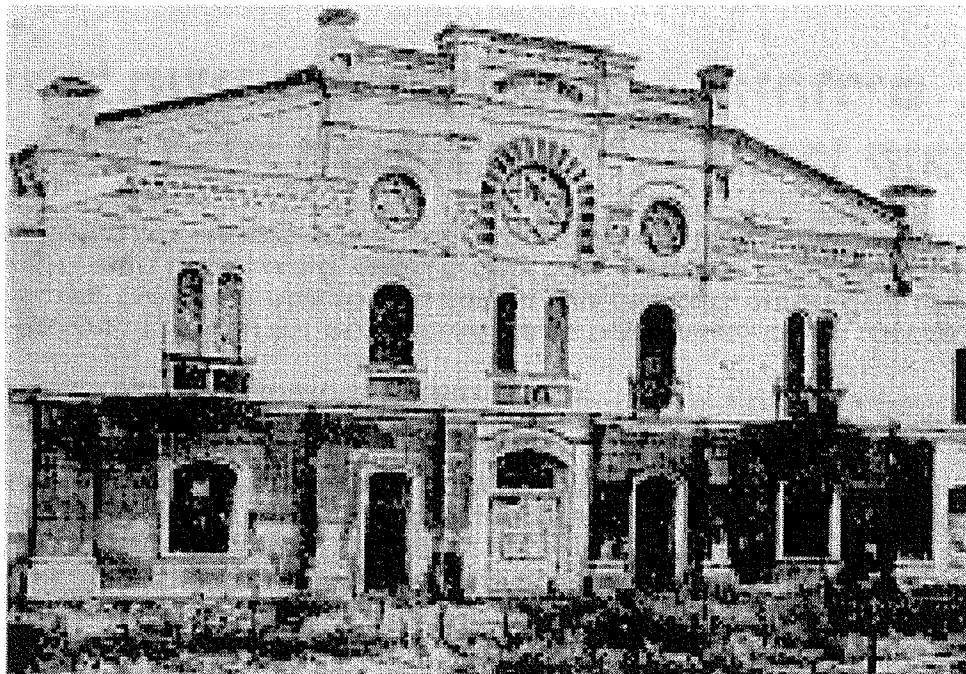
שוב הוציאו יהודים לעבודה. בשער הגטו עבר כל יהודי, בצאתו ובבואו, בדיקה קפדנית, האם לא מכניסים חליה, או מוציאים מזון, כסף, או דברים אחרים. על כל דבר קטן שנמצא אצל מישהו הענישו במכות ואפילו במוות. פעם אחת מצאו בחיפוש כזה אצל החייט **לייזער קארטאפלע** (אליעזר קרטופל), כסף חבוי בנעליו, ובו במקום, ליד השער, ירו בו.

לאחר שהיהודים נמצאו כחודשיים בגטו "החולות", העבירו אותם לגטו "העירוני". במשך יום אחד מצאו את עצמם היהודים מגטו "החולות", בערך עשרת אלפים איש, בבתים העזובים והחרבים של הגטו "העירוני". בעוניים הרב הם התיישבו בכל דירה שהצליחו להיכנס אליה. כשבועיים לאחר שהיהודים הועברו מגטו "החולות" ל"עירוני", זה היה ביום שלישי בלילה, כינסו שוב את היהודים ב"כיכר המצעדים" ומשם הוליכו אותם לפנות בוקר של יום רביעי, ה-19 באוגוסט 1942, ו' אלול ה'תש"ב, לאותו מקום שבו חוסלו היהודים מהגטו הראשון, וליד אותו קבר ירו גם בהם, כולם, מגדול עד קטן.

שם, שש פרסאות מחוץ לקובל, ליד הכפר באכאווע, לא הרחק מהדרך המובילה מקובל דרך ראטנע לבריסק, נמצא קבר האחים של הקדושים והטהורים, היהודים מקובל ואלה שהובאו אליה, שנספו על קידוש השם מידיהם של הנאצים הרוצחים, הגרמנים יימח שמם.

גם בזמן החיסול השני ניסו יהודים להתחבא במרתפים, בעליות גג ובמקומות אחרים. אבל המשטרה האוקראינית מצאה כמעט את כולם (מלבד כמה בודדים, שהצליחו בנס להתחמק בדרכים לא דרכים שונות אל מחוץ לגטו והתחבאו אצל איכרים טובי לב וכך הצילו את עצמם, והודות להם יש לנו היום כל הפרטים והידיעות שאנו מביאים כאן). כל היהודים האחרים, גברים, נשים, נערים וילדים, שנחשפו והוצאו ממחבואיהם, נכלאו בבית הכנסת הגדול.

הם הוחזקו שם כמה ימים מבלי לאכול ומבלי לשתות. משמר חזק של שוטרים אוקראיניים וחיילים גרמניים הוצב מסביב לבית הכנסת, כך שאיש לא יכול היה להימלט ולהינצל. האשה חוה ערליך (חוה ארליך) ניסתה לקפוץ דרך חלון והיא נורתה בו במקום. בחור אחד, משה בעבטשוק (מיכאל בבצ'וק), שהיה כלוא ביחד עם שלוש מאות הקורבנות היהודיים בבית הכנסת הגדול, הצליח להינצל משם. (היום הוא בפולין ובחור אחר, שער, כעת בישראל). מספר שוטרים נכנסו לבית הכנסת והוציאו משם נערות צעירות. הם השפילו ואנסו אותן ואחרי כן הוליכו את הנערות המעולפות בחזרה לבית הכנסת. היהודים, ביודעם את הסוף האומלל המצפה להם, כתבו בדמם על קירות בית הכנסת את שמותיהם ואיך עינו אותם, בקוראם לנקום על דמם השפוך. לאחר כמה ימים רצחו את כל 300 היהודים הכלואים.

חזית "בית הכנסת הגדול" בסוף 1945 – דלתות וחלונות אטומים בלבנים והדרך מכוסה בעשבי בר.

לפי עדויות מהימנות של תושבי קובל שחזרו מרוסיה, ואשר היו בקובל לאחר תום המלחמה, נשרפה כל קובל ונחרבה. נוצרים שנותרו במקום מסרו, כי העיר נחרבה עד כדי כך ונהרסה לחלוטין, בעת ההפצצות והיריות שנורו במהלך הקרבות, בהם נרדפו החיילים הנאציים על ידי הרוסים, עד שנמלטו מהעיר. נותרו רק בתים ספורים שנותרו עומדים שלמים, בית הכנסת הגדול וחלקית – תחנת הרכבת. אותם עדי ראייה ביקרו גם בקבר האחים של החללים הקדושים הקובלאים. הם ראו מה שגרמניה הנאצית עשתה לכל מי שהיו לנו אהובינו ויקירינו. הם היו גם בבית הכנסת הגדול, שבו עונו היהודים, הושפלו ונרצחו, וקראו שם על הקירות את שמות ההרוגים, הקדושים, והם קראו את המילים הכתובות בדם: "יהודים, נקמה על דמנו השפוך על לא עוול בכפנו". "יהודים, אל תשכחו מה שהגרמנים עשו לנו". מילים אלה, הכתובות במקום קדוש, בדם יקירינו ואהובינו, הקדושים והטהורים מהקהילה הקדושה בקובל, ניצבות נגד עינינו ונגד עיני כל היהודים, וכלשוונות אש מצליפים בפני העולם כולו וזועקים ומזהירים: ראו מה היא גרמניה! ראו איך רצחו אותנו הגרמנים, רק מכיוון שאנו יהודים! אל תשכחו זאת לעולם ואף פעם אל תמחלו להם!

- לא, אסור לנו לשכוח ולא נשכח. ואף פעם, אף פעם, לא נסלח להם, הגרמנים הרוצחים.

החריתות שחרתו יקירינו בידיש

המקור מתוך: ספר קובל

תיעד את הכתובות מבית הכנסת הגדול: שלמה פרלמוטר
תרגום מהמקור הכתוב בידיש: בני גבירצמן.

בלוווייס אלטער, 5.9.42, מת.

*

הייתי אצל ראטיען והוא ציווה עלי לחזור בעוד יומיים. ככה לכדו אותי. ימונאכע הוא זה שתפס אותי.
ס. מעלניצער

*

נקמה!
קאגאן פייגה נופלת מידי הרוצחים. באה מחוץ לגטו.

*

יאנקל גיוואנט כאן. בערל גם כן. כולנו נפלנו ביום רביעי בידי הרוצחים 3.9.1942

*

בערל נפל בשבת, ה-5.9 המוות קל מאוד

*

הורים, אחים ואחיות יקרים!
אני דורש בשלומכם. אני ביחד עם פייגה קאגאן. היא לבדה. אנחנו עולכים לעולמות היפים, מוטיק
יום שני – 7.9.1942 יאנקל – פייגה

*

רצינו לחיות, אבל למרבה הצער העניך

*

נטע
פייגה
לאה
משפחת
טויב
ניספתה
6.10.1942

*

משה פייסי אולי אתה חי – נקום

*

מאטל היקר
יומיים חיכיתי עם יאנקל לכם, אך למרבה הצער... כל הזמן הייתי עם אחיך, בדיוק כמו איתך. כה
טוב היה לנו יחדיו. מאטעלע לבי! אנו עוזבים את העולם היפה. אל ניתן לדם לשתוק. אנחנו הולכים
לממלכה היהודית.
אני מנשקת אותך, את כל המשפחה פייגה

*

מחיה רבינר מאנטיק סגורה. סילחו לי. לא רציתי לגרום לכם כאב. אחרת לא יכולתי.

*

רוסמאן זכריה. יום חמישי, ה-2

*

יהושע (שייע) פרידמאן היה מנהל המטבח העממי. ניספה ביום רביעי, 24.8.1942. בני לייבל ניספה כבר חודשיים קודם לכן. גם דוד ירוחם וחנה פינקלשטיין ומלכה ניספו. שתהיה זו מצבה. אולי בני יקרא זאת!
יהושע פרידמן

*

קאפטשוק מנדל, שמחה עם אשתו וילדיו. 25.8.1942.

*

חתנו של שלמה גראניטש ליברמן היה בבית הכנסת עם אשתו וילדם בשעה שלוש ביום. 25.8.1942.

*

אני ירוחם בן ר' שלמה לודמירער הייתי כאן 5 ימים בתשרי 1942. אני מבקש לומר אחרי קדיש, ממי מקרובי שיזוותר).

*

דוד דרוקער!
אני אהרן דרוקער מקראקוב מצאתי את מותי.

*

במחילה!
אמא, שתדעי שתפסו אותי כאשר הלכתי להביא מים. אם תהיי כאן, הזכרי בבתך יענטע סויפער שניספתה 14.9.1942.

*

אני, פייגה שווארץ, הייתי כאן בבית הכנסת 5 ימים בתשרי 1942

*

יעקב לעווערטוב בא 6.9.1942

*

יעקב געלער אבד 9 אלול 1942.

*

שצ״ב של בית המדרש פרוז'אנסקי, שלמה בר חיים-משה גיטעלעס נעול כאן בבית הכנסת. האשה תנצב״ה 6 ימים באלול תש״ב.

*

אנחנו מחכים כאן למוות – אברהם בן שמואל רייכשטול עם אשתו וילדם ובילה עם ילדה 24.8.1942.

*

כה הרבה מראות מזעזעים,

כה הרבה תמונות איומות,
כה הרבה כאב – ואף לא מלה של מחאה!
רק דמעות - - -
אף יד לא הורמה
אף אגרוף לא קומץ.
רק נקראים לאלוהים!

לייבל סאסנע 22.8.1942

*

יוסל וגייטל רפפורט 27.8.1942

*

אנו יושבים בבית הכנסת וממתניים למוות

פסח ואסתר טרסגאל 23 ימים באלול

*

מבית הכנסת הוציאו במשך עשרה ימים והוליכו לשחיטה אלפי יהודים – קטן וגדול, צעיר וזקן; אך הנורא מכל הוא שהלכו ללא מילת מחאה. כמו עגלים (לטבח).
יזכרו הדורות הבאים את המוות המביש ו - - - פליוס

*

בן ציון שער הלך למוות על לא מאומה 27.8.1942

*

בי"ה חיים בר שלמה שווארץ

*

באר חנה באר זייליג אפרים סגל גיטל סגל

*

פאליק באר נפל לפני שמונה שבועות ביחד עם גיסו דוד סגל

*

לייבל סאסנע!
הם יודעים שהרגו את כולם. עכשיו הולך אני עם אשתי וילדי למוות. היה בריא! אחיק אברהם

*

אחות אהובה, שאולי ניצלת ותימצאי בבית הכנסת, קראי את מילותי האחרונות הללו. אני נמצא עכשיו בבית הכנסת לפני המוות. היי את מאושרת ועברי בחיים את המלחמה העקובה מדם. זכרי את אחותך. פאליע פידלמן

*

ביום ראשון, אני, פישביין יידל, הייתי כאן

*

גאולדשטיין בת שבע גאולדשטיין אברהם גאולדשטיין ברוך לייב (בוציע) גאולדשטיין מרים
ניספו ב-28.8.1942

*

יהושעקע! נקום את הדם השפוך.
כאן היו בריינדל ואברהם יצחק קאזאק ב-27 אלול 1942.

מתוך פנקס קובל. תרגום מיידיש: בני גבירצמן

משה בעבטשוק (פולין)

הנספים הקדושים בבית הכנסת הגדול

מה שעשו הגרמנים ליהודי קובל בבית הכנסת הגדול; על היודנראט הקובלאי והמשטרה היהודית

תיאור של עד ראייה*

בעת החיסול השני, היינו אני ואמי ע"ה (עליה השלום) מוחץ לגטו. אבל אחרי שלושה עשר ימי נדודים בין מכרים אוקראינים, הסגיר אותנו אחד, רוצח, לידי הרוצחים וב-1 בספטמבר 1942 הביאו אותנו לבית הכנסת הגדול, בו כינסו את כל היהודים שנתפסו אחרי שהתחבאו. הביאו אותנו לבית הכנסת בשעה 5 לפנות בוקר. לא מצאנו שם איש, כי קודם לכן, ב-31 באוגוסט בשעה 1900 לקחו הרוצחים הגרמנים את כל היהודים שהוחזקו בבית הכנסת, הוציאו אותם והרגו אותם.

במהלך שעה החלו להביא קרבנות חדשים. מהראשונים שהביאו נשאר לי בזכרון וואלף גאניק עם משפחתו, שהתחבאו בבית העלמין הישן וחוליגאנים אוקראיניים הסגירו אותם. כשהביאו קרבנות חדשים לבית הכנסת, הפשיטו אותם, הן גברים והן נשים, לחלוטין. הם ניצבו עירומים כביום היוולדם. לקחו מהם את כל חפצי הערך שמצאו, ואחרי כן היכו אותם מכות רצח. אנשים רבים גוועו מהמהלומות ומתו בו במקום, בבית הכנסת. במשך יומיים אספו לבית הכנסת שלוש מאות נפשות. כולם שכבו או ישבו על הרצפה. לא נתנו מאומה לאכול, וגם לא התירו לאיש לצאת לצרכיו. כל אחד עשה את צרכיו במקום שבו הוא נמצא.

היו אלה ימים חמים והרבה זבובים, יתושים וחרקים אחרים עטו עלינו והמצב היה קשה מנשוא. אנשים היו חסרי ישע והמומים. ישבו ורק בכו. גברים התפללו וידו, בהמתנים למוות. פניתי לקבוצת גברים בהצעה, שננסה להתקומם. אולי כך נוכל להציל את עצמנו (מצאתי ליטר בנזין ורציתי לעשות בו משהו...), אבל איש לא שם לב לדברי והצעתי לא זכתה לתמיכה. המצב היה איום. כל רגע הגיעו מועמדים חדשים להוצאה להורג. כולם היו בדיכאון קשה, בגלל העינויים, הפצעים, הרעב, הלכלוך ומותם של הורים וילדים. האנשים נראו נורא. רובם היו פסיביים למצבם האומלל. הם איבדו את הביטחון וממש המתינו למוותם.

ביום השלישי חרתו כל היהודים בבית הכנסת את שמותיהם על הקירות כמצבה וכזכרון לכך שהיום הם ימותו בידי הרוצחים הגרמנים.

בשפות שונות ובצורות שונות כתבו יהודי קובל האומללים את שמותיהם על הקירות ותוך כדי כך תלשו את שיער ראשם.

כל ארבעת קירות בית הכנסת היו מכוסים בכתובות שנכתבו בדם הקרבנות. בבית הכנסת פגשתי בגדים ותצלומים של אנשים שניספו כמה ימים קודם לכן. מצאתי את מכנסיו של אבי ע"ה, ושמלה של אחותי, **ביילע ע"ה**. מצאתי גם תמונות של דודי, **יעקב בעבטשוק** (חתנו של **אברהם אליעזר ברוינשטיין**) ומשפחתו (תצלומים שאני שומר אצלי כמזכרת היחידה ממשפחתי). נחרתה בזכרוני גם התמונה המזעזעת שהתרחשה כאשר מפקד המשטרה הגרמנית מאנטעל השליך לבית הכנסת מרחוק כיכר לחם, שתי עגבניות ושני בצלים. כל היהודים בבית הכנסת הסתערו על הרצפה כדי לחטוף את הלחם. איש מאיתנו לא יכול היה לבצוע את הלחם, עד כדי כך הוא היה יבש. וכאשר שברנו את הלחם לאחר קשיים רבים, לא יכלו לאכול אותו כלל, כי הוא היה רקוב כולו מבפנים. אני כותב על אפיזודה מזעזעת זו, כי היה נורא לראות תמונה זאת.

החלטתי לקפוץ החוצה בעד חלון, ושיהיה מה שיהיה. לפני שקפצתי מהחלון, נמלט חבר שלי, **יעקב צוקער**, אבל הרוצחים לכדו אותו והיכו אותו עד מוות.

לי שיחק המזל, כי ברגע שבו קפצתי מהחלון, נכנס השוטר לאחד הבתים כדי להחליף את בגדיו לפני שיוחלף במשמרתו.

ירו אחרי בחשיכה, אבל התעוזה שלי הצליחה ועלה בידי להימלט ליער. לאחר טילטולים ונדודים ארוכים (שתיאורם היה לוקח זמן רב), ניצלתי.

* עובדות ונתונים שהוצאו ממכתב שנושלח לעורך פנקס ווהלין - המערכת

האוקראיני אילושעק פ. אוודיעוויטש (משמאל), שהחביא את משה בעבטשוק
ובערל מארדער במשך 22 חודשים והודות לו הם ניצלו. מימין: משה בעבטשוק.

משה בעבטשוק

עכשיו אננה על מספר שאלות שהצגתם בפני:

...לגבי היודנראט בקובל והמשטרה היהודית בקובל אני יכול לקבוע במלוא האחריות, כעד ראייה, שהם התנהגו בצורה יוצאת מן הכלל טובה. אינני יכול לומר עליהם, חלילה, כל רעה. להיפך. הם סבלו ביחד עם כל היהודים. אותו דבר גם לגבי המשטרה היהודית בקובל. כולם, הן היודנראט והן המשטרה היהודית, ניספו ביחד עם כל היהודים בעת החיסול השני, יום שישי, ה-19 באוגוסט 1942 – ו' אלול ה'תש"ב.

השוטר היהודי **ערליך** (בנה של **שרה'קע ערליך**) ניספה מידינו של מפקד המשטרה מאנטעל (מנטיי), כאשר ערליך נאבק איתו וניסה לחנוק את מאנטעל (הדבר התרחש בכלא), אבל מאנטעל גבר עליו והשליך את ערליך בעודו בחיים, אל בור בית הכיסא...

לגבי הגטאות? איך היו החיים שם? יקשה מאוד על אחד שלא היה שם, לדמיין לעצמו – ויכתבו על כך אשר יכתבו.

הגטאות היו מוקפים בגדר גבוהה עם תיל דוקרני שנשמרה על ידי שוטרים אוקראיניים. אפשר לתאר זאת כמו כלא, בהבדל אחד, שבכלא יודעים לפי המשפט, כמה זמן צריך שם לשהות ואחרי כן יוצאים לחופשי. אבל בגטו התהלכו מתים חיים, שהמתינו לגור דין המוות. כל אדם בגטו קיבל כ-12 דקגר. (דקאגרם – 10 גרם; כלומר מנה של 120 גרם) לחם ליום. האוכלוסייה היתה מדוכאת. גרו שמונה אנשים ויותר בחדר.

נהגו לירות באנשים מבלי לשאול למה ומדוע. אצלי נחרת במוח מקרה, שבו נסע קאסנער עם עוד גרמנים אל שער הגטו וירה בחמישה יהודים, ללא כל סיבה. בין ההרוגים אני זוכר את **קאפעלושניק**, יצרן נקניקים.

לעיתים קרובות היו הגרמנים נכנסים בלילה לגטו, מקימים מהומה ויורים בכמה יהודים. הם עשו זאת כדי שאפילו בלילה, לאחר יום של עבודה פיזית קשה, לא יוכלו היהודים לישון בשלווה. המצב בגטאות היה נורא – רעב, זוהמה ופחד, משלושת אלה היה ליהודים לרוב. יש הרבה לכתוב על איך שיהודי קובל עונו בגטאות, איך אילצו מחנות שלמים של יהודים ללכת לעבודה יחפים, על זכוכיות. עשרות יהודים שחזרו מהעבודה לא הגיעו לבתיהם. השליכו אותם למים והטביעו אותם. אבל אינני מרגיש את עצמי מוסמך לתאר זאת עשר שנים לאחר מעשה, ובכך אסיים את דברי בינתיים.

העתק ממכתב שנשלח מהמכון ההיסטורי בוורשה:

המכון ההיסטורי היהודי

ורשה

דרך גענ. (גנרל) שויערטשעווסקי מסי' 79 (קודם סלאמאצקע 5)

ורשה, ה-12 ביוני 1951

ח"ח א. גלאז!

אנו שולחים לכם, לבקשתכם, חומר על קובל, בעת הכיבוש ההיטלריסטי. אתם צריכים לשים לב לכך, שזהו חומר ישן מארכיון רינגעלבלום. הרבה שורות אינן קריאות ובמקומן מופיעות נקודות.

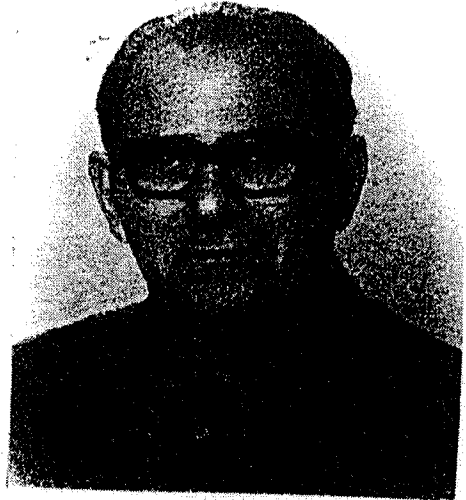
מנהל המכון ההיסטורי היהודי

ב. מארק

אשר פרס - מסע הישרדות

29.6.05

לכבוד ארסון יוצאי קובל
בהמשך לאכתובת אלני מברפת
דוקק של חוברת שכתבה ע"פ מה שסופר
ע"י בעלי אשר פרס ז"ל
חוברת זו מתארת את החיים שזכרו אלני
בתקופת האלחמה ואת מסע הפשיטות שלו
בתקווה שהייתי לעזר בנושא חשוב זה
אם ברצונכם בפרטים נוספים תוכלו ליצור
איתי קשר. בהנחה שפרס פרס

אשר פרס נחניה

הייתי בחור בן 21 כאשר פרצה המלחמה בשנת 1939; הספקתי לעמוד בפני ועדת הגיוס הפולנית, הם מצאו אותי כשר לשרות, אך לא גייסו אותי, הכניסו אותי לרשימה של "ג'נרליצ' בובה" (מעל הצורך). במשפחה הייתי השני מבין חמשת הילדים, אחותי הגדולה נסעה לפלסטינה, אחרי היו עוד שתי אחיות ובן הזקונים איציק, ילד בן עשר, אבי היה נגר, ועבד קשה לפרנסת המשפחה. אל העיר שלנו קובל, עיר גדולה במזרח פולין, נכנסו הרוסים, תחת שלטונם המצב, בפרס ליהודים, לא היה דע כלל, אבי המשיך לעבוד במקצועו, אך אנוס היה לעבוד בשבת, והדבר גרם לו צער רב. הרוסים גייסו את הצעירים לצבא, וגם אני הוזמנתי להופיע לפני ועדת הגיוס, לא התלהבתי לשרת בצבא שלהם, בעומק המדינה העצומה, להינחק מהמשפחה לשנים, חיפשתי דרך להתחמק מהגיוס, הלכתי לרופא, והוא נחן אישור כוזב, שאני סובל מדלקת פנדיציט קשה, וזקוק לניתוח, אומנם שוחררתי מהגיוס, אך כאדם בריא לחלוטין, נאלצתי להתאשפז בבית חולים, ולעבור ניתוח פנדיציט.

בשנת 1941 פרצה המלחמה עם הגרמנים, הרוסים נסוגו יהודים רבים ברחו עם הרוסים מפתח הגרמנים, גם אני התכוונתי לברוח, אימא כבר ארזה לי צרור לדרך, אז פנה אלי אבי ואמר, "בני בכורי, אתה היחיד אשר עימו

אני יכול להיורועץ, אז אתה נוטש אותנו, משאיר אותי
האם והילדים, לשאת לבד בעול הכבד בשעה קשה זו".
חשתי צביטה בלב, דבריו הקשים של אבי, גרמו לי לבטל
את התוכנית, כבר לא עזבתי, ונשארחי עם המשפחה.
הרבה יהודים מבוגרים וזקנים, אשר זכרו את הגרמנים
ממלחמת עולם הראשונה, כאשר הטיבו עם היהודים, לכך
התקשו להאמין בשינוי לרעה שחל אצלם, שהפכו להיות
שונאי ישראל.

מיד עם כניסת הגרמנים התחילו הצרות, האוקראינים
הרימו את הראש, יחד עם הגרמנים, בזזו החעללו וגם
רצחו יהודים, גזרות קשות ועבודת כפייה, בהמשך סגרו
אוחנו בגיטו בצפיפות נוראה. בקיץ 42 החלו להגזיע
בשורות איוב מרות, על השמדת היהודים, ערים בסביבה
המתרוקנות מחושביהן, שנשלחים ליעד בלתי ידוע, ככל
חושבי הגיטו ציפו בחרדה לתורם; בנו בוונקרים, רבים
ברחו ליערות ולמחבואים. בצד אחי אצל נוצרים.
ידיד טוב שלנו; נוצרי ממוצא צ'כי ובעל מאפיה; בא
ולקח אליו את אחי הקטן איציק, שהיה אז בערך בן 13
בסך הכל.

בוקר אחד פשטו שמועות בגיטו, על אקציה העומדת ל-
התרחש, קמה בהלה ומהומה, המון אנשים רצו אל השער,
צרו עלינו בלחץ רב, הפילו אותנו, ופרצו החוצה; השוטר
האוקראיני הבודד חמוש ברובה, היה חסר אונים; בכלל
לא ניסה לעצור בעדם. אני הליחי במקרה ליד השער,
כלל לא התכוונתי לברוח, אפילו לא חשבתי על כך; אך
נסחבתי עם ההמון, ומצאתי עצמי בחוץ, ההורים יושתי
אחיותי נשארו בגיטו, ויותר לא ראיתי אותם.

רובם ככולם ברחו אל היערות הסמוכים לעיר, אני לא
הצטרפתי אליהם, הלכתי אל האופה ידיד המשפחה, אצלו
היה כבר אחי. האופה לא שמח כל כך לבואי, בכל זאת
לא גירש אותי, צירף אותי אל אחי במחבוא שבעליית
הגג של האורווה.

אחרי האקציה התנהל מצוד נרחב, אחרי היהודים הנמ-
לטים, ביערות בשדות ובעיר, השוטרים האוקראינים, הם
חיפשו בכל מקום, האופה היה עצבני ומבוהל; הוא חשש
לחיינו ולחיי משפחתו, אם ימצאו אותנו אצלו, יבוקר
בא וביקש מאיתנו ללכת.

יצאנו לרחוב מבלי לדעת לאן לפנות, הבחנתי בחנות ריקה ופרוצה, יהודית לשעבר, נכנסנו, מחתח לרצפח העץ היה מרתף, הרמתי את המכסה וירדנו. ישבנו יום ויותר מבלי אוכל, לפתע הרימו את המכסה, ולפנינו על סף המרתף עמדה אישה מבוגרת, "בולגה מלי" (אלוהים) קראה, "טוב שהצלחתם להימלט, השארו כאן ואני אביא לכם אוכל" אמרה.

במקום אוכל הביאה את המשטרה, שני שוטרים אוקראינים אחים, היכרתי אותם היטב, אחד במדים והשני בלש לבוש אזרחית, הוא היה בן-בית אצלנו, אך ההיכרות לא הועילה, הוא העלה אותנו למעלה, ערך חיפוש בבגדי ועל גופי, לקח ממני את מעט הכסף שהיה עימי, והם הובילו אותנו חזרה לגיטו, לבית הכנסת, שם אספו את כל הנחפסים.

בכניסה עמד איש הגסטפו מנצל, לידו ארגז עם דברי ערך שנטל מהיהודים שהובאו. הוא ביקש לערוך אצלי חיפוש, אמרתי לו שהבלש כבד לקח ממני הכל, והזהיר לא לספר, אחרת יהרוג אותי; "דה פרפלוונטר" גידף הנאצי את הבלש וסטר על פניו, ציווה עליו להרים את הידיים, והוציא מכיסו נוסף לכסף שלקח ממני, תכשיטים וכסף שדד מקורבנותיו—אחרים, והזהיר את השומרים שלא יגעו בי לרעה.

בבית כנסת נמצאו כמה עשרות יהודים, גברים נשים וילדים, האווירה הייתה איומה, האנשים ישבו וציפו למוות, לא היה כל סיכוי להצלה, כאשר מספר העצורים יגיע למאה, כך אמרו, יוציאו אותנו לבית הקברות, שם יחסלו אותנו. מדי פעם השוטרים הביאו אנשים נוספים, הנאצי מנצל ערך אצלם חיפוש, אצל נשים היטט באבר המין, ידע שמסתירים שם דברי ערך. מספר האנשים הלך וגדל, ידענו שמחקרב הקץ.

בערב קראתי לאחד השוטרים, בדיתי סיפור ואמרתי לו שאני יודע איפה מוסתר רכוש בגיטו, חשבתי אולי זה יעבוד ואצליה לקנות את נפשי. השוטר התלהב מאוד, הובלתי אותו לבתי שם גרו עשירים, חיפשנו במקומות שם סברתי הסמינו רכוש, ואומנם בבית אחד, לגמרי במקרה, אחרי שפרץ את המקום עליו הצבעתי, מצא מסמך מוסתר, אך כל זה לא הועיל לי במאומה, השוטר לא היה

מוכך לורתר עלי, אך הוא הרשה לי לאסוף מזון בבתי העזובים, ולהביא לאנשים הרעבים בבית כנסת. לידי ישרה אישה, והחזיקה סל בידה, היא הזיזה את הסל והתגלה פתח קטן ברצפת העץ, "ילד" פנתה אל אחי "תזחל פנימה והתחבא, יתך אלוהים וחצליח להציל עצמך" אמרה האישה.

איציק זחל פנימה, אני אחריו, ואחרי עוד שלושה, היתה זאת מחילה יצרה, מישהו חפר אותה, והיא שימשה למחבוא בשעת האקציה, כפי הנראה, היא הרבילה אל מתחל'ל בל'מר" (במה) שהיה מוגבע וחלול, שכבו שם שני אנשים מתים, לא יודע ממתי וכיצד מתו, שכבנו בשקט מבלי להוציא הגה מהפה.

למחרת בבוקר שמענו כליצד מוציאים את האנשים במכות וצעקות, ומעלים אותם למשאיות. לבטח ספרו את האנשים וראו שחסרים; לכך חזרו לבית כנסת, חיפשו בכל מקום, וירו לכל עבר, לאחר מכן השתחרר שקט. שכבנו במקום עד רדת הערב, אז זחלנו החוצה, אחי חסר, חזרתי ומצאתי ישן. רצינו לצאת מהדלת, לא יכולנו, לאורך הקיר ישבו וישנו השוטרים האוקראינים, ונחרו בקול, כנראה עייפים מאוד מחיסול היהודים. פנינו אל החלון בצד האחר, וקפצנו החוצה. אני מעדתי, הקמח רעש, השוטרים התעוררו והחלו לירות, אבל אנחנו הצלחנו לחמוק לתוך סמטאות הגיטו. נתקלנו בכמה שוטרים אשר עסקו בביזה, חשבנו אנו אבודים, למזלנו הרכוש היה להם חשוב יותר, וגם פחדו מהגרמנים, שהענישו אותם בעד ביזת רכוש, כך שאיפשרו לנו לברוח.

הגענו לגדר, בידיים שברנו את חוטי החייל העבים, חוט אחרי חוט; עד שנוצר פתח מספיק למעבר בשעת מעשה נשרטנו בידיים, אך לא שמנו לב לכך. נשארתי עם אחי, האחרים נטשו אותנו, לא ידענו לאן לפנות, חזרנו שוב לבית האופה; והתגנבנו לאורווה, למחבוא שבעלית הגג. יום וחצי ישבנו בלי אוכל, ובלי ידיעתו של בעל הבית, עד שהוא הרגיש משהו, עלה על הסולם ומצא אותנו; אני סיפרתי לו על מה שעבר עלינו, לא היה מסוגל לגרש אותנו, לבו לא נחץ לו, אך הזהיר אותנו מפני החתך שלו, פולני מווארשה; שאינו אוהב יהודים. נשאדנו במקום חודשים רבים, עברנו את כל החורף, תחת

הפח היה קר מאוד, השלג חדר פנימה דרך הפתחים, יום אחד משום מה, עלה החתך של האופה לעליה הגב, והופתע מאוד כאשר מצא אותנו, הוא הקים שערוניה בבית! אני לא רוצה למות בגלל היהודים" צעק, לאופה לא נותרה ברירה, והוא ביקש מאיתנו לעזוב.

היה כבר אביב, הלכנו ליער, נתקלנו במשפחה יהודית, גרשון אישתו וילדה כבת שמונה, היכרתי אותם, גרשון היה בן כפר, השחקע בעיר. בשעת האקציה הוא אישתו ושני ילדיו הסתתרו בבונקר, בחום האקציה יצא לבדו לצד הארי להשיג מחבוא למשפחתו, בהעדרו נכנסו כמה שוטרים לבית, לחפש אחרי מסתתרים, בבונקר חששו שמא בכי הילדים יסגיר אותם, יהודי אחד "צשלף" (טפסן) במקצועו חנק שני ילדים, הנכד שלו ואת התלנוק של גרשון, למחרת שב גרשון לבונקר, נטל את אישתו ואת הילדה שנותרה, ויצאו ליער.

הצטרפנו אליהם ושוטטנו יחד ביער, גנבנו ירקות מ- השדות ומגני ירק, היו כמה איכרים טובי לב, שנחנו משהו לאכול, אחד מהם יעץ לנו לבנות "זמלנקה" (בור מכוסה) ביער, השאיל לנו לשם כך כלי עבודה, גרזן משור ואת חפירה, וגם הצביע על מקום בטוח יותר, שם לא מגיעים אנשים, שמונה ימים עבדנו, עד שסמנו את בינוי ה"זמלנקה", והשתקענו בה.

יום אחד באחד אל איכר בכפר, שעזר לנו, אמה לי שיש אצלו יהודי, הוא לא יכול להתזק בו, שאקח אותו אל המחבוא שלנו ביער, הוביל אותי למחבן, היה זה דוניץ מהעיר שלנו, היה במצב קשה מאוד, רזה נורא, רק עור ועצמות, פצוע ברגלו ונחלש, שלא היה מסוגל ללכת, נטלתי אותו על גבי, ונשאתי אותו עד ל"זמלנקה" ש- לנו ביער, מרחק כשישה קילומטר.

הוא הסתתר יחד עם אישתו אצל גוי בעיה, סיפר דוניץ, הגוי חשק באישתו, העביר אותה לתוך הבית שלו, אותו השאיר במחבן, והרעיב אותו, כמעט ולא סיפק לו אוכל בכוונה שימות, רצה להיפטר ממנו, כאשר ראה מה זומם הגוי, קם והסתלק, ובשארית כוחותיו הגיע אל האיכר בכפר.

גרשון לא התלהב מהאורח שהבאתי עימי, ולא הסכים לצרף אותו אלינו, הסתבר, שביניהם קיימת מריבה קשה

ונדונה, כל זאת מפני שאחיו של דונניץ, שהיה "מקער" (פעיל) בזמן הרוסיס, גרם לגרשון צרות צרורות, עתה הזכיר לו כל זאת, עמלתי קשה עד שהצלחתי להשלים ביניהם, ודונניץ נשאר איתנו.

כעבור זמן, אחרי שהתאושש וחזר לאיתנו, סיפר דונניץ, שבשעתו מסר לגוי בעיר מעיל פדרוה יקר, והוא רוצה ללכת אל הגוי, ולבקש אותו בחזרה, הוא ימכור אותו בכפר, ובעד הכסף ישיג מזון. ניסינו כולנו להניע אותו מללכת, הדוכר מסוכך, יתפסו אותו ויהרגו אותו, פשוט לא האמנו שיצליח, הדיבורים שלנו לא הועילו. הוא עמד כשלו והלך, להפתעתנו הרבה הוא חזר למחרת עם המעיל בידיו.

לפחע דונניץ וגרשון התחילו להסתודד ביניהם, מבלי לומר לי הדבר, וטל גרשון את אישתו והילדה, יחד עם דונניץ שכושותו המעיל היקר, הסתלקו מן המחבוא, ולא שבו, הסתבר שבעד המעיל השיגו מחבוא אצל גוי בכפר, נשארו אני ואחי הקטן לכד ביער, איציק המסכן, נער בן 13 פחד מאוד ובכה, השתדלתי להרגיע אותו.

היבר חרה לי מאוד, דונניץ היה כפוי טובה, אני סחבתי אותו על גבי קילומטרים, ודאגתי שישאר איתנו, כאשר היה בידו לעזור, בחר דווקא בגרשון יריבו, אשר שנה אותו.

מלחמת הכנופיות הפולניות והאוקראיניות היו אז בעיצומן. נלחמו ביניהם, שרפו ורצחו אלה את אלה, כך שלילה אחד הציתו האוקראינים את בתי הפולנים בכפה גם המתכך בו הסתתרו דונניץ וגרשון עם משפחתו החל לבעור, אך הם הצליחו לברוח, וכל עוד נפשם בס, שבו למחבוא ביער, כמוכך ללא המעיל, ושוב היינו ביחד.

חודשים וביים היינו ביער, כמשך הזמן הוולפנו מקום כמה פעמים, כאשר המחבוא התגלה על ידי מבקר מקרי. ידענו שהוא ירוץ מיד להלשין במשטרה, ואכך אחרי שהסתלקנו משם, שמענו פיצוץ עז, השוטרים שהוזעקו, השוילו רימנים לתוך המחבוא, בכוונה להרוג יושביו. אך אנחנו היינו כבר רחוק משם.

התנאים ביער היו קשים מאוד, לא היה באפשרותנו לא להתרחץ ולא להתגלח, הכינים אכלו אותנו, אכלנו מה שהצלחנו להשיג, לפעמים הבערנו אש, ובשילנו תפוחי

אדמה, בקיץ היה יותר קל, הכל היה בשדות, לעומת זאת בחורף, נאלצנו לגנוב מהמחסנים, בעיקר חפוחי אדמה, שמאחסנים האיכרים במצבורים שבחצרות, ומה שהישגנו אצל כפריים טובי-לב, שעוד עזרו.

התמצאנו ביער כמו בעיר, מעולם לא טעינו ולא הלכנו לאיבוד, בכל זאת פעם בחורף, כאשר השתוללה סופת שלג עזה, ואני חזרתי עם שקית חפוחי אדמה על גבי, שגנכתי מהמצבור בכפר; לא מצאתי את מקום המחבוא, סובבתי סחור סחור משך שעות, עד שנפלתי בשלג חשוש ועייף מהמאמץ הרב, עם אור הכוֹקֵר התעוררתי, נייערתי את השלג שכיסה אותי, לתדהמתי הרבה המחבוא שלנו היה לידי, כמה צעדים מהמקום שרבצתי כל הלילה.

החזית הלכה וקרבה, ביערות רבו כנופיות המחותרת של האוקראינים הבנדרובצים, של המחותרות הפולניות, וגם פרטיזנים רוסיים, נלחמו אלה באלה, וכולם רצחו את היהודים, השהייה ביער הפכה להיות מסוכנת.

יום אחד נתקלנו אני ואחי בקבוצת פולנים חמושים, למזלינו לא הרגו אותנו, אלא ציורו עלינו להתייב בכפר הסמוך, להצטרף לשורותיהם. כך אמרו גם לגרשון ולדוניץ בהם פגשו, אבל הם חטפו מכות.

לא בסחנו בהם ולא הלכנו, ידענו שהם רוצחים יהודים, שני יהודים אחרים, אחד חיט, וברשותו של השני היו כלי גילוח, הם כן הלכו, ונרצחו על ידם בלילה בחושך החגובתי למקום בו נרצחו, ונטלתי את כלי הגילוח מכיס הנרצח.

משפחה עם תינוק שהסתתרו ביער, מחבואם החגלה, בשעת הבריחה מפני הרודפים בשלג, השליכה האישה, או אולי נשמת מידיה התינוק, למחרת עם שחר שבה האישה על עקבותיה, ומצאה את התינוק בריא ושלם.

המצב ביער הפך להיות מסוכן, לא יכולנו להישאר שם יותר. הצלחנו לשכנע אלמנה זקנה, שחיה בגפה בפתי היער, וביתה מרוחק מן הכפר, והיא הסכימה להחביא אותנו, חפרנו בור מתחת למיטה של הזקנה, ירדנו כל השישה, וכיסינו אותו מעלינו, ישבנו שם ימים רבים, וציפינו לשיחרור המתקרב.

כאן התחילה פרשה חדשה, דוניץ סיפר על קרובי משפחה עשירים באמריקה, גרשון דרש ממנו שיתחייב לתת לו

כסף, כאשר יקבל מקרוביו אחרי השיחרור, זאת כמובן בעד המחבוא שנתן לו, דוֹנִיץ סירב להתחייב, ועל דקע החלו מריבות ביניהם שהגיעו גם למכות. אני חשתי נקמה מחוקה בדוֹנִיץ, לא שכחתי את החנהגרות כלפי, אך כאשר גרשוֹן חפס בגרונו והחל לחנוק אותו, אני החערבתי ומשכתי אותו ממנו.

יום אחד שמענו יריות בקרבת המקום, נדרכנו בחדרה לבאות. לפתע פרץ לחדר אוקראיני חמוש, והיפש מקום להתחבא, זחל מתחת למיטה, ונפל עלינו לתוך הבור. "למען השם! הרגו אותי" צעקה הזקנה, "אל תחנו לו לצאת חי, כי הוא יהרוג את כולנו, הוא באנדיט גדול אני מכירה אותו" צעקה הזקנה. ישבנו כולנו עליו, והוא נחנק למוות. השארנו אותו בבור ויצאנו, במקום היו כבר הרוסים. זה היה באביב 44, אחרי 22 חודשים ביער ובמחבואים, היינו חופשיים ומשוחררים. את חשבתי שבכך חמו כל צרותי, טעיח, עתה החלו צרות ובעיות מסוג אחר. בעיר פגשונו יהודים רבים ששרדו כמנו, והחלנו להסתדר בחיים, אך הרוסים גייסו את הצעירים לצבא, הניצולים מצאו דרך להתחמק מן הגיוס, פנו לרופא, שהיה במקרה בן עירי, והיכרחי אותו היטב, הוא סיפק להם אישורי מחלה, וכך השתחררו מן הצבא. אני משום מה, בעצמי אינני יודע למה, לא טרחתי כלל להשיב אישור כזה, הגעתי לוועדת הגיוס, ולקחו אותי מיד. נאלצתי להיפרד מאחי הקטן שהיה בסך הכל בן 15, כיצד הוא יסתדר בלעדי, חשבתי בכאב, אך לא היה כבר בידי לעשות דבר.

בצבא הייתי היהודי היחיד בין מאות אוקראינים, שונאי ישראל, אשר רק אחמול רצחו יהודים, הם הציקו לי בלי הפסק. צחקו עלי, לעבו לי, וקראו בשמות גנאי, יום אחד כאשר צעדנו, אחד מהם שצעד אחרי, שט לי רגל, אני נפלתי על הרובה ונחבלתי, יותר לא יכולתי ל-
התאפק, החנפלתי עליו, וריסקתי את פניו בקת הרובה, הבהילו אותו לבית חולים, ואוהי כמובן עצרו, ולאחר מכן העמידו למשפט לפני ה"פולקוֹבְנִיק" (דרגה בסירה) סיפרתי לקצין הבכיר את השחלשלות הדברים, להפחעתי היך ואמר, "נהגת נכון שלימדת אותו לקח" והזדהה בעצמו כיהודי.

על קובל שהיתה ואיננה עוד/ אלי מנדל

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

על ערב שבת

יום שישי בערב. כל יהודי הוא מלך, כל ילד מחוייך וכל הבית שמח!
יום שישי לפנות ערב. אמא, רחוצה, בבגדי שבת, מברכת על הנרות. עורכת שולחן נאה. היא פורשת מפה לבנה ומניחה עליה שתי חלות שהוכנו מראש.
אבא ואני הולכים לשטיבל הריזיני. שם כבר נמצא קהל גדול ובעל התפילה משתפך ב"לכו נרננה" מתוק כל כך, שבא ללקק את האצבעות...
לאחר מכן בא "לכה דודי" וכאשר מגיעים אל המילים "כי בא אורך קומי אורי, עורי עורי שיר דברי", נכנסים המתפללים לאקסטאזה ורוקדים סביב הבימה הנאה. תענוג להיות חסיד.
גם אנחנו, הצעירים, אף כי אנחנו כבר תחת השפעת השומר הצעיר, פורצים לריקוד ומשתתפים באקסטאזה.
לאחר התפילה אנחנו הולכים הביתה, תמיד בקבוצות של שלושה או ארבעה – וכאן מתחילה השמחה האמיתית. קודם כל, עם הכניסה הביתה, שרים את "שלום עליכם מלאכי השרת". אחרי כן – קידוש ואין מה לדבר על הגעפילטע פיש וזמירות נוספות – וכך עובר ערב יפה.

לאחר האוכל, הולכים כולנו, הנוער, לקן השומר הצעיר ברחוב פאברישנע 5, וממשיכים שם את הבילוי עד 1 בלילה.
אני נזכר בשיר העם "סלוצק מיין שטעטלע" (סלוצק עיירת):
"ביום שישי בערב
אבא אותי מברך
והבית מלא אנשים, אי אי אי
והבית מלא אנשים, כן,
ששרו את הזמירות בחן!!!"

זוהי דוגמה לקבלת שבת בבית פרטי של המעמד הבינוני היהודי בקובל.

על קובל הפולנית

קובל היתה במשך מאות שנים עיר יהודית. היהודים מנו בה 78 אחוזים מהאוכלוסייה. השאר היו רוסים ומעט פולנים. אבל אחרי שב-1920 השתלטה פולין על שטחים נרחבים במזרח, ובתוכם קובל, השתנתה האוכלוסייה. פולין עשתה הכל כדי להפוך את קובל לפולנית. כל המוסדות העירוניים הופעלו על ידי פולנים ללא יהודים וללא רוסים. כל בתי הספר הרוסיים והגימנסיה הרוסית נסגרו וכך מוסדות אחרים שנקראו אוקראיניים. במקומם הוקמו גימנסיה פולנית, בתי ספר עממיים (פולניים) טעכניקום (בית ספר מקצועי), אבל כמעט כל אלה היו יודן-ריין (נקיים מיהודים), פרט לבית הספר העממי (פאוושעכנע שקאלע).
פולין הצליחה להפוך חלק גדול של ווהלין לפולני. בכל הערים והעיירות עבר כל המינהל המקומי לידיים פולניות. וכאן התעוררה הבעיה היהודית. בכל הערים והעיירות היו 50 עד 70 אחוז מהמסחר בידיים יהודיות. כך היו גם כל המלאכות: סנדלרים, חייטים, נגרים ועוד, פרט לאלה שליהודים היה אסור לעבוד בהם, כגון עבודת אדמה, מאז ימי האימפריה הרוסית (שלפני המהפיכה הקומוניסטית). ואז הופיע שר האוצר הנודע גראבסקי ובמשך שנים ספורות, באמצעות מיסים שונים וחוקים קיצוניים אחרים, הצליח להביא את היהודים עד להרס הפרנסה כמעט לחלוטין. הוא הורה כי כל בתי המלאכה יהיו סגורים בימי ראשון וכתוצאה מכך עבדו היהודים שומרי השבת רק חמישה ימים בשבוע, ואילו הפולנים פתחו את חנויותיהם בשבת.
אבל בזכות האנרגיה של יהודי קובל ווהלין והידע שלהם, הם הצליחו לעמוד בכל הגזירות.

בפולין שבין שתי מלחמות העולם לא היו כל פוגרומים. אני זוכר שכאשר עוד הייתי בקובל, אירעו מקרים שנקראו עקסצען: תלמידי הטעכניקום נהגו להתנפל על יהודים שטיילו לפנות ערב ברחוב הראשי (דרך לוצק). אבל צעירים מהשומר הצעיר, ביחד עם אנשי העולם התחתון של קובל, יצאו כל יום לפנות ערב וניצבו כנגדם – וזה עזר.

בשבתות שבתה כל קובל. כל החנויות היו סגורות. הרחובות מלאו במטיילים. כל בתי המדרש היו מלאים.
קובל היתה עיר של תרבות, שתי גימנסיות, מספר בתי ספר יהודיים בידיש ועברית, בית ספר מקצועי של אורט, אירגונים שונים מימין עד שמאל, בנק יהודי, בית חולים יהודי, תלמוד תורה, שני חוגים דרמטיים – בהחלט עיר ליבראלית וקהילה מאורגנת.
כדאי להזכיר כי היה קיים גם מעין מועדון שהיה מתמלא בכל יום שישי בערב ושבת בערב. זה היה ה"רסורסה". שם הופיעה תזמורת נאה, שמנצחה היה **פידעלמאן**. הוא היה כנר וירטואוז. כל הנגנים היו יהודים. בעל הבית היה גרמני בשם **שולץ**. בנו הבכור היה נציג של (מפלגת) "הדפנסיבה הפולנית" ואחרי כן התברר כי הוא שירת גם את הס.ס. הגרמני...
בדרך לוצק, הרחוב הראשי, היה בית מסחר גדול בבעלותו של פולני בשם **גראדושינסקי**. הוא הציל כמה יהודים. לאחר המלחמה הוא התיישב עם משפחתו בווארשה. הבת שלו חיפשה את הכתובת של הוועדה הקובלאלית בתל אביב וביקשה סיוע. ואכן שלחנו לו כמה פעמים כסף. כאשר מת בשנת 1948, ביקשה משפחתו מאיתנו כסף להקמת מצבה – וגם את זאת עשינו.

על קובל שלאחר השואה

כשהגיע הצבא האדום בחזרה בשנת 1944, הוא נתקע לפני קובל, בקטע חזית של 25 קילומטר, בין פאוואוסק להאלאב, כי לא יכול היה לחצות את הנהר סטוחוד, הזורם עד פולסיה. שישה שבועות עברו לפני שהצבא הרוסי הצליח להתגבר על המכשול ולהגיע העירה. גם במלחמת העולם הראשונה אירע כדבר הזה, אבל בכיוון ההפוך – אז לא יכלו הצבאות הגרמני והאוסטרי לחצות את הנהר בהתקדמותם ללב רוסיה, ונתקעו פה עד סוף המלחמה.
בששת השבועות שבהם היה הצבא האדום תקוע לפני קובל, הוא הפגז קשות את העיר והרס אותה לחלוטין. כל האוכלוסייה ברח מהעיר ורק במקרה נותרו על מכונם בית הכנסת הגדול ומספר בניינים בודדים.

ליהודי קובל לא נותר כל זכר. שארית הפליטה, הבודדים שחזרו מרוסיה או הפרטיזנים שיצאו מהיערות, הצליחו בכל זאת לעשות משהו. כך למשל **פערלמוטער** הידוע, שהצליח להנציח חלק מהכתובות שרשמו הקרבנות על קירות בית הכנסת הגדול. אחרים הצליחו להנציח את שני גיאיות ההריגה בקובל: בכובה ובית העלמין החדש. אבל מיהודי קובל עצמם לא נותר איש.
השלטונות האוקראיניים החלו מייד לבנות את העיר מחדש וכצעד ראשון, השמידו כל סימן ליהודים. הם הפכו את בית הכנסת למפעל טקסטיל. לצורך זה הפילו את הקירות הפנימיים של בית הכנסת, חילקו את שטחו הפנימי לשניים והוסיפו לו מיבנים פנימיים. רק חלקו החיצוני נותר כשהיה. בשני בתי העלמין – החדש בדרך טריסק והישן ברחוב מאצובער – נעקרו המצבות והקברים נחרשו, כך שגם מהם לא נותר זכר.
כיום מספרים מי שביקרו בקובל, כי מתגוררות בעיר שש משפחות יהודיות, שכולן התקשרו בנישואי תערובת עם האוכלוסייה האוקראינית.

על הנצחה באוקראינה

לפני מספר שבועות יצא לי לשמוע הצעה של אחד החברים היקרים שלנו. הוא העלה בפני רעיון נאה: שנפתח במשא ומתן עם עיריית קובל, ותמורת סכום מסויים בדולרים, יעבירו לידינו את בית הכנסת ושם נפתח מרכז הנצחה ליהדות קובל.
נו, באמת. האין זה אבסורד? האם הם יודו במה שעשו הזילאוועס, בולבאוועס, מעכנעוועס ושאר כנופיות ששחטו אפילו פרטיזנים יהודיים, כידוע לכל מי שנותר בחיים? על כן, אל תעסיקו את עצמכם באשליות כאלו. אפילו בקייב, בירת אוקראינה, שם נרצחו היהודים לאלפיהם בבאבי יאר, הוצבה אנדרטה לרוצח בוגדאן חמלניצקי, שבימי גזירות ת"ח ות"ט (1648-1649), במהלך המרד שלו נגד פולין, רצח רבבות מיהודי ווהלין, פודוליה ורוסיה הלבנה. בקובל התגוררו אז למעלה משלושת אלפים יהודים ואיש מהם לא נותר בחיים. והנשיא החדש, שנבחר אך בקיץ האחרון, הוא הרי אנטישמי לא קטן בעצמו.

ובכן, ילדים, קובל כבר אף פעם לא תהיה עיר יהודית ואין לנו לבזבז את מאמצינו שם. הבה נבנה כאן, בארצנו, ושלוש על ישראל.

אלי מנדל - תל אביב - ראש השנה תשס"ו - אוקטובר 2005

אנא דאלגין טהאלער (אנה דולגין טלר) (ניו יורק) (*)

דומם זורם לו נהר הטוריה

לפני 60 שנה עזבה כל משפחתנו את קובל. אני ביליתי שם את שנות ילדותי ונערוטי הצעירה. בזיכרוני עדיין חרותה העיר המודרנית קובל; אירגוני הנוער הציוניים, בהם כבר הייתי "חברה מלאה", ואפילו חלק מחיי התרבות היהודיים שם. בקן של "השומר הצעיר" נהגנו בכל הזדמנות לדבר על מדינה יהודית. רוב השירים ששרנו דיברו על גיבורים יהודיים שקיבלו את השראתם דווקא מזאב ז'בוטינסקי.

חלום ילדותנו התגשם לבסוף. זכינו לראות בתקומתה של מדינת ישראל המחודשת. עכשיו, ב-1991, כאשר אני ניצבת כאן, דוקר בלב כאב, מדוע הם לא זכו להגיע לכך.

אני ניצבת כאן בזכות ידידי יעקב עלבירט, נשיא הפדרציה של יהודי ווהלין ודור ההמשך באמריקה. אני חברה כבר שנים רבות ב"נעמת". אני נוסעת לעתים תכופות מאוד לבקר את ישראל, בה אני משתדלת תמיד "להעיף מבט" על הרחוב שנקרא על שם אחי המנוח, הסופר העברי יוסף אריכא ז"ל, אבל על נסיעה לברית המועצות לא התחלתי אפילו לחשוב. ממש פחדתי לראות במו עיני את החורבן. ידידי עלבירט הרגיע אותי: "ביקור, לפחות פעם אחת בחיים ב'קבר אבות' הוא חובה יהודית..." למילים פשוטות אלה היתה מייד השפעה מרגיעה עלי והצטרפתי לקבוצה שהדריך...

ירד גשם זלעפות לפני שהגענו לבאכאווע, אל הסרת הלוט מעל המצבה שהוקמה שם. בוססנו בבוץ גירני עמוק. המצבה היא באמת מרשימה, מכוסה כולה בפרחים. אומרים קדיש בקול ואנו הנשים בוכות בדמעות שליש. הגברים מנסים קצת לעצור בעד הדמעות. כמה מהם היו פעם לוחמים פרטיזנים...

ברחובות, למען האמת, לא היכרתי מאומה. לא את הרחובות עצמם ולא אף בניין. ואנחנו הרי נהגנו לטייל כאן כל ערב. נעלמו החנויות הנאות, הבתים היפים עם המרפסות שיהודים ישבו בהם, נעלמה המסעדה הנאה, האלגנטית "רעסורסא", שתמיד נישאו ממנה צלילים של מוסיקה רוגעת. עכשיו קובל היא כפר. אפילו כוס תה אי אפשר לקבל כאן. שום סימן לבתים (שהכרתי), לחברות...

נסעתי לבית העלמין, בו טמונים סבי וסבתי ר' ישראל ורחל פריילכמן ז"ל. שניהם זכו למות מוות טבעי. אבל איפה בית עלמין, מי בית עלמין! לנגד עיני צץ כתם של שטח גדול מכוסה עשב, בו ניצב רק בניין אחד ועליו הכתובת "דום קולטוריי" (בית תרבות).

בדרך חזרה ביקשתי לעצור ליד הגשר העובר מעל לנהר, הטוריה! אני ניצבת לי על הגשר ומתבוננת למטה, אל המים ואני רואה את עצמי כילדה מהכיתה הראשונה או השנייה. זהו סוף מלחמת העולם הראשונה. הבלושביקים נסוגו מקובל. אני הולכת עם אחי יוליק הביתה מבית ספר הרצליה. אנחנו צריכים לחצות את הגשר, אבל הגשר מלא צבא, סוסים וקרונות ותותחים. אי אפשר לחצות לצד השני. יוליק נוטל את ידי ואומר: "בואי, נעבור דרך הנהר". הוא הכיר היטב את הנהר: בקיץ בסירות ובחורף במזחלות. "המים ליד הגשר אינם עמוקים". אני פחדתי ופרצתי בבכי, אבל הוא לא הירפה ממני ואכן חצינו לצידו השני של הנהר.

ובעוד אני מעלה זכרונות, תוך שאני ניצבת על הגשר, ראיתי משהו שכן הכרתי: הנהר, הטוריה, שזרם בדיוק כמו פעם, שקט ושלו, כאילו מאומה לא קרה. וגם החיים כאן זורמים בשקט כביכול, כאילו מאומה לא קרה כאן אף פעם...

(*) תרגום: בני גבירצמן, מתוך ילקוט ווהלין מס' 49, יולי 1992.

בעלא זאפראן (בלה זפרן) (ניו יורק) (*)

אינני רוצה לשכוח!

שישה ימים בחודש אלול, לפני כחמישים שנה. יהודי קובל נדחפים אל הבורות המוכנים מראש ביער באכעווע למנוחתם הנצחית.

ביניהם הורי, אחי הקטנים, סבים, סבתות, דודות ודודים. הנה אני רואה את כולם ורואה מה מתרחש. הנה משליכים את כולם לבור ויורים לשם מימין ומשמאל, כאילו היו יורים באיזו מין חיה נוראה, מסוכנת. לאחר שנים, בעת ביקור שם באותה עיר מקוללת, כדי לעלות לקבר אבות, סיפרו גויים כי הדם זרם במשך שבועות מהבור ופעמים אין ספור פיזרו עליו סיד, כדי לעצור את הדם. זהו מקרה ראוי לציון. האם יכולה אני לשכוח מה שראיתי ושמעתי? שמעתי את זעקת הדם... או האם יכולה אני לשכוח את התמונה הנוראה שצצה לפני בהיכנסי לאחר מכן לבית הכנסת הגדול: כתובות נוראות כתובות בדם על הקירות: "ניקמו!" "ניקמו ברוצחים השדים!", "נקמה!", "נקמה!" ובינות כל הכתובות הללו גם שמות, כתובים בדם, של אחייני בעלי, של אחייני, בני אחותי, חברים וחברות לספסל הלימודים, של ידידים ומכרים, וגם ליד שמותיהם פרצה המלה "נקמה!", "ניקמו!" "ניקמו ברוצחינו!" היכולה אני לשכוח זאת? לא! אינני רוצה לשכוח...

(*) תרגום: בני גבירצמן, מתוך ילקוט ווהלין מס' 50, יולי 1993.

הערת המערכת: בשתי הכתבות הנ"ל מדובר על הביקור הראשון של הקובלאים בקובל עם פתיחת הגבולות (1991). בקובל גרה אז פעילה יהודיה צעירה בשם **סימה שיכמן**, שעזרה לבאים ופתחה את לבה וביתה לקראתם. כמה שנים מאוחר יותר עלתה סימה ומשפחתה ארצה. בצילום, (מעוזבונה של שרה צורף ליכטשיין), משמאל לימין: **אנה דולגין טלר**, **סימה שיכמן**, **בלה ופנחס זפרן**, **שלומית גייסיס (שויב)** ויהודי מלוצק.

סיפור חייו המרגש של יחיאל שיינבוים, מפקד וגיבור מרד גטו וילנה, בוגר גימנסיית "תרבות" ומנהיג תנועת "דרור" שבקובל. "יחיאל היה חרוץ, נמרץ ועקשן שדגל בביצוע ללא פשרות. בחייו היומיים היה שתקן, אבל היה שואג כלביא בדברו על "התנגדות". הוא נהג לומר: אותי הגרמנים לא יתפסו חי. ואכן, הם לא תפסו אותו חי..."

יחיאל (איליא) שיינבוים גיבור גטו וילנה

(קווים ונתונים שפעסיע שייבוים כתבה לד"ר דווארזשעצקי)
מתוך ספרו עטור הפרס של ד"ר דווארזשעצקי: "ירושלים דליטא במאבק ובהשמדה"

...כשהיה איליא בן שלוש, חלתה אמו אנושות ונפטרה בגיל 28. סבתו, אמו של אביו, נעשתה לאיליא "אמא" שלו. בהיותו בן 12 עבר איליא מבית אביו אל סבתא, שהיתה עבורו חוות הכל. הוא למד בגימנסיה "תרבות" בקובל ונעשה חבר בסניף הקובלאי של "פרייהייט" ("הדרור"). בגיל 16 נמלט לקיבוץ קלאסאוו. אבל גופו החלוש אינו מחזיק מעמד בעבודה הקשה והוא נעשה חולה. אביו, עם אחותו סיפא, באו לקחת אותו הביתה. אבל הוא התעקש ולא נסע בחזרה. כאשר הוא נקרא לשירות בצבא הפולני, הוא לומד בהתמדה את מדע המלחמה וההגנה וקיבל דרגת קצין. אבל לעיתים תכופות ישב במעצר צבאי, על שהיה מתגנב מהקסרקטין ויושב שעות בסניף [של "פרייהייט"] בלובאמיל (ליבעווענע), העיר בה שירת. מהצבא הוא חזר לקיבוץ בקובל ונסע ברחבי ווהלין כולה כדי לארגן שם סניפים של "פרייהייט". אחרי כן (עשה זאת) גם בפולין הקונגרסאית (מרכז פולין דאז).

...בשנת 1938-39 הוא היה בקיבוץ בורוכוב בלודז'. פעמים רבות היה כבר בדרכו לעלייה, אך הוועד המרכזי (של "פרייהייט") לא הירשה לו זאת, כי היה נחוץ לעבודת האירגון והחינוך (בפולין). בשנת 1939 עסק בהעברת חברים מפולין, שכבר היתה תחת הכיבוש הנאצי, דרך ווהלין לוילנה. באותה שנה הגיע לקיבוץ "שחריה" ברחוב סוכאטשעווער 37. ביחד עם החברים כרוסט עזריאל ודוד קאזיבראנסקי, הקים את סניף "פרייהייט" והשקיע את עצמו באהבה רבה לחינוך הילדים. בשנת 1940, כאשר חלקם הגדול של החברים נסעו מווילנה, נפלה החלטת המרכז, כי עליו להישאר, כדי לסייע בנייהול העבודה עם החברים הנותרים. ואז פרצה המלחמה (הכוונה כנראה לפלישה הגרמנית לרוסיה ביוני 1941).

אודות המאבק האמיץ של שיינבוים ומותו בגבורה, כותב דווארזשעצקי, בעמוד 389 של ספרו, כך:

יחידת לוחמי יחיאל:

...מלבד פ.פ.א. (פאראייניקטע פארטיזאנער ארגאניזאציע = אירגון הפרטיזונים המאוחדים) היה קיים בגטו צוות לוחמים שני, שכיום מכנים אותו "יחידת הלוחמים של יחיאל". חבריו נטלו חלק בולט בעיצוב תנועת ההתנגדות. אירגון זה הציב לעצמו כמטרה להקים קבוצות גדולות ככל האפשר ולהוציאן למלחמת פרטיזנים ביער. האירגון הצליח (בהנהגתו של יחיאל שיינבוים) להעביר ליערות כמה מאות פרטיזנים שהיו הגרעין לקבוצות הפרטיזנים היהודיות...

(עמוד 390): "...ד"ר לעא (קרי: לאה) בערנשטיין, אחת מחברות המיפקדה של יחידת לוחמי יחיאל, (מספר דווארזשעצקי) שלחה לי סיפור מפורט על תולדות הצוות... כינו אותו הקבוצה של איליא (של יחיאל), כי יחיאל שיינבוים היה הדמות המרכזית בה..."

...הכוונה של קבוצת איליא היתה למזג את (שש) הקבוצות השונות, שהפכו בדרך זאת לקבוצה חזקה אחת, שכולה היתה תחת השפעתו המוראלית והנהגתו רבת העוצמה של יחיאל... (עמוד 391): "...איליא היה הכוח המניע התוסס והקובע, האהוב על הקבוצה. התמסרותו חסרת הגבולות לחבריו ודאגתו האבהית להם, בנוסף להכרתו היהודית הגאה, לא היו הגורמים היחידים לאוטוריטה שלו בין חבריו... (ד"ר דארזשעצקי עצמו היה חבר ביחידת הלוחמים של יחיאל – המערכת).

(כותב ד"ר דווארזשעצקי): ... כאשר **מרדכי טענענבוים-טאמארוו** (שבשנים 1939-40 היה פליט בקובל) עזב את גטו וילנע ויצא לדרך ביאליסטוק-ורשה, נפרדנו ממנו בחדרון חשוך של בתי המלאכה בגטו ובעלות השחר האפור ליוונו אותו לשער הגטו. שם שאלתי אותו:
- מרדכי, את מי אתה משאיר להנהיג את "החלוץ" בגטו? מי ימלא את מקומך?
- יחיאל שיינבוים יחליף אותי.
ואכן הוא החליף אותנו. לשניהם היתה אותה דרך, מרדכי טענענבוים בביאליסטוק ויחיאל שיינבוים בוילנה – ואותו גורל...

יחיאל שיינבוים היה צעיר, חטוב, גבוה, עם חיוך לבבי וחברי על שפתי. היה חרוץ, נמרץ ועקשן שדגל בביצוע ללא פשרות. בחייו היומיומיים היה שתקן, אבל היה שואג כלביא בדברו על "התנגדות". הוא נהג לומר: אותי הגרמנים לא יתפסו חי. ואכן, הם לא תפסו אותו חי.

ד"ר לעא בערנשטיין כותבת לד"ר דווארזשעצקי):
...ב-1 בספטמבר 1943, בחמש בבוקר, כאשר הגרמנים הסתערו לפתע על הגטו, הוזעק הוא (יחיאל) מייד במיומנות ובביטחון של איש צבא הוא נתן פקודות, כינס קבוצות, חילק את הנשק שהוסתר במרתפים ובעליות גג.
לאחר התייעצות קצרה עם מיפקדת הפ.פ.א., התייצב בעמדת ההגנה ברחוב סטראשון 12. כאן הוא השתרע ליד החלון והמתין וצפה בלב הולם.
ברחוב סטראשון 12, העמדה הקדמית בתוכנית הקרב, נמצאה קבוצה בסדר גודל של 40 איש (בפיקודו של יחיאל).

...עמדת הגנה שנייה נקבעה ברחוב סטראשון 7, בחדר שבו התגורר איליא.
עמדת ההגנה השלישית היתה מאוישת כולה בחברי צוות הקרב "איליא", בפיקודו של מפקד היחידה שהשתייך לגדודו של איליא – אלחנן מגיד.
הנשק בעמדת ההגנה בסטראשון 12 היה דל מאוד. איליא דרש ממפקדת הפ.פ.א. מכונת ירייה (וזה אכן הובטחה לו).
...ובינתיים גונח הגטו וגוסס.

...הוא (יחיאל) ניצב ליד החלון עם אקדח ביד ומוכרח לראות כל זאת. אשתו, שכרעה לידו, סיפרה: הוא קדח. ידיו רעדו מאוד, אבל עדיין לא היתה כל פקודה לפתוח באש.
כשראו הגרמנים שאף יהודי אינו ניגש לשער, הם חשבו לפתותם כדי להוליך אותם לפאנאר (לחיסול), החליטו לנצח את הבתים. הקרבן הראשון היה סטראשון 15, שניצב מול סטראשון 12. נשמע פיצוץ אדיר ובעיקבותיו זעקות בהלה. כאשר החלו הגרמנים לרוץ ברחוב והוא (יחיאל) ראה אותם, הזדקף מלוא קומתו ליד החלון והחל לירות בהם בפראות. הגרמנים ענו באש אוטומטית. כדור אחד ניקב את ליבו של איליא וזרם דם פרץ וניתז על אשתו. היא הספיקה רק לכסות את עיניו ונמלטה. כי מייד הסתערו הגרמנים כשיכורים מהרחוב וכבשו את העמדה, או מה שנשאר ממנה ללא מפקדה, ופוצצו את הבניין.
(עוד מספרת ד"ר בערנשטיין):

...ולאחר מכן, כאשר כבר השתררה דממה, לאחר עקירתם של ששת אלפים יהודים, ודממו הלכודים מתחת לחורבות של הבתים ההרוסים, ושקטים עוד יותר היו החיים, הנותרים. לאחר מכן מצאנו את גווייתו של איליא. הוא היה מוטל על ערימת אבנים מעלות עשן. גופו היה שלם, אבל על פניו החיוררים קפאה הבעה של שיכרות מעוצמת הרגשות והנקמה הפראית.
הנחנו אותו בארון ונשאנו אותו אל השער. לוחמי הגטו שנותרו בחיים וכל שאר יושבי הגטו נתנו לו את הכבוד האחרון.
בקץ 1944, כאשר יצאנו מהיער, הצבנו מצבה על קיברו בבית העלמין הישן בוילנה.

תרגום: בני גבירצמן, מתוך הספר שביידיש: פנקס קובל

מרדכי אנילביץ-מנהיג מרד גטו וארשה

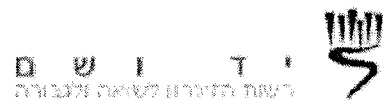
אנילביץ' חזה את האסון שניצב בפני יהדות אירופה הרבה לפני אחרים וטען ש"ליל הבדולח" בגרמניה ושריפת בתי הכנסת בברלין אינם בעיה מקומית בלבד. הנאצים, הוא טען נמצאים בדרךם לווארשה וזו אינה העת לערבי שירה. לחניכיו הסביר כל העת, שכל מה שהם עושים עתה, זו הכנה למשימה העיקרית- עלייה לארץ ישראל והגשמת החיים במולדת. ראש השבט הקפיד שחניכי "למרד" ידברו רק עברית והדהים את כולם בשליטתו בשפה. כשביקשו ממנו מדריכים ותיקים ומנוסים יותר, שירפה קצת מהקצב הרצחני שהוביל, שיחייך ויהיה חופשי יותר עם החניכים ובמיוחד עם הבנות שרובן יראו מפניו, הוא הסביר, שלא מדובר ביחס קר ומנוכר אלא בהתמקדות במטרה- להתכונן לקראת ההגשמה והעלייה לארץ ישראל. וכאש ביקרו אותו על היחס הנוקשה לבנות השבט, השיב מרדכי בחיוכו הציני שאין זה הזמן להתיידד עם בנות. מסיבה זו, גדולה הייתה ההפתעה ביום שנחשף סודו הגדול- למרדכי אנילביץ' יש חברה: מירה פוכר. החניכים והמדריכים התקשו להאמין. מירה שופעת מרץ וחיוניות, שהחיוך לא מש משפטיה גם בשעות הקשות ביותר, הייתה צעירה ממרדכי בשנה, וכמוהו, פעילה וראש גדוד בקן השומר הצעיר. החברות שלהם נמשכה עד הסוף המר. שניהם מצאו את מותם בבונקר הפיקוד במילא 18 ב- 8/5/43.

הצלחותיו של היטלר בגרמניה, כיבוש צ'כוסלובקיה וסיפוח אוסטריה עוררו גל של אנטישמיות מחודש ברחבי פולין. כנופיות של צעירים פשיסטים הפיצו כרוזי שיטנה, שמשות נופצו בבתי עסק ויהודים הוכו ללא התערבות המשטרה. עשרות אלפי הפליטים שהגיעו מגרמניה סיפרו על גזרות וחוקים חדשים נגד היהודים. אנילביץ' הרגיש שזה לא הזמן ללימודים. הוא ביקש לעזוב את הגימנסיה ולהקדיש את כולו לשומר הצעיר. הוא פנה לאמו, שחסכה פרוטה לפרוטה כדי לממן את לימודיו בגימנסיה והודיע לה על החלטתו. האם פנתה לעזרתם של מוריו בגימנסיה ואלה שיכנעו אותו בסופו של דבר לחזור ללימודים ולא לוותר על בחינות הבגרות. אנילביץ' לא הסתיר את חוסר העניין שלו בבחינות. לבחינת הבגרות במתמטיקה הגיע בלבוש לא רשמי- מכנסיים קצרים וחולצה חלבנה, ללא עניבה. למרות הידע שלו בהיסטוריה, הוא נכשל בבחינה. רק לאחר שנה ניגש אניוליק לבחינה חוזרת וסיים אותה בהצלחה. השנה הייתה 1939.

ב-7 בספטמבר, ביום השביעי של המלחמה, בעיצומן של התקפות אוויר בלתי פוסקות של מטוסי הלופטוואפה, נפגשו חברי שבט, "החזית", שישה צעירים ובראשם מרדכי אנילביץ'. נחושים בדעתם לעזוב את וארשה ולהגיע למזרח המדינה. הרחק מטורי השריון המתקדמים. המסע מזרחה נמשך עשרה ימים, נעים בלילה, ישני ביום ומתחמקים בדרך זו ממטוסי התקיפה הגרמנים. שעטו מלמעלה על כל דבר שנע בכבישים.

ביום העשירי הגיעו לעיר קובל, שבה היה קיבוץ גדול של תנועת דרור, שחבריה קיבלו בשמחה את הפליטים מוארשה. באותו יום הגיעו לעיר גם ראשוני החיילים הסובייטים, שכבשו את חלקה המזרחי של פולין, בעקבות ההסכם לחלוקת פולין- ריבנטרופ מולוטוב שנחתם במוסקבה ביום 23.8.39. לאחר מספר ימים בקובל התפצלה החבורה. אנילביץ' בראש קבוצה של חברי השומר הצעיר ודרור פנה דרומה, לכיוון הגבול הרומני, בכוונה לחצות את הגבול, להגיע לים השחור ומשם לעלות לארץ ישראל. חברתו, מירה פוכר פנתה צפונה, לוילנה, בתקווה שתקבל תוך זמן קצר אשרת עלייה לארץ ישראל ותצטרף לחבורה. אבל רומניה נשארה בגדר חלום רחוק בלבד. הקבוצה נלכדה בידי חיילים רוסים לפני שהספיקה לעבור את הגבול. לאחר מספר ימים בכלא "קוטי" הסובייטי, שוחרר אנילביץ' ועל פי בקשת ההנהגה של השומר הצעיר החל עושה את דרכו ברכבות וברגל חזרה לווארשה.

קטעים נבחרים מתוך אתר "יד ושם" בו מוזכרות משפחות אריה קלוניצקי
(קלונימוס) ומוטל וזלדה לקח מקובל. נושא המאמר: הצלת ילדים קטנים ע"י גויים.

דרכם של הילדים אל משפחות המצילים

נחום בוגנר

כשהחלו הגירושים ההמוניים של יהודי הגטאות במטרה להשמידם, המצב אף החמיר. כדי להרתיע את הנוצרים מלסייע ליהודים הנרדפים, נקטו הגרמנים את שיטת "המקל והגזר" הפרימיטיבית. איום בעונש מוות על כל מי שהעז להסתיר בביתו יהודים מחד גיסא, ומתן פרס למלשינים ולמסגירי יהודים מאידך גיסא. באווירת האימים שהשתררה אז נחלו הגרמנים הצלחה לא מבוטלת. היחס המתנכר והעוין של רוב האוכלוסייה הנוצרית המקומית כלפי השכנים היהודים הלך והחריף ככל שגבר מסע ההשמדה נגדם. את מה שהתרחש אז בערים ובכפרים ברחבי פולין, תיאר רינגלבלום ממקום מסתור בצד הארץ:

הסתרת יהודים בערי השדה כרוכה בקשיים רבים. בעיירות ובמיוחד בכפרים התושבים כולם מכירים זה את זה. זה מעורר תשומת לב כללית. לגרמנים היה ידוע כי בערי השדה, אחרי כל גירוש, מסתתר חלק מהיהודים אצל שכנים או בסביבה הקרובה. לשם "טיהור" האזור מן היהודים נקטו בשתי דרכים: השכר והאיום בעונש. פרטי רכוש וכסף ניתנו עבור כל יהודי שהוסגר. רכושן של הנלכד ובגדיו היו למסגיר. בגליציה המערבית... הקציבו 500 זהובים וקילוגרם סוכר עבור ראש יהודי שנמסר. מבחינת הגרמנים התוצאות היו מוצלחות מאוד. המוני תושבים מקומיים מסרו יהודים בידי רודפיהם הגרמנים, והללו היו מוציאים את "הפושעים" להורג ללא רחם. בווהלין שילמו שלושה ליטר וודקה בתמורה לכל מי שהוסגר. גם באזורים אחרים נהגו לשלם בוודקה עבור הסגרה. ובצד הפרסים - עונשים עבור מתן מקלט ליהודי. הודעות על עונש מוות "עבור פשע" כזה היו מתפרסמות במקומות בתחילת כל אקציה. האיום והפרס לא תמיד השיגו תוצאות. יהודי העיירות שחיו מזה דורות בצוותא עם נוצרים, מצאו מקלט אצל שכן ידיד ומכר משנים ודורות... משך מתן המחסה היה תלוי בשני גורמים: הטרור הגרמני והסביבה. במקום ספוג אנטישמיות עוד מלפני המלחמה הסתרת היהודים היא קשה. יותר משחוששים מן הטרור הגרמני מפחדים מהלשנת השכן האנטישמי. והטרור הזה גדל מיום ליום.²

ביוני 1943, בעת חיסול גטו בוצ'אץ', ברחו בני הזוג קלוניצקי עם ילדם הרך אל השדות של כפרי הסביבה, מקווים למצוא מסתור בבית אחד האיכרים. הימים היו ימי הכחדת אחרוני יהודי גליציה, והאזור הוכרז "יודנריין", כלומר נקי מיהודים. כל יהודי שנתפס נחשב לבן מוות ונרצח מיד. ההורים הצעירים שוטטו עם תינוקם בשדות, בעוד איכרים אוקראינים רדפו אותם, סחטו אותם ואיימו להסגירם לידי הגרמנים. לבסוף הם הגיעו לביתה של אישה ששימשה בעבר עוזרת בית בביתם, וביקשו ממנה שתסתיר בביתה לפחות את בנם הפעוט. האישה הבטיחה לבדוק את העניין והתייעצה עם ה"סולטס", ראש הכפר, והוא יעץ לה לקחת את הילד כי אחרי המלחמה ישלמו לה בעבורו הרבה דולרים. ההורים מסרו לאישה את כל החפצים שהיו ברשותם, שערכם נאמד אז ב-8,000 זלוטי, ועוד 2,000 זלוטי ו-15 דולר במזומן. זה בהחלט לא היה תשלום זעום בתור תשלום ראשון, אבל לאחר ששילמו אותו, הם גם היו מוכנים להעביר לרשותה אחרי המלחמה גם את חלקם בנכסי דלא-ניידי של המשפחה, ובלבד שתציל את ילדם.¹⁵

15 אריה קלוניצקי, 'יומן אבי אדם', תל אביב 1969, עמ' 19-26, 41.

ב-1942 ברחו מוטל וזלדה לקח עם בתם התינוקת מהעיר קובל שבוהלין לערות הסביבה. כשהתברר להם שהתינוקת לא תשרוד בתנאי היער, הם נטשו אותה על מפתן ביתה של משפחת איכרים באחד הכפרים, בתקווה שיאספו אותה אליהם. התינוקת היתה עטופה בשמיכה שאליה הצמידו ההורים פתק ובו רשמו ששמה מריה, ושהיא נולדה לאישה מחוץ לנישואין שאינה יכולה לגדל אותה. כשבעלי הבית מצאו אותה, הם הביאו אותה לראש הכפר. ראש הכפר זיהה את מוצאה של התינוקת על-פי הרקמה שעל השמיכה, והחליט לשמור את הסוד לעצמו ולא להסגיר אותה. הוא העביר אותה לידי אחותו ואסילינה יארמוליוק שהתגוררה עם בעלה אלכסנדר בעיירה מיינן. בני הזוג יארמוליוק שהיו חשוכי ילדים קיבלו את התינוקת ברצון. כשנדעה להורי התינוקת שהסתתרו ביער, זהותם של המאמצים, יצרו עמם קשר ונהגו להיפגש עמם בביתו של ראש הכפר, לשם היו מביאים את התינוקת כדי שיוכלו לראות אותה. לבסוף תפסו הגרמנים את ההורים והם שולחו למחנה ריכוז. בני הזוג יארמוליוק גידלו את התינוקת שנתיים תמימות כאילו היתה בתם. אחרי המלחמה חזרו ההורים שהצליחו להינצל, וקיבלו את בתם מידי מציליה, שלא ביקשו מהם תמורה כלשהי בעבור הצלתה.²⁸

28 עדויות על הצלתה של מארשה טישלר-לקח, אי"ש, M-31/3496.

אליהו מנדל / תל-אביב (קובל)

המאמר פורסם ביידיש באחד מילקוטי ווהלין. תרגום: בני גבירצמן

חברים מנוער

תצלומים קטנים, מצהיבים, מעט משופשפים. לזמן יש שיניים טרופות. מעברך השני, כתובות חבריות "בכל ארבע השפות": יידיש, עברית, רוסית, פולנית. כולן אומרות בערך אותו דבר: "למזכרת נצח". כיום הדברים מצלצלים כמעט כמו נבואה נוראה: כמעט כולם כבר עברו אל הנצח... הם הגיעו מי מה"חדר", מי מהשיבה, מי מבית הספר הרוסי ומי מהפולני. כאילו מעצמם הם החלו לארוג חלומות ורעיונות על עתיד חדש, הרחק, במקום שבו השמש זורחת ו"הארזים נושקים לעננים"...

רוב ההורים לא הסכימו. הם לא הבינו מה זאת אומרת "מלחמת אידיאות". וכך התחוללה המלחמה בשתי חזיתות – גם בבית. אבל הנוער אף פעם לא זנח את המאבק. הקריב את עצמו למען אידיאה. אולם למרבה הצער זכו רק מעטים להגיע אל יעד.

יידעלע

כך כינו אותו. שמו היה יודל גאלפערין. משחר ימי נעורו ואילך היה עול כבד מוטל על כתפיו החלשות, הרוות: אם זקנה עם שתי אחיות וחנוות של כלי מטבח שהוא היה צריך לעבוד בה, תוך כדי לימודיו בגימנסיה. ובכל זאת מצא יידעלע תמיד זמן להתמסר לעבודה באירגוני נוער. בתחילה "הצופים" ואחרי כן "השומר הצעיר", ובאותו זמן גם מועדון הספורט "חשמונאים". במקביל היה נציג "השומר הצעיר" במוסדות תרבות ונוער שונים. עד מהרה יצא בכל רחבי ווהלין שמו של יידעלע המוכשר, המסור לעבודתו. הוא היה טוב בענייני אירגון ונואם מוצלח. במרכז בוורשה ידעו להעריך אותו נכונה. כאשר עליתי ארצה, ליווה אותי יידעלע לוורשה. בהמתנה לבוא הרכבת העלה לפני את הטענה, כי לעולים לשם יש חוב לחבריהם הנותרים כאן. ולפני שעליתי לקרון, אמר לי: "אתה רואה, לך הצליח הדבר. אני, כך אומר לי לבי, לא אגיע לכך." שנינו יחדיו עצרנו בקושי את דמעותינו. ואכן, לבנו אמר לו את האמת...

אדאלף (אדולף)

אדאלף ראזענצווייג. המשפחה הגיעה לקאוועל מגרמניה. הם היו "גרמנים" זה דורות. אצלם בבית היה תמיד שקט-שא. "שלווה מוחלטת". היינו נוהגים שם תמיד ללכת על ראשי האצבעות. האם, אשה קשישה, בעלת גוף ממוצע, נראתה ממש כמו גרמנייה. האב – יהודי נאה בעל זקנקן לבן קצוץ סביב סביב. כיפה קטנה לראש השיבה הלבן, הנאה שלו. מעולם לא הצלחנו להבין, איך כיפה קטנטונת כזאת מחזיקה מעמד על ראשו. בבית דיברו אצלם רק גרמנית. אבל אדאלף הסתגל במהירות רבה אלינו, הילדים הווהלינים הפרובינציאליים, ונעשה אחד מאיתנו. עד מהרה הוא נעשה אפילו בולט מכולנו. היו לו תכונות של הולך בראש, מנהיג מלידה. בבית הספר. בקן. ברחוב. אדאלף היה בין הראשונים שניסו לעלות ל"ארץ" באורח בלתי ליגלי. בגבול הציכי תפסו אותו ושלחו אותו בחזרה. זה לא עלה בידו. אף פעם לא היה מתייאש. הוא עשה עוד כמה נסיונות שונים לעלות ארצה, אבל אף פעם לא עלה הדבר בידו. הוא תמיד חזר. רק מדרכו האחרונה הוא לא הצליח לחזור...

ייצעלע

כאשר ייצעלע אטלאס היה עולה על הבמה אצלנו בקן, במסגרת "ערב ספרותי" בערבי שבת, אפילו לא היה צריך לפתוח את פיו. הציבור כבר היה מתפתל מרוב צחוק. שכן הוא היה בתור'ל רזה, גבוה, אשר

הרכיב משקפי מצבט, שאף פעם לא חיו בשלום עם אפן. היה לו צוואר דק והוא לבש חולצה בעלת צווארון מעומלן ועניבה שכבר אז נהגנו לכנות "דג מלוח".

הנה הוא ניצב על הבמה וקורא בפאתוס מודגש יצירה של "שירה" מפרי עטו:
"...מפוזרים גרעיני קימל על פני השמים,

השוקעים בתרדמה לשעה-שעתיים.

ועל פני האדמה, בסתר, מלא היסוס

ניצב לו סוס"

ותוך כדי כך הוא מצביע על עצמו. וכי היה מישהו שיכול היה להימנע מלצחוק? ועוד יותר, כאשר היה קורא הומורסקות של הומוריסטים ידועים.

לא תמיד היה לנו, הנוער היהודי דאז, לב עליו וקל כציפור. אבל כאשר ייצעלע היה עימנו, היינו שוכחים מכל הצרות.

אלא שלבסוף, הצרות לא שכחו אותו...

מאניק

מאניק גילדווארג היה כאילו יצוק מחומר מיוחד. שתקן, מכונס בעצמו. לעיתים נדירות היה מחייך. רציני. אבל מסור ותמיד מבצע כל מה שהטילו עליו. היה למאניק ממי ללמוד. אצלם היה בית כזה. הן אביו והן אמו היו עסקנים ציוניים.

בערבי חורף מושלגים, כאשר נהגו להתכנס בביתם של הגילדווארגים, שלטה בנו תחושת נשמה יתרה. חדר גדול עם שולחן ארוך. אבא היה יושב בראשו. כולנו מסביב לשולחן, ממש כאנשים מבוגרים. האם היתה יודעת במה מתעסק כל אחד מאיתנו ומה עבודתנו באירגונים והחברתית. חשנו, כי אנחנו זוכים להערכה. כי אנחנו מתעסקים במשהו חשוב. והעיקר, שאמא גילדווארג עצמה כיבדה אותנו מאוד. באותם ימים נולדה האגדה, כי הבית החמים והנאה הזה, עם כולנו יחדיו, יעבור פעם לשם, לארץ חלומותינו, ושם נמשיך בדרכנו עד אין סוף.

אלא שכמו בהרבה אגדות, עלה גם הבית הנאה הזה, על כל יושביו, גבוה למרומים.

ארבע האחיות

ארבע אחיות הן היו. אבל רק אחת מהן הצליחה להיות כאן איתנו. שלוש האחרות נותרו בקאוועל. מהשלוש נותרה לי רק אחת בתצלום ובזיכרון – חוה. חוה השתייכה לחוג החולמים שלנו. ביחד איתנו ארגה בדממה ובקול, את חלומות הזהב. היא היתה נאה, דקיקה וצעירה. ראש מלא שיער זהוב ועיניים תכלת-שמים. ובנוסף היתה טובת לב כמו מלאך. תמיד חייכה והיתה עליזה, אפילו כאשר ידענו שמצבה איננו כל כך אי-אי-אי... בנוכחותה תמיד גרמה לנו חשק לחיות ולהגיע להישגים. מי יודע? אולי אכן צדק יידעלע. החוב שלנו היה לעשות למען אלה שנשארנו שם – ואנו עשינו מעט מדי יותר דיברנו מאשר עשינו...

חוה ואחיותיה וכל החברים נשארנו בקאוועל לנצח.

- *** -

לפני זמן מה נהגתי לשבת בשעות הפנאי שלי ולטפל באוסף בולי הדואר שלי. באוסף החנוכיות שלי, באוסף הספרים שלי, על בתי כנסת יהודיים וסתם בעניינים שונים. עכשיו, אני מודה, אני מרבה יותר לשבת ולהביט בתמונות של פעם. אבל חלילה, מבלי שאיש יראה. לא תמיד אני מצליח לעצור דמעה, ואיך זה מתאים, בכלל, לגבר, שואל אני אתכם, למחות בפרהסיא דמעות מהעיניים?

מתוך אלבום תמונותיו של אלי מנדל "גזרנו" כמה דמויות המצוינות מעלה:

מוניק גילברג

אידלה גלפריין

ייצעלע אטלאס

מתוך האינטרנט, דעה: קידוש השם או "כצאן לטבח"?

מקדשי השם בימינו

צירור תעודות ועדויות על מקדשי השם בישראל

מאת: משה פראגר

היה זה אחד הרגעים המזעזעים בעת הופעתם של עדי התביעה במשפט אייכמן, כאשר העד אברהם אביאל, פרטיון לשעבר וכעת מראשי המחלקה להפצת ספרים ליד הועד הפועל של ההסתדרות תיאר (בישיבה מס' 29 מיום ה-5 ביוני) את צעידתו יחד עם אמו ואחיו בדרך האחרונה, מגטו ראדין אל בורות-ההרג מחוץ לעיר, והוא אז כבן 14; "ילדים! - לחשה באוזניהם האמה - תגידו "שמע ישראל" ונמות כיהודים - -!" אמרה קצרה זו של אם יהודיה, המוליכה את ילדיה אל הבור, הדהדה באולם בית-המשפט הירושלמי כאמרת-כנף קסומה ומקסימה והרטיטה כל נפש. כי הרי באמרה זו צרורה אמונת-הנצח הישראלית, שליוותה מימים ימימה את כל מקדשי השם שהועלו על המוקדים. כי הרי אמרה זו מקפלת בחובה את תעלומת כוח-עמידתם ואת תמצית הדר-גבורתם של מקדשי השם בכל הדורות, שצעדו מתוך עוז-רוח ועוז-נפש בדרך אלי העקידה - "ילדים, אמרו "שמע ישראל" ונמות כיהודים" --, אכן לאמתו של הדבר עדות זו על עמידה גאה כזו של אחת האמהות בישראל, הרי היא הזרעת אור יהל על אותה הוויית-איתנים של קידוש-השם שפיעמה ואף פרנסה את מיליוני היהודים האילמים והאלמוניים, לעת המצעד האחרון אלי העקידות באושוויץ ובמידאנק, בטרבלינקה ובבוכנוואלד, בברגן-בלזן ובמאוטהאוזן.

הם הלכו בדרך, שנחתמה בגזר-הגורל היהודי. הם צעדו באלם, בדממה עמוקה. לא צעקו ולא בכו. לא התייפחו ולא נאנחו. לא התחננו ולא הרימו קול. היה זה מצעדם של זקופי-קומה ועטורי-גאון, אם כי היה זה מצעד-הכליה. על כך מעידים רבים מבין ניצולי הזוועות - ואף אחדים מבין המרצחים עצמם. ודווקא המרצחים הם המביעים השתוממותם לנוכח מעמד עז ונועז כזה.

הנה, לדוגמא, דו"ח נאצי רשמי, שנוסח ע"י קצין הצבא הגרמני, "אובר-לאוטננט" וואהלטר, על "המתת יהודים וצוענים" ביום הראשון לנובמבר 1943, בעיר בלגראד בירת יוגוסלביה:

מתוך תיאום עם מטה הס"ס הוצאתי את היהודים שנתגלו וכן את הצוענים מן מחנה השבויים בבלגראד - - המגרש, שבו בוצעה ההמתה בירייה, היה מתאים ביותר - - כריית הבורות לקחה את רוב הזמן שהוקצב, ואילו ההמתה בוצעה בחיפזון רב (100 איש תוך 40 רגע)

- לירות ביהודים יותר פשוט מאשר בצוענים. מוכרחים להדגיש, כי היהודים הלכו למות מתוך החלטיות מלאה, הם עמדו רגועים מאד - - בשעה שהצוענים מייללים, צועקים ומתנועעים ללא הפסק אף לאחר שהתייצבו כבר במקום היריות "

-מתוך אוסף התעודות שהוגש למשפט נירנברג, לפי הסימון Cxlix)31 -

ברור, כי קו-ההשוואה הזו בין התנהגותם של היהודים לנוכח גזר-המוות לבין זו של הצוענים, מאלף הוא למדי. הרי הקצין המרצח עצמו מציין, שהוא נאלץ להדגיש עובדה זו, שהיהודים התייצבו אל מול מרצחיהם מתוך איזו "החלטיות". על רוממות רוח זו של היהודים הנידונים, שגילו עמדה אנושית גאה כזו בעמדם על פי שאול האבדון, מעיד כמו-כן מהנדס גרמני הרמן פרידריך גראבה שתפס משרה גבוהה בחברת-בניה גרמנית שפעלה בחזית המזרח

הנה קטע מתוך עדותו המפורטת על הטקס של הוצאה להורג, שבו נוכח :
"כאשר ביום ה-5 לאוקטובר 1942 בקרתי את משרד הבניה בדובנו, סיפר לי העוזר שלי, הוברט מוניקס מהמבורג-הרברג, כי בקרבת מקום נכרו שלושה בורות, כל אחד באורך של 30 מטר ועומק של 3 מטר, ובתוכם נורו היהודים מדובנו - - מוניקס ואני הלכנו ישר בכיוון הבורות. לא הופרענו בדרך. האנשים שהורדו מן המשאיות, גברים נשים וילדים מכל הגילים, נאלצו להתפשט על-פי פקודת איש הס"ס, שהחזיק בידו שוט

ומגלב-כלבים. את הבגדים, הנעליים, הכותנות והתחתונים - נאלצים היו לשים לחוד בנקודות מיועדות. ראיתי תל-נעליים של - לפי-ערך 800 עד 1000 זוגות, ערימות גדולות של לבנים ובגדים. ללא זעקה, או בכייה התפשטו האנשים הללו, ניצבו יחד בקבוצות משפחתיות, התנשקו ונפרדו זה מזה - - במשך רביעית-השעה שנעמדתי ליד הבור, לא שמעתי שום תלונות או בקשות לרחמים. הבחנתי במשפחה אחת של 8 נפשות לערך, איש ואשה שניהם בגיל של 50 שנה לערך, עם ילדיהם בגיל של 1-8-10 שנים בקירוב, וכמו-כן עם שתי בנותיהן בגיל של 20 ו-24 שנים. אשה זקנה אחת, בשערות לבנות כשלג, אחזה תינוק בן שנה בזרועותיה ושרה לו איזה שיר, ודגדגה לו. התינוק צחק בתוך הנאה. הזוג הסתכל בעיניים דומעות על כך. האב מחזיק בידו ילד כבן עשר ומדבר משהו על לבו. הילד נאבק בדמעותיו. האב מראה לו באצבע לנוכח השמים, מלטף את ראשו ונראה שהוא מסביר לו משהו " - -
(מתוך תעודה מספר: 2092- שמה בחומר האשמה של משפטי נירנברג) .

מחזה זה של האב המרגיע את ילדו ליד הקבר הפתוח, בכווננו את מבטו לעבר השמים - הפליא, כנראה, במיוחד את עד-הראיה הגרמני ולכן פרט זה נחרת כל כך בזיכרונו .

והנה סיפורי-עדות לא מפי המרצחים ומשקיפיהם, אלא מאת עדי-ראיה לא-יהודים שעקבו אחרי מעשי הרצח הזוועתיים, כדי לספר אחרי-כן על כך באזני העולם. אחד מהם הוא הכומר הקתולי, יאן וויצ'כובסקי, שתיאר בפרוטרוט את הפעולות לחיסול היהודים בגטו אוטבוצק:

"יום אחד חיכו 400 יהודים במקום ההוצאה להורג. הם היו כלואים בבנין של המשטרה הפולנית. משמר גרמני הוצב על הקרבנות. ונוסף לגרמנים שמרו על האומללים שוטרים פולנים עם המפקד מרכילביץ בראש. עם שחר - נשא קול שופר ותחינות מן הבית, בו היו היהודים כלואים. מרכילביץ' פתח את הדלת ונשאר עומד כמאובן. בראש הקהל ניצב יהודי ישיש, בעל זקן לבן וארוך ותקע בשופר. התגובה לנוכח סצנה זו לא איחרה לבוא". איזו קומדיה אתם עורכים פה? - השתולל הרוצח והסתער במגלבו על כמה יהודים. "מה הם עושים!?" שאל לקצין פולני - "הם אומרים וידוי לפני מותם" השיב הלה. - "זה יעזור להם הרבה! מיד להוציאם" - צרח התליין מרוב חרון .

לא אנחה אחת, אף אנקה. שום פעולת-חיסול לא השאירה על הגרמנים רושם מדכא כזה. דממת בית-קברות. אפילו שליכט (המרצח הנאצי) זחל לתוך מכוניתו סר וזעף, כמי שאינו שבע-רצון " - -
(לפי עדותו של הכומר שגרשמה על ידי אברהם ליפשיץ ופורסמה בביטאון של שארית הפליטה "אונזער שטימע" ברגן-בלזן, 14 בספטמבר 1947).

מתוך עדות זו כבר בוקע ועולה ההד החזק של הקרבה למען וקדוש השם. וכאן הרי מתוארים הלכי הרוח של ההתמודדות האחרונה - כיצד הקורבנות היהודים התכוננו לקדש את השם וכיצד המרצחים הנתעבים עגמה רוחם ונשבתה שמחתם עקב להט אמונתם של היהודים .

עדות נוספת בנידון זה, כיצד היהודים התגברו על אימת-המוות והתרוממו למעלת קידוש השם, הומצאה מאת הגויים הליטאיים בעיר קלם שבליטא :

במחצית השנייה של חודש אוגוסט 1941, הוציאו להורג בקלם את כולם, בשלוש אקציות. הנוצרים הקלמאים ידעו לספר מתוך השתוממות רבה, על אומץ לבם ומצעד הגאון של היהודים, בעת שהובלו לטבח. חדורי רוח ההקרבה על קידוש השם, צעדו בסך יהודי קלם ובראשם הרב ובחורי הישיבה של ה"תלמוד תורה" הגדולה, ושרו בציבור פרקי תהילים וכן "אדון עולם". הפורעים היו מאוכזבים על שניטל מהם השעשוע ביהודים הנפחדים והמבוהלים. הנוצרים האדוקים הלכו אחרי-כן לכנסיה ואמרו בלטינית פסוקים מן אותו ספר תהילים והכומר היזה עליהם "מים קדושים" ו"כיפר" על עונם .

(מתוך פרקי העדות בספר התיעוד "ליטע", כרך א', ע' 1850 .)

קטעים ממאמר: ההיסטוריון עמנואל רינגלבלום

... כבן 39 היה עמנואל רינגלבלום כאשר נכנס לגטו וארשה, יחד עם כ- 350,000 יהודים. נשוי ואב לבן. מורה, עסקן ציבורי, אדם פוליטי, היסטוריון.

... את פעילותו ההיסטורית החל רינגלבלום בסמוך לכך, באוקטובר 1939, כמעט כבדרך אגב. בידי החלו להצטבר ידיעות שונות שהגיעו אליו במסגרת עבודתו, וידיעות אלה החל להעלות על הכתב.

ההיסטוריון כלוחם

...
כפי שמעלה העיון ביומניו של רינגלבלום עצמו, נראה שהוא עצמו לא תפס בשלב הראשון את משמעותן האמיתית של ה"שמועות" על אודות ההשמדה ההמונית. וכך למשל ביומני רינגלבלום חסרה ההתייחסות בחורף 1941 - 1942 לידיעות מחלמנו. למעשה, מדבר רינגלבלום ביומניו מפורשות על ההשמדה, רק בתאריך 12.4.1942, ולאחר מכן ב- 8.5.1942. משמע, רק שלושה חודשים לפני תחילת הגירוש הגדול מוורשה.

...
עמדתו לגבי ההתנגדות היהודית מרגע שעמד על משמעות ההשמדה, היתה מורכבת מביקורת, תחושת חוסר אונים וזעם ולבסוף - השלמה. בתאריך 17.6.1942 כתב:

הגירושים מתנהלים באופן כזה, שלא תמיד ולא כולם תופסים שזהו טבח. התאוה לחיים כה חזקה אצל העובדים, אצל המאושרים בעלי כרטיס ה"J", עד שהיא גוברת על הרצון להיאבק, על [הרצון] להגן על הכלל מבלי להתחשב בתוצאות - וכך מרשים להיות מובלים כצאן לטבח. נוסף לכך פועל כאן גם הגורם החשוב של הייאוש הרוחני הגמור, "השבירה" המוחלטת, תוצאת הטרור כלפי היהודים שלא נשמע כמותו, הנמשך זה שלוש שנים ומגיע לשיאו בימים של הגירושים הללו. כל אלה יחד מביאים לכך, שבאותו הרגע שבו אנו חייבים לגלות התנגדות כלשהי, אנו חסרי אונים לחלוטין, והשונא עושה בנו ככל העולה על רוחו.

הן אף בר סמכא לא יוכל להסביר מדוע ולמה הלכו בלי להתנגד 40 חברי קיבוץ חקלאי לשחיטה, למרות שהיה כבר ידוע על וילנה, סלונים, חלמנו ועוד. די היה בז'נדרם אחד כדי להוציא להורג עיר שלימה. בלובלין היו אלה 4 אנשי גסטאפו שניהלו וביצעו את כל ה"אקציה". לא יועילו כאן

השקרים שמספרים על נובגורודק ולאחרונה על **קובל***. היהודים לא התנגדו לטבח בשום מקום...

להיות פאסיביים, לא להריג יד על גרמני היתה מאז לגבורה סבילה, גבורה חרישית של פשוטי העם. זה היה כנראה יצר הקיום הטבעי בהמונים, שהכתיב לכולם כיצד לנהוג בצורה זו ולא אחרת. ונראה לי ששום תעמולה, שום הסברה לא תועיל כאן. בעמדת ההמונים אי אפשר להילחם, צריך להשלים עימה.

האם רומזות שתי הפסקות האחרונה לעמדתו של רינגלבלום בדבר הקמת המחתרת בהקשר הדיוני שהתקיימו אז? קשה לדעת. ברור מכל מקום, כי מצד אחד כאב רינגלבלום את העדר ההתנגדות היהודית, וכי מצד שני היה ביקורת הן לגבי הידיעות המוטעות שהתפרסמו בעיתונות המחתרת של "השומר הצעיר" לגבי ההתקוממות שפרצה בנובגורודק כביכול בפברואר או מארס 1942, והן לגבי האפשרות להקים תנועת התנגדות בעלת בסיס המוני רחב.

מעניינת בהקשר זה, היא התייחסותו של רינגלבלום למרדכי אנילביץ, אשר אודותיו כתב מסה גדולה. יש להדגיש, כי חיבור זה, נכתב כבר במחבוא בצד הארי, עם סיום ההתקוממות, ומספר חודשים לאחר מותו של אנילביץ, אשר אותו, כפי שעולה מהחיבור הכיר רינגלבלום היטב. החיבור כולל פרטים רבים על דמותו של מנהיג המרד, אשר לחלקם הוא משמש מקור יחיד, אך עם זאת נראה כי החיבור הנושא אופי נקרולוגי, אמור היה ליצור את הבסיס להבנית דמותו של אנילביץ כמהפכן הרואי. האם כתב את החיבור רינגלבלום "אחר", זה של "אחרי מות קדושים - אמור"? והרי בתקופה זו כתב גם את המסה על "יאנוש קורצ'ק (הנריק גולדשמיט) ידיד הילדים הגדול", ועל יצחק שיפר "בונה ההיסטוריוגרפיה היהודית הדשה". הביקורת הגלויה אודות קורצ'ק והמרומזת אודות שיפר מיומניו בתקופת הגטו, נהפכה עתה לרשימות זיכרון מפורטות אמנם, אך רוויות הערכה וכבוד. בקצרה, האם נעלמה גישתו הביקורתית של רינגלבלום והוא החל בתהליך מיתולוגיזציה של המרד, עוד בוורשה עצמה? אלא שבקריאה קפדנית של הטכסט המוקדש לאנילביץ מתגלות שתי הערות ביקורתיות, המכוונות אל בדיוק לעניינו, משמע היחס שבין כתיבת ההיסטוריה ועשיית ההיסטוריה.

בהתייחסו לויכוחים בתקופה שקדמה ללחימה, (כנראה ראשית 1943), כתב רינגלבלום:

ועוד שגיאה שגה מרדכי: שגיאה אשר הטביעה את חותמה על תולדות יהודי ורשה ופולין. מרדכי וחבריו הצעירים מן "השומר" וארגוני הפועלים התחשבו יתר על המידה בדעת המבוגרים. הם התחשבו בהם, בחכמים, במחושבים, אשר שקלו כל דבר ודבר ושמרו באמתחתם טעמים רבים ונבונים נגד המאבק המזוין בכובש...

להלן ממשיך רינגלבלום בשורות המצוטטות לעיתים קרובות, המדברות על המצב הפרדוכסלי בו המבוגרים בגטו ורשה רצו להישרד ואילו הצעירים רצו במוות בכבוד, אך הוא ממשיך ומבקר את מרדכי וחבריו:

הנוער שלנו למד פחות מדי את קורות מלחמות השחרור. אילו עשה כן היה יודע כי אותם האידיאליסטיים שהטילו חייהם על כפות מאזני המאורעות, היו צעירים שידיהם ורגליהם לא היו כבולות בעבותות משפחה, נשים וילדים. הדור המבוגר באותם המקרים עמד בפני עובדות מוגמרות ולא היתה לו ברירה, אלא להצטרף לשורות הלוחמים.

כמי שמודה בדיעבד בצדקת הצעירים שתבעו מרד לאלתר, נוף איפה רינגלבלום באנילביץ וחבריו ששמעו בקולות המבוגרים ולא למדו מההיסטוריה של מלחמות השחרור של עמים אחרים. אך מי לימד אותם היסטוריה אם לא רינגלבלום עצמו? והרי הוא שהרצה בפני סמינר "השומר הצעיר" על תולדות תנועת הפועלים. בקצרה, כדי לעשות אקט היסטורי צריך ללמוד היסטוריה, אלא שגם התלמיד וגם המורה צריכים לשנן מחדש את פירקם.

אך האם ההכרה בצדקת הצעירים, היתה גם הכרה בעליונות הלחימה בנשק על פני הלחימה באמצעות המילה הכתובה? בפסקה הקודמת לזו שצוטטה למעלה,

מעלה רינגלבלום ביקורת נוספת הנראית כמי שנתפסת בעיני רינגלבלום כ"שגיאה" הראשונה של אנילביץ. הכוונה לסירובו של אנילביץ להקצות כספים לטובת הוצאתם מהגטו אל מקום מבטחים ב"צד הארי" של כמה אנשי רוח מובילים של גטו ורשה: המשורר יצחק קצנלסון, ההיסטוריון שיפר, הסופר פרלה ואחרים. על פי רינגלבלום רצה אנילביץ כי אישים אלה -

"ישמרו וינצלו למען העם היהודי אך הוא וחבריו לא יתנו ידם לכך... מרדכי מתנגד לכך שהכסף

למטרה זו יילקח מן הקופה האחרת שיש לו אליה שייכות... לגביו (מרדכי אנילביץ) קיימת מטרה

אחת ויחידה והיא המלחמה באויב, את הכל יקריב למענה".

רינגלבלום לא הביע את עמדתו שלו בויכוח זה, אך נראה לנו, כי מותר להסיק אותה הן מהמסות האחרות שכתב לזכרם של אנשי הרוח שאמנם לא ניצלו, אך בפרט מפעולתו ההיסטוריוגרפית של רינגלבלום עצמו. הוא הצדיע לתלמידו המת, ובכל זאת נראה, כי סבר שאת המלחמה בנאציזם ניתן לנהל גם בדרכים אחרות וכי יש משמעות רבה גם להישרדות הרוח.

בדרכו שלו הגשים רינגלבלום את מטרת המאבק שלו. גטו ורשה ניצב לפניו כמונאדה שהיא עצמה וזיכרונה עלול היה להיכחד מהעולם. ואילו הוא, בפעולתו ההיסטוריוגרפית, הכיר בה את "הסיכוי המהפכני במאבק למען העבר המדוכא" (בנימין). הוא נאבק כנגד הכחדת העבר וזכה במאבק. גם הוא וגם אנילביץ הגשימו את הסיכוי המהפכני במאבק למען אותו עבר. אלא שלעבר זה השתייך עתה גם אנילביץ עצמו. רינגלבלום, אמור היה להצטרף אליו בקרוב....

עמנואל רינגבלום

*- הערת העורך:

מתוך מרכז המידע אודות השואה, "יד ושם" ביה"ס המרכזי להוראת השואה: כבר בראשית מאי 1942 הגיעו לקובל 'פרומקה פלוטניצקה ותמה שניידרמן, שליחות המחותרת מוורשה בשוון לוורשה מסרו על קבוצות מורדים בגטו שהבריתו נשק ממחסן והעבירוהו ליחידת פרטיזנים סובייטים באזור. יחסו העוין של מפקד היחידה מנע יציאה של הקבוצה ליער ורק יחידים נמלטו ליערות בסביבה.

אהרלע

מאת: **פרידא ראזענבלאט-בוכוואלד*** (פרידה רוזנבלט-בוכלוולד)

תרגום מיידיש: **בני גבירצמן**

חווה בעצמה לא הבינה, איך יכלה להביא כזה בן. היא עצמה היתה קטנה, רזה. בעלה מעט גבוה יותר, אבל חלוש מטבעו. סבל מב רונכיט כרונית. לעיתים תכופות היה מצטנן. הילדים הגדולים דמו זה לאמא וזה לאבא. כולם לא היו גיבורים גדולים. רק הוא, אהרלע, או כפי שהחברים שלו כינוהו – אראשקא. הוא, הצעיר מכולם, המיזיניק, שנולד כאשר היא, האם, כבר לא היתה צעירה, הוא היה גבוה וחזק.

כבר מגיל צעיר ידע להסתדר עם הילדים שנטפלו אליו. בגיל 12 או 13 השליך אהרלע ממיטתו את הכרית ואת הכיסוי, ונותר לישון ישירות על המזרן הקשה. בבוקר נהג להוציא מתחת למיטתו זוג משקולות ברזל. חווה ניסתה פעם להרים אותן, אבל האם היה לה כוח לעשות זאת? (לא, כמובן). הוא, הבן שלה, יכול היה. כבר ורעם נהג לתפוס אותן בידיו החסונות ולהתעמל. איזה תרגילים הוא לא עשה אז.

היא, חוה, היתה נוהגת לעמוד ליד הדלת ולצחוק:

- הביטו נא במלאכה הזאת. בפעוללים שהצעיר הזה מצא לעצמו – נהגה להתלוצץ מתוך הנאה, כשהיא מתבוננת בכתפיו הרחבות ובמיבנהו החסון, הגבוה. והיו לו זרועות... – אמא'לה, העיפי מבט – נהג להראות לה את שריריו. – געי בהם, ראי כמה הם קשים. לעתים תכופות אף היה מחבק אותה, מרים אותה ונושא אותה ברחבי הבית כאם הנושאת את בנה.

- עזוב אותי – נהגה להיאבק אתו – חרפה, מה יאמרו אנשים אם יראו זאת. – אבל בלבה בכל זאת היתה מרוצה. צעיר חסון כאלון, שרק ישמור אותו אלוהים מכל צרה. אהרלע למד בגימנסיה. היה תלמיד טוב ומספר פעמים בשבוע היה הולך למועדון "מכבי", שם התבלט כאחד משחקני הכדורגל הטובים ביותר.

- אלוהים שלי – נהגה חווה להתפלא – האם כבר ראית במה הוא מתעסק? שילד יהודי ישחק בכדור? זה הרי טוב לשקצים. מה היה אומר סבו, אביה אברהם-איטשע, יהודי למדן, לו היה רואה כל זאת. אבל אראשקע עשה את שלו והתחזק והלך יותר ויותר. הוא אהב מאוד את אמו הרזונת והקטנה וקיבל את כל הערותיה בחיך, בעוד עיניו התכולות והעליונות מביטות עליה בנאמנות וידיו החזקות מלטפות בעדינות את שיערה האפור.

בעיר פעל מה שנקרה "האנדלווקע", בית הספר למסחר. כל הפולנים והאוקראינים שלמדו שם היו אנטישמים ולעיתים תכופות מאוד נהגו להתנפל בערבים על בחורים יהודיים. אבל כאשר אראשקע אך הופיע מרחוק, נהגו להסתלק בכל המהירות האפשרית.

לא פעם כבר חשו על בשרם את נחת זרועו של הזיידעק החזק. משום כך נהג חווה לאיתים תכופות מאוד בערבים לא ללכת לישון ותמיד מצאה לעצמה איזו עבודה שצריך לעשותה, והמתינה לבן הזקונים שלה. – מי יודע מה עלול לקרות – היתה חושבת לעצמה. על כך הוא היה נוזף בה: - מדוע לא הלכת לישון? אינך צריכה לדאוג. כל אלה שמכים יהודים פוחדים ממני. היי רגועה. בי לא יפגעו. שנים עברו...

אהרלע סיים את הגימנסיה ונסע ללמוד בחו"ל. רצה להיות מהנדס חשמל. כבר קודם לכן נהג להתעסק בחוטי החשמל. היא מכרה את פמוטי הכסף שלה, הגדולים והכבדים, כדי לממן את נסיעתו. - מי צריך פמוטים כאלה – אמרה חווה לעצמה. אומנם צריך לברך על הנרות בליל שישי, אבל פמוטי הברונזה הקטנים מספיקים בהחלט לכך.

שנתיים לאחר מכן הוא חזר, מלומד, עם דיפלומה. מייד קיבל עבודה בתחנת כוח גדולה לא הרחק מעירם. הרזויה היטב ותמיד חשב על אמא.

יום אחד הביא אהרלע לדירה הקטנה, בה גרה כעת חווה לבדה, הביא אהרלע בשבת אחת נערת. בחירת לבו. שמה היה רוזה והיא היתה קטנה ורזה וצעירה ממנו. היא היתה מורה לעברית בבית ספר. אבל דבר אחד משותף היה להם: העיניים התכולות, העליונות, והחיך הטוב. והילד הקטן שנולד להם, שנקרא בנימין על שם האב, דמה לשניהם. ילד יפה, מואר.

כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה והגרמנים כבר היו קרובים מאוד, עברו הם עם הילד העירה. הוריה של ראזא התגוררו הרחק, ממש ליד היער, בין פולנים ואוקראינים. הוא ניהל עסקים עם השכנים והיה מיווד מאוד עם כולם. בדיוק משום כך עבר אהרלע אליהם. עד שהכל יסתדר (כך חשבו יהודים וקיוו) מוטב להיות בינתיים דווקא במקום שבו כמעט אין יהודים והכל מסביב היו ידידיהם, ביקשו ההורים מחוה שגם היא תבוא לגור איתם כאן. מקום יש מספיק לכולם. והמתחננים רצו

מאוד, שהיא תהיה איתם בימי המלחמה הקשים הללו. אבל חוה לא הסכימה. היא לא רצתה לעזוב את דירתה ואת הקרובים והחברים, שהתגוררו באותה חצר.
- מה שיהיה עם כולם יהיה אתי - ענתה.

הגרמנים כבר היו בעיר והחיים נעשו קשים יותר ויותר מיום ליום. לילה אחד היה נורא במיוחד. חוה לא יכלה להבין את המצב במלואו. למרות שלא היה בכך חדש, בכל זאת לא היה זה כרגיל. בחצר היתה מהומה. אנשים רצו הלוך ושוב וצעקו מכל הפינות. ואולי זה רק נדמה לה. אולי היו אלה רק סיוטי לילה. בבוקר השכרם, כמנהגה, פתחה חוה את מנעול הדלת ויצאה לחצר. שלושה מוזרה שררה כאן. איש לא נראה לעין. שקט, כמו בבית הקברות. והדלתות של כל הבתים היו פתוחות לרווחה. - לקחו את כולם - הבזיק במוחה. הדבר שכה חששו מפניו ואיש לא רצה להאמין בו, אכן אירע. הגרמנים לקחו את כל היהודים. והיא, חוה, נותרה כמו בנס. איך זה קרה לא הבינה בעצמה. ביתה הקטן היה האחרון, הרחק ליד המטע. אולי הם שכחו, ואולי, מי יודע, אירע נס משמיים. חוה ניצבת ומביטה בחצר הריקה והשקטה ולפתע עובר רעד בכל גופה. אהרלע, ראזא, בנימייעלע הקטן, מה איתם? חייבים להזהיר אותם, שיימלטו מהר ככל האפשר אל היער. שיתחברו לעצמה אין חוה כל מורא. היא משליכה לתוך סל כמה חפצים, עוגיות שהסתירה זה מכבר למען הילד; משליכה על ראשה את צעיף המשי השחור ונועלת את דלת ביתה בכמה מנעולים, כתמיד. היא רצה מהר על פני הרחובות. זהו יום ראשון, יום של חג. הרבה נוצרים ברחוב. לא רואים כל יהודי. פולני אחד עוצר אותה ושואל האם התפילה כבר הסתיימה. הכנסייה אינה רחוקה ולעיתים תכופות מאוד רואים אותה כנוצרית. חוה רצה הלאה. אבל רגליה היום אינן כרגיל. מדוע? היא עצמה אינה יודעת, אבל הרי היא מוכרחה לבוא מהר ככל האפשר אל הילדים ולספר להם הכל. שהם יעזבו את ביתם כמה שיותר מהר. ביער, כך שמעה משהו, נמצאים מי שנקראים פרטיזנים. עוד רחוב אחד עליה לעבור וכבר היא נמצאת במקום. אפילו מרחוק רואים כבר את היער ואת הבתים הקטנים הלבנים. ובאחד מהם מתגורר הרי אהרלע. והרי הוא כה חזק, ואינו חושש מאיש. אבל מדוע זה צובט לה בלב בעוצמה כל כך. מי יודע מה יכול לקרות. היא כבר רוצה לראות בעיניה מהר ככל האפשר את כל משפחתה הקטנה.

שער הגינה פתוח ודממה מוזרה שולטת כאן סביב סביב. שכנה אוקראינית יוצאת מביתה. חוה מכירה אותה. היא ראתה אותה כמה פעמים אצל המחותנים.
- לקחו אותם כולם בלילה. כה מהר, מהר - חוזרת היא. - וכולנו התעוררנו ומיהרנו החוצה, אבל לא יכולנו לעשות מאומה. הם, הגרמנים, היו לוקחים גם אותנו. גירשו את כולם ואנחנו יכולנו רק להביט מהצד.

- מה זאת אומרת לקחו? - מגמגמת חוה. - אולי את טועה, אולי הם רק הסתלקו ליער?
- לא, יקירה, לא הסתלקו. לא הצליחו. לא האמינו שהם יבואו עד הנה כדי לחפש יהודים - אומרת האשה בהחלטיות ובשקט, כאילו לעצמה. - ואת לכי מהם מכאן, ברחי אל היער. הם עוד יכולים לחזור הנה שוב. הם או הפולנים.
- אני ליער? - חוזרת חוה על דברי האשה. - מדוע דווקא אני? לשם מה אני צריכה לחיות? אבל אמרי לי, אראשקא, בני, האם הוא נתן שייליכו אותו? הוא לא הגן על עצמו? הוא הרי חזק. הכל חששו מפניו. ספרי מה הוא עשה.
- יקירה - מתפרצת השכנה, - מה רצית שהוא יעשה? לבדו בין כל כך הרבה גרמנים חמושים. הרי גירשו אותם כבהמות לשדה. קודם הם לקחו את ראזא עם הילד ואז הוא התנפל על החיילים והפיל שניים מהם. היתה לו גבורה. אבל בו במקום ירו בו אחרים. מה איתך? את חולה? רע לך? הנה אני מביאה לך מים.
היא דוחפת כוס מים לידה של חוה. בידה השנייה היא מגישה לה תצלום. - את זה מצאתי בחצר. קחי זאת.

בעיניים עצומות למחצה מתבוננת חוה בשלוש הדמויות שכולן צוחקות אליה, כולן באותם עיניים בהירות, באותו חיוך. אהרלע מביט באמו המעולפת למחצה וחוה רואה את ידיו החסונות, את שריריו. היא שומעת את קולו קרוב כל כך. הנה כאן לידה: - היי שקטה. לא אתן. כולם פוחדים ממני. אני לא אתן...

כוס המים נופלת מידיה ונשפכת על הקרקע. היד השנייה עוד מחזיקה בתצלום בחוזקה, אבל נחלשת והולכת, נחלשת והולכת, עד שהיא נותנת לתצלום להחליק. ראשה של חוה נופל על המדרגות ומהסל נופלות בזה אחר זה העוגיות ומתפזרות על השביל הירוק...

(*) - הסיפור התפרסם בעיתון יידיש שברשות חברנו אלי מנדל. אלי מנדל מוסיף: הסיפור מבוסס (בוודאות גבוהה) על חייו של אהרון ליפשיץ, דמות קובלאית אמיתית. המחברת, פרידה, גנתה בקובל. שרתה שנים רבות בוועד קובל בפריז, ביחד עם אחיה מאיר רוזנבלט. שניהם פרסמו מאמרים נרחבים בספר קובל.

הילדון היהודי פעטרא *

בעלא זאפראן (ניו יורק)

1945. אנחנו חופשיים! יחי החופש! אנשים, רזים וצמוקים משנות עינויים ורעב, מתרוצצים. מחפשים איך לנסוע. לאן? שאלה קטנה! לחפש קרובים, משלנו. אולי עוד מישהו מהם נותר בחיים. מי יודע, כשאלוהים רוצה...

וקודם כל נוסעים לערים או לעיירות שבהן היה ביתנו. אולי אפשר בכלל להתחיל בחיים חדשים, אם, חלילה...

אנשים בוכים. אבל רובם אינם מזילים אפילו דמעה אחת. פשוט מאוד: מעיין הדמעות יבש... אנחנו הגענו לגליוויץ, עם הרבה יהודים אחרים שנסעו לחפש. נו, עיר כמו כל עיר אחרת, עם אנשים חיים. אפילו די עליוזים. אבל בלי יהודים, מובן מאליו.

לפתע, טפו-טפו! שלא תבוא עין הרע: קרובים של בעלי באים מולי! וגם יהודים רבים אחרים מאיזור קאוולע (קובל)! שיהיה לכולנו יחדיו בשעה של מזל!

לא הרחק מאיתנו התגוררה משפחה מדאטין, כפרון לא הרחק מקאמען (קמין-קישירק). הם הזמינו אותנו לבקר אצלם, כדי להעמיק את היכרותנו. אנשים חיפשו קירבה זה לזה. לא קשה להבין... ליד השולחן ישב גם ילדון בן 4. פעטרא שמו. מדבר רק בלשון הגויים, כלומר אוקראינית. מה עושה פתאום ילד גוי כאן? הרי ילדים יהודיים אין בכלל בנמצא! שכך את כולם הרגו, קברו, שרפו... בכלל כל הילדים היהודיים מקאוולע וסביבתה...

"ובכן, שמעו מעשיה", כך הוריו. "ב-1941, כאשר הגרמנים נכנסו לוהלין, הייתי בהריון", מספרת האשה הצעירה, הנראית כעשרים שנה קשישה ממה שהיא באמת. "את היהודים מהכפרים לא שלחו, כפי שאתם יודעים, לגיטאות, אפילו לא למחנות מוות. פשוט הוציאו אותם לשדה מחוץ לכפר וירו בהם. על כן נמלטו היהודים ליערות, כל מי שהיה לו מזל... אנחנו היינו בין המאושרים... אינני יודעת בעצמי איך נולד בני, אני יודעת רק..."

כאן לקח אביו של הילד את רשות הדיבור. הוא לא כל כך הזדקן מכפי גילו. אפילו נראה בעל שרירים, שזוף מהשמש וצרוב מרוח: "אנחנו, יהודים כפריים ווהלינים, מכמה כפרים, התאספנו ביער ומייד הלכנו אל הפרטיזנים. רוב היהודים הכפריים, כפי שאתם יודעים, היו מבורכים בידיים חסונות ובשעת הצורך יכול היה כל אחד מהם לעמוד בפני עשרה... מה, איפוא, הפלא שקיבלו אותנו בזרועות פתוחות במחנות הפרטיזנים? אפילו רובים היו לנו יותר מאשר לאחרים..."

"והנה קורה, שגרמנים עם אוקראינים התנפלו על המחנה שלנו. נאלצנו להימלט בהשאירנו את הילד הפעוט בשלג. לא היתה ברירה אחרת. לא יכולנו לקחת אותו איתנו. שעווחת ארוכות לאחור מכן, כאשר חזרנו מצאנו את הילד קפוא למחצה והשלג שמתחת לראשו נמס... לקחת את הילד וביחד עם כמה חברים פרטיזנים חמושים ברובים ובאקדחים הלכנו לכפר הקרוב. נכנסנו לביקתה הקיצונית ומסרנו את הילד לאיכר בעל הבית. הורינו לו לקחת את הילד ולשמור עליו כעל בבת עינו, 'כי אם לא, הרי אתה יודע מה פרטיזנים יהודים יכולים לעשות לך'. וזה היה נכון. הגוי עם הגויה שלו נבהלו, לקחו את הילד ולפני האיקונין שבפינה הצטלבו ונשבעו כי ישמרו על הילד כפי ששמרה מאריה על ישו בעריסה (קאנוישנה)... הם נתנו לילד את השם פעטרא וגידלו אותו על לחם שחור עם דג מלוח ויין שרף. כמוהם... וכך גדל בהתמדה השייג'יל היהודי פעטרא, שדיבר רק אוקראינית..."

קולו של האב נקטע. נראה שהדמעות חנקו את גרונו. אצל האם הצעירה והמאושרת שמצאה את בנה מחדש, ואצלי, שטפו הדמעות חופשי.

פעטרא הקטן נרתע מפני הצלחת עם החביתה. הוא ביקש רק לחם עם דג מלוח ויין שרף, כהרגלו. האם קירבה אליו את מבוקשו מעברו השני של השולחן והמשיכה את תוט הסיפור שלהם: "מובן, שמייד כאשר 'המשחק' נגמר, חשנו אל האיכר. פעטרא בכה. הוא לא הכיר אותנו. הוא לא רצה ללכת איתנו ונצמד אל 'אמו' האיכרה... עכשיו הוא רוצה לאכול רק מה שאתם רואים..."

התחיל להיות מאוחר. נפרדנו באיחולים לזמנים טובים יותר... גורלה של המשפחה הצעירה הקטנה מהכפר דאטין המשיך לעניין אותנו. התכתבנו אתם. הילד התרגל במשך הזמן להוריו, התחיל לדבר אתם יידיש ושינה את התפריט שלו. הוא כבר נקרא פסח (פייסיע), שמו האמיתי, ודווקא גדל להיות ילד מחונן...

היום הם אזרחי קנדה. נולדה להם עוד בת, אחות לפייסיע. ושני הילדים בעצמם כבר אבות לילדים. כפי שנודע לנו, פייסיע הוא יהודי טוב וציוני מסור...

כמובן, בהשוואה לילדים יהודים אחרים באותה עת, היה לו מזל גדול... גם לילדים יהודיים אחרים היה מזל והם נותרו בחיים, בתנאים דומים, אבל לא כולם חזרו להוריהם ולעמם. אם מפני שההורים עצמם כבר לא היו בחיים, או שהאיכרים הסתירו את הילדים וסירבו להחזירם, בתירוצים שונים... ילדים יהודיים נותרו גויים וגדלו כגויים...

פירות רקובים של אסוננו הגדול! לגבי כל אחד אפשר לספר אפופיאה שלמה. ואני מה צר לי שעטי אינו מושחז מספיק לצורך זה ואני תמיד מחפשת לקרוא מה כותבים על החורבן אנשים עם עטים טובים משלי.

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

המקור פורסם בילקוט ווהלין מס' 39, מאי 1985

סיפור מרגש זה כתבה בלה זפרן, אשתו של פנחס זפרן ששימש כראש ארגון יוצאי קובל בארה"ב ואשר נפטר לא מכבר. בלה העבירה לאחרונה לארגון קובל כספים שאספו בזמנו חברי הקהילה בניו-יורק המיועדים להמשך שיפוץ המצבה בגיא ההריגה שבבכובה.

שמאי לאופר, לוחם

מתוך הספר: פנקס קובל

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

מסביבות קובל הוא הגיע לוורשה, בה למד פילוסופיה באוניברסיטה וקיבל תואר מאגיסטר (מ.א.). ממש מילדות הוא היה בתנועת פועלי ציון (צ.ס.) ונותר נאמן לה עד שעתו האחרונה. בוורשה הוא נעשה מייד פעיל באיחוד האקדמי הציוני סוציאליסטי וגם השקיע הרבה אנרגייה בעבודה התרבותית של האיגודים המקצועיים, שהיו קשורים עם מפלגת פועלי ציון (צ.ס.). בתקופה שלפני המלחמה נסע בשליחות הוועד המרכזי להרצאות בערי השדה. הוא היה נואם טוב ופופולרי. נהג לדבר בלהט, בוכחנות מחודדת ובכוח שיכנוע. הוא הופיע גם במיפגשים משותפים עם פועלים פולניים. היה חבר הוועדה של אירגון פועלי ציון הוורשאי. עבד ב"דאס ווארט", העיתון היומי של התנועה למען ארץ ישראל העובדת, כמתורגמן מהעיתונות הפולנית. הוא היה פעיל מאוד במאבק נגד "ספסלי הגטו" (*) באוניברסיטאות. התנועה תלתה בו תקוות גדולות. בשעת הכיבוש הנאצי הוא נשאר בוורשה וסייע רבות בעבודה המחתרנית. הוא לא נתן לאש התנועה לכבות ושמר על רוח הלחימה שלה. בתקופת העבודה המחתרנית הזאת היה גם חבר פעיל בוועידת המפלגות הוורשאית. הוא נטל חלק גם בהוצאת "נאווע טארי", המהדורה הפולנית של בטאון המפלגה. הוא נרצח בעת הגירוש הגדול ביולי-ספטמבר 1942. במכתב מהמפלגה הפולנית מה-15 בנובמבר 1945 אל האיחוד העולמי של פועלי ציון (צ.ס.), מופיע שמו ברשימת הפעילים שנפלו במאבק נגד האויב. בן 27 היה במותו.

* - ספסלי גטו. מדובר על 3 השנים לפני פרוץ המלחמה. שלטון האנדקים (הלאומניים ושוואי היהודים). "הנומרוס קלאוזוס" (הגבלת מספר היהודים בבתי ספר ובמשרות ממשלתיות) היה אז בעיצומו. בחדרי ההרצאות באוניברסיטאות, הספסל האחורי נועד ליהודים נקרא ספסל הגטו... (הסבר: אלי מנדל).

מאמר מתוך ספרו של מלך ניישטאדט: "החורבן וההתקוממות של יהודי ורשה"

נשף חנוכה תשס"ו אלי מנדל

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

גערלעך 8 אקטאבער 120
אויס זאלען געבן - האבן אויך צו געלעבט מיט געזונט און איר צייט
אמאל צו טראגן צו זיין געזונט און איר צייט און איר צייט
און איר צייט און איר צייט און איר צייט און איר צייט

מחנוכה לחנוכה – עד 120, אמן.

זה שנים נוהגים אנחנו, הקובלאים בישראל, להמשיך את המסורת שהיתה נהוגה בקובל, ורובנו משתתפים בנשף חנוכה קובלאי עד היום הזה. הדבר מזכיר לנו את ביתנו הישן, כאשר חנוכה היתה לנו יום טוב יפה, משופע במטעמים שהכינו אמותינו, החל מלביבות וכלה בכל טוב. חג החנוכה צויין אז בכל העיר – הן בבתי הספר והן באירגוני הנוער.

כל זה היה פעם, וכאן, בארצנו החופשית, אנחנו ממשיכים מסורת זו משנה לשנה – והמסורת הפכה לאירוע שנתי נאה.

זמנים חדשים – זמירות חדשות, המשובבות את הלב, וזה שלוש שנים עולה בידינו לשלב בפעילות אירגוננו את דור ההמשך. כוחות צעירים, חדשים. כאן המקום להזכיר את **אהרון שטיין**, שמשקיע אנרגייה רבה הן בהיכל ווהלין והן באירגון קובל, ויבורכו הכוחות שהשקיע בהם. הלואי שרק ימשיך בכך זמן רב.

זוהי השנה השלישית אצלנו, שהדור החדש, בעזרתנו, הזקנים, חוגג את חנוכה בטוב טעם. בתחום זה מצטיינת **מלי וורוצלבסקי**, שבהנהלתה מתבצע אירוע מורכב של הדלקת הנרות על ידי אלי הוותיק שלנו, משולב בשירים ומוסיקה יפים מאוד, ליד שולחנות ערוכים מכל טוב. ובהקשר זה ברצוני להזכיר לטובה גם את **ציפי בלומברג**. שבחים מגיעים גם ל**אברהם אגבר**, שבמשך שנים מדבר מעט ועשה הכל לתפארת. הלואי שכוחותיו יעמדו לו בכך עוד שנים רבות, ושימשיך בהשתתפותם הפעילה של בניו לשמר את מה שהיתה קובל, עיר הולדתנו בימי הטובים, עד קץ כל הדורות.

וכאן ברצוני להפנות שאלה קטנה לאחד מחברינו הטובים והפעילים ביותר, **צבי רז**, מזכיר האירגון והעורך הראשי של עיתוננו, שהתפתח לכתב עת ממש, אשר אף אירגון אחר של יוצאי ווהלין לא מוציא כמותו. הודות לצבי רז זכינו להוצאה נאה כל כך. והשאלה היא: מדוע דווקא בערב נאה זה של נשף חנוכה השנה, לא באו צביקה עם משפחתו? על כן אני זועק: צביקה, אייפה?

כאן המקום להקדיש כמה שורות לאשה הכשרונית **יוכבד זיו**. יוכבד היא אשתו של ד"ר **מוטל'ה זיו**, שכתב רבות עוד בספר היזכור הראשון על סופה של קובל. הוא היה מהראשונים שביקרו בקובל ועד היום הוא כותב ומנציח את זכר קובל. ואילו יוכבד היא כשרון בפני עצמה, ואנחנו, בני הדור הזקן, נהנים רבות מקטעי הפולקלור היהודי שהיא אוספת. היא עושה זאת בהתנדבות באירגונים שונים ובזמן האחרון גם אצלנו. אומנם הצעירים בינינו כבר אינם מבינים כלל על מה היא מדברת... אבל המעשיות היהודיות שהיא אוספת, מיישרות אצלנו, הזקנים, את עצמותינו הקשישות...

בהזדמנות זאת אני רוצה להעלות את זכר אמה של יוכבד, שבגן עדן המואר תהיה מנוחתה. האם היא אחת מאותן נשים ספורות, שהצילו את משפחתן הצעירה בתקופת השואה. במשך ארבע שנים רצופות היא נדדה עם משפחתה הצעירה בשדות וביערות בין כפרים באיזור סקערניעוויץ שבפולין. היא השאירה זכר לדורות, ספר חשוב שכתבה בידיש על אותה תקופה ובשנת 1949 הביאה את משפחתה לישראל. כתבת כשרונית פירסמה כתבה מעניינת מאוד על הישגיה של יוכבד באיסוף קטעי פולקלור יהודיים.

אני מאחל ליוכבד ולמוטעלע בעלה, שעוד ניפגש הרבה עם משפחותינו הקובלאיות ושתהיה לנו עוד הרבה נחת מכשרונה של יוכבד.

אלי

סבתא זכטה

היא לא מוכנה להסגיר את אילה אבל אספר לכם בסוד שיש לה כבר שני נכדים מבוגרים. יוכבד זיו המדהימה מעלה מופע סטנד אפ. כן כן... ולא סתם "סטנד אפ" אלא סטנד אפ באידיש. שיחה עם סבתא מצחיקה מהחיים.

אושרת לופו

כאשר שמעתי שיוכבד זיו מכפר סבא מעלה מופעי סטנד אפ ביידיש הייתי בטוחה שלא אתגר לכך. מה לי ולא יידיש? השבתי לעצמי אך בכל זאת הגעתי לפגישתנו המיוחדת. מולי ישבה גברת מקסימה, נציגת הליכות שרק מלהסתכל על אופן דיבורה ועל חיוכה נעשה לי "טוב בנשמה". לאורך כל הראיון היא לא הפסיקה להצחיק אותי לרגע, ואני, צברית שכמוני, התחברתי לכל הבדיחות והנונסוס שלה מבלי להבין אפילו מילה אחת באידיש.

סיפוריה של יוכבד לא קל, ועל כן הערכתה הרבה כלפי המקצוע שבו בחרה לעסוק היא גדולה מאוד. יוכבד, גמלאית, אחוזת במקצועה, היא ניצולת שואה. היא עלתה לארץ בשנת 1949 מפולין כאשר הצליחה לברוח יחד עם משפחתה המצומצמת מגטו ורשה בזכות תושביתה הרבה של אמה. את ראשית דרכה בארץ העבירה בין מעברות, ערים שונות בארץ ובסופו של דבר השתקעה בכפר סבא. את תחילת חייה על הבמה היא מגדירה כ"מתנה". תמיד הייתה מצחיקנית גדולה והיום היא עוסקת בכך בהתנדבות מלאה. רק כדי "לעשות שמח".

יוכבד, כיצד הגעת לתחום הסטנד אפ?
"ההתחלה הייתה מאוד מוקדמת, סביב גיל 3. אני זוכרת שאמא שלי לקחה אותי לגן ילדים אשר היה מבוקש בזמנו והוא מאוד מצאחן בעיני. היו שם המון ילדים ואמי אמרה לגננת שהיא רוצה לרשום אותי לגן. הגננת נאצלה לטרב והסבירה לאימי שפשוט "אין מקום". מאוכזבת וזכיייה חזרתי עם אימי

הביתה אשר היה מרוחק מהגן כחצי קילומטר. היה חורף והשלג היה גבות יותר ממני... כאשר חזרנו הביתה נעלמתי מהבית. אמי חששה והחלה לעשות טלפונים כדי לברוק איפה אני. כאשר שמתי היא כעסה ושאלה היכן הייתי. מסתבר שסבתתי לבדי בחורה לגן כסא אשר היה כנראה יותר כבר ממני, נכנסתי ואמרתי לגננת: "הנה עכשיו יש מקום..." מאז אני מחוברת לערוך בכל רמ"ח איברי ומופיעה כמה שיותר והיכן שרק אפשר. מוכרחה לעשות שמח".

האם יש מישחו שאת יכולה לומר שהוא היה האב הרוחני שלך?
"כל הסטנד אפ שלי מושתת על ההומור של האדם אשר הוא מביחני המוחיקני האחרון בתחום הסטירה שמעון ג'יגן. הוא הופיע בעבר לכך וגם יחד עם שומאכר ומבחינתי ג'יגן הוא הטוב. הוא נפטר לפני כ-10 שנים ואני שמחה לומר שכאשר הוא היה בחיים הוא מאוד נתנה לראות אותי מופיעה ואמר לי שאני צריכה לבצע את החומר שלו ושאני עושה את זה טוב מאוד. למרות שאמרת לי שמעולם לא למדתי משחק הוא לא התרגש מכך ואמר: "עם כישרון כמו שלך נולדתי. לא צריכים ללמוד את זה". כאשר הוא נפטר אשתו ביקשה ממני לעשות כמה קטעים שלו ונענית לבקשתה. זה היה מאוד מרגש. היכן את מופיעה?
"אני מופיעה במסגרות שונות, רובן התנדבותיות במקומות שונים בארץ. הוונמתי בעבר גם להופיע באנגליה ובצרפת ואני גאה לומר שהופעתי עם אנשים מכובדים מהסדרה הראשונה בתחום".

מה כולל הרפרטואר?
"הרפרטואר כולל את כל החומר של שמעון ג'יגן ושל שומאכר. זה לא משהו מוגדר אבל אני חייבת לתת בדיחה להמחשה וגברת נוסעת ברבבת עם בנה התינוק ומניקה אותו. הבן לא רוצה לאכול והאימא גוערת בו ואומרת: "אם לא תאכל אני אתן את האוכל שלך לאוזן שיושב לידנו. הם ממשיכים בנסיעה והגברת ממשיכה באיום כלפי הבן. בסופו של דבר אותו ארון אשר יושב לידם אומר לה: "גברת, אולי תחליטי? הייתי צריך לרדת כבר לפני שתי תחנות..."
האם את מופיעה רק בפני קהל חוזר אידיש?

"באופן עקרוני כן, הבדיחות נשמעות תמיד טוב יותר כאשר מספרים אותן באידיש אבל אם יש לי אינפורמציה לפני המופע על קהל שאינו מבין את השפה אני משתדלת מאוד ונותנת במהלך המופע תרגום סימולטאני. גם אלו שלא מבינים את השפה מתפוצצים מצחוק..."

מה התוכניות לעתיד?
"בקרויב יתקיים פסטיבל אידיש גדול בים המלח, יופיעו שם כל הבדדים והגמתי לרא קניג והשחקנים הגדולים בתחום וגם אני אחיה שם. אני מופיעה גם בתל אביב במסגרת המופעה העולמית לאידיש. זה מרגש אותי מאוד. כבוד גדול!"

יוכבד וד"ר מרדכי זיו; כתבה לרגל יום השואה, 1998:

רק עכשיו, לאחר 50 שנה מצליחה יוכבד זיו מכפר סבא, לספר את סודה הנורא של ילדה ששרדה מגטו סקרניביצה ואת רגשות האשמה, אותן נושאת עד היום. בעלה היום, מרדכי, הצליח להמלט, בעור שיניו, מביתו שבקובלניצה.

כפיות עור, כתם על

קיר ונקודה שהיא אלא

צי הלך לדרך ושתינו נותרנו לעמוד, איני יודעת כמה זמן. אח"כ הלכתי הביתה ולא סיפרתי את הסיפור לאיש. הרגשתי אשמה. עד היום הזה אני מרגישה אשמה.

ד"ר מרדכי זיו, (בעלן של יוכבד), גימ"ד לאי, רופא נשים בגמלאות, ניצל בזכות עיי קשותו בבית הוריו שבקובלניצה, התאכסנו פליטים מלובלין, ורשה ולודג' שסיפרו על הווועות וההכחדה. מרדכי ניסה לשכנע, ללא הצלחה, את אמו, קניה, אביו החורג ויגה ואחותו הצעירה, בת ה-16, ציפור דה פינגלה לקום ולהמלט לפני שהגרמנים כובשים את המקום. ביוני 1944 יצא לתחנת הרכבת הסמוכה בלויית אמו. הפרידה היתה קשה מאד. היא חזרה הביתה והוא לדרך לא נודעת, בחברת 150 בני נוער שברחו. "הגעתי לז'גובול פולין רוסייה ולא נתנו לי לעבור. הייתי בן 21, אורח סובייטי עם תעודות כשי רות, אבל לבר ולכן לא נתנו לי לעבור ולעז לות לרכבת. נשארוני לישון בלילה ליד הגבול, התחבאנו תחת עץ בתעלה ושמענו את המלחמה הקרובה. בלילה תקפו את הקרדנות וכל מי שניתן לו אישור נסיעה, נהרג ברכבת. שישה קרונות של הרוגים. בנסיון לצאת מהמקום ובהכרה שעלי לשוב ולקחת איתי את בני המשפחה, עליתי על רכבת של חיילים שיצאו לחזית. הגעתי הביתה בשעה 3 לפנות בוקר. הערתי את אמא, אבא ואחורי תי והתחננתי שיצטרפו אלי, שיבואו איתי לרכבת, להתרחק מהמקום ולהנצל. הם סרבו ואני יצאתי לדרך ב-5 שעות לפני כניסת הגרמנים לעיר. אמא לותה אותי גם עכשיו לתתנה ואני ידעתי שהפרידה הפעם לתמיד. עם תזוות הרכבת הלכה אמא וקטינה, עד שהפכה לנקודה ועד היום אני רואה את אמא בנקודה."

שארם הולך בעקבותי. התחלתי לרוץ וחייפתי שתי מקום להכנס אליו. אחת הכניסות לא היתה נעולה ואני רצתי במעלה המדרגות, מחפשת דלת פתוחה. בקומה החמישית בעיך, מצאתי נכנסתי. מול הרלת היתה מיטה עליה ישבה אשה חיוורת עם שלפוחיות מתחת לעיניים וסימני ני דם סביב השפתיים (לאחר שנים בירדתי והסברה ההגיונית היא כי נשכה את חבל הטבור בשיניה). בידה החזיקה תינוק שזה עתה נולד. הוא לא בכה. רק השמיע קול ציוץ רל וליד המיטה הסתובב, בקושי, יצור, שלא יכולתי לזהות אם הוא בן או בת ומה בערך גילו. אחרי, נכנס להדר איש א.א.א. עם כפפות מעור בצבע טבעי. הוא התעלם ממני לחלוטין והתמקד במשפחה. לעולם, כל עוד אני חיה, לא אשכח את עיניו. מבט מטורף שבוה אי אפשר שיעלם מהזכרון. הוא ניגש לאשה, אחז את הילוד ברגליו, הטיח את ראשו בקיר ונותר רק כתם. ממה שהיה ראשו של התינוק, נותר כתם וגושים על הקיר. הוא השליך את הגופה, הוריד בת עוב את כפפותיו שהתלכלכו ופקד על האשה לקום מהמיטה, לגשת לחלון ולפתוח אותו. ואז, אמר לה לקחת את הילד השני ולזרוק אותו מהחלון. והיא עשתה זאת, ללא מילה ונותרה קפואה במקומה. גם אני. הנאי

50 שנה לא ישנה יוכבד זיו לילה אחד ללא ביעותים. מדי לילה בלילו, מתיצבים אצלה, בסיוסיה, הזכרונות משם, ללא סדר או הרכב קבוע, אך תמיד תמיד, לילה לילה, יגיח אותו ארוע אחד, שלא נותן מנוח לנפשי שה. 50 שנה הרחיקה את המקרה, לא סיפרה לאיש, מלבד למרדכי בעלה, שגם הוא נושא על גבו מטען כבד וכאוב והוא זה שהבין לגי פשה. ידע להרגיע בלילה, כשצעקותיה העירו את בני הבית. היום, אחרי 50 שנה, החליטה לספר, אולי כך להקל מעט על הייט סורים. "במאי 1941 הגענו, כל שרידי גטו סקרניביצה, לגטו וארשה. אנחנו היינו המי שפחה השלמה היחידה שנותרה. מיד כשהגינו, ענו, שאלה אמי על מקום לימודים עברוי. בכל כמה בתים ברחוב היו 'קומפליטים', יוצאות ילדים שלמדו כסתר, במרתפים, ללא אור ואויר ולעיתים בצחנה איומה. המרדים היו מורים שהשקיעו את נשמתם בלי מור ואנו, התלמידים, הלכנו ללא ספרים ומתכרות או כל אמצעי אחר שהיה מורה על קיום מפגש, כדי שהגרמנים לא יגלו. הייתי בת 13 וברחובות היו מוטלים המון גופות. כבר לא התרגשנו, למרות שקשה לומר שהי תרגלנו. באחד הימים, כאשר הלכתי לקומפלט' הרגשתי שמישהו עוקב אחרי. פחדתי להסתובב אבל הרגשתי בוודאות

במכתב המובא בהמשך מדובר בתשובת הממונה על הארכיון העירוני של העיר אולדנבורג שבגרמניה, אל אזרח גרמני בשם קלאוס פ. קאסלר. אזרח גרמני זה הוא ידידו של יוסף גולדמן, חבר וועד יוצאי קובל. ידיד זה התבקש ע"י יוסף גולדמן לבדוק אפשרות לקבל העתק מעדותם של העדים היהודים שניתנה בגרמניה במסגרת משפט שני רוצחי יהדות קובל. משפט זה התקיים בשנים 66-1964 בעיר אולדנבורג.

ארגון קובל מבקש לקבל את העדות, לצורכי תיעוד, מחקר וניסיון להבין מה התרחש באותם ימים נוראים של הכיבוש הנאצי בקובל, שבמהלכם נרצחו יקירנו. שנתיים קודם לכן הצלחנו בדרך זו לקבל את הנמקות בית המשפט לגזר הדין. הנמקות בית המשפט הגרמני תורגמו במלואן לעברית ע"י ידיד יקר של הארגון, בני גבירצמן, ופורסמו בחוברות דפי הנצחה ומידע קודמות.

תרגום המכתב מגרמנית: בני גבירצמן.

ארכיון מדינת נידרזאכסן
הארכיון העירוני אולדנבורג

מר קלאוס פ. קאסלר
אלט-רייניקנדורף 31
13407 ברלין

מר קאסלר הנכבד מאוד,

כפי שכבר צויין במכתב מה-14.10.2003, מדובר ב-26 תיקי מיסמכים/קרטונים גדולי היקף. למרבה הצער, סריקת הקרטונים הללו אחרי האנשים שהוזכרו על ידי אינה יכולה להתבצע במסגרת השירות שלנו.

אי אפשר לאתר את השמות המוזכרים על ידי במאגר הנתונים של התובע הכללי באולדנבורג. כך גם לגבי ייגר. מלבד זאת, הארכיון השלטוני באולדנבורג אינו מצוייד ואינו במצב המאפשר לתת מידע במסגרת מחקר על אנשים חיים.

מאחר שייגר היה רופא בווהרמאכט, מומלץ לפנות בשאלה לארכיון הפדרלי, הארכיון הצבאי בפרייבורג, רחוב ויזנטל 10 ב-79115 פרייבורג.

אם מישהו מהאנשים שאתם מחפשים הגיש תביעה לפיצויים (BEG) ומקום מגוריו היה בנידרזאכסן, אפשר לוודא בארכיון המרכזי בהאנובר, בארכיון 1 ב-30169 האנובר, אם צעד מינהלי כזה אכן נעשה. ברוב המקרים, צעדים פרוצדורליים כאלה מכילים שפע של מידע על האדם שמחפשים.

אם מקום המגורים הוא/היה מחוץ לנידרזאכסן, מומלץ לפנות אל נשיאות הממשלה בדיסלדורף – מחלקת הפיצויים, ססילינאלה 2 ב-40474 דיסלדורף.

הוא יכול לראות את המיסמכים לאחר הזמנה של לפחות שלושה ימי עבודה מראש, באולם השימוש (הקריאה). עם זאת יש להביא בחשבון כי במקרים מסויימים העתקת מיסמכים ארכיוניים או רפרודוקציות שלהם, מוגנים (מנועים) על ידי זכויות יוצרים.

בדרישות שלום ידידותיות,
הממונה
(-)
ס. ברונקן

י. רפפורט

ר' נחמיה מקובל

(פרקים מתוך ספר שטרם נכתב)

ר' נחמיה מקובל. יהודי דתי, בעליה של חנות סדקית. אדם בשנות החמישים לחייו, מעט כפוף, מרכיב משקפיים, דומה יותר לראש ישיבה מאשר לסוחר.

ר' נחמיה מקובל התעורר בבוקר היום הראשון של ראש השנה בשנת 1939 מוקדם מהרגיל. הוא רחץ את פניו, לבש את בגדי החג שלו, לקח תחת זרועו את הטלית שלו והלך לבית הכנסת. הולך לו ר' נחמיה ולנגד עיניו מופיעה תמונה מחרידה: כל הרחובות של קובל מולדתו עמוסים פליטים הזורמים דרך העיר כמו נהר.

ר' נחמיה יודע כי המלחמה מתחוללת בקירבת מקום, אבל רק עכשיו הוא רואה בעיניו ממש את פרצופה האמתני: לכל שיפנה את עיניו, בכל מקום, בכל מקום רואה הוא פנים עייפים מסבל של גברים, נשים וילדים. הם מתגוללים על העגלות ועל אבני המרצפות, ללא כוחות, קרועים, אחוזים בלחץ נורא. אלה כבר אינם אנשים כלל. אלה רסיסי אדם שנפלטו לחוץ עיר מולדתו קובל מתוך שיטפון המלחמה.

ר' נחמיה הולך לבית הכנסת כדי להתפלל ביום הראשון של החג, אבל חוסר המנוחה הפנימי מפריע לו ללכת. האווירה החגיגית שאפפה את ר' נחמיה כאשר יצא מביתו, נסדקה ואיזה קול פנימי לוחץ עליו: "איז מה, ר' נחמיה, תיכנס לבית הכנסת, תתאחד בתפילה חמה עם בוראך, עם בוראם של כל בני האדם, תלגום את כל המתיקות של התפילה שיהודים נושאים בראש השנה ותהיה עם אנשים מכובדים, שאתה מחבב, ובאותה שעה יהיו אחרים שיתנפחו מרעב ויניחו את ראשי ילדיהם המתים מרעב על אבני המרצפת חסרות הנשמה.

"ינו, טוב טוב! לך, ר' נחמיה. לך למלא את את חובתך היהודית לאלוהים ואחרי כן תחזור עם נשמה נקייה למשעי לביתך, ואחרי הסעודה הגדולה תיתן מנוחה לגופך. הרי הרווחת זאת בדרך כשרה. איי, ר' נחמיה, ר' נחמיה!"

רעד חולף בכל גופו של ר' נחמיה. כרוח קפואה, כמים קרים, פרצה תמונת המלחמה לנשמתו, שזה אך היתה מלאה ביראת אלוהים חגיגית! הוא עוצם את עיניו והוא רואה את עצמו בטלית בעירו, בבית הכנסת, והוא חש כי גם שם לא יצליח למחות את התמונה הנוראה הזאת. היא תתייצב בינו לבין אלוהיו.

ובליבו של ר' נחמיה מתחילה להבשיל החלטה לעזור לאומללים הללו שאיש לא שם לב אליהם, שהכל הותירו אותם לבדם עם אסונם ובעצמם נכנסו לן העדן של בית הכנסת החגיגי של ראש השנה. ר' נחמיה מחיש את צעדי: הוא הגיע לכלל החלטה. תמונת האסון שגואה סביבו כים, מאיצה בו. הוא רץ לבית הכנסת ומייד אל הרב: מוכרחים לארגן עזרה לפליטים. מוכרים להכין תבשילים חמים, לדאוג להם למקום שינה...

הרב אינו מוכן להקשיב: לקטוע את התפילה? לחלל את היום-טוב? ישמור האלוהים! אחרי ראש השנה נראה...

הרב ניצב במקומו המכובד, טליתו מכסה את עיניו והוא אינו רואה מה קורה ברחוב. אבל לר' נחמיה אירע אסון כפול: קודם כל הוא פגש בדרכו את זרם הפליטים ושנית הוא הירשה לו לתדור אל ליבו, שכבר אינו יכול עכשיו למצוא מנוחה...

ר' נחמיה נעשה לגמרי ר' נחמיה אחר. הוא עצמו אינו מכיר את עצמו: הוא אינו חושב כלל על תפילה. כל מחשבותיו עסוקות בפליטים עם הצרכים הבעורים שלהם, עם ההחלטה הנחושה לסייע להם בכל האמצעים, כשרים ובלתי כשרים. הוא אפילו מוכן לשקר למענם, לומר שקר קדוש. הוא יוצא מבית הכנסת ומתחיל לרוץ לכל "עזרות הנשים" בכל בתי המדרש, כשהוא מודיע לנשים בשם הרב, כי הן חייבות לעזוב את בתי המדרש ולהכין תבשילים חמים עבור הפליטים.

ואם הרב נותן הוראה – מי יעמוד נגדה? כל עזרות הנשים התרוקנו ותוך כמה שעות החלו הפליטים לקבל תבשילים חמים, בניהולו של ר' נחמיה.

ור' נחמיה הכניס את כל הנשמה, את כל חייו, בסיוע לפליטים: הוא שכח את הימים הנוראים, את חנות הסדקית שלו, את ביתו. הוא השתלט על הבניין הגדול של תלמוד התורה בקובל, הוא הפך את חדריו בלילות לחדרי שינה לפליטים, ובימים לחדרי אוכל. הוא אסף קמת, אפונה, תפוחי אדמה, ציקוריה (תחליף קפה) והחל לחלק פעמיים ביום "קפה" שחור עם לחם ופעם אחת מרק עם לחם. והיות שהאומללים הללו נזקקו למרק סמך, משביע, והיהודים העשירים לא תרמו שומן אווזים, הלך ר' נחמיה אל ראש העיר בבקשת עזרה, כי המטבח "שלו" בבניין התלמוד תורה משרת את כל הפליטים, ללא הבדל בני איזו דת הם. וכך הוביל ר' נחמיה לבניין התלמוד תורה כמה ארגונים של שומן חזיר והחל להפיק מרקים סמיכים, משביעים.

כאשר קבוצת חסידים דתיים באה אליו בכעס וטענה איפה זה נשמע שיהודי דתי יפגע כל כך בפרהסייה בתלמוד תורה, ענה להם ר' נחמיה בהציצו אליהם בעד למשקפיו, בעיניו הטובות, הנינוחות של תלמיד חכם: אדרבא, פיתחו מטבח כשר ואני אפסיק בהנאה את הטריפה. אבל אם אי אפשר לפתוח (מטבח) כשר, לא אסגור את (מטבח) הטריפה שלי...
ור' נחמיה המשיך בפעילותו הטריפתית-כשרה.

זה היה ב-17 בספטמבר 1939.

נכנסתי לחצר הגדולה של התלמוד תורה בקובל. לאחר ימים רבים של בדידות עצובה שוב טבלתי באסון הקולקטיבי. החצר הענקית היתה מלאה באנשים מכל הגילים, המקצועות והדתות – בחורי ישיבה, איכרים פולניים, יהודים חרדים ודוקטורים יהודיים מתבוללים. ובינות לדור הפלגה (מגדל בבל) הזה שוטט לו יהודי כפוף בעל עיניים עצובות, טובות, המציצות מאחורי משקפיים ישנים, מאופנת העבר. ללא חיפזון נהג להופיע בכל מקום ובשיווי משקל (איזון) נהדר, הן בתנועה והן בקול, נהג לגשת לכל אחד ולשאל אם כבר קיבל לחם וקפה.
"ואולי אתם רוצים תה?" שאל אותי. "אם כן, הטריחו נא את עצמכם לגשת אלי הביתה ושם, בבית ההוא, לא רחוק..."
"ואולי לא נוח לך לעמוד בתור? שאל אותי. "אם אתם כאן עם מכרים, אתן לאחד מכם לחם (בכמות המיועדת) לארבעה אנשים ואתם כבר תחלקו ביניכם..."
מי הוא יהודי זה? בוודאי אחד המלמדים בתלמוד תורה, ואולי מאנשי הרבי. הוא דומה כל כך לראש ישיבה...
אדם זה, שגבו כפוף, השקט בצורה שלא מהעולם הזה והנמצא בכל פינה, היה כתם האור באפלת חצר התלמוד תורה.
תוך כמה שעות התרשמתי, כי לא רק כלפי הוא גילה גישה אנושית, כאשר שם לב באיזה חוסר ביטחון אני ניצב בתור. כמה ממכרי סיפרו לי אותם דברים ונודע לי כי לא רק אני הבחנתי בכתם האור הזה. כמעט הכל נמשכו אליו בזכות טוב ליבו ורחמיו.
לא עברה מחצית היום ובכל פינות החצר שמעתי אותו סיפור, שסופר לי לראשונה על ידי המורה **מנדלסון**. וזו לשונו: אותו יהודי אדוק מבשל את המרקים עם שומן חזיר ואפילו מעניק שומן חזיר ממש למי שמבקש ממנו זאת.
לא יכולתי להאמין בכך. ניצלתי רגע מתאים וניגשתי וביקשתי חתיכת שומן חזיר. חשבתי שהוא יעוף בי מבט כמו במשוגע, אבל הוא לא הניד עפעף. הוא לקח אותי לחדרון, חתך שם חתיכת שומן חזיר והגיש לי אותה כאילו זה משהו טבעי בהחלט.
ובכן, נכון מה שסיפרו לי: אמרתי לו בגילוי לב, כי רציתי רק לנסות אותו, כי לא יכולתי להאמין לשמועות, מאחר שלא יכולתי לתאר לעצמי זאת.
בתשובה, סיפר לי את אשר קרה לו בבוקר ראש השנה וכיצד הקים את המטבח הייחודי הזה.
"אני עצמיי, סיים את סיפורו, אף פעם לא אכלתי ואף פעם לא אוכל טריפה. אבל קודם כל אני רוצה למלא את רצון האל לגבי אחי בני האדם האומללים, חסרי הישע. אני רוצה להיות בסדר לגבי מה ששייך בין אדם לחברו. ובקשר לאיסור האלוהי לאכול טריפה, אני לוקח על עצמי את החטא הזה ואני בטוח שריבונו של עולם ימחל לי עליו. הגם, אם לומר את האמת, לא היה לי זמן לחשוב על כך."

אני עדיין חושב רבות על העבר הלא רחוק הזה. אבל את האפיזודה הזאת עם ר' נחמיה מקובל אף פעם לא אשכח. אני משחיל אותה למחרוזות הפנינים הקטנה (של הסיפורים האנושיים) שאספתי במשך 35 שנה מימי חיי הבוגרים.
ר' נחמיה מקובל! תיבש ימיני אם אשכח את יראת האל האנושית האמיתית שלך.

תרגום מידיש: **בני גבירצמן**, דצמבר 2005.

הערת העורך: הסיפור נכתב בידיש, ופורסם באחד מהעיתונים. גזיר עיתון מצהיב ומתפורר היה דבוק לדף האחרון בספרו של בן קובל, **זלמן פורן (פרוסמן)**: "כך זה היה". את הספר קיבלנו עבור ארכיון קובל מתברנו **אלי מנדל**. ר' שמחה בר הוא אביה של אשתו של זלמן פרוסמן. אחותו של שמחה בר נישאה ל**משה פרל**, ראש הקהילה היהודית בקובל. פרטים על משפחות אלו מצויים בראיון שקיימנו עם **חנה כהן**, בתו של משה פרל (דפי מידע מסי 12).

קטעי שיחה עם בתו של יעקב קוברינסקי, מנהל בתי הספר העבריים בקובל: "הרצליה" וד"ר קלומל:

בתי בייגל-קוברינסקי

עכו, יוני 2005

משוחחות: ציפי בלומברג, מלי ורוצלבסקי

עריכה: צבי רז

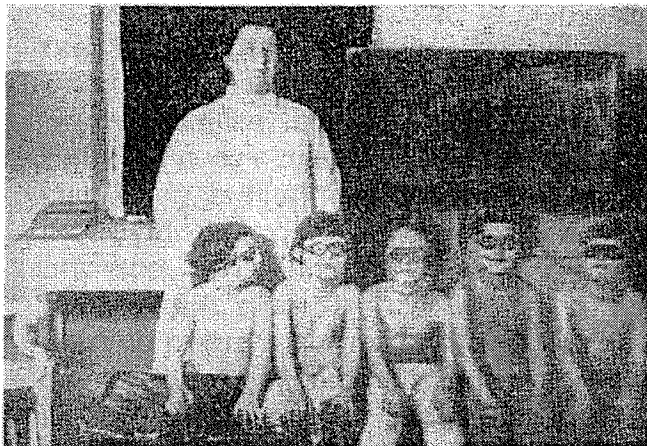
נולדתי בגרודונו על יד וילנה, הייתי בת שנתיים ומשהו כשאבא שלי, יעקב, קיבל משרה בקובל, בבית ספר של חברת "תרבות", החברה הזאת הקימה בתי ספר היכן שהיה ביקוש לעברית. קובל עבורי היא עיר הולדתי, אני פשוט לא זוכרת משהו אחר.

היינו שני ילדים בבית. בזמן שהרוסים באו קרתה לאחי הצעיר, זאב, תאונה מאוד קשה והאח נהרג. האסון קרה בחורף שנת 1939, אחי נעל מחליקיים לגלישה על הקרח, לא על נחל הטוריה, על הכביש. הכל היה מושלג, הוא נאחז באיזה טנק שנסע. האח נפל על הראש, אולי היום אפשר היה להציל אותו, אז כנראה שלא. זו היתה טרגדיה, זה קרה בזמן החופשה מהלימודים. הוא היה בן 12 אני בת 17 וזהו... אח"כ נשארתי בת יחידה, יותר צמודה וקשורה להורים, הם אלי ואני אליהם.

אמא, זלוטה (זהבה), היתה עקרת בית אבל לא יושבת בית. היתה פעילה בויצ"ו, אח"כ היתה פעילה בטוז. טוז היה הארגון לשמירה על הבריאות, זה נועד לילדים נזקקים. בקיץ היו עורכים קייטנות וכל מיני הטבות לילדים החולים. אמא היתה מאוד פעילה גם בקרן קיימת. היא אהבה פעילות, הפעילות שלה היתה בעיקר ציונית. אמא היתה זו שניהלה את הבית. היינו משפחה מאוד קטנה, שני ילדים.

כשמדברים על קובל מזכירים בעיקר את ביה"ס "הרצליה", אבל היו שני בתי ספר יסודיים עבריים פרטיים בקובל. למי שהיתה תודעה יהודית/ציונית השתדל לשלוח את ילדיו לשם. היו צריכים לשלם בהם שכר לימוד גבוה. ביה"ס ממשלתיים פולניים היו הרבה, הלימודים שם היו בחינם. אחרי גמר ביה"ס פולני בפולין לא היה מה לעשות לנוער. ללכת לאוניברסיטה היה בלתי אפשרי. היה 'נומרוס קלאוזוס'- סגור בפני יהודים. רק יהודים ספורים התקבלו. בבית הספר התיכון הפולני בקובל אפשר היה לספור את היהודים על כף יד אחת, פשוט לא נתנו ליהודים ללמוד. אבא שלי קבל עבודה בתור מורה בקובל, כנראה שבגרודונו, משם הגיעו הורי, לא היו התנאים. אח"כ אחרי כמה שנים של הוראה בביה"ס "הרצליה" בקובל, אבא התמנה למנהל. המנהל שלפניו (משה פישמן) עלה ארצה ואז מינו את אבא. אחרי מספר שנים החליטו להקים עוד ביה"ס אחד בקובל, היה ביקוש ללימוד בבתי ספר עבריים. בית הספר היסודי "הרצליה" היה ממוקם ב"חולות", את ביה"ס החדש, ע"ש ד"ר קלומל, פתחו ב"עיר" (הישנה) של קובל. בעיר הישנה לא גרו רק עניי קובל. שוחט, שהוא נחשב לעשיר ביותר בקובל, גר דווקא ב"עיר". בית כנסת הגדול בקובל גם הוא היה ב"עיר". אבא שלי בערך בשנת 1933 עבר לעיר הישנה, למסד את ביה"ס קלומל ואח"כ לנהל אותו עד שהגיעו הסובייטים בשנת 1939.

היו הרבה מוסדות בקובל, ראוי לציון הוא בית יתומים שהיה ממוקם ב"חולות", שם היתה, רייצ'ל, רעיה ליון, שלמעשה ניהלה אותו. היא היתה ה"אמא" של המוסד. במוסד היו ילדים יהודים יתומים שההורים שלהם נפטרו, או ילדים ממשפחות בעייתיות. זה היה מקום הצלה ליתומים, מקום טוב. אני זוכרת שהיה יום התרמה בו היו הולכים מבית לבית וכל אחד היה תורם. היהודים תרמו כמובן, כמו פה, לא כולם. אני זוכרת שהיו עושים לילדים קרני X לחמם את הריאות של הילדים. בפנקס קובל שפורסם בארגנטינה, יש תמונה של ילדים היושבים עם

משקפיים להגנה ולידם אחות. טיפול של 20 דקות, חצי ערומים. זה צריך היה להוסיף לבריאות, כמו שפה, בישראל, יש יותר מידי שמש, בקובל היה פחות מידי.
עוד משהו חשוב מאוד היה בקובל, מקומו (שבועון קובלאי) שיצא ביידיש, "קובלער שטימע" שמו. אבא כתב בעיתון. העורך היה יעקב בורק. הבן שלו למד איתי בכיתה אחת, ברוך בורק, הוא ניספה בשואה. מהמחזור שלי בגימנסיה "תרבות" מעט מאוד ניצלו: פרומה שוורץ, רוז'ניקו מהבית. מוטל'ה בלוראי שעלה ארצה, גרשון פוגץ' ששמעתי שלאחרונה נפטר. למדתי בכיתה אחת גם עם שושנה פרל נספתה בשואה. כשבאו הסובייטים (1939) היא עם ההורים שלה יצאו ללמברג (לבוב). חנה, האחות הגדולה, היתה כבר בארץ. הם פחדו להישאר בקובל, האבא היה יותר מדי פעיל (ציבורי ובעל נכסים). הוא פחד מהרוסים.

בבית דיברנו ביידיש, אמא שלי לא ידעה עברית, גם מחוץ לבית דיברנו יידיש. אני בתור נערה היו לי חברות בגימנסיה של קלרה ארליך שהיה בית ספר יהודי-פולני, איתם דיברתי בפולנית. אבל בדרך כלל דיברנו ביידיש. המבוגרים לא דיברו בעברית חוץ מחוג מצומצם של מורים. בתי הספר בהם לימד אבא היו על טהרת העברית: "הרצליה" ו"ד"ר קלומל, וכמובן גימנסיה "תרבות". יש ברשותי קטע קטן מהעיתון "קובלער שטימע", כותבים על מסיבת סיום בביה"ס קלומל, ביידיש. הכתבה מתוך הספר ביידיש מארגנטינה, הכותרת: "סיום ביה"ס על שם ד"ר קלומל", יוני 1938, בדיוק שנה לפני שפרצה המלחמה. בכתבה הרבה מילים שזורות בעברית. אני תמיד מתרגשת כשקוראת את הכתבה הזו... קשה לי לקרוא, אני מתרגשת... (בתיה בוכה).

קובל, יום ו' ה-24 ביוני 1938

מתוך העיתון הקובלאי היידישאי: "אלו חיינו".

סיום בבית הספר ע"ש ד"ר קלומל

בשבת בערב התקיים סיום חגיגי של הכיתה השישית בבית הספר קלומל, במועדון בית הספר. האולם היה מקושט יפה, (ניצנו נו) שולחנות ערוכים נאים, לידם ישבו התלמידים וכן מוריהם והורי הילדים. פתח את הערב המנהל, ה' קוברנינסקי, שקידם את פני הנוכחים וגם את הילדים בקריאה נלהבת, לזכור את כל הידע שנזרע בהם במשך שש השנים שבהן בילו בבית הספר; שיהיו בניס גאים לעם היהודי והדבר יעודד אותם במצב הנוכחי הקשה לעם היהודי; ושהם יעברו על פני כל המכשולים הניצבים לפניהם בחייהם העתידיים ויסייעו בבניית המדינה היהודית. דבריו נאמרו בעברית.

בשם ועדת "תרבות" בירך ה' פרל ובשם ההורים, ה' משה יהודה חסיד. בשם התלמידים דיבר בעברית תלמיד מהכיתה החמישית, משה שפוליאן; הוא הודה למורים על החינוך הטוב שנתנו ואיחל להם כי יזכו לנחת מתלמידיהם ויראו אותם בתוך השורות של בוני העם היהודי במדינה היהודית.

התלמידים יוסף חסיד, צבי צוניץ, קרוזה, מוריק, השמיעו דיקלומים שונים בעברית ובפולנית.

תרגם מידיש: בני גבירצמן

בהתרוממות רוח, בריקודים ובשירי א"י, נחתם הסיום החגיגי.

אבא בעצם ייסד את בית הספר וניהל אותו כמה שנים. אני למדתי בבית ספר יסודי ב"הרצליה" כשאבא שלי לימד וניהל שם. אח"כ קפצתי כיתה ישר למכינה של הגימנסיה "תרבות" שהיתה חלק מהגימנסיה. צריך היה לסיים חמש כיתות בית ספר יסודי כדי להתקבל למכינה, אני גמרתי רק ארבע, היו מבחנים וקפצתי כיתה. למדתי בתיכון בהנהלתו של אשר פרנפוקרט עד שבאו הרוסים. בשנה האחרונה למדנו ביידיש היות ואז כבר היו רוסים בקובל. עשיתי את הברגרות ביידיש ואז פרצה המלחמה והכל השתבש. בראשון לספטמבר - 1939 כשנכנסו הרוסים, הוכרזה מלחמה, הפחד הזה הגדול, פולין קרסה מיד. הייתי אז בת 17. אני נזכרת במשהו מפחיד: לא רחוק מהבית, גרנו אז ברחוב סטרז'צקה, זה רחוב קטן, למעשה סמטה. לא רחוק מהבית של ד"ר חסיס שמתאר את הרחוב בספר קובל. הבית לא היה בבעלותנו, שכרנו אותו, ממשכורת של מורה אי אפשר היה לבנות בית. כשהוכרזה המלחמה (גרמניה ורוסיה פלשו לפולין) באו איכרים (אוקראינים) עם עגלות, גרזנים, כנראה רצו לעשות איזה פוגרום. פתאום אני לא יודעת איך, מפה לאוזן עברה שמועה שהגרמנים לא יגיעו לקובל, יש הסכם חשאי ויבואו הרוסים. הגויים נעלמו באותו יום ואז חיכינו לרוסים בפחד. סיפרו אז בדיחות שמאפיינות את התקופה של הכיבוש הרוסי והגרמני. נאמר שהשלטון הרוסי הוא מאסר עולם, ממאסר עולם אפשר לצאת, מגזר דין מוות- מהגרמנים- לא ידעו שהם (הגרמנים) עם היהודים לא יעשו חסד גדול, אבל לא ידענו למה הם מסוגלים. עם כניסת הרוסים ידעו שהחיים יהיו קשים, ובכל זאת רק מעטים מהאנשים ברחו (לדוגמא לווילנה), הסוחרים היו בסכנה, לדוגמא שוחט, שהיה עשיר מופלג ונעלם פתאום. יתכן שהרוסים אסרו אותו, או שהספיק לברוח. אנחנו נשארנו בעיר, פחדנו, כי ציונים זה לא בדיוק מה שהקומוניסטים אוהבים. חיכינו, כולנו היינו במתח. הם נכנסו ואפשר לומר שהיתה הקלה, אנחת רווחה כזאת, לא ממש שמחה. אח"כ היתה אפילו אופוריה: התפטרנו מהגרמנים. לא ידענו אז שהם עוד יגיעו... הרוסים השאירו את אבא ואת כל צוות ביה"ס, אבל ביטלו את כל הקשור לציונות, הרוסים היו אנטי-אנטי ציונים. לקחו את הגימנסיה החדשה שבנה פרנקפורט ואותנו איחדו עם הגימנסיה הפולנית-יהודית קלרה ארליך.

תנועות הנוער בקובל שייכות לתקופה שלפני המלחמה. השומר הצעיר היתה התנועה על רמה הכי גבוהה, אני הייתי ב"ציונים כלליים", הלכתי אחרי ההורים שלי. היתה גם תנועת "החלוץ" אצלנו, שהעיקר בה היה הקיבוץ שלהם. הקיבוץ שהוקם בקובל נועד לבני הנוער שלא גרו בעיר. הקיבוץ היה ממוקם ברחוב לוצקה, שם ביקרתי פעם באיזו שהיא הצגה. חברי הקיבוץ עבדו קשה. את החבר'ה מהקיבוץ העסיקו בקהילה

כחוטבי עצים. שילמו להם כדי לחזק אותם כלכלית. אמא שלי היתה "מתפוצצת", אמרה בחורף לתבר'ה מהקיבוץ: "בואו תיכנסו, תשתו כוס תה", לא

הסכימו. היו באות שתי בנות מהקיבוץ ומביאות להם אוכל. קומונה שכזו. ביניהם הרבה הגשימו והיו לחלוצים. בקיבוץ עשו את ההכשרה לפני העלייה ארצה. **שינדל'ה שוורץ**, היתה בקיבוץ בברוכואו, ע"י וורשה. (כקובלאית) אסור היה לה להיות בקובל, זה נחשב פינוק, צריך היה להכשיר את בני הנוער לחיים הקשים בארץ. הם חיו יחד בקומונה, בנים ובנות ביחד, זה לא נחשב לפריצות, לא חושבת, לא התערבתי בזה. גם בשומר הצעיר היו הכשרות אבל לא בקובל.

אימוני הגנה וחילות בקיבוץ ההכשרה של "החלוץ" בקובל. 8-1937

קייטנות – היו לתקופה של חודש. לא היתה קייטנה של הציונים הכללים. היתה של שומר הצעיר, בית"ר, של הטוזה. הקייטנות נערכו בכפר הורודלצה. 7 ק"מ מקובל, ביער של עצי אורן, זה מה שבריא. היו יהודים שבנו לעצמם בתי קיט בכפר והיו שהשכירו חדרים. אפילו אצל גויים אפשר היה לשכור חדר, זה היה הרבה יותר זול ממקומות מרוחקים יותר. המשפחה שלנו נסעה לעיירה מנייביץ', היו שם יערות. היינו נוסעים לחודש באמצע הקיץ, כשאבא התפנה מההוראה. מקומות נופש עם מעיינות זה היה יותר יקר ויותר רחוק. ההורים שכרו חדר עם מרפסת, והם, בעלי הבית, הלכו לישון על הבודידים. בעלת הבית היתה מבשלת לנו את ארוחת הצהריים, היא היתה יהודיה. הכרנו שם אנשים חדשים והתיידדנו. חודש הנופש עבר מהר, אנחנו לא יכולנו לנפוש יותר מחודש כי אבא היה צריך לדאוג לסיום שנת הלימודים ולפתיחתה. הייתי תמיד נוסעת עם ההורים. היינו מבליים, לא הייתי בגיל של "נחה", ביקרתי, התארחתי, טיילתי. פגשנו שם אנשים מכל הסביבה, אח"כ היינו מתכתבים. לי במנייביץ' לא היה רומן, בביה"ס היו לנו אהבות ראשונות, אבל זה היה בביה"ס.

בביה"ס בדרך כלל למדו 12 שנה: 6 ביסודי ואח"כ 6 בגימנסיה. בשנתיים האחרונות של הגימנסיה עשו "ליצאום" לפי נוהלי משרד החינוך הפולני. הלימודים בשנה האחרונה נועדו עבור "המטורה", מטורה זו תעודת בגרות ממשלתית פולנית. אני גמרתי שנה אחת ליצאום. למדתי רק 11 שנה, את הכיתה האחרונה (עם הכיבוש הרוסי) למדנו בהנהלה משותפת של "תרבות" ו"קלרה ארליך". לנו, תלמידי ביה"ס, לא היה קל לכתוב ביידיש, זה היה משגע אותנו. קודם לכן לא למדתי אף פעם יידיש, ידעתי רק לדבר ביידיש. הצלחנו לעשות בחינות וקבלתי תעודת בגרות. הרבה מהתלמידים בתיכון לא היו מקובל, זה היה ביה"ס אזורי כזה.

לדתיים בקובל היה "חדר" מתוקן, מתקדם. המנהל היה בן אדם מתקדם, לא עם פאות, שמו **וובריק** כמדומני, היה בא אלינו הביתה, אל אבא (שהיה סמכות) מבחינה פדגוגית. הוא בא ליעוץ איך לנהל את החדר. אבא שלי היה חילוני לגמרי. רק בימים נוראים היה הולך לבית כנסת, בראש השנה ויום כיפור. בשבתות לא הלך. אני זוכרת טוב את הבית כנסת הגדול, את הכיפה היפה, את עזרת נשים... אמא היתה הולכת לבית הכנסת בימים הנוראים, זו היתה חובה.

את הילדות בקובל אני לא יכולה לתאר במדויק, רק מנקודת ראותה של ילדה. את התקופה האחרונה לפני שבאו הרוסים אני זוכרת היטב. איכשהו המצב התייצב ומבחינה מסוימת היתה אופוריה כזאת. לדוגמא בזמן הפולנים היחס של הקצינים הפולקים אלינו היה מתנשא. צריך היתה "זכות אבות" שירצו לדבר עם היהודים. כשהגיע הצבא הרוסי, מהנגמ"שים קפצו חיילים יהודים, הם דיברו ביידיש, "מאמא-לושאן" (שפת-אם). היו גם קצינים יהודים בצבא הרוסי. פתאום אנחנו שווים בין שווים, לא מקופחים. אנחנו פחדנו שלמורים בבתי הספר הציוניים יעשו צרות. אבל לא. יכול להיות שאם הרוסים היו מתמקמים להרבה זמן אז אולי היו משתנים, אבל הם לא הספיקו... בבית היו מדברים קצת על הפוליטיקה, אבא שלי תמיד היה אומר: "חמלינצקי אחד הבנדיטים הכי גדולים... אצלם באוקראינה הוא גיבור לאומי, נלחם נגד הפריצים. כואב לי הלב שבביה"ס צריך ללמד את הילדים שלנו על חמלינצקי, הוא היה שונא יהודים".

הרוסים הלאימו חנויות של הסוחרים. לא היה יותר מסחר פרטי. אבל ליהודים היה קצת שכל, היו כאלה שהחביאו סחורה ומכרו בשוק השחור. אלו שבזמן הפולנים היו סוחרים בתקופת הרוסים היו בבעיה. יש כאלה שעבדו כשכירים. היתה לי חברה שלמדה איתי, **סוניה רייצר**, שהוריה היו עשירים מאוד. היה להם בית דו קומתי, למטה היתה חנות לחומרי בניין. הבית, בעיר הישנה, נחשב לבית מפואר. למעלה הם גרו באיזה 4 חדרים, מי שגר ב-4 חדרים היה צריך להיות מישהו. הרוסים הוציאו אותם מהבית והקימו שם תחנת רדיו. את המשפחה שפינו שמו בדירה אחת, עם משפחת **פינקלשטיין**, ההורים של **תמה** (קרביץ). חיברו 2 משפחות ביחד, בצפיפות. אבא של תמה ידע קצת הנה"ח ונשאר בקובל, אבא של סוניה נסע לעיירה קטנה, לא להסתובב בין הרוסים, זה היה יותר בריא. הסוחרים פחדו, יש כאלה שאיכשהו השלימו

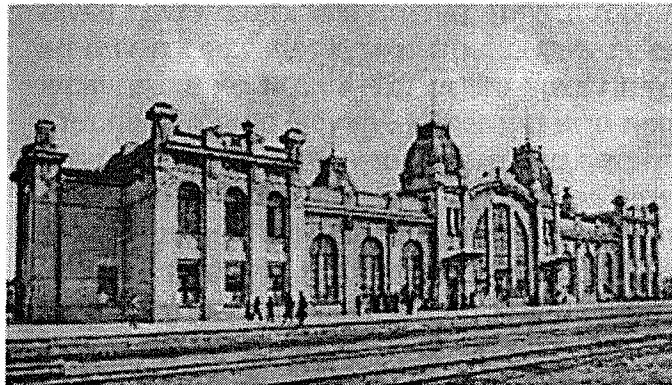
עם המצב. לברוח היה קשה. אבא שלי קיבל מעמד: השתייך ל"אינטליגנציה העובדת", המילה "עובד" הצילה את המצב.

אנחנו התגוררנו בבית שכור, בעל הבית היה יחיאל סגל, הוא קנה את זה ממישהו, הוא גר בחצר ולנו הוא השכיר את החזית לרחוב סטרז'צקה. היו לנו 2 חדרים, חדר אוכל, חדר שינה, מטבח ומרפסת סגורה וגם חדר כביסה.

אני רוצה להדגיש על מצב הרוח תחת השלטון הרוסי: איכשהו לאט-לאט הכל הסתדר. היו אנשים שלא רצו לנסוע. חיכו שקצת יתמסד המשטר. ומנגד היו בחורים צעירים, בשנות ה-20 לחייהם שנסעו (לתוככי רוסיה), לראות, לעבוד, לעשות משהו. הם חזרו ואמרו: אין זה ואין זה... תור פה ותור שם, אין שם כלום ברוסיה. לא הסתדרו, קשה היה שם, לא יודעת למה. הכל הרי היה מולאם. אנשים כנראה לא רצו לעבוד בשביל המשכורת שנתן השלטון הרוסי, רצו יותר לעבוד במקום שיש בו עבודה פרטית.

אמא שלי נולדה בדנייפרו-פטרובסק, זה בעומק אוקראינה, אבא שלי נולד באיזו שהיא עיירה על יד ווילנה, דרייצ'ין שמה. אבא למד בווילנה בסמינר למורים, אח"כ הוא השלים לימודיו בדנייפרו-פטרובסק. בסמינר לא יהודי, שם הכיר את אמא והם התחתנו. כנראה שהתחילה אז המהפכה ברוסיה עם כל הצרות האלו והם החליטו לחזור לוויילנה, ואז אבא קיבל את המשרה בגרודנו ושם אחרי מלחמת העולם הראשונה אני נולדתי. אבא עבד במשרה של מורה לעברית. כאשר קמה רוסיה הקומוניסטית- מסך הברזל ירד עליה. אמא נשארה מנותקת מהמשפחה שלה, לא שמעה עליה כלום עד שנת 1939.

אפשר לומר שההורים באו מבית יותר דתי מאשר ציוני. סבא מצד אבא היה ציוני, הוא היה מבין הראשונים בעיירה שהזמין את עיתון "הצפירה", סבתא שלי דיברה עברית כמו שאני מדברת, לא יודעת מאיפה היא ידעה. אבא שלי היה ציוני, זו הסיבה שהם ברחו מהמהפכה – לא לחיות שם (ברוסיה). אמא שלי היתה 22 שנה, משנת 1917 עד 1939 מחוץ לרוסיה בשטחים שנכבשו על ידי הפולנים. אזורים אלו סופחו לפולין ("שלום ריגה"- 1921). ב-1939 הרוסים הגיעו לקובל, כולם שמחו וגם אנחנו, ורק שאחרי חצי שנה קרה לנו האסון הזה (מות האח בתאונה), זה דיכא, אבל החיים יותר חזקים מהמוות. אמא התחילה להתכתב עם האח שלה. רצתה לנסוע לבקר אותם, זה לא היה פשוט. נסעו אז ברכבות, זה היה מרחק גדול, 24 שעות נסיעה. בני משפחת אמא שלחו לה הזמנה, היא הלכה ל- NKVD והתחילו לחקור אותה: "אולי הבעל קפיטליסט, אולי הוא בורגני, ממה אתם חיים?" חקירה שכזו... פתאום באה ההזמנה (האישור) שאנחנו יכולים לנסוע (לבקר את משפחת אמא). אמא קיבלה אישור ל- 19 יוני 1941, זה כבר היה ממש ערב פלישת הגרמנים לשטחים הרוסים... אמא נסעה לביקור, ביום שישי בערב היא אמורה הייתה להגיע, ביום שבת קיבלנו מברק שהגיעה בשלום. היינו שמחים ומאושרים ומיד ביום ראשון לפנות בוקר פרצה המלחמה... לא ידענו כלום, הייתה שאננות. דבר ראשון, אבא שלי הלך לדואר ושלח מברק לאמא שתחזור מיד הביתה, שנהיה ביחד. אבל ראינו את המצב בעיר: היו בעיר הרבה קצינים שאת המשפחות שלהם תיכף בבוקר לקחו במשאיות לעומק רוסיה. הרבה קודם לפרוץ המלחמה גר אצלנו קצין רוסי ואשתו. רמזו לנו לתת להם חדר אחד בדירה שלנו כדי שלא נעוף מכל הדירה. כך שנאלצנו והשכרנו במחיר סמלי חדר לקצין ולאשתו שהיו בלי ילדים. האשה היתה מדריכה מטעם הקומסומול. באותו יום ראשון של פרוץ המלחמה, דפקו בדלת. אבא ירד ושאלו אותו: אצלכם גר קצין זה וזה? האיש שנכנס, רעד כולו ואמר שתי מילים: אזעקה, לבסיס! יותר אף מילה, הלך כנראה להזעיק עוד אנשים. כבר הבנו שזה לא טוב. זו לא היתה פולין (החלשה) שקרסה מיד, זו היתה רוסיה, המעצמה החזקה. הנחנו שיהיו קרבות, אפשר להתחבא פה ושם, על הבודיעם, במרתף. אף אחד לא שיער מה שגרמנים יכולים לעשות. למחרת

היום הלכתי עם אבא לתחנת הרכבת המפורסמת של קובל, לשאול אם מגיעות רכבות (איתם אמורה היתה האם להגיע), אבל כלום לא היה בתחנת הרכבת הגדולה והיפה. הכל היה סגור: אין קופה, אין מנהל, אין מודיעין. היתה שם מחלקה בה אפשר היה להפקיד את המזוודות, גם היא היתה סגורה. כלום, כלום. על הרציף הסתובבו חיילים, אבא ניגש אל אחד מהם, הלכתי עם אבא, פחדתי להיפרד, פחדתי שיפציצו אותנו – אמא כבר לא היתה פה, לא רציתי להישאר לבד בעולם. אבא שאל על הרכבות שאמורות להגיע לקובל והחייל אמר:

"על מה אתה מדבר? הרכבות שנמצאות כאן אלו רכבות ללא תוכנית נסיעה, רכבות לשעת חירום, תיסע באחת מהן אחרת יהיה מאוחר". עמדו שלוש רכבות לכיוון רוסיה, החייל שדברנו איתו אולי היה עבורנו אליהו הנביא... אבא שלי אמר לי: "נוסעים". אני פרצתי בבכי. אמרתי: " הרי אמא צריכה להגיע לפה, שלחת אליה מברק, הבטחת שנראה את אמא", ואבא אמר: "אני לא יודע אם נפגוש אותה, אבל בכל מקרה לפה היא כבר לא תגיע".

חשוב להדגיש: היהודים לא רצו לברוח. הרוב לא ברחו, הרוב נשארו בקובל. כולם הבינו שהגרמנים מתקדמים לעבר קובל, אבל לא הבינו שיהיה כל כך נורא. אצל הרוסים היה צריך לעמוד בתור עבור כל

דבר, מה כבר יכול להיות יותר גרוע? הגרמנים, מה הם יכולים לעשות? זה היה האסון שהיהודים לא הבינו את גודל הסכנה. אפשר להבין: היו כאלו עם רכוש, היו כאלו עם ילדים קטנים ועם אנשים זקנים, זה לא היה קל לעזוב בית. זו היתה החלטה אמיצה לעזוב בית. לנו לא היה בית משלנו, היה רק הריהוט. היינו לא עשירים ולא עניים. בקובל גם לא היתה לנו משפחה ולכן ההחלטה של אבא היתה יחסית קלה. הלכנו הביתה לארוז כמה דברים, משהו לדרך. הבית היה די רחוק מהרכבת ובדרך אנחנו פוגשים את עו"ד גוברמן, אבא נעמד לרגע לספר לו על מה שקורה וגוברמן אמר שלדעתו לא צריך לעזוב את העיר, אבל אם לעזוב, אז זה הרגע. התברר שנשאר עוד כמה ימים, אנחנו ברחנו ב- 23 ליוני, אפשר היה עדיין לברוח מקובל גם 3 ימים מאוחר יותר. בדרך הביתה אנחנו פוגשים את החברה הטובה של אמא שלי, היא היתה עם הבעל והילדים, הייתה להם חנות נעלים שהרוסים הלאימו. היא אמרה לנו: "הי קוברניסקי מכל דבר אתה עושה עניין, זה כלום. כמו שהסתדרנו עם הרוסים נסתדר עם הגרמנים, לא יקרה כלום, אין לך מה לעשות? אתה עושה 'טראסק' מכלום". אחרי שאבא ראה את הנעשה בתחנת הרכבת אי אפשר היה לשכנע אותו להישאר בקובל. הגענו הביתה. לא יודעת איפה היה הראש שלו, אני התחלתי לארוז. לא הייתי 'בעלבוסטה' שכזאת, הייתי בת 19. ברגעים האחרונים האלו בקובל לא חשבתי על כלום, לא נפרדתי מחברות וממכרים, מה שארזתי ארזתי, רק בגדים שלי ושל אבא, ובגדי חורף של אמא. יחיאל בעל הבית נפרד מאיתנו ואמר: "קוברניסקי אתה לא צריך לדאוג, בקרוב תחזור הביתה ואתה תמצא את הבית בדיוק כמו שהיה, אני אשמור על הרכוש שלך כמו שאשמור על שלי". בשלטון הפולני היה לו מפעל ללבנים, נחשב לאיש אמיד. המפעל כבר לא היה שלו, הרוסים הלאימו אותו. האיש נשאר לשמור על הבית... בבכובה הוא שמר... זה מה שרציתי לומר: הלך הרוחות בקובל היה: "לא נורא" עברנו את פרעה, נעבור גם את זה וזה היה האסון.

עם הפליטים זה היה סיפור אחר, ב- 1939 התחילו לנהור (אל מעבר לנהר הבוג) מאות אלפים, ברחו לכיוון רוסיה, כי ידעו שברוסיה לא מתים, רוסיה היא רק מאסר עולם. שמעתי פה ושם שהיו ערים שהצליחו יותר מקובל לקלוט את הפליטים. היה בקובל איש אחד, נתמיה בר שמו, שהיה האבא של הפליטים. (ראה כתבה נפרדת על אדם זה- צ.ר.) הוא דאג להם. ביום כיפור לדוגמא הוא הגיע לבית כנסת וביקש שכל אחד ייקח אליו הביתה מישהו מהפליטים, אני זוכרת שאלינו באו שניים. הפליטים שבאו ממערב פולין השאירו בבית נשים וילדים, הם היו כל כך שבורים, אכלו אצלנו את הארוחה המפסקת. פליט אחד שנשאר בקובל אמר לנו: "אתם מאושרים, אתם גרים בבית שלכם, יש לכם עבודה, אני השארתי בוורשה אישה וילדים". הגברים בעיקר ברחו, הפחד היה שאת הגברים ייקחו למחנות ריכוז, עבודות פרך, וכל ה'מעייס' מה יעשו בנשים? בנשים יגעו? בילד בן שנתיים יגעו? אף אחד לא תיאר לעצמו, אפילו אבא שלי שהיה מאוד פסימי לגבי גרמניה - את זה הוא לא תיאר לעצמו. יום אחד הרוסים אמרו לפליטים שאלו שרוצים לחזור לפולן שיירשמו. גם בעלי לעתיד נרשם. בלילה אחד באו ואת אלו שלא הצליחו להתחבא בזמן הוציאו. יש כאלה שהתחבאו ובדיעבד עשו שטות, אבל מי ידע? לקחו את כולם לעומק רוסיה, לסיביר. הרוסים עשו להם טובה גדולה, רובם נשאר בחיים.

אצלנו בבית התאכסנו הרוסים בחדר אחד מתוך שני החדרים שהיו לנו. חדר אוכל וחדר שינה, כך זה היה ברוב הבתים. היה לנו מטבח יפה, היה מודרני, מטבח עם אריחים והכל. היה לנו בית קצת יותר מודרני מהממוצע. לאמא היתה עוזרת, שיקסה, שהיתה צריכה לעזוב ברגע שבאו הרוסים, כי אחרת היינו נחשבים בעיניהם לעשירים מאוד, לקפיטליסטים... במקומה באה שלוש פעמים בשבוע אישה גויה, באה לעשות קצת ניקיון. השיקסה שגרה בבית לפני שהגיעו הרוסים גרה במטבח, שם היתה לה מיטה בצד, מאוד אהבתי אותה. דיברה עם אמא באוקראינית, באה מהכפר, אמא ענתה לה ברוסית. כשבאו הרוסים צליל השפה הרוסית נשאר לי ולמדתי רוסית מיד, אבל לקרוא ולכתוב רוסית אני לא יודעת. לא היו לנו קשרים עם האוקראינים, הם גרו בכפרים. בחצר שלנו גרו גם פולקים. שלוש משפחות של פולקים, אחד מהם ברח כשהגיעו הרוסים, את השני הוציאו ולקחו הרוסים. אוקראינה היתה לפני מלחמת העולם הראשונה חלק מרוסיה, אנחנו היינו אוקראינים, חלק מאוקראינה המערבית. אחרי מלחמת העולם הראשונה הפולנים נכנסו. אפילו את המילה 'אוקראינה' היה אסור להזכיר. הפולנים הביאו אז הרבה מתיישבים פולקים. הרבה רוסים ברחו משם, הקצונה, הפקידות הגבוהה. היתה אנטישמיות סמניה, אנטישמיות כלפי מי שרצו להתנכל לו. לדוגמא, לסוחרים היו עושים את המוות, כך סיפרו לי חברות. גם אבא היה מתלונן שביה"ס הפולני היה מסובסד וביה"ס העברי התקיים רק בכוחות עצמו, משכר לימוד של התלמידים. אנטישמיות היתה, אבל לא היתה כמו בגרמניה. היה ביה"ס של ימח-שמם ההנדסאים, בית ספר לבניה ומדידה, רק שקוצים למדו שם, יכולת ללכת ברחוב ולספוג: "הודיה מצורעת", משהו כזה. שקוצים ארוזים שכאלה. אני ברחתי מהם כך שלא יכלו להרביץ לי, אבל שמעתי אחרי קריאות "ז'ידובסקה". עם השכנים הפולניים היה רק "שלום מה נשמע". לא באו אלינו פולקים להתארח ואנחנו לא הלכנו להתארח בבתיהם. יחסים כלשהם היו רק עם מי שגר קרוב. היינו בשכנות, לא הייתי אומרת שכנות רעה. אני זוכרת שאחרי שעשו לי ניתוח אפנדיציט (דלקת תוספתן), חזרתי הביתה עם אבא ובקושי זזתי, ילדה בת 12, ואיזה שייגץ שכן מהבית השני, זרק עלי אבן קטנה. אבא נכנס להורים, ואמר להם: תראו הילדה הזאת חזרה מבית חולים... הם (הורי הילד) הרביצו לו, את הצעקות שלו, את הבכי שלו, שמעו מהבית שלהם.

לאבא היו מגעים עם נציגי השלטון. ה'ספקטור' – המפקח של משרד החינוך היה פולני. היו להם (לפולנים) שני חגים – השלישי למאי זה חג הקונסטוטציה, חג החוקה, ו- 11.11 חג העצמאות – יום העצמאות. היה נהוג מצעד גדול של צבא עם תזמורת, שהיה צועד מהבסיס הצבאי גורקי שליד בכובה. אחריהם צעדו כל מיני מפעלים וארגונים ובתי ספר, בסוף התהלכה היתה גם תזמורת של מכבי-האש. אני זוכרת את המצעדים ואת בימת הכבוד. הכל היה כאילו דמוקרטי, אבל ידענו והרגשנו. גם רב העיר היה בטכס. הבת של הרב למדה קודם ביסודי ואח"כ בגימנסיה העברית. היא נראתה כמו שיקסה, שמה – פופה טברסקי. הם נשארו בקובל ונרצחו. היה גם בן דוד של רב העיר, טריסקה ר'בה (הרבי מטריסק), היתה חצר שלמה של כל הדתיים. לא, הם לא היו קיצוניים, מה זה קיצוניים? הם לא החרימו את הציונים. לא, לא אכלנו בבית חזיר, היו הרבה מאוד מקומות בהם מכרו טריפה, מי שרצה יכול היה לקנות. אם נחלק בצורה גסה את האוכלוסייה של קובל, של היהדות, היו 3 רמות: הדתיים האלה שהיו לא כל-כך קיצוניים כמו החרדים בארץ. מהצד השני היו המתבוללים, אלה ששמו עצי אשוח בחג המולד. אצל משפחת אחד מהרופאים שגרו לידנו היו חוגגים את החגים הנוצריים. ובאמצע, בין הדתיים והמתבוללים, עמדו אלה שקצת היו שמאלה, או קצת ימינה. הציונים הכללים היו באמצע, זה היה הציבור שהלך לבית הכנסת בחגים. אמא היתה מדליקה נרות שבת, היינו שומרי מסורת, לא היו נוסעים בשבת- טוב לא היו אז כל כך הרבה מכוניות... גם לא כתבנו בשבת. אבא שלי בתוקף תפקידו לא עבד בשבת. בתקופת הרוסים היה אחרת, היתה חובה לעבוד וללמוד גם בשבתות.

רוב החברים שלי היו יהודים, בעיקר מביה"ס בו למדתי. הכרתי בת אחת מביה"ס הפולני, קראו לה זושה, היא נספתה. את משפחת קלרה ארליך הכרתי, הם גרו לא רחוק מאיתנו, זו היתה משפחה עם כמה אחיות. אחת מהן היתה מנהלת ביה"ס, אחת רוקחת, אחת מורה, כולן רווקות ומשכילות. שידוכים? זה היה נפוץ יותר בין הדתיים. גימנסיה "קלרה ארליך" זה היה תיכון פולני-יהודי. הכל נלמד בו בפולנית, אבל

בנין תיאטרון וקולנוע. גלריית דואר. 1918.

כל התלמידים היו יהודים. והיה כמובן התיכון הממשלתי הפולני ובית הספר הטכני שהיה מעוזם של האנדקים (זרם פולני לאומני קיצוני). היה גם ביה"ס למסחר, אני חושבת שגם יהודים למדו שם, יש כאלה שהיתה להם נטייה טכנית ובמקום לתיכון, שלא ייתן להם כלום, הלכו לבית ספר זה. היה גם בית ספר "אורט" – נגרות, תפירה. היו שני בת-קולנוע בהנהלה יהודית, אחד במיצקביצה, מול ביתו של משה פרל. בית קולנוע שני היה ברחוב הראשי, בוורשבסקה. תיאטרון קבוע לא היה בקובל, היו מציגים בקולנוע, באולם, על הבמה. אני לא הייתי מבקרת הרבה בתיאטרון, הייתי ילדה.

מביה"ס הלכנו לתיאטרון, לקחו אותנו לראות את הקמפן של מולייר, אני זוכרת עד היום כמה שצחקתי. ראיתי עוד הצגה של מולייר, זה היה בביצוע תיאטרון פולני. בערב יום השני של ראש השנה אי אפשר היה להיכנס לבית הקולנוע, הביאו סרטים ביידיש מאמריקה. כל כך הרבה אנשים רצו לראות. מבתי הקפה שאני זוכרת זה ה'ורסל'. מי שרצה הלך, אני עוד לא, הייתי תלמידה, זה לא היה מקובל. אני זוכרת על אחד צ'כי, בלואישק, שהחזיק מעדנייה. למי שרצה לאכול איזה עוגה טובה היה בית קפה 'רסורסה'. ליהודי אסור היה לדרוך שם אפילו על הסף, נועד לקצונה הפולנית, אף יהודי לא היה מעז ולא היה מעוניין להיכנס לשם. ההורים שלי לא יצאו לבית קפה אבל לתיאטרון היו הולכים. ההורים היו מארחים חברים, אני זוכרת את משפחת דודינק, היו באים מורים וציונים, אלו היו מפגשים אינטלקטואלים. אבא היה חבר בציונים הכללים, אך לא היה לו הרבה זמן לכך, תמיד הוא היה בישיבות, עם הגזבר ועם המזכיר. פה ושם הוא כתב ב'קובלער שטימע', הוא אהב את זה. גם אמא שלי אהבה את הפעילות.

1941: מזרחה, מסע לתוך רוסיה

עלינו לרכבת ועזבנו את קובל. פרשת קובל בשבילי נגמרה. היינו 4 שנים ברוסיה, זה היה משהו באמת קשה מאוד. התחלנו לנסוע מזרחה. היינו פליטים, בבת-אחת הפכנו לפליטים. הרוסים פחדו שניכנס לערים הגדולות. לזכותם של הרוסים צריך להגיד שבדרך לפני קייב, הם הביאו מקיב משאיות עם סנדוויצ'ים ואוכל בשבילנו והם חילקו בין נוסעי הרכבת. אבא נתן לאחד השקוצ'ים, לאחד הקומסומולים, כסף שישלח מברק לאמא: "חכי, אנחנו באים אלייך", פחדנו שהיא תחזור לקובל. אבא שלי היה אז צעיר בשנות ה-40, אני הייתי נערה. כשחיכנו לרכבת בא אל אבא איש ושאל: "אתה לא היית בלינינגרד לפני שנה בכנס הקומוניסטים", אבא לא שיקר, הוא אמר: "אתה מחליף אותי עם מישהו אחר", והאיש אומר לאבא: "אני נוסע לדנייפרו-פטרובסק גדלתי בעיר הזאת, ישבתי על ספסל אחד עם מנהל התחנה, תן לי כסף לכרטיס ואני אביא לכם שני כרטיסים לדנייפרו-פטרובסק, תתחבאו באיזה שהוא מקום עד שהרכבת תזוז". ואכן הוא הביא לנו כרטיסים. בדרך החלפנו רכבות, ולפני שהגענו לסביבות העיר, אבא שהכיר את רוסיה אמר לי: "בואי נרד, פה בתחנה הקטנה, אולי יעשו לנו צרות בתחנה הגדולה". היכן שירדנו גרה דודה שלי, אחות של אבא ירדנו והגענו לדודה הזאת. היא נולדה לדוד רדנייפרו-פטרובסק. ואמא שלי ראה אחרי

שעה. לא הכרתי אותה, היא היתה נפוחה כולה מבכי. היא בכתה שם כל הזמן. עכשיו כבר היינו איכשהו יחד אצל הדודה הזאת. הם לא היו מיליונרים, זו לא היתה אמריקה. אבא רצה לעבוד במקצוע אך היתה חופשה מהלימודים. בינתיים צריך היה להתקיים. היתה לי שם בת דודה שהיתה קומוניסטית והיא סידרה את אבא שלי בעבודה כמנהל חשבונות, הוא איכשהו התמצא בזה. עבד בבית חרושת גדול של פלדה, עבד חודש, פחות או יותר, כשהגרמנים התקרבו אלינו. שם, במוסקבה, קיבלו החלטה שמשאירים להם רק קירות, כל ציוד בית החרושת יועבר, מי שרוצה לחיות ולעבוד בתנאים אנושיים פחות או יותר, יכול לנסוע עם הציוד של בית החרושת לאורל, ע"י סבירדלובסק. ברור שתכף הסכמנו. ברחנו ואיתנו ברחת הבת דודה הזאת הקומוניסטית, ועוד איזה בת דודה. הדודה שאירחה אותנו לא באה איתנו, בעלה לא רצה. בזמן המהפכה מצאו אצלו מטבעות זהב, הוא ישב בבית סוהר ואשתו היתה מביאה לו אוכל. הוא אמר: אשב בבית סוהר, חנה תביא לי אוכל. תמימות שכזו. הוא נספה בשואה, בטח.

אנחנו ברחנו לאורל בקרונות משא. נתנו לנו שמיכות להתכסות ואוכל לדרך. היינו באורל 3 שנים, באיזה "חור" במחוז סבירדלובסק, שהיא עיר המחוז. אבא רצה להמשיך ולעבוד בבית חרושת, היות ובבית חרושת קיבלו 800 גר' לחם ובביה"ס, בתור מורה, רק 600 גר' לחם. 200 גרם לחם זה המון. אבל היו צריכים מורים, פתחו כיתות חדשות, ואבא לימד במשמרת שניה את הכיתות הגבוהות. יצא צו שנשים עד גיל 60 מוכרחות לצאת לעבודה, היתה לי פרוטקציה, אבא של תלמידה של אבא שהכניס אותי לבית חרושת, אבל לא לעבודה קשה. ישבתי באולם ענקי, עם מהנדסים, הם היו מתכננים ואני הייתי עושה העתקים של תוכניות. אמא שלי גם כן הסתדרה איכשהו, קיבלה בפרוטקציה אישור שהיא חולה ולא יכולה לצאת לעבודה. כמו כל 'בלעבוסטה' טובה היא ידעה לתפור. אמא התיידדה עם איזה גויה שהשאילה לה מכונת תפירה והיא התחילה לעשות תיקונים. תיקון תמורת קילו תפוחי אדמה. אבא שלי גם נתן שיעורים פרטיים, שיעור עבור חצי ליטר חלב. היה קר שם בחורף, הטמפרטורה היתה יורדת עד מינוס 40 מעלות, אבל לא בבית, היו הרבה עצים בסביבה. יום-יום הייתי רצה לקבל אוכל, לקחתי אותו בכלי הביתה. הוספנו קצת מים, קצת תפוחי אדמה, וכבר היתה ארוחה לשלושה... השלטונות לא ידעו שאמא עובדת באופן פרטי, בשחור. לה לא הגיעה ארוחת צהריים, מי שלא עבדה לא קיבלה אוכל, רק לחם קיבלה ופחות מכמות הלחם שאני ואבא קיבלנו. פעם היה קר מאוד, מישהו אמר לי ברחוב: גרדנזקה, (אזרחית) כל הלחי שלך קפואה. רצתי מהר הביתה, אמא רצה מהר לתנור לחמם, אבל הגויה שגרנו אצלה אמרה: מהר-מהר תביאי שלג. היא שפשפה את הלחי עם שלג וזה הסמיק וזה הסתדר. זה היה חלק מהחיים שלנו.

בביה"ס של אבא בקובל היה מורה, שליטא שמו. הוא ברח מקובל, את אשתו וילדה בת 3-4 הוא השאיר בקובל והם נספו בשואה. גם הוא הגיע לאורל ואיכשהו איתר אותנו דרך חיפוש קרובים. הוא רצה לבוא אלינו להתארח ליומיים. אי אפשר לבוא להתארח אצל מישהו על חשבון הלחם של המארח. כמות הלחם נמדדה אז בפירוורים – פירור לא הייתי משאירה. שליטא ארגן מראש שיקבל לחם ליומיים של הביקור. אנחנו, שלא ידענו על כך, ניסינו לחסוך מהלחם שאכלנו לפני שהוא הגיע, כל פעם שמנו בצד חתיכת לחם לאותם יומיים. כשהגיע האיש היה לנו הרבה לחם-שלו ושלנו. דברים כאלה שהיום צוחקים עליהם, אז זה היה... זה היה תמצית הקיום!

חזרה לילדות בקובל

אם לחזור לילדות בקובל: בל"ג בעומר היינו הולכים להורדולץ עם דגל, אח"כ כנראה שהפולקים לא הרשו. היינו הולכים עם דגל ישראל, חצי לבן וחצי כחול לא כמו הדגל הנוכחי. היינו הולכים לכפר, שם היינו עושים מין פיקניק, הילדות שלי היתה ילדות רגילה. בחגים של הפולנים היתה תהלוכה ממשלתית, ראש העיר שלהם, הכומר שלהם וגם הכומר הפרובוסלבי. בתי הספר השתתפו, הלכתי בתור תלמידה. בחג ל"ג בעומר היתה תהלוכה היו בה תנועות הנוער. בחצר שלנו לא התכנסנו לחגיגות. לא הרגשנו "בבית", היינו ילדים חורגים במחיצת הפולנים. עם חברים היינו נפגשים, הולכים אחד לשני במשך השבוע ולומדים. היה תענוג להיכנס לבית של חנה פרל, אף פעם זה לא היה בית ריק (מאנשים). האבא היה עסקן, כל הזמן הסתובבו שם אנשים, הרוב היו ציונים כלליים. הנוער בשעות הפנאי הלך לתנועה. בשבתות היו הצגות יומית בקולנוע. שהתבגרנו מעט, היו ריקודים סלוניים, חברה ניגנה על פסנתר. הריקודים – לא היו אלו המשוגעים, רקדנו טנגו, פסדובלה, היום זה נשמע מצחיק. במסגרת הביה"ס היו לנו מסיבות, לפעמים בתנועות הנוער, אבל לבתי קפה לא הלכנו, זה עוד לא היה בשבילנו. כאשר לא הלכנו לקולנוע נערכו מסיבות בימי שבת אחרי צהריים. היינו מארגנים אותן ביחד עם ההורים. ריקודים, לא ריקודים סלוניים, אלא ריקודי הורה, ריקודים אחרים, ריקודים די ילדותיים. השתתפתי במסיבות עד שקרתה הטרגדיה במשפחה ולא חזרתי לזה.

היו רומנים בין בני הנוער, אבל לא כמו עכשיו שכל ילדה בת 12... נשיקות? אני לא יודעת אם היו, אהבה? הנושא לא פשוט, קשה לי לדבר... אהבתי מישהו, אהבה ראשונה... כשפרצה המלחמה, ביום הראשון כשעוד לא ידענו מה יהיה, אם הגרמנים יבואו כל כך מהר, סיפרתי לו על הדאגות, אבל לא שיערנו שזה זה... גם הוא אהב, הוא נספה... רובם נספו, מעטים מאוד נשארו.

בקובל כמובן היו גם לא ציונים. היו הרבה יידישיסטים (חסידי ה"בונד") שאמרו: אנחנו בפולין ואין מה לשאוף לארץ ישראל, אף פעם לא נגיע לשם, מי ייתן לנו את הארץ? אנגלים שם, יש אפילו ספר לבן. כשבאו הסובייטים הם ראו את גימנסיית "תרבות" החדשה שהיתה מאוד יפה. הרוסים הפכו אותה

לגימנסיה אוקראינית ואותנו העבירו לגימנסיה של קלרה ארליך שהיתה בבניין די עלוב. שם פתחו את ביה"ס ביידיש, לימד אותנו מורה בשם לייב אוליצקי, שהוא היה יידישיסט, אולי אפילו קומוניסט מוסווה. הוא הגיע ארצה, מצאתי בין הספרים אצלי ספר שלו שיצא לאור בו הוא מספר על החיים בעיירה טריסק. "דודיה נפח" שם הספר. בהרבה מקומות בספר הוא מזכיר את קובל. אני רוצה למסור את הספר לארגון קובל.

לפני הכיבוש הגרמני והסובייטי, כשהייתי ילדה, אני זוכרת את חג הביכורים, את חג השבועות. היינו עורכים טכסי ביכורים בביה"ס, חולצה לבנה, חצאית בצבע כהה. ידעתי לשיר "סלינו על כתפנו" ... כאלה חוויות, אבל זה הולך ונמחק לאט-לאט. זיכרונות מהבית שהיה בית ציוני, הציונות היה הדבר הראשון. היו באים אורחים, לא יודעת אם היו שרים, לא יודעת אם זה היה מקובל. לא היה אז רדיו, היו עיתונים – היו 2 עיתונים גדולים ביידיש בפולין: ה'היינט' וה'מומנט' – אצלנו קראו את ההיינט, של הציונים הכללים. המומנט היה יותר של הרוויזיוניסטים. העיתון הגיע לבית יום-יום. כשבאנו לארץ אמא היתה קונה עיתון ביידיש. אבא ידע טוב עברית, הוא דיבר עברית שוטפת. אבא נפטר 4 חודשים אחרי אמא. כשבאו הגמלאים לנחם אותי על מות אבא, הם אמרו לי: איזו עברית! לא שומעים פה עברית כזאת. אני זוכרת את יוסף אברך שהיה בא אלנו הביתה, הוא ואבא דיברו ביניהם עברית. כשבאו הגרמנים אברך אמר: "אתם תשלמו, יומכם יגיע" והם יצאו וירו בו. לאברך היתה ילדה גדולה: החוכמה שלה, האינטליגנציה שלה... קראו לה ילדת פלא. צפירה. הצפירה זה העיתון הראשון בעברית, הילדה הזאת היתה בת 5, כשחלתה ונפטרה. אח"כ היו להם 3 בנות, אני זוכרת שהאמא כל כך דאגה שלא יקרה אסון גם לבנות. אברך היה המורה לתנ"ך שלי. לא עם כל המורים היו לאבא קשרים כל כך הדוקים ומיוחדים. בקובל כמובן לימדו גם נשים. היתה לנו מורה שקרה לה מקרה לא נעים, קראו למורה צפייגל, היא לימדה כימיה וכשהלכה לראות ניסוי היא התכופפה וסודה התפוצצה לה בעין והיא איבדה את העין. לא היו אז אמצעים, היתה סכנה לחייה, היא נשלחה לווינה, חזרה ולימדה הלאה. היתה לנו מורה להיסטוריה, בלנקה כשר. היא התחתנה עם המורה לפולנית. פולנית למדנו בתקופה הפולנית. בתקופה הסובייטית למדנו רק רוסית. לפתע היתה לנו מולדת חדשה: לא אנחנו הפכנו לרוסים- הפכו אותנו, אבל בזכותם אנו חיים. היה לנו גם מורה ללטינית. לאייר. היא היתה מורה בביה"ס של אבא שלי, היא לימדה בבית הספר היסודי. בביה"ס שלנו ("תרבות") למדו בעיקר כאלו שחשבו לעלות לארץ. לא היה עתיד לנוער בפולין, כל אחד רצה להתקבל לאיזה שהיא עבודה ראויה. היו הרבה סוחרים והיו הרבה בתי מלאכה, חייטים, נגרים. במשרות ממלכתיות, לא נתנו ליהודים לעבוד, היה קשה מאוד לנהל חיים תקינים. היו בנקים יהודיים והיהודים הסתדרו ביניהם לבין עצמם. זו היתה מין מדינה בתוך מדינה. אוטונומיה. במערב פולניה זה היה אחרת, אצלנו, ברוסיה ובאוקראינה, נטו יותר לציונות, זה התחיל מהביל"ויים. אח"כ בא המשטר הסובייטי ובכוונה לקחו, עקרו את הציונות מקובל...

תמונה קבוצתית מ-1937. צולם בכניסה לבית הקולנוע העירוני מייסקי/ "אכספרס" שברחוב מיצקביצה. שורה תחתונה משמאל: ראשון: פרוז'נסקי, שלישי: זבה קוברינסקי. רביעי: ד"ר זיסקינד. חמישית: גב' פרנץ. שישי: יעקב בורק. שמינית: גולדה פרל. עשירי: אהרונסון. יושבת בשורה השניה מימין ליעקב בורק: אידה סוסנה, מלכת היופי של קובל. עומד במרכז מעל כולם: זינסקי שעבד כמסריט בקולנוע.

בתייה ששלחה למו כמה תמונות מהעבר, כותבת: להלן האנשים המזוהים על ידי, שורה תחתונה, משמאל לימין: מר משה פרל, איש רב פעלים בעירנו. גב' זהבה קוברינסקי-אמי - פעילה בויצ"ו וטאז. מר פרוימקורץ - מפעילי היהדות המקומית. גב' קלרה ארליך - מנהלת הגימנסיה פולנית-יהודית (בה למדו יהודים בלבד ושפת ההוראה היתה פולנית). ראש העיר של קובל (אם זכרוני לא מטעה אותי שמו היה קוביצקי). לידו ד"ר זיסקינד. גב' חבקין (אחותה של קלרה ארליך). אני מתקשה לזהות את האשה היושבת לידה. בשורה השניה, האשה באמצע, שלא רואים את פניה בברור (קמט בתמונה המקורית), היא סוניה מרגוליס מנהלת מפעל טאז. מימינה אשר פרנקפורט, מנהל הגימנסיה העברית. את היתר אני מתקשה לזהות, אבל ידוע לי שכולם היו פעילים ומעורבים בחיים הציבוריים של עירנו קובל.

אל המולדת

את בעלי הכרתי במחנה עקורים. היה פרק זמן קצר שמותר היה לעזוב את רוסיה ולחזור, מי שהיה אזרח פולין לפני המלחמה מותר היה לו לחזור, לפולין הקומוניסטית, כבר לא היתה אותה פולין. כשבאנו לפולין, תיכף בתחנה ראשונה בפולין, לאן שהובילו אותנו, לא לאן שאנחנו רוצים - שני בחורים ניגשים אלי, רואים בחורה צעירה, "את רוצה לעלות לארץ ישראל" - "בטח, מה זאת אומרת", "בואי איתנו לקיבוץ, תוך חודש את בארץ ישראל", פחדתי קצת להתנתק מההורים, הם גם לא רצו שאתלווה לשני בחורים שאני לא מכירה, אמרתי לבחורים: תנו לי את הכתובת, כשנבוא (למקום הקבע) אני אתעניין, אם אין שם קיבוץ אני אחזור אליכם, באתי התחלתי להתעניין, יש קיבוץ, קיבוץ של השומר הצעיר, אז נכנסתי לקיבוץ הזה, ההורים גרו לחוד, אבא קיבל עבודה בביה"ס פולני או יידישאי - אני אפילו לא זוכרת, היינו שם 6 שבועות אבל לא עלינו לארץ ישראל. עלינו בעליה ב' לאוסטריה על יד לינץ, איפה שנולד ימח שמו - היטלר, שם במחנה הכרתי את בעלי ונישאנו. ההורים שלי גרו לחוד באוסטריה, שנה וחצי מאוחר יותר העבירו אותנו לאיטליה, להתקרב למזרח התיכון, לישראל. בהתחלה היינו בצפון איטליה, יחד עם ההורים. אבא קיבל משרה ברומא, הוא היה מפקח על בתי ספר, היו כמה בתי ספר בעברית בשביל הפליטים. ההורים גרו ברומא ואני ובעלי גרנו במילאנו. ממילאנו העבירו אותנו לדרום איטליה, על יד בארי, שוב פעם במחנה, תמיד במחנה, התרגלנו. כשהתחתנו נכנסנו לחדר זוגות, ארבעה זוגות בחדר, זה חלק מהקיבוץ. להורים היה צריך. כמעט שלוש שנים נסחבנו עד שבאנו ארצה.

כותבת בתייה:

אבי, יעקב קוברינסקי, נושא דבריו בפני יושבי המחנה, המפגינים במחנה העקורים בעיירה טרני שבדרום איטליה, בדרישה מהשלטון הבריטי (שסגר את שערי הארץ בפני ניצולי השואה) לאפשר עליה חופשית ומידית ארצה.

בין מאות המפגינים צועדת גם אמי, זהבה קוברינסקי, כשלצידה האחד אני (מקדימה) ובצדה השני חברה שלי. בעלי, צבי ביגל, היה אחד האחראים על הסדר ונמנע ממנו לצעוד ביחד אתנו.

בתייה בייגל-קוברינסקי ליד אנדרטה בה מצוינת קובל כנקודת ציון צבאית בדרך לנסגית ותבוסת הצבא הנאצי.

צולם בביקור בפולין בשנות ה-90.

קטעים מ"ספר קובל" על המחנך והמנהל יעקב קוברינסקי

- מתוך מאמרו של חברנו לוועד, ד"ר מרדכי זיו-ליברזון

מוסדות החינוך העבריים

בעירנו היו שני בתי-ספר עממיים: א) בית-ספר "הרצליה" שכרחוב פומניקובה. ב) בית-ספר על-שם ד"ר קלומל ז"ל ברח' ברוסקה. אני הייתי הלמיד בית-הספר "הרצליה". בתקופה מסוימת נמצא ביה"ס ברחוב מיצקיביצ'ה. מול הדואר הראשי. ואחר-כך השתכן בבנין הגמנסיה העברית "תרבות". שעמד על חוף הנהר טוריה ברחוב ורשבסקה. לבסוף קבל בית-הספר בנין חדש ויפה ברחוב פומניקובה — ביתו של מר פריד הי"ד.

אחד מהמנהלים הראשונים היה מר פישמן (נמצא בארץ) ואחר כך שימש בכהונה זו המורה מר יעקב קוברינסקי. שנהל מוסד-חינוך זה עד שנת 1935. משנתמנה כמנהל בית-הספר על-שם ד"ר קלומל — כיהן בתפקיד זה המורה גוטפריד ז"ל עד לסגירת המוסד בשנת 1939. עם פרוץ המלחמה הגרמנית-פולנית.

המנהל מר קוברינסקי הצליח להעלות את בית-הספר לרמה גבוהה. הודות לכשרונותיו הארגוניים ומסירותו ללא-גבול. בהיותו מוסמך למדעי מתמטיקה ופיסיקה מטעם אוניברסיטה ברוסיה — הורה מתמטיקה טבע וגיאוגרפיה.

- מתוך מאמרו של עורך הספר אליעזר לייאונר

בית-ספר "הרצליה", מורנו ותלמידיו

שני גורמי-יסוד הונחו ביסוד ב"ס "הרצליה". האחד — הצרוף המופלא של מורים-מהנכים, בעלי שעור-קומה, שבאו העירה ממרחקים להקנות ערכי-יהדות ומדע לילדי-העיר. והשני — הרעב הגדול ללמודים, הצמאון להוסיף דעת, שציון את נוער-קובל.

היו לנו בבית-הספר עוד שני מורים, שהיינו מתאבקים בעפר רגליהם ושותים בצמא את דבריהם. אלה הם זלמן אריאל-ליבוביץ ויעקב קוברנינסקי יבדלו לחיים טובים וארוכים.

מסיבות אחרות נבעה היכנתנו למורה יעקב קוברנינסקי. הוא נתן בחוש-הומור עממי, בריא, מעולם לא פסק החיוך מעל פניו ותמיד היתה דעתו ברוחה עליו.

הוא הורה עברית, גיאוגרפיה וטבע, ותמיד ידע להפית רוח-חיים במקצועות אלה. כתבלו את דבריו בתבלינים של בדיחות ומעשיות עממיות. כשאחת התלמידות שאלתהו: מה צורך יש בדמעות? — "כדי לבכות" — השיב מר קוברנינסקי. ולאחר שבידח את דעתנו באר לנו באר היטב, שהדמעות נועדו לשיפת-העין.

שיטתו הפדגוגית היתה זו שנקט בה רבי מאיר. "כשהיה ר' מאיר דורש בפרקו, היה דורש שליש הלכה, שליש אגדה ושליש משלים". מר קוברנינסקי היה תמיד מקדים את האגדה והמשל להלכה. היתה לו נפש ברסלבית. הוא גרס את הפילוסופיה של הברסלבי, כי האדם השמח מצליח תמיד, וכי בעצבות יש מהקליפה, מהסטרא אחרא והסטרא דמסואבותא. אני סבור, שפילוסופיה זו היא שעמדה לו להתגבר על הסבל העל-אנושי, על יסורי-שואל שאפפהו, ולהשאר בריא בגוף ורוח.

- מתוך מאמרו של המנהיג הציוני מייציה ויסברוט

יסוד בתי הספר היסודיים והגמנסיה העברית

הארגונים הציוניים בעיר לא הצטמצמו בתחום הפעולה הישירה למען הקרנות והתעמולה הציונית בלבד. הם הבינו שהציונות והשפה העברית ירדו כרוכות לעולם היהודי ולכן ראו עיקר דאגתם בהפצת והנחלת השפה לעם כביטוי לתחיה וקוממיות.

יסוד בית ספר "הרצליה" הוכיח שרעיון הנחלת השפה העברית מצא קרקע דשנה ופוריה. בית הספר האחד היה צר מלהכיל את המוני הילדים שהתדפקו על דלתותיו. מספר האוכלוסין העבריים בעיר גדל וכן גברה הדרישה להרחיב את החינוך העברי.

ראינו שאין הקומץ משביע את הארי, והחלטנו לייסד בית-ספר עברי נוסף, ואמנם נפתח ב"ס, כדמותו וכצלמו של בית ספר "הרצליה" — בית-הספר על שם ד"ר קלומל ז"ל.

ד"ר קלומל ז"ל כהן בחקופה מסויימת כיו"ר ההסתדרות הציונית בפולין וכראש "תרבות", מתן השם על בית-הספר היה בטוי להערכת אישיותו של ד"ר קלומל ז"ל, שסיועו לפתיחת בית-הספר היה ניכר למדי. כראשו עמד מר יעקב קוברנינסקי (נמצא בארץ).

בשלהי שנת 1924 נוסד ב"ס יסודי עברי שלישי על שם פרופ' פרידלנדר ז"ל. בית-הספר זה נוסד ביזמת ועד צ. ס. (צעירי ציון). מקום משכנו היה ברחוב מיצקביצה מול הדואר.

אחד ממאמריו של יעקב קוברינסקי ב"ספר קובל":

אנוסים" ערב השואה

שנת הלימודים 41—1940 בבית-הספר העמלני התיכון מס' 3 עם שפת ההוראה אידיש, שבא במקום ביה"ס ע"ש ד"ר קלומל. בין כתלי בית-הספר זה היינו קבוצת-אנוסים בנוסח חדיש: אני, שהוטל עלי להמשיך בתפקיד המנהל, המורים (ות) גניה ליאר, אסתר פומרנץ-שליטא, ברוך טובי ואהרן רוזנשטיין, וזכרונם לברכה, ויבדל לחיים ארוכים, יעקב שליטא, החי אתנו בארץ. יתר המורים היו חדשים, חברי "המפלגה", ואף על פי שהיו אנשים טובים וישרים וקיימו אתנו יחסי-ידידות, לפי מיטב אמונתי כנים בהחלט — שררה אוירה של "שמור על מוצא פיך". העבר הקרוב היה בבחינת הס מלהזכיר. מלבד זה היינו בטוחים, שתפקידים מיוחדים הוטלו גם על כמה תלמידים מהכתות הגבוהות ועל הורים אחדים — וזה חייב משנה-הזירות והתנכרות מאונס.

והנה כשבועיים לפני יום הכיפורים תש"ב הופיע אצלנו מדי יום ביומו האינספקטור של בית-הספר משה טבצ'ניק והתענין במיוחד, אם מנהלים אנו כראוי את התעמולה שהתלמידים יבואו ללימודים ביום-הכיפורים (בשבתות היו לימודים כבכל בתי הספר), ורמז גם, שזה יהיה המבחן לכשרונם החינוכי של המורים... הרגשתי, שהתלמידים נרגשים ואובדי-עצות ושהם מחכים לרמז בלתי-רשמי מצדי. ידענו יפה איש את נפש הוולת בלי אומר ודברים. יומיים לפני היום הקדוש השתחררתי לשעה קלה מהענינים המנהליים ויצאתי להשתתף במשחקים בעת ההפסקה הגדולה. ובין המשחקים ושיחות-חולין על דא ועל הא קבלו התלמידים רמז, שעליהם לבוא, אלא שלא יכריחו אותם לכתוב, או לאכול, צאן קדשים היקרים לא הכויבו, המורים עמדו במבחן, והשעורים תוכנו ככה, שלא היה צורך בכתיבה. אבל אין כלל בלי יוצא מהכלל. ימים אחדים לפני יום-הכיפורים בא לביתי הרב נחום משה טברסקי וצ"ל ושאל בדמעות: "היתכן שבני תלמיד כחה ה' יחלל את קדושת-היום?" ועצתי היתה: "עוד היום על בנך לחלות בדיונטריה והריני מבטיח לו תעודת-מחלה מרופא בית-הספר לשבוע ימים".

נחרת בזכרוני נשף הסיום במוצאי שבת 14 ביוני 1941, ישבנו במסיבת רעים, נאהבים ונעימים — הרי הם תלמידי הכתות ו' ו' עם הוריהם, ומשלחות מיתר הכתות, וכמעט כל חבר המורים. היו, כמובן, גם באי-כוח השלטונות שנשאו נאומים לפי הנוסח השיגרתי. תלמידת כחה ו' ברכה במלים נרגשות והגישה לי שי — מתנת הכחה — כל ספורי-הילדים לשלום-עליכם באידיש בכרך מתורר מהוצאה סובייטית בקיוב.

הגיע תורי להשמיע את דברי. לא רציתי במעמד זה להופיע בדברים סטנדרטיים בפני קהל מכירי וידידי מימים שעברו, ומאידך אסור היה לי להיראות בעיני הממונים עלי כמתוסר הכרה פוליטית. לפיכך, אחרי כמה מלים היוצאות מן הלב על החיים המשותפים בבית-הספר, אמרתי שצריכים אנו להחזיק טובה והערצה לאותו השלטון ולאיש המגלם אותו על האוצר היקר שהעניק לנו — השלום! שימו לנגד עיניכם מה מתרחש מעבר לגבול, רק 50 קילומטרים מאתנו, ותבינו מה מאושרים אנחנו!

אודה: פי ולבי לא היו אז שוים במאה אחוז, כי מאוד חששתי לבאות, והרבה יותר מאשר יגורנו, בא לנו, בדיוק שבוע ימים אחרי מסיבה זו נפתח המסע האיום של קלגסי הגרמנים ימ"ש מזרחה. פרט לחצי תריסר, אולי עד מניין של המסובים בנשף ההוא — לא נשאר מכולם בחיים אף אחד.

קובל, מבחר מצומצם של צילומים

תרגום מאוקראינית: צבי חיים פולישוק

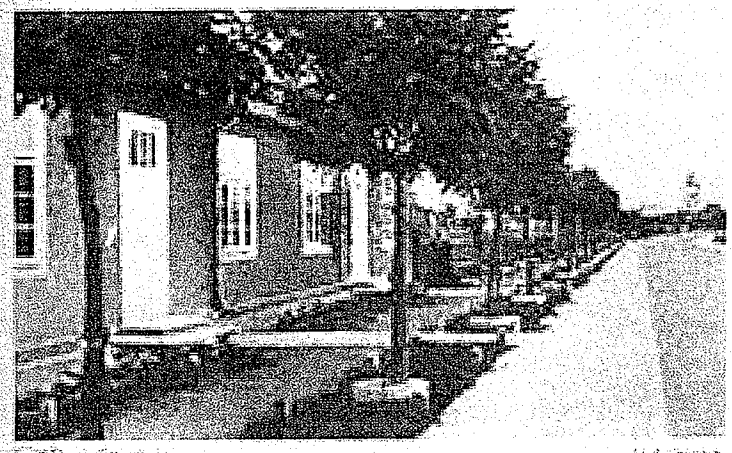
מתוך אתר אינטרנט אוקראיני: www.art.lutsk.ua/art/foto/index%20kovel.shtml
התקבל מאילך גנות ושמואל אגבר.

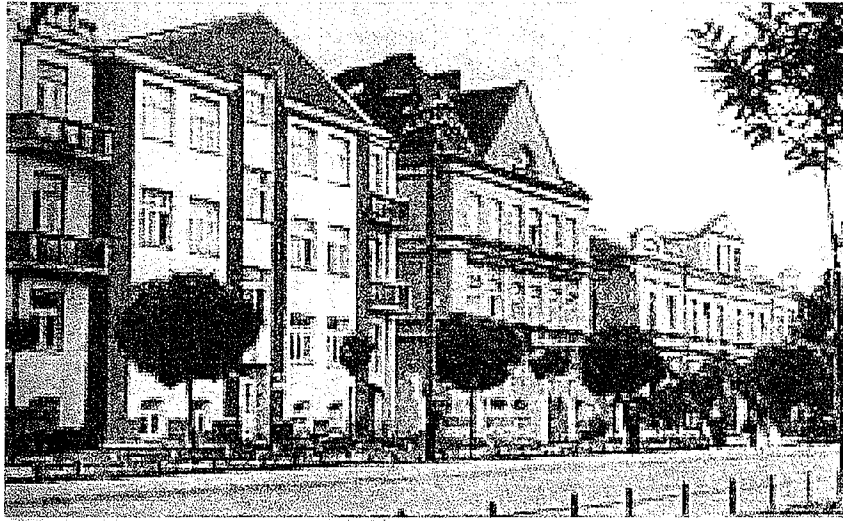
פינת הרחובות השדרה ואלכסנדר השני בעיר קובל. גלוית דואר רוסית. 1916

נחל טוריה בעיר קובל. צילום. 1930

רחוב פיריצקי בעיר קובל. גלוית דואר. 1930. (פיריצקי: שר פנים פולני שנרצח)

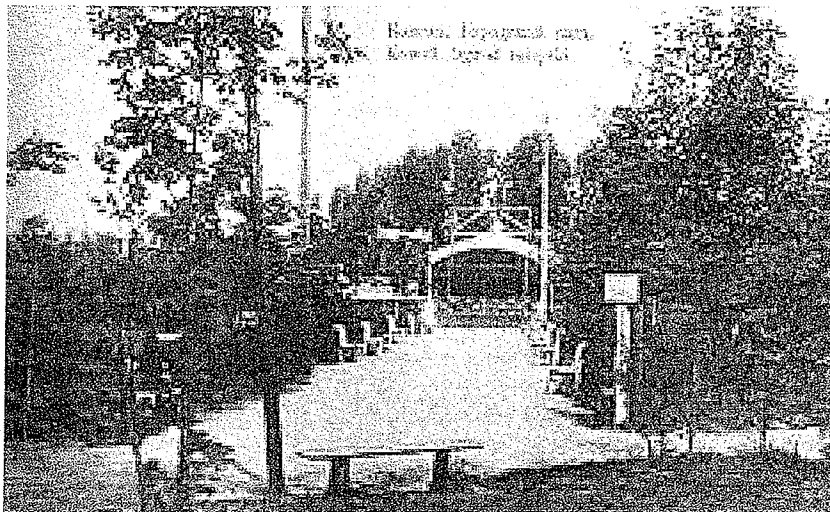

רחוב לוצק בעיר קובל

רחוב לוצק בעיר קובל. גלוית דואר 1930.

נוף העיר קובל. גלוית דואר פולנית. 1925.

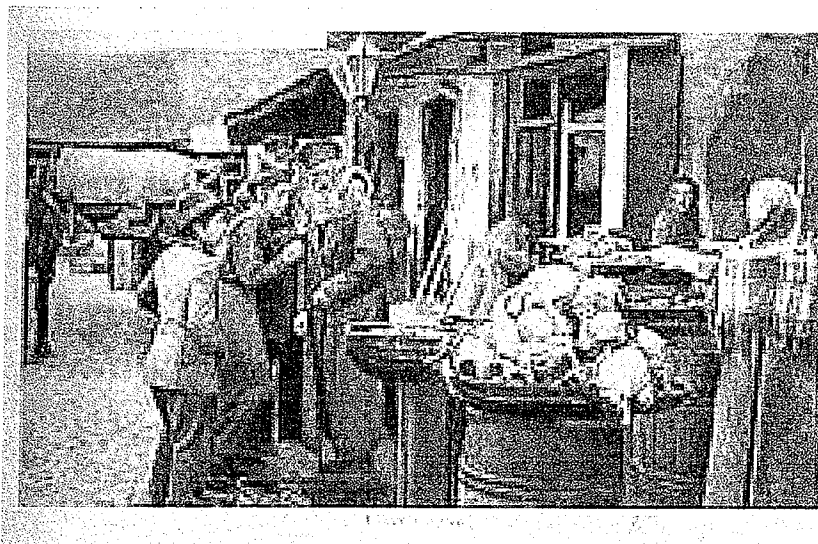
גן העיר בקובל. גלוית דואר רוסית. 1916.

בית חרושת לטבק. גלוית דואר פולנית.

שבויים רוסים בקובל. גלוית דואר גרמני. 1916.

קובל. גלוית דואר. 1917.

עם מאשה ליאור-שוסטר

- משוחחת רחל זיו, 11.12.05.

אמא חיה והאחות בלה שוסטר הי"ד. קובל 1938.

אבי, יעקב שוסטר, נולד ב- 1891. הורי אבא הם דבורה ונחום. אבא היה בן יחיד להוריו.

אמי, חיה שוסטר לבית וינר נולדה בשנת 1897, שמות הוריה יעקב ומישקה וינר. ילדיהם:

* אמי, חיה, הבת הבכורה.

* האח הגדול חיים וינר נשוי לסלבה, ולהם בן יעקב.

* האח השני מרדכי ואשתו חנה, להם 3 ילדים: יעקב, מישקה, פלה.

* האחות שרה נשואה לבנימין קרל מלובלין. ילדיהם מישקה חיים יעקב.

* אחות: רבקה, נשואה, שם משפחה סוסנה. ילדים: יצחק, מישקה.

* אח יצחק שגר בוורשה. נישא לפלה. היו להם בת ובן.

* האח ישעיהו, הצעיר בילדים. הגיע לארץ בהיותו בן 13. נשוי ליוכבד וילדיהם דליה ונילי.

כל בני המשפחה, מלבד אלו שעלו קודם למלחמה לארץ, נספו בשואה.

להורי נולדו שלוש בנות:

* האחות הבכורה שמה ינטה. היא נפטרה בקובל בגיל 13 מדלקת התוספתן.

* אני, מאשה ושמי היה בקובל מישקה, על שם הסבתא שלי.

* אחותי הצעירה בלה. נשארה בקובל ונרצחה ע"י הנאצים.

משפחתנו גרה קרוב לתחנת הרכבת המסחרית (תחנת רכבת למטענים), ברחוב סטרה-קוליובה, פינת רחוב פוגרניצ'נה. אחרי כמה שנים שינו את שם הרחוב סטרה-קוליובה לרחוב סנקביצ'ה, על שם הסופר הפולני הידוע (הנריק סינקוויץ, התמסר לפעולה למען מולדתו ובני עמו, נפגעי מלחמת העולם הראשונה. ב- 1905 הוענק לו פרס נובל לספרות. יחסו ליהודים היה בדרך כלל שלילי). מביתנו, בהמשך, לכיוון תחנת הרכבת המסחרית, היתה שדרה מאד יפה של עצי ערמונים (KASTANE). כאשר הערמונים הבשילו ונשרו, אנו הילדים, היינו פותחים אותם ומשחקים בהם. ונזכור את הבאר שהיו שואבים ממנה את המים, ע"י משאבת יד (פומפה) ומביאים מים הביתה בדליים. זאת היתה קובל שלא נשכח אותה לעולמים.

החיים בקובל היו בעיקר לימודים וחברות בתנועת בית"ר. בבית"ר הפעולות היו מאוד-מאוד אינטנסיביות. אני רוצה לספר משהו מעניין: כשהאנגלים פרסמו את הספר הלבן נגד העלייה, היתה בקובל פעילות גדולה במפלגות הציוניות נגד הגזרה של המגדט הבריטי. קיבלנו מהמרכז של בית"ר בוורשה גיליונות של מחאה וגם עצומה נגד הממשלה הבריטית כדי שיתירו את העלייה ארצה. גיליון המחאה הכיל פרטים באנגלית ובפולנית, מחאה כנגד הספר הלבן והתנהגות הממשל הבריטי.

("הספר הלבן" - מאמר מוסגר: הדו"ח פורסם ב- 21 לאוקטובר 1930. המסמך התייחס בחוסר אהדה גלוי למפעל הציוני והבליט את כוונתה של הממשלה הבריטית להגבילו הגבלות תמורות. הרקע למסמך היה דו"ח של הפקידות הבריטית שקבע שההתיישבות הציונית לא תיתכן בלא שתגרום נזק לערבים תושבי הארץ. ביקורת עולמית רחבה על הספר הלבן גרמה לממשל הבריטי להיסוג במקצת, אך לא שינתה את העובדה היסודית, שהממשל הבריטי ביקש להיפטר ממדיניות הבית הלאומי הציוני כפי שפרסמו ומצאו ביטוי בהכרות בלפור ב- 1917).

חיינו בקובל היו טובים. היינו במעמד כלכלי טוב מאוד ואפשר לומר אפילו גבוה. הייתה לנו חנות של משקאות, אבל באוויר הרגישו כבר את ניצני המלחמה. שר הפיננסים הפולני ושר הפנים פרסמו גזירות קשות, דרשו מהיהודים תשלום של מיסים גבוהים ואז מצבנו הורע. בעקבות זאת גם האנטישמיות בפולין ובקובל גברה. זה היה בסביבות שנת 32. באותם הימים היה מאוד קשה לחיות בקובל ובפולין והתחלנו לחשוב על הגירה, החלטנו לנסוע ארצה. זכור לי שפעם, כאשר הייתי בחנות של אבא, באו פקידים וסגרו לנו עם מנעול את הארונות של המשקאות בגלל אי תשלום מיסים. אסור היה לפתוח את הארונות היות והפקידים באו מדי פעם לביקורת.

(עיונות השלטון הפולני, מאמר מוסגר: חיי הכלכלה של יהודי פולין בשנים 1921-39 עמדו בסימן המאבק הבלתי פוסק בעיונות הציבור הפולני ובגזירות, ישירות וכלכליות, שנוסחו כך שהיהודים ייפגעו במיוחד. סדנאות יהודיות לא קיבלו הזמנות ממשלתיות. חנויות יהודיות נפגעו גם ממשמרות שפעלו בגלוי נגדן, בייחוד למן ראשית שנות ה-30. למשל, איגוד הקואופרטיבים הפולני הפך לגוף שלחם בכל מוסד שלו ובכל פרסום שלו ביהודים. הופצה הסיסמא: לך ככל עצמיותך אל הקרובים לך. כלומר תסחר עם פולנים מלידה ולא עם יהודים. ומעל הכל החלו בנישול ובהלאמה של ענפי משק שלמים: 'משקאות, ייעור, גושי תעשייה עברו לפעול בשותפות ממשלתית וכו').

השערים בארץ היו סגורים ואי אפשר היה להגיע לארץ ישראל ואז הוחלט במשפחה שאבא ייסע ראשון ארצה בתור תייר. וכך היה: דרך משרד נסיעות נרכש כרטיס שעלה 40 שטרלינג, זה היה הרבה מאוד כסף באותם הימים. אבא נסע דרך איטליה לארץ ישראל. באותם הזמנים בארץ היו היחסים עם הערבים מתוחים. אבא הגיע לפתח תקווה והחל לחפש עבודה. עבדו אז בפרדסים.

3 שנים אחרי עליית אבא הוחלט שאני נוסעת לארץ ישראל. אבל גם אז השערים היו נעולים בפני עולים. באותם ימים היה נוהג שהיו מגיעים לפולניה בחורים מארץ ישראל והיו מחתנים אותם בצורה פיקטיבית עם בחורה מקומית. אני הייתי בין אלו. בא בחור אחד מארץ ישראל, כמובן אבא שלי הכיר אותו בארץ וידע מי זה. אותו אדם הגיע לקובל כאילו במסגרת טיול וכאילו התחתנתי איתו ונסעתי לארץ. זה היה בשנת 1936. נסעתי באוניה שהיתה למעשה האחרונה במסגרת העלויות הרשמיות. שם האוניה היה "פולניה". כשהגעתי ארצה נפרדתי מהגבר שאיתו באתי. הגעתי לפתח תקווה מקום מגורי אבי. חיפשתי עבודה וכמוכר היתה העבודה בפרדס. נקלטתי בפתח-תקווה בצורה מאוד יפה, מעל ומעבר, היות ולמדתי עברית עוד בבית בקובל. המורה הפרטי בקובל היה **בבריק**, שם ידוע לקובלאים, הוא היגר לארה"ב ונפטר שם. הייתי חברה ב"מגן-דוד" שבפתח-תקווה לאחר שעברתי שם קורס. הייתי גם חברה במקהלת הפועלים שמנצחה קפלן היה ידוע ומפורסם. לקראו תווים ידעתי עוד מקובל, בבית הספר בקובל ניגנתי בתזמורת ובבית למדתי לנגן בפסנתר. מאוד אהבתי מוזיקה והנה הקימו בתל אביב תזמורת פילהרמונית ע"י הוברמן המהולל. החיים בארץ בתקופת מלחמת העולם השנייה נמשכו כסדרם. נערכו קונצרטים של התזמורת הפילהרמונית בתל אביב עם המקהלה של פתח-תקווה ואני בתוכם. חברי המקהלה נסעו באוטובוסים מלוויים בשוטרים לחזרות שהתקיימו בתל אביב. קיבלנו תעודות זהות מיוחדות עם תמונה, תעודה זו שמורה איתי עד היום, והמקצוע הרשום בתעודה: "סינגר". זמרת. אחרי שנערכו החזרות השתתפנו ביחד עם התזמורת הפילהרמונית בקונצרטים. הקונצרטים האלו התקיימו בבנייני התערוכה שבתל אביב. שרנו את הסימפוניה התשיעית, את שמשון ודלילה ועוד. בשנת 1939, כמעט ערב מלחמת העולם השנייה, אמי רצתה מאוד לאחד את המשפחה והחליטה שהיא תגיע ארצה כמעפילה. אמא השאירה מאחוריה בקובל אצל אחותה את אחותי הקטנה בלה בת ה-16, בתקווה שגם בלה תגיע בהקדם. אך הגורל רצה אחרת. אמי עלתה בתור מעפילה והגיעה לארץ, לפתח-תקווה והמשפחה התאחדה חלקית. המלחמה פרצה ואחותי נספתה בקובל...

זמן מה לאחר בוא אמא עוד גרנו בפתח תקווה, לחיפה עברנו בסביבות שנת 1940. באותם ימים התחילו לבנות בחיפה מיגון נגד מטוסים ואבא שלמד קצת בנאות החליט שעוברים לחיפה. בחיפה היו לנו חיים שונים. ההורים פתחו עסק ומאוד הצליחו. אני התחתנתי, גרתי עם בעלי ליד ההורים. עבדתי שנים בתור גננת. נולדו לנו שני בנים. הבכור, שמו יורם, נפטר. הבן השני, שמו אוריאל, גר בקיבוץ יפעת.

ש: לפני חיפה אני רוצה לחזור שוב לקובל. זיכרונות מקובל. ספרי מה את זוכרת על ילדותך שם. מאשה: הייתי בתזמורת בבית הספר. למדתי בבית ספר יסודי ע"ש מושצ'יצסקו (מושצ'יצסקו, נשיא פולין, 1926). בבית למדתי עברית, שיעורים פרטיים. לא הייתי בגן ילדים. לא היה קיים. בבית הספר למדו פולנים ויהודים ביחד, יש לי תמונות משם. (מאשה ורחל מביטות בתמונות) בין התמונות מבית הספר, יוני-1932, כיתה ששית, מחנך הכיתה פינדרובסקי. כל המורים של הכיתה חתמו על גבי גב התמונה. בקרית ביאליק יש לי חברת ילדות מקובל, **ריבה מלמד**, שלא רואים אותה ברור בתמונה. וזו שמה גוריין. וזו שמה היה אווה שוסטר, לא קרובת משפחה שלנו. אווה היתה שחרחרת וכינו אותה צ'רנה (שחורה בפולנית). בחורה זו, שטרן שמה, הגיעה ארצה. וזו שמה נוימן. וזה המורה לדת שגם שמו נוימן. היו שיעורי דת גם ליהודים וגם לגויים. מהמורה הזה למדנו על בריאת העולם... זו היתה **פלנצמן**, היה לה בארץ אח. וכאן **סגל**, וזו **צנטר**, וזו **שאש**. בכיתה היינו בנות בלבד והרבה מהן יהודיות. וזו התמונה של חברתי **אווה צ'רנה**, היא היתה חברה מאוד נחמדה, נספתה בשואה. הייתי עד כיתה ח' בבית הספר הזה, שמונה כיתות. המורה למוזיקה שלי היה

אוקראיני. מורה יוצא מהכלל. הודות לו למדתי ואהבתי מוזיקה. הוא היה הראשון שלימד אותי. הייתה בבית הספר מקהלה והיתה גם תזמורת, ואני ניגנתי בתזמורת וגם שרתי במקהלה. הבית ספר היה חדש. היו בקובל הרבה בתי ספר ותיקים וקודמים לזה, בית ספר זה היה האחרון שנבנה לפני המלחמה. בית הספר היה ממוקם ברחוב לוצקה. בחזית של בית הספר היה מונומנט של המצביא הפולני פילסודסקי.
(בית ספר יסודי ע"ש מושצ'יצסקו, מאמר מוסגר: בבית הספר זה בימי כיבוש הגאנצים אוכסנו הרהיטים ורכוש שנלקח מהיהודים. לשם הובאו גם חבילות הבגדים שכובסו במכבסה של רופה, לאחר שנלקחו מהיהודים לפני ההוצאות להורג בכוכבה. מנהל המחסן היה כנראה יהודי שנוי במחלוקת בשם בקון שעבד תחת פיקודו של קסנר, המפקד הגאנצי שנודע לשמצה).

רצפת בית הספר היתה עשויה מפרקט, וכדי לא לקלקל את הפרקט היו בכניסה שמים על הנעלים כסוי בד וכך נכנסו לכיתות. בפרוזדור היו קולבים ועליהם היו תולים מעילים. היתה בבית הספר הסקה מרכזית. הספורט היה מפותח, שיחקנו גם בכדור סל. לאולם ההתעמלות היינו באות לשיעור מוזיקה. ללמוד לשיר מתווים, לא סתם לשיר. המורה היה מאוד קפדן. היה לו מין אקורדיון, נדיר שרואים כלי כזה כיום, קטן ומשושה, קונצרטניה. והיה לו את הקולן (קמרטון, אותו קירבו לאוזן) בו שמעו את הצלילים. אבל תמיד היה מי מהילדים מפריע, והמורה היה שולח אותו החוצה. אבל זה לא הספיק לו והוא היה משליך את הכלי הזה על השולחן שלו והיה צועק איזו קללה ברוסית (סבולוצ'ה). מילת גנאי: מנוולים, אורורים, משהו כזה. כעבור כמה דקות היה נרגע ונכנס חזרה לשיעור כאילו שלא קרה כלום. דברים כאלו אי אפשר לשכוח מהילדות, תמיד אני נזכרת בזה כשאני משוחחת עם חברתי ריבה. היה למורה הזה בן שלימד גיטרה והיה אנטישמי די נורא. המורים והמנהל היו גויים, היו רק כמה מורים יהודים. בין המורים היה מורה יהודי לגרמנית, שמו היה שטרנברג. ידעתי היטב את השפה הגרמנית. למדנו גם כתיבה גוטיות. ופעם, אני נזכרת, איך המנהל הרביץ לילדה אחת עם סרגל על היד ואנחנו הילדות ראינו זאת. אבל אז לא התאוננו ולא היו חוקים. תמיד אנחנו נזכרות בתמונה הזו...

אחר כך המשכתי לבית ספר תיכון, גימנסיה קלרה ארליך, שם למדתי שנה ואחרי-כן עברתי ל"אורט". בתקופת הלימודים הלכתי לתנועת בית"ר. ריקל, קרובת המשפחה שלך (של רחל זיו), לא הייתה איתי בתנועה, כנראה שהייתה ב"שומר הצעיר". כאשר זאב ז'בוטינסקי ביקר בקובל היה מפקד בקן והוא עבר לידי. היה בן-אדם קטן וצנום מאוד ונחמד. המפגש איתו היתה עבורי חוויה לא רגילה.

כשהיינו בגילאים צעירים נסענו לכפר נופש סמוך לקובל שקראו לו הורודולץ. שם היינו נפגשים החברים (מראה תמונה) כולם יהודים. זו מוסייה, היגרו כנראה לפני המלחמה לקנדה. לא בטוחה בכך. וזהו גביריץ, יש לו אח בארץ. וזו מנייה האחות של מוסייה פולנסקי. היתה יפה. הצילום מ-1935. וזו (בצילום) אחותי הקטנה בלה ואני. האחות נשארה בקובל אצל הדודה. וצילום זה מרחוב קורלובה בונה, על שם המלכה הפולניה בונה. הנה אני נזכרת מחיי היום-יום בעיר. קובל התברכה בבחורות מאד יפות, כך אמרו. הגויים מאד אהבו את היהודיות, היתה אפילו אמרה בפולנית: "לעזאזל עם היהודים, היהודיות אתנו". שמענו וראינו שאחת הבחורות היהודיות התנצרה ואני זוכרת איך היא הובילה בחג נוצרי את ילדי הנוצרים, לכל אורך רחוב וורשבסקה, אל הכנסייה שהיתה ממוקמת בעיר הישנה. בחורה יהודיה אחרת עסקה בזנות וכאשר נודע להורים הם גירשו אותה מהבית. אך כעבור כשנה התפייסו ההורים וקיבלו אותה חזרה הביתה ונידמה לי שהיא התחנתה. ועוד אחת ששמענו מהארץ שהיא חיה עם המופתי הירושלמי דאז (עדות כזו שמענו גם ממרואיינים אחרים - צ.ר.). והיו עוד אחרות...

ש: איך הייתם חוגגים את החגים היהודיים בבית ובקובל?

מאשה: לא היינו אנשים דתיים. היינו מסורתיים. לומר את האמת, לא כל-כך זכור לי. בחגים העיקריים ובעיקר בפסח היו הכנות גדולות בבית. כל עניין הכשרות, ניקיון, קניית מצות. בראש השנה וביום כיפור אני זוכרת שההורים שלי קנו כרטיס כניסה לבית הכנסת הגדול, הידוע. בחגים הגיעו חזנים מאוד מפורסמים וזו היתה ממש חוויה. אני זוכרת שבילדות, לקראת סיום יום כיפור, לקראת תפילת נעילה, היינו הולכות לבית הכנסת שהיה מאוד מרוחק מהבית. הלכנו מקצה אחד לקצה השני של העיר, לפגוש את ההורים היוצאים מהתפילה. ההורים כמוכן היו צמים ביום כיפור, אני חושבת שגם אנחנו. בסוכות היינו יושבים בסוכה והיו כמוכן ארבעת המינים והקישוטים. בחג השבועות היינו קונים או מקבלים מין צמחים ארוכים שהיינו מפזרים על רצפת הבית. לציין ולסמל את חג השבועות עם ירק.

ש: ואיך הייתם חוגגים את ליל הסדר?

מאשה: בחיק המשפחה, עורכים פסח כהלכתו. בל"ג בעומר היינו נוסעים ליערות, לקיט ולנופש בהורודולץ ולז'ילונה. משמעות השם ז'ילונה בפולנית זה ירוק. כפר שהיה מאוד ירוק.

ש: הייתן נוהגות ללכת לחברות אחרי בית הספר?

מאשה: כן. הלכנו לחברות, אחת לשנייה. היו שני אזורים בקובל. ה"חולות" וה"עיר". כשהיינו ילדים, לפני שהלכנו לתנועה, לא היו קשרים בין הילדים של שני אזורים העיר. למשל אנחנו גרנו בחולות, גם ההורים של אמא שלך גרו בחולות, אבל אבא שלך גר ב"עיר" (העתיקה). לא זוכרת כל-כך את משפחת אבא שלך בקובל

למרות שהיינו קרובי משפחה רחוקים. היינו הולכים לרוסקה (רוסקה היא דודתה של רחל זיו). עם האמא שלי. אחרי שהם התחתנו, באנו פעם לראות איך הם גרים. הייתי אז ילדה. בגיל מבוגר יותר, כשהיינו בתנועת הנוער, בני הנוער של החולות והעיר התאחדו. כולנו היינו באותו הקן (שהיה ממוקם בחולות). היינו נפגשים בקן ולפעמים גם בבית.

(חלקי העיר קובל, מאמר מוסגר: נהר הטוריה הקיף את ה"עיר" הישנה שהיוותה את הגרעין שממנו העיר התרחבה והתפשטה מאוחר יותר. ה"עיר" הישנה, ששטח הבנייה בה היה מוגבל, לא הספיקה עוד לתושבים. ה"חולות" היו הבתים שניבנו מורחה, בכיוון וורשה או לוצק. היהודים היו אלו שהחלו לבנות את הבתים ב"חולות", אזור שומם ששימש לכריית חול לבניה. הגויים, שהגיעו לקובל מאוחר יותר, התפשטו צפונה למסילת הרכבת- לאזור שניקרא "קובל השניה" וגם ליתר הכיוונים: צפונות לכיוון בריסק, מערבית לכיוון מאצ'ייב, ודרומית לכיוון לודמיר. ככל האזורים האלו גרו רק מעט יהודים.)

ש: איך התבטא הקשר שלך עם היהודים וקרובי המשפחה?

מאשה: גרנו כולנו ב"חולות". היינו באים לביקור אחד לשני, גם בחגים לפעמים. היה לי סבא וסבתא מצד האבא, הם נספו בשואה. הם לא גרו בקובל, גרו בהולובה. זו הייתה עיירה ליד קובל. והיתה רכבת מקובל לשם, זה לא היה רחוק ובילדותי נסעתי לשם לבד לבקר את סבא וסבתא. היו לי שם חברים וחברות ונפגשנו ובילינו ביחד. סבא וסבתא היו אנשים מהמאה הקודמת (המאה ה-19). אבא נולד כאמור ב-1891 והיה בן יחיד, הסבתא לא יכלה ללדת הרבה מאוד שנים. אגב, אבא שלי במלחמת העולם הראשונה שירת בצבא הרוסי. באותה תקופה ילדי היהודים, לפני שנלקחו לצבא, נקטו בכל מיני אמצעים על מנת לא לשרת בצבא ובמיוחד שאבא גם היה בן יחיד להוריו. אבל זה לא עזר והוא גויס ושירת במלחמה העולמית הראשונה. במהלך המלחמה הוא נשבה וברח מהשבי והגיע בחזרה לקובל. אני זוכרת שאבא היה מספר שבאותם הימים ההורים היו שולחים לו אוכל לצבא, שלחו חבילות. זה היה נדיר באותם ימים, ואבא קיבל את החבילות בשלמותן. הוא היה בן יחיד...

מצד אמא לא היו לי סבא וסבתא בחיים. הסבא לפי הסיפורים היה איש מאוד יפה ומאוד אינטליגנטי. מאמא שמעתי שהוא היה מעורה במועצה של קובל, קובל היתה אז עדיין מאוד קטנה ובאותה תקופה החלו הרבה כפריים מהסביבה להגיע ולהתיישב בקובל. סבא נפטר מוות טבעי וזה קרה בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה. יום אחד, כשאמא כבר היתה נשואה לאבא, הסבתא הלכה להסיק את התנור וכשעשתה זאת היא נשרפה חלקית. אני זוכרת את הסיפורים של אמא כמו היום, הזיכרון הזה היה מאוד יקר לאמא שלי, היא קראה לרופא צבאי גרמני. (קובל הייתה אז כבושה ע"י צבא גרמני ואוסטרי). הגרמנים של מלחמת העולם הראשונה לא היו כפי שהיו במלחמת העולם השנייה... וזו הסיבה שיהודי קובל קיוו שלא יקרה להם דבר רע מהגרמנים במלחמת העולם השנייה. הרופא בא וראה את סבתא, לא היו אז אמצעים לטפל בכוויות וסבתא נפטרה. ואז אמא שלי (כבת בכורה) נשארה עם 6 יתומים (שהסבתא השאירה). היא גידלה וחינכה אותם. בקובל היה אז ארגון (טוז) שטיפל ביתומים. הם שלחו ילדים יתומים לחו"ל, לארץ ישראל וגם לאוסטרליה. וכך שלחו את ישעיהו, הצעיר בילדים של הסבתא, לארץ ישראל כשהיה כבן 13, זה היה בסביבות שנת 1920. הוא גר בפתח תקווה ולמד במקווה ישראל. האמא נשארה עם היתומים. היא גידלה אותם והיא חיתנה אותם. הדוד ישעיהו הקים משפחה בישראל (הוא נפטר בנסיבות טרגיות).

ש: את זוכרת את היום בו אבא נסע ארצה?

מאשה: קיבלנו זאת כעובדה. בודאי שהיה עצוב מאד, אך לא היתה ברירה. ידענו שכך זה צריך להיות. הרי היינו על סף פשיטת רגל. הוחלט שהוא ייסע ארצה ראשון.

ש: והיום שאת עוזבת את קובל ונסעת ארצה...

מאשה: בודאי שאני זוכרת. יש לי אפילו את התמונה בה אני נפרדת מקובל. הייתה מסיבה והיה בין אלו גם המורה שלימד אותי בקובל מוזיקה. נסעתי ארצה לבד, לא היה איתי עוד מישהו מקובל, נסיעה פרטית. נפרדתי מכולם ונסעתי, זה כבר היה מקובל לעלות ארצה, המצב הכלכלי היה מאוד קשה בקובל.

ש: מה ידעת על ישראל? מה אבא סיפר?

מאשה: על ארץ ישראל ידענו עוד קודם לכן, היה לי כאמור דוד בארץ ישראל. הוא כתב לנו, ידענו.

ש: בבית הספר המשותף שלמדת, האם היה הבדל ביחס המורים לתלמידים היהודים והאחרים?

מאשה: לא. לא היה הבדל באותה תקופה. מה שכן היה, אבל לא בבית הספר, זה הרגשה של אנטישמיות חזקה, כשהסטודנטים (תלמידי בית ספר להנדסת מדינות) היו מתנפלים על היהודים. זה היה בערך בשנת 1932, כשנה לפני שאבא עלה ארצה. זו גם היתה אחת הסיבות לעליה ארצה. היו כמה גימנסיות בקובל, העברית ("מרכות"), שם למד הבן-דוד שלי, יעקב וינר. גימנסיה הפרטית (קלרה ארליך) והממלכתית (הפולנית) שם עשו בגרות ובה כמעט לא למדו יהודים. היה לנו חבר יהודי, עלה ארצה וכבר נפטר, וכשהיתה תהלוכה בחג העצמאות של פולין, הוא הוביל את התהלוכה. ניגן בחצוצרה, תלמיד יהודי, מושקה צ'ין שמו. למדו בגימנסיה הממלכתית הפולנית בסך הכל שנים, שלושה יהודים. כמו-כן היה גם בית הספר להנדסאים, (מירניצ'ה) וגם בית ספר למסחר (הנדלובה). בחג העצמאות הפולני צעדו כל תלמידי בתי הספר. צעדנו לבית הכנסת הגדול כדי לחגוג שם את חג העצמאות הפולני, זו היתה חובה. בבית הכנסת חיכו לנו כל נכבדי העדה, נציגי הממשל

הפולני בעיר, חזן שבירך והלל את המדינה הפולנית. התושבים היו חייבים לתלות את הדגלים של המדינה, כדי להראות נאמנות.

ש: גם אבא שלי (של רחל) למד בנגימנסיה הפולנית, כך הוא סיפר לי. מאשה: אני לא יודעת, לא הכרתי כל כך את אבא. את אמא שלך אני יותר זוכרת. ואת ריקל. היא היתה הכי הצעירה. בתל אביב גר רופא וכשאמא שלו באה ארצה, הם עלו אחרי המלחמה. סיפרו שיש אצל הבן תמונה של הבית שלכם (של אמא של רחל). צלצלתי אליו וביקשתי שישלח לי העתק מהתמונה. הוא הבטיח ולא קיים. אני מבינה כי היה קצת מסוכסך עם הוועד. היה משהו...

(מאשה מראה תמונה נוספת) כאן, ברחוב וורשבסקה, היה בית מרקחת ידוע. של פרוז'נסקי. בניין יפה. ש: גם לי (להורי) יש צילום עם אותו מבנה.

רחל ומאשה מתבוננות בתמונה שבה מאשה מצולמת על רקע בית המרקחת המפורסם שרחוב וורשבסקה פינת מיצקביצה. המעניין בתמונה הוא מבנה קטן ומאוד דקורטיבי בצד השני של הרחוב, באמצע המדרכה הרחבה. מאשה מסבירה שזה היה קיוסק לממכר סיגריות.

מאשה: בהמשך, אחרי הבית מרקחת, היה מן בית קפה שכזה, לשם לא היינו באים. יש לי תמונות של בעלי בית הקפה (ורסל). בכניסה היתה גם דלת וגם וילון, בשבילנו (בני הנוער הצעירים) המקום היה מסתורי. בצד זה של הרחוב היו מרוכזות הרבה מהחנויות שבקובל (כרחוב וורשבסקה).

ש: את זוכרת היכן היתה החנות של ההורים של אבא שלי? היתה להם חנות לכלים. בית המסחר גדול לכלי בית. גם היא היתה איפה שהוא במרכז. מאשה לא זוכרת.

ש: יש לך זיכרונות על אירועים מיוחדים בעיר? חתונות, תיאטרון?

מאשה: היה בית קולנוע. לפעמים ביקרנו שם.

חורף קובלאי: מאשה שוסטר ברחוב וורשבסקה. בחזית בית המרקחת ומשמאלו קיוסק לטבק.

(מאשה מתבוננות בתמונות). בזמנו חילקו מטעם בית"ר כאילו שטרות כסף. זו הייתה מן תעודה שכזו, בצד אחד הייתה מודפסת המנורה ובצד השני היה רשום "שתי גדות לירדן..." מסרתי זאת כמתנה לארכיון קובל. יש לי בול מפולניה, מקובל. וכתוב עליו "דואר קובל". זו הייתה גלויה, אבל אותה כנראה בזמנו השמדת. את הבול שמרתי כי ידעתי שיש לו איזה ערך. ערך היסטורי, חותמת קובל על הבול. אני מוסרת את הבול לארכיון.

בול פולני שנשלח מקובל

אני חברה בוועד כשש שנים. יש לי תמונות מהמפגשים שהיינו עורכים בחיפה, בטכניון הישן (שכהדד הכרמל). אז עוד היו באים לפגישות הרבה חברים מחיפה ומהצפון. ש: אני זוכרת שגם ההורים שלי היו באים למפגשים בתל-אביב. מאשה: חילקו את ימי האזכרות. יום אחד לתושבי תל אביב, ירושלים והדרום וכיום השני בחיפה. כל שנה התמעטו האנשים שהגיעו לאזכרה בחיפה וזה כבר לא היה כדאי- קיום של שני טכסים ע"י הוועד וביטלו זאת, בצדק.

אמי שנולדה בקובל, הכירה רבות מהמשפחות שחיו בעיר. משפחת אמי, משפחת וינר, הגיעה לקובל מכפר נוסחוז', בכפר זה עסקו בייצור חוטי צמר. כשאמא שלי פגשה קובלאים במפגשים השנתיים הייתה אומרת להם: שלום ומיד היתה ממשיכה ושואלת: מאיזו משפחה אתם מקובל. אמרו לה: את בטח לא מכירה אותי. ואז אמא המשיכה: למה לא מכירה? תגידי מי את מקובל? ואז אמרה האשה: לא, אני לא ממש מקובל, אני ליד קובל... ואמא אמרה: יפה. גרת ליד קובל, העיקר שאת עכשיו פה איתנו בישראל. זה היה כבוד להיות קובלאי.

זו היתה עיר גדולה של תרבות. בכל המיכונים. אני הייתי מבקרת גם בלוצק. לוצק (כירת ווהלין) היתה עיר גדולה מקובל. היו בה כל המוסדות הממשלתיים, אבל קיבל היתה חשיבה הרבה יותר מבחינה צבאית. העיר נהרסה במלחמה כמעט להלוטין. קיבל היתה ממוקמת בציר רכבות מרכזי: מקובל היו מגיעות הרכבות לצפון, דרום, מזרח, למערב- למרכז פולין. במקומות ששכנו בצומת רכבות, שם הגרמנים הפציצו במיוחד. תחנת הרכבת המיוחדת של קיבל נהרסה. זו היתה תחנת הרכבה היחידה בפולניה בעלת 3 קומות, אם הוצאת הגה במבנה של התחנה שמעת את ההד. תחנה מרשימה בעלת גג של זכוכית. לא היו אז מעליות, היו בה מדרגות מעוצבות. הרוסים בנו את תחנת הרכבת עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. זה היה פאר, זו היתה תחנת רכבת מיוחדת במינה.

הקליד וערך: צבי רוז, 16.12.05

מימין מאשה במדי בית'ר, עם חברים מהתנועה, מטיילים באחד מרחובות קיבל.

מימין אמה של מאשה, חיה שוסטר, עם חברתה מטיילות באחד מרחובות קיבל.

תמונה קבוצתית בכפר הנופש הורודולץ. מאשה במרכז. מוסיא פולנסקי מימין ואחותה מניה פולנסקי משמאל. אחד הבחורים הוא גבירץ. אחרים לא זכורים.

חרוזים מהכלא הרוסי / יהודה כגן (*)

תרגום מידיש : בני גבירצמן

כחלום עברו שנותי הטובות
חלפו בדהרה כמו רכבת מהירה.
וכאשר קשה לי להירדם בלילות הכלא המתניקים,
צפים מעשי הזוועה שחוויתי ומציקים.

הנה אני בגטו של קובל, בבית הכנסת הגדול,
מלא גברים, ילדים ונשים, קהל גדול.
האמהות מספרות מעשיות לילדיהן
לדי להירפא בעזרתן מכאביהן ומפצעייהן.
לפתע רעשי מכוניות בקולותיהן מתערבים :
אוקראינים ואנשי ס.ס. מתנפלים כדבורים.
אך עדיין ממשיכים יהודים לכתוב על הקירות
בדם שנלקח מהזרועות.

הנה מוציאים את העם היהודי לעקדה
מלאכת מלאך המוות – עד אין שיעור ומידה.
כדי שלא יישמעו זעקותיהם, מובילים אותם בלילות
אל קברי ההמונים שהוכנו להם, אל החפירות.
הגרמנים והאוקראינים קוראים "אש", "אש"
והגטו של קובל גווע בדם, בעשן ובאש.

שניים או שלושה נמלטים בחשיכה
אני, זב דם, נראה כלא יהודי, משתתף בבריתה.
אומנם כלילות החשיכו לי ימי
אבל אני - האם לא בצדק? - שוחר נקמה.
עם חוליות פרטיזנים אני מתרוצץ ביערות
בדרכים לא דרכים, בבוץ, בשדות.
קשה לשאת בנטל הן בימים והן בלילות
"השגח על עצמך!" מזדעק קול הנקמות.

בצבא האדום, במעיל ישן
בקושי נחתי ברפש על המפתן.
עכשיו עמוס כדורים, רובה ורימונים,
בכל לבי כמיה לפגוש את האויבים.
מי לי מוות, מה לי מוות! מה אומר ומה אדבר,
בלב הסופה מי יכול להישמר.
לפחות לפוצץ סביב בפצצות, בדינמיט
מוצף נהרות זיעה ואבק כאילו לתמיד,
לא איכפת לי, אני זוחל ויורה – את האויב להשמיד.
הנה הוא, לפני, מוצף באש ובלהבה
הטעם הרוסי-יהודי שלי הוא לו לדאבה.
וכך נמשכת המלחמה ונמשכת, קשה וארוכה
ואנו ממהרים, ממהרים במסלול הנקמה...
הנה אנו כבר על אדמת הנאצים
פוגעים באויב, חוד חרבנו נועצים...
ניצוץ חיים נדלק כאן בלב
אבל... אבל... מדוע נפתחים מחדש הפצעים, הכאב?
9 במאי. ברלין מכוסה דגלי כניעה לבנים, כפרח נובל,
אבל מדוע זה מזכיר לי את בית הכנסת הגדול של קובל?

עכשיו אני נמק בכלא הרוסי,
על כי עסקתי ב"יותר מדי נקמה".
אבל בעזרת האל ואלף חרוזים בידיש
אעבור גם את זה.

(*) - המקור הודפס בילקוט ווהלין מס' 40, דצמבר 1985.

אליהו מנדל קובל – עריסת הצופים היהודיים בווהלין ובפולין

אירגון הנוער של הצופים בפולין הוקם לראשונה בעיר קובל בווהלין. כידוע, נוסדה תנועת הצופים על ידי הקצין הבריטי באדן פאוול ב-1907 והתפתחה לתופעה כלל עולמית, שיש לה שלוחות במדינות רבות. בכל מדינה הותאמה התנועה לצרכים הלאומיים המיוחדים שלה. מובן מאליו שגם אנחנו, הנוער היהודי בקובל, שנפל בחלקנו להיות, כאמור, הצופים הראשונים בפולין כולה, עשינו הכל כדי שהתנועה תשמש מסגרת לפיתוח האינטרסים של שיחרורנו הלאומי. עד היום ידוע, כי האוכלוסייה היהודית בקובל הצטיינה במודעותה הלאומית הגאה והיתה חלק אורגני של יהדות רוסיה הכללית, שרוב בניה היו אנשים עממיים טובים, בעלי לב רחב. מיהודים כאלה בדיוק צמח בקובל מייסד תנועת הצופים שם, שלאחר מכן התפשטה ברחבי ווהלין, פולסיה, רוסיה הלבנה וחלק גדול של פולין. היה זה צעיר ששמו **לוסיע (אליעזר) חודורוב**, לימים ציוני נמרץ, שהיה נציג הנוער בקונגרס הציוני ה-12 ואחרים. ברבות הימים היה מראשוני המומחים הימניים ב"הגנה", ומראשוני הקברניטים היהודיים, שהצטיין בתחילה באוניות זרות. הוא היה האיש שהולך 90 אלף עולים "בלתי גלילים" לישראל בספינות מעפילים, הקפטן של אוניית המלחמה הישראלית הראשונה ועוד ועוד.

לוסיע נולד בקובל להורים בעלי אמצעים. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נמלטה המשפחה מפני הגרמנים לטשרניגוב, אך חזרה משם בתום המלחמה. המהפיכה הסובייטית והפוגרומים העקובים מדם שעברו כמבול על יהדות אוקראינה ורוסיה, השפיעו רבות על לוסיע.

בקובל, תחת שלטון פולין, כאשר החיים היהודיים התייצבו מעט, מצא לוסיע שדה נרחב לרעיונו, להקים במקום סניף של תנועת הצופים העולמית. הנוער של קובל קלט את רעיונו בזרועות פתוחות. לוסיע כינה את אירגון הצופים הקובלאי בשם "גדוד המרגלים", אך מייד התעוררה השאלה "מה יאמרו הגויים". כלומר: איך יגיב השלטון הפולני על אירגון הריגול הזה. משום כך הוחלף מייד השם בכינוי "התייר הצעיר". היה זה תחילתו של "גילגול שמות" שעבר האירגון: "הצופים העברים", "השומר טרומפלדור" וכן הלאה, עד שהתנועה התאחדה עם "השומר הצעיר".

מקובל יצאו "מדריכים" שעברו בעיירות ובערים של ווהלין, פולסיה ועוד, והפיצו את תורת הצופיות. פניות להקמת סניפי התנועה הגיעו מעשרות ערים ועיירות. תנועת הצופים היתה "צבאית" ונדף ממנה ריח של אבק שריפה ודווקא זה משך את הנוער שצמח מ"ילדי מלחמה".

הראשונים בקובל שנענו לקריאתו של לוסיע היו תלמידי בית הספר של וויינברג, שאני הייתי אחד מהם. אני זוכר איך מיהרנו כולנו "להירשם" אצלו. לאחר מכן מיהרו אליו הגימנוזיסטים מבית הספר הרוסי של שבצייב, שהאולם הגדול שלו הועמד לרשותנו שלוש פעמים בשבוע. משימתנו הראשונה היתה הפצת הרעיון הציוני.

בסוף מלחמת העולם הראשונה, כאשר הצבא הגרמני נסוג מקובל, הוא השאיר אחריו מצבור גדול של תרמילי גב, אוהלים, שמיכות וכדומה. לוסיע אסף כסף ורכש את כל אלה. מהאריגים שנמצאו במיצבור נתפרו מדים לכל החברים.

כאשר "גדודיו" של לוסיע צעדו ברחובות לקול חוצרות ותופים, לבושים "כמו חיילים", ראו בהם יהודים את הגרעין של הצבא העברי בארצנו שלנו ואצל רבים נצנצו דמעות שמחה בעיניים.

ב-1920, כאשר הסובייטים ניסו להשתלט על מערב אוקראינה ודחקו את הפולנים מקובל, עורר הדבר התלהבות גדולה בקרב חלק גדול מהאוכלוסייה. הכל חשבו שהנה הגיעו ימות המשיח. הנוער נסחף גם הוא ברגשות אלה ואירגון הצופים הפך ל"צופה הצעיר", עם ה"נאטשאלניקי" (המפקד) חודורוב בראש.

תוך כשבועיים הבנו היכן אנו עומדים בעולמנו והגיעה עת התפכחות (מהקומוניזם). כינסנו במסגרת אסיפה בלב היער. כאן תפרנו משתי פיסות בד דגל כחול לבן ובדמעות בעיניים נשבענו כולנו להישאר נאמנים לרעיונו הקודם ולהמשיך בסתר את שליחותנו הציונית.

למרבה המזל, לא החזיקה הפלישה הסובייטית מעמד זמן רב. לאחר כשבעה שבועות גברו הפולנים והדפו את הרוסים עד אל מעבר לאוסטראה-קורץ. וכך יכולנו להפוך שוב מ"אנוסים" לצופים.

(*) - תרגום מתוך המקור ביידיש שפורסם באחד מילקוטי ווהלין: בני גבירצמן

ענת פרלמוטר – שבו הזכות על אביה דוד פרלמוטר

מבוא

בחוברת דפי מידע מס' 13 (עמ' 134) התפרסמה רשימה קצרה על אבי, דוד פרלמוטר, פרי עטו של אלי מנדל. כשעיינתי ברשימה הנ"ל, התרשמתי מהמילים החמות שכתב מר מנדל על אבי, אך גם ממידה מסוימת של כאב ועלבון מכך שאבא לא שמר על קשר עמו, עם יוצאי קובל האחרים לאחר עלייתו ארצה ולא גילה עניין בפעולות של ארגון יוצאי קובל. אינני יודעת במדויק מה גרם לכך. אבא מיעט מאוד לספר על קובל ועל ילדותו ונעוריו.

אני משערת, אף כי לא שמעתי זאת מעולם מפורשות מפי אבא, שאבא רצה לראות בעלייתו לארץ ישראל ובהגשמה החלוצית התחלה חדשה – בראשיתית. הוא האמין, כרבים מבני דורו, שבארץ ישראל יקום דור חדש, ראשון לגאולה, שיהיה משוחרר מזיכרונות הגולה. נראה לי שזו הסיבה שנמנע מלשתף אותנו, ילדיו, בפרטים על חייו בפולין ומקשרים עם יוצאי קובל וארגונם. הוא רצה להתנתק לחלוטין מן הגולה. אבא היה אידיאליסט. למרות שעזב את הקיבוץ בגלל נסיבות שנוצרו, האמין עד סוף ימיו בסוציאליזם ובחיי שיתוף בקיבוץ. נדמה לי שזו היתה סיבה נוספת להתרחקותו. רק שנים רבות לאחר מותו של אבא, ניעור בי הצורך להכיר את שורשיו-שורשי והתחלתי לחפש ולאסוף מידע על קובל, תולדות היהודים בקובל בכלל וחבריו של אבא בפרט. על שואת יהודי קובל למדתי מספר קובל ש'גיליתי' ומצאתי בו תמונות שאבא מופיע בהן ורשימות שאבא כתב על החלוץ והשומר הצעיר. לפני שנים אחדות נודע לי, במקרה, על קיומו של ארגון יוצאי קובל. התחלתי להתעניין בפעולות הארגון ולקבל את חוברות דפי המידע וההודעות. בהמשך זכיתי להכיר את מר אלי מנדל חבר-ילדות ונעורים של אבי, דוד פרלמוטר. בזכותו, הגיעו לידי מידע ותמונות של אבי שלא ידעתי על קיומן. לאחרונה הציע לי מר אלי מנדל לשלוח רשימה אודות אבי לחוברת הבאה, הצעה שקיבלתי ברצון. אני אסירת תודה ליוצאי קובל ולארגון יוצאי קובל שעשו מאמצים לשמר את זכר העיר ומורשת קהילת יהודי קובל. בזכות פועלם יכולתי לשחזר את סיפור חייו של אבא, שמעולם לא סופר לי מפיו. אשמח לקבל כל מידע נוסף מאנשים שהכירו את אבי ומשפחתו.

ענת פרלמוטר-שבו

ירושלים

02-6433649

לזכר אבי

יוסף-דוד, בן פינחס פרלמוטר ובתיה לבית צם

1967-1908

התאחדות
היהודים
בארץ ישראל
3/13/67
פול
התאחדות

קובל-לוצק (איזור ווהלין, אוקראינה המערבית)

אבא, יוסף דוד פרלמוטר, נולד בקובל באוקטובר 1908, להוריו: פנחס פרלמוטר ובתיה גולדמן (לבית צם), ילידת הכפר אוליק. לשניהם היו אלה נישואים שניים, לאחר שהתאלמנו.

זוהי תמונה של סבתא בהיותה כבת 40, בערך בתקופה בה נולד אבא. לאבי, דוד, היו שתי אחיות מצד אביו, מבוגרות ממנו בשנים רבות. רייזל נישאה לבעריש רוטהולץ מטריסק. הם התפרנסו מחנות מכולת שרייזל ניהלה בטריסק. בעריש נפטר לפני המלחמה. רייזל וארבעה מילדיה ניספו בשואה. הבן ישראל עלה לארץ ישראל והכת חייקה היגרה עם בעלה לכואנוס-איירס, ארגנטינה.

האחות השנייה מצד אביו של אבא היתה דבורה, שניהלה עם בעלה, נחום-דב (בערל) חסיד, חנות למתנות ולחפצי קריסטל בקובל:

דבורה ומשפחתה היגרו לסן-פאולו שבברזיל בסביבות 1920. אבא שמר כל השנים על קשר מכתבים הדוק איתם.

גם מצד אמו היתה לאבי אחות, אף היא מבוגרת ממנו בשנים הרבה. שמה היה חייקה והיא חיה כלוצק עם בעלה חיים פרידמן, שהיה בעל טחנת קמח ומשק חקלאי גדול.

בילדותו, כילה אבא הרבה שעות מאושרות במחיצת אחייניו מצד אחיותיו דבורה חסיד וחייקה פרידמן. האחיינים היו בני גילו והוא שמר על קשר חם ורצוף עימם עד יום מותו.

לידתו של אבי, יוסף-דוד, היתה במידה רבה הפתעה. סבתא בתיה נהגה לומר שהם זכו שנולד להם 'קדיש'. במשפחת פרלמוטר היתה היסטוריה של בנים יחידים שנקראו לסירוגין פינחס ודוד. אבא למד ב'חדר' כמו שהיה נהוג אצל יהודים, ואחר כך בבית ספר יסודי:

בנוסף ללימודיו בבית הספר, סבא פינחס רצה להעניק לו השכלה רחבה ולקח לו מורה פרטי לרוסית. אבא אהב כל ימיו את השפה הרוסית ואת הספרות הרוסית. הוא היה בכלל אוהב ספרים ותקופה מסוימת היה אחראי לספריה בקובל.

ב 1918, כשאבא היה בן עשר בלבד, נפטר סבא פינחס. לסבתא בתיה היתה חנות לבגדי איכרים ברחוב וורשבסקה, סמוך לחות הנעליים של משפחת אטלס ומול החנות הסיטונאית של משפחת מנדל. אבא נאלץ לוותר על לימודים כדי לעבוד עם סבתא בחנות. ההכרח להפסיק את הלימודים היה אובדן כואב שליווה את אבא כל חייו. הוא היה אוטודידקט באופיו ולמד והעשיר את עצמו כל חייו, אך חסרונה של השכלה פורמלית היה פצע שלא הגליד.

אבא היה תחילה חבר בתנועת הנוער 'החלוץ' ואחר כך מראשוני קן השומר הצעיר בקובל. שתי רשימות פרי עטו הנוגעות לתנועות אלה התפרסמו בספר קובל: "החלוץ בשנות השפל"-עמ' 289; "מחוג "הקשישים" לקן "השומר הצעיר"-עמ' 311.

דוד, אבי, היה מראשוני החברים בקן, זאת למדתי מהתמונה הבאה שמצאתי בספר קובל.

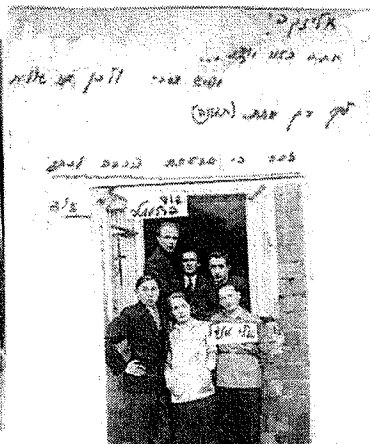
לפני כשנתיים ביקרתי בהיכל ווהלין ומצאתי בחדר קובל תמונה של מצעד ל"ג בעומר ברחוב הראשי של קובל, מימין לטור הצועדים הלבושים במדי תנועות הנוער השונות, צועד אבא, בבגדים אזרחיים.

בתמונות נוספות שמצאתי באלבומי לאחר פטירתו מופיעים שוב ושוב אותם אנשים. שמותיהם מוכרים לי מההקדשות החמות שרשמו לאבא על גב תמונות:

אלי מנדל, מאיר סגל, פינחס (שם משפחתו לא רשום), יצחק אטלס

(להוריו היתה חנות נעליים סמוכה לחנותה של סבתא), ברוך ואילר-

אביבי, פייבל ארליך.

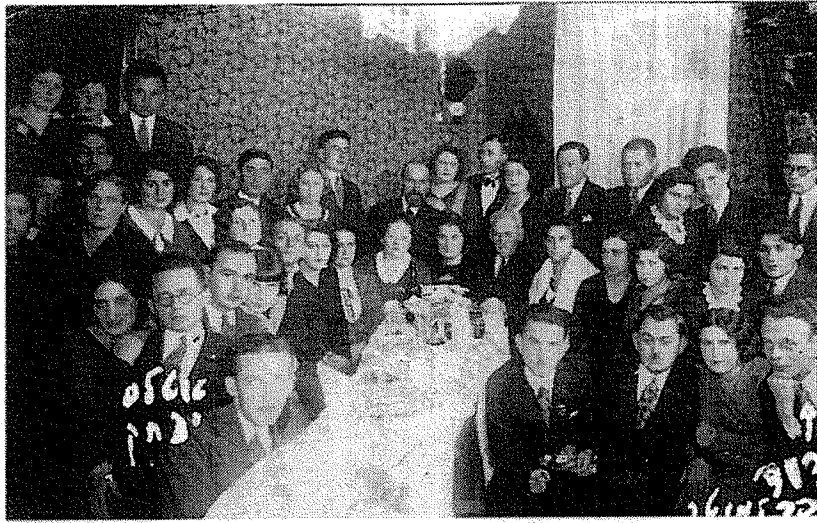

מההקדשות שעל גב התמונות למדתי שכינוריו של אבא בקרב חבריו היה קולקא.

אבא היה פעיל בקבוצת הסטודיה "הבימה" שהקים שלום קלוניצקי. הוא הופיע ב"מסדה" של יצחק למדן. הוא אמר לי פעם שלא היה שחקן מוצלח, ומה שדחף אותו היה בעיקר הלהט הציוני שפעם בו. בדף שפורסם לקראת ההצגה "אנטמה", שהועלתה בשנת 1932, מופיע אבא בתמונה של חברי הסטודיו.

באלבומו של אבא מצאתי שתי תמונות המתעדות את ביקורו של המשורר שאול טשרניחובסקי בקובל בשנת 1929. בשתי התמונות, האחת - של טשרניחובסקי עם חברי קן השומר הצעיר והאחרת - של טשרניחובסקי עם תלמידי גמנסיה 'תרבות', יושב אבא לימינו של המשורר.

מצאתי גם תמונה שצולמה, ככל הנראה, באירוע תרבותי בקובל. מכל הנוכחים, זיהיתי רק את אבא, המופיע בקצה הימני התחתון של התמונה ואת חברו יצחק אטלס. אשמח אם מישהו יוכל לזהות את האנשים האחרים ואת אופי האירוע ומקומו:

רגשי האחוה והשותפות הרעיונית-ציונית של אבא וחבריו באים לידי ביטוי בהקדשות שמצאתי רשומות בצידן האחורי של חלק מן התמונות: התרשמתי מאוד מהרוח הציונית הנושבת מהן: אלו מילותיו של פנחס ביום ה' שבט תרפ"ו-1926 (תרגום מידיש): "דוד, אחי לחלום, חברי למעש, ביום עוזבי את הגלות אני נותן לך את תמונתי. זכור שכאן אין לנו מקום. חזק ואמץ, פנחס". כך, למשל, כותב אליהו מנדל ב 29 לנובמבר 1929, על גב תמונתו כחייל בצבא הפולני (תרגום מידיש): "אנו נוטרים גני זרים. והגן שלנו? רחוקים אנו ממנו. אאחל לך שלא תצטרך לנטור גנים זרים".

העלייה לארץ ישראל

בשנת 1932, יצא אבא עם קבוצת חברים מקובל, לקיבוץ הכשרה בבנדין (Bedzin) בשלזיה עילית (דרום מערב פולין) מתוך כוונה להכשיר עצמם לעלייה לארץ ישראל.

כאשר הגיע זמנה של קבוצת החברים מקובל לעלות לארץ ישראל, התנגדה סבתא בתיה לעזיבתו של אבא, שהיה בן הזקונים. אבא עיכב את עלייתו ונשאר בבנדין לתקופה נוספת, תוך שהוא ממלא תפקידים בהנהגה המקומית. חבריו, יוצאי קובל, עלו ארצה והקימו תחילה קבוצת הכשרה ששמה "עין הקורא" בראשון לציון. מאוחר יותר הקימו את קיבוץ שער הגולן שבמעמק הירדן. כאותם ימים של שנת 1933 הכיר אבא את אמא - לאה לבית פיינסוד, אשתו לעתיד, שהגיעה להכשרה בבנדין מעיר הולדתה,

ביאליסטוק. אבא נשאר, כאמור, בבנדין והמשיך להתווכח עם סבתא. רק לאחר שאבא איים שיכתוב לאחותו דבורה חסיד בברזיל, ויבקש שתשלח לו כרטיס לברזיל, נתנה סבתא את הסכמתה לעלייתו. היא הסבירה שאם ייסע לברזיל, היא בטוחה שלא תזכה עוד לראותו, אבל אם יעלה לארץ ישראל, יש לה סיכוי לראות אותו שוב - מה שאכן התאמת. בעקבות הסכמתה לעלייתו של אבא ארצה, חיסלה סבתא את החנות בקובל ועברה לגור עם בתה חייקה פרידמן ומשפחתה בלוצק.

אבא הגיע לארץ ישראל-פלשתינה ב 3 לאוקטובר 1934 באוניה "קרנרו" שיצאה מנמל טריאסט שבאיטליה. מצאתי בארכיון הציוני בירושלים רישום של עלייתו של אבא ארצה. יחד עם אבא נרשמה בסרטיפיקט שלו, כאשתו

(באופן פיקטיבי) מירלה לבית אייצ'ס. באופן זה נוצל כל סרטיפיקט להעלאת שני אנשים לארץ ישראל. זה היה אז נוהל מקובל. כהגיעו לארץ ישראל, הצטרף אבא לקבוצת "השדה", שהיתה מורכבת מכוגרי מקווה ישראל וקבוצה של יוצאי וינה-אוסטריה. קבוצת "השדה" ישבה אף היא בראשון לציון. בתקופת היותו בראשון לציון, ביקר אבא את חבריו מקובל שהיו, כאמור, בקבוצת "עין הקורא", אולם לא הצטרף אליהם. הם כבר היו בעיצומה של הקמת קיבוץ, שער הגולן. אבא, שהיה אידיאליסט, שאף לחוות את החלוציות מראשיתה ולהיות בין מקימיו של יישוב חדש. הוא נשאר בקבוצת "השדה". ביום גשם סוחף, בינואר 1937, עלתה קבוצת השדה על הקרקע בעמק בית שאן. והקימה את קיבוץ שדה-נחום, מראשוני יישובי "חומה ומגדל". אבא היה בקבוצת הכונים הראשונה והשתתף, כטפסן, בהקמת החומה. כל השנים נהג לומר שהיה זה אחד הימים המאושרים ביותר בחייו.

מלחמת העולם השנייה

במשך כל השנים שחלפו מעלייתו לארץ ישראל, שמר אבא על קשר מכתבים רצוף עם סבתא בתיה, עם אחותו חייקה ועם ילדיה-אחייניו, אליהם היה קשור מאוד:

בין המכתבים והגלויות שהותיר אחריו, מצאתי גלויה מ 3 בספטמבר 1939, שאבא שלח אל סבתא יומיים לאחר פרוץ המלחמה. הגלויה הוחזרה אליו. הקשר עם המשפחה בלוצק ניתק בעקבות פלישת הגרמנים לפולין התחדש רק לאחר כניסת הסובייטים לאיזור, לאחר חתימת הסכם ריבנטרופ-מולוטוב.

כשנכנסו הסובייטים לאוקראינה, אחרי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, התחדש הקשר של אבא עם סבתא. בגלויה מלוצק, שרק חלק ממנה נותר (אבא נהג לתלוש את קצה הגלויה עם הבול עבור אחי, פיני), כותבות סבתא בתיה והאחות חייקה לאבא משלומם המשפחה. את האמת לא ניתן היה לספר במכתבים.

כשנכנסו הסובייטים לקובל, כמו גם בשאר הערים שהיו קודם למלחמה בשליטת פולין, הם החלו לאסור את האנשים האמידים. להיות בעל רכוש נחשב אצלם לפשע. ימים אחדים לאחר כניסתם הם לקחו למעצר את חיים פרידמן, בעלה של האחות וחתנה של סבתא בתיה. בני המשפחה חשבו שזה עניין זמני ושהוא יחזור, אבל יותר לא ראו אותו. בגלויות נכתב רק: "אבא לא איתנו".

שלושה מאחייניו של אבא - שלמה (סיומה), משה ואשר פרידמן - עלו ארצה מספר שנים לפני המלחמה והצטרפו לקיבוץ יגור, שם היתה קרובת משפחתם, בת אחיו של סבתא בתיה, שהיתה חברת המשק.

בשנת 1938 נסעו שלושתם ללוצק לביקור משפחתי ונשארו שם. במכתבים שאבא קיבל מאחייניו ואחייניתו לאחר פרוץ המלחמה הם חוזרים ומבקשים ממנו לעזור להם לקבל תעודות-מעבר ('פאס') כדי לחזור ארצה: לקראת סוף שנת 1940, כשנה לאחר כניסת הסובייטים לאיזור ווהלין, גירשו הסובייטים את כל המשפחה מזרחה, לקזחסטן. המשפחה אולצה להתישב בעיר ששמה דז'אמבול (טאנאז) והתפרנסה מחקלאות ומעבודות מזדמנות

שונות כמו סנדלרות. במכתבים שהגיעו אל אבא בשדה נחום בשנות המלחמה הם חוזרים ומבקשים ממנו לנסות לעזור להם:

אבא התיימר מאוד בשל העובדה שידו קצרה מלהושיע. באחד ממכתביו הוא מציע לסכתא בתיה לנסות להגיע לארץ ישראל דרך איראן (משם החלו באותן שנים להגיע יהודים מעיראק). הגירוש הציל את המשפחה מציפורני הנאצים, אך שלושה מאחייניו של אבא אבדו בשנות המלחמה: משה פרידמן (מוֹיִנָּה) נפל כחייל בצבא האדום.

אשר פרידמן, נשאר בתום המלחמה בקזחסטן ועקבותיו נעלמו מאחורי 'מסך הברזל'. דבורה פרידמן, הצעירה באחייניות, חלתה בטיפוס ונפטרה ב 1943, כשהיתה כבת 16. נקברה בקזחסטן. על מצבתה של דבורה נרשם שם האב חיים-צבי פרידמן ולידו האותיות נ"י (=נרו יאיר), וניתן ללמוד מכך שבמשפחה לא ידעו שאינו בחיים. לעומת זאת הם ידעו על מה שקרה ליהודי ווהלין.

סכתא בתיה כותבת ב 9.7.1942 (תרגום מידיש): "מהבית מגיעות ידיעות רעות מאוד על מה שהיטלר עושה. יש לי מכך ייסורים גדולים..." ב 1.9.1944 כותבת סכתא בתיה לאבא: "אתה כותב על קאוועל. מאוליק (כפר מולדתה, באיזור לוצק) יש לי אותה 'דרישת שלום'. תאר לך כמה גדול כאבי. מי יודע אם נשאר מישהו מהמשפחה שלי. הלוואי שהיטלר ינחל מפלה בקרוב". ב 14.12.1944 סכתא כותבת: "אני סובלת ייסורים קשים על מה שהיטלר הרוצח עשה מפולין שלנו".

ב 1945, בתום המלחמה, ניסו בתיה, חייקה ושארית המשפחה לחזור ללוצק, אבל לא היה לאן לחזור. הכל היה הרוס, הם היו חסרי-כל וכך הגיעו למחנה עקורים בגרמניה. האחות חייקה ושארית משפחתה היגרו לשיקגו בארצות הברית. סכתא בתיה העדיפה לעלות לארץ ישראל.

ביום 1 ביולי 1947, שלוש-עשרה שנים לאחר שנפרדו, נפגשו אבא וסכתא בתיה בארץ ישראל. סכתא הגיעה באונייה 'קימינוס' שיצאה מנמל מרסיי בצרפת. אני זוכרת שאבא, אמא, אחותי ואני נסענו כולנו לנמל חיפה לקבל את פניה. זה היה יום גדול לכולנו.

לאחר התלבטויות קשות ולמרות שאבא האמין עד סוף ימיו באידיאולוגיה הקיבוצית, הקשיים הכריעו את הכף ובשנת 1957 עברה משפחתנו לראשון לציון.

המשפחה יצאה משדה נחום, לאחר עשרים שנה, כמעט בחוסר כל. לא היה נהוג אז לצייד את עוזבי הקיבוץ או לפצות אותם על שנות ההשקעה שלהם. הם נחשבו פחות או יותר לבוגדים. לאבא היו, כאמור, סיבות כבדות משקל לעזיבת הקיבוץ, אבל למרות זאת, אני חושבת שהוא לא סלח לעצמו על הצעד הזה ונשאר קרוע בתוכו עד סוף ימיו.

אבא נפטר ב'ו' אלול תשל"ז (11 בספטמבר 1967). היה בן 59 במותו. לא נחדל להתגעגע ולהתרפק על זכרו.

קובל ביתי / מאיר בן-מיכאל (פאריז)

מתוך "ספר קובל", 1957. תרגום מיידיש: בני גבירצמן

את צפה לאיטך בזכרוני, קובל, העיר של שנות ילדותי, העיר של חלומות נעורי. את מתחילה בדרך העפר הרחבה המוליכה ללוצק, מקרטעת במעלה הייאדוקט" (הגשר שמעל מסילת הברזל) וצונחת אל רחוב לוצק, אצה בהרחבה ליד בתי החולים היהודי והעירוני. הנה בית החרושת לשמן של צופרפיין, והנה הטחנה של ארמארניק, משאירה מאחורייך את רחובות פאברייטשנע, קאלעוואווע והשלושה במאי, נעשית צרה בין עשרות החנויות הפזורות משני צידי הרחוב, ומסיימת את חלק "החולות" על גדת נהר הטוריע, מדלגת דרך הגשר לתוך "העיר", מתפתלת לה הלאה על פני דרך וארשה, מתפצלת ברחוב לודמיר, שם נהגו להוליך את יהודי קובל (אל בית העלמין החדש) למנוחתם האחרונה, פונה בדרך בריסק הרחק עד ל"גארקע" (מחנות הצבא בגורקי) ונעלמת בגינות הרחוקות ובשדות של דרך מאציעו.

הנה תושבייך. כמה תעשיינים זעירים, יותר סוחרים, בעלי מקצועות חופשיים – רופאים, עורכי דין, מורים, טכנאים, מאות ואלפים סוחרים קטנים, בעלי מלאכה, פועלים, יהודים עמלים יקרים של כל ימות השנה.

קובל של מאבק לפרנסה, על הלחם היום יומי; של מאבק עם האנטישמיות הפולנית, למען חיזוק העמדות הכלכליות הרופפות.

העיר של התאחדות הסוחרים, של התאחדות הסוחרים הזעירים, של איגודי הפועלים, של הבנק העממי, של בנק הסוחרים, של קופות ההלוואה ללא ריבית; של העבודה הסוציאלית הענפה, שכמו מנגנון ממשלתי החזיקה בכוחות עצמה עשרות מוסדות ומפעלים.

של "לינת הצדק", בה קיבלו יהודים עניים חנם סיוע רפואי של רופא ותרופות נחוצות, של בית יתומים, בו התחנכו אפרוחים קטנים; של ביקור חולים, של בית חולים יהודי (ומעשי צדקה כגון) הכנסת כלה, (הלוואות של) גמילות חסדים ומעות חטים (תרומות מזון לפסח).

של בית ספר "אורטי", בו למדו נערות צעירות מקצוע; של ה"טאז" ובית הקיץ שלה, בו יכלו ילדים יהודיים רעבים להבריא באוויר הצח.

העיר של מערכת לימודים ענפה, בה נטלו חלק כל חוגי החברה; של גני הילדים הראשונים, של בתי הספר העממיים הרבים, של "הרצליה" ובית הספר של ד"ר קלומל; של גימנסיה תרבות ושל חטיבת הביניים של בית הספר הפולני-יהודי (כנראה גימנסיה קלרה ארליך); של בית הספר היסודי "צישא"; של תלמוד התורה הגדול, של עשרות חדרים, של ישיבות;

של ספריות ציבוריות, של הספרייה העברית, של ספריית פרץ השמאלנית; של משפטים ספרותיים וערבי דיון ספרותיים; של חוגים דרמטיים; של חזרות כלליות על מחזות בתיאטרון, בתלבושות ובבגדים רגילים; של מקהלות, של המשורר הווהליני רב הכישרון קלמן ליס; של הלוחם הבלתי נלאה למען תרבות עברית אשר פרנקפארט; של שבועונים; של חוגי תני"ך וחברה-ש"ס (חבורות לומדי תלמוד), בהם נהגו יהודים רצוצים ללמוד בערב דף גמרא.

העיר של יהודים דתיים, של חצר הרבי מטריסק, של בית הכנסת הגדול, של בית המדרש בחולות, של בתי הכנסת פרוזשאנסקי וקאמערטשעסקע (של הסוחרים). של שטיבלעך – הטריסקי, הליובאוויטשי, הריזשיני, הסטעפעני, הניסכיזשי; של ר' וועלוועלע, של הגראבעוויצער הזקן, של נחום-משהילע, של אפרין הדיין, של הרב לאנדע, של ראשי ישיבות, של מלמדים יהודיים, של ר' שמואליק גאלדבערג, של יאסל המלמד, של ר' מאטלע, של ר' פנחס, של פידטא ושל ר' ניסל פארבער.

העיר של מועדוני אזרחים יהודיים, של בית העם הציוני, של מיפגשים בלתי חוקיים לנוער קומוניסטי של חיים פוליטיים סואנים; של התנועה הציונית הענפה: "עת לבנות", "על המשמר", "מזרחי", "התאחדות", רוויזיוניסטים, "פועלי ציון", "החלוץ", "השומר הצעיר", "צעירי מזרחי", בית"ר, "החלוץ הצעיר", "פרייהייט" (דרור).

העיר של השביתות הראשונות, כאשר הובילו לכלא באזיקים את עסקן הפועלים פסח שפרינגער. העיר של העממיות היהודית, של פעסיע די קאטשקעס (פסיה של הברוואות) חוה די פיפקע (חוה של המקטרת) של "הקראסאוויצע" (היפהפיה), של "ההויכע יידענע" ("היהודייה הגבוהה"), של יאסל נושא המים שמכר מים פשוטים מהטוריע, ומים "ורשאיים" מה"פלומפ" (המשאבה) ברחוב ליסטאפאדאווער, ועם הפיכת קובל לסובייטית מייד החל למכור מים "מוסקבאיים"; של יחיאל עם האסל התמידי על כתפיו – "א-נו, חיל (קיצור של יחיאל), איזה יום בשבוע היה היום השני של ראש השנה לפני עשר שנים"; עירו של הערשעלע המגמגם, בעל חזות היהודי האדוק: ל-לילה, ל-לילה טוב. העיר של הנוער היהודי היקר. נוער לומד, נוער עובד, פועלים; של נהר הטוריע, שבמימיו השתכשכו נערות ובחורים ולמדו לשחות, צפו ללא תנועה, שחו בסיגנון חתירה; של יציאות לטבע בליג בעומר, כאשר מאות על גבי מאות צעירים צועדים ברחובותייך אפופי גאווה, נושאים דגלי כחול-לבן ומבלים

את היום ביערות הסביבה; של הפגנות האחד במאי הראשונות, בהן חשפו בני הנוער את רצונם בחיים טובים יותר; של אירגוני הספורט "מכבי", "חשמונאי", "בר כוכבא", "קדימה", על סקציות הכדורגל, ההתעמלות ואחרות.

העיר של חוגי נוער, חוגי ספרות יהודית, היסטוריה יהודית; של "אוהל שם", שם ינקו צעירים חסידיים ותלמידי התיכון ממקורותינו העתיקים; שם נהגו מאות צעירים להיבלע בערבים במועדוני "החלוץ" ו"השומר הצעיר", בית"ר, "צעירי מזרחי" וספריית פרץ.

וכאן הקטע הקטן "שלי" מדרך לוצק, בין רחוב קוליובה עד לקרולאווא-כאנע (קרליובה בונה, המלכה בונה). בערבי הקיץ, תחת כיפת השמיים מלאת הכוכבים, או בלילות החורף הקפואים והיבשים, נהג הוא, הנוער הקובלאי, לראות באיזור זה את ארץ מלכותו. הנה הם פוסעים לכל רחב המדרכה. צפוף, צר, ביתי. אפשר לשמוע יידיש, עברית, פולנית, רוסית. מדברים על בית הכנסת, על העבודה, על פוליטיקה, על אהבה, על תכלית. מתפלמסים, מתווכחים. האוויר מתמלא בהמולה בריאה, בסיסית. לפעמים פורש לו זוג והולך בנפרד, מתכנס בצד. העצים של רחוב המונופול והוולקע (הרכבת) שומעים את הצהרות האהבה הראשונות, התמימות.

העיר של השנים האחרונות ממש לפני מלחמת העולם השנייה. מצב כלכלי גרוע, אנטישמיות מחריפה, מצב ללא תקווה לרוב הנוער היהודי, קובל בצל המפלצת הגרמנית המתקרבת. קובל בימי הפלישה הגרמנית לפולין. איך גדלת בין לילה, עירי, בבת אחת כאילו התרחבו רחובותייך, כאשר אלפים על גבי אלפים של פליטים יהודיים מעומק פולין זרמו בהם במנוסתם מפני הצבאות הנאציים.

הוי, אחים, איך קיבלתם את פניהם בביתי שלי. יהודיך הצטמצמו בדירותיהם, העניקו מיטה, הציגו מזון, חיממו את הלב במילת תנחומים.

וכך, כמעט כפליים, קיבלת את פני הצבא האדום שהבטיח הצלה מפני החיה ההיטלראית. קובל של השנים 1939-1941. תקופת התאמה לחיים חדשים, כלכלה הבנויה על יסודות חדשים, שינוי מוחלט בחיים הסוציאליים-חברתיים.

קובל בחוסר מנוחה נוכח נצחונותיו החדשים של היטלר. ברחובותייך צועד הצבא הסובייטי אל הגבול.

22 ביוני 1941. העיר מתעוררת לשאון הפצצות הגרמניות הראשונות. מלחמה. בדרך בריסק מברך הרבי מטריסק את הטנקים הסובייטיים. הצבא הנאצי פורץ לרחובותייך, קובל עירי. החיה הפראית, צמאת הדם, שולפת כבר את ציפורניה, אויה ביתי.

- בירחו, אחי, התחבאו, הצילו את אפרוחיכם!

עמלק שוב כאן. רוצחים גרמנים משולהבים, מוצצי דם פראיים, ביריונים חסרי מעצורים מהשתלטים עלייך בכוח, ולצידם שכנינו זה מאות בשנים, הרוצחים האוקראיניים. הם מבזים אותך, מענים את ילדייך, מגרשים אותם לעבודה, שודדים את הרכוש היהודי, נועלים את היהודים בגיטאות, מכבידים על חייהם.

קובל של מיצעד הקדושים. על פני רחובותייך מגרשים אותם, את ילדייך המורעבים והמעונים. הנה דרך בריסק. הנה הכפר באכאווע (בכובה), הנה מפשיטים אותם את בגדיהם ומציגים אותם עירומים כביום היוולדם, הנה מציבים אותם לפני הבורות החפורים, הנה נשמעים מטחי יריות. בזה אחר זה, עשרות, מאות, אלפים, הם נופלים. עיר שלמה נהרגת על קידוש השם. הרוצחים הגרמנים יורים, האוקראינים הפראיים משלימים את המלאכה ברצון.

קובל של בית הכנסת הגדול, שנותר כזכר לחורבן, ויהודים מעונים רבים רשמו על קירותיו בדמם את מילותיהם האחרונות.

קובל של קבר האחים הענקי והיחיד ליד באכאווע, שידיים אוהבות של כמה מילדייך הנאמנים גידרו אותו מייד לאחר המלחמה והציבו בו מצבת עץ.

אבל את לא הושמדת, קובל עירי.

בניו יורק עיר המיליונים, בפאריז הסואנת, בבואנוס איירס ובאוסטרליה הרחוקה, את, ביתי, ממשיכה לחיות. בערבי יזכור, באורות נרות הנשמה, באנחה עמוקה, בזכרונות שמעבירים לילדים, את חוזרת וצפה שוב, קובל עירי.

ועל כולם את חיה בישראל, שם בונים בנייך בית לעצמם; שם, במקום בו יוכלו לחיות ללא פחד ומורא, כאנשים חופשיים ויהודיים.

את חיה לנצח קובל, עירי!

זכרונות קובלאים / אליהו מנדל

תרגום: בני גבירצמן

עצי ליבנה בשטיבל הריזשינאי

סימטה קטנה, בלתי מרוצפת, עם גשרוני עץ, מאחורי בית הכנסת הגדול. כאן נמצא השטיבל הריזשינאי (בית הכנסת של חסידי הרבי מריזשין). ממש כאילו רצה להתכרבל לצידו של המיבנה הגדול יותר, האדום, של בית הכנסת הגדול בקובל. הגם שה"זקן" ביניהם היה דווקא השטיבל. זאת יכול היה לראות אפילו אורח לרגע: רעפי הגג, קירות העץ, כל מיבנה השטיבל היה מכוסה טחב, לכל גודלו. זה לגבי החלק החיצוני.

בפנים היה הכל נאה: הבימה היפה עם עמודי העץ המקושטים בפיתוחים, עם כיפה שהתנשאה עד לתקרה; ארון הקודש האמנותי, שאבי עליו השלום, שהיה שנים ארוכות הגבאי של השטיבל, רכש אצל נגר זקן בניסכזי, שעבד עליו זמן רב. ארון קודש לתפארת. עם כתר לראשו – שני לוחות הברית ושני אריות "חיים", פיתוחי עץ של האמן העממי הקובלאי ר' זוסיע קאנטאר עליו השלום (אביו של הצייר הישראלי שלמה קנטור מקיבוץ יגור).

מייד מאחורי השטיבל, השתרעו מזרחה שדות רחבים, אחו ונחל, שלעיתים רבות, בשעות בין הערביים הקיציות, דימינו אותו, אנחנו הילדים, כסמבטיון, עם עשרת השבטים מעברו השני...

השטיבל הריזשינאי התנהל כנראה כמו כל שאר בתי המדרש והשטיבלעך בעיר: כמה בעלי בתים "נאים", כמה תקיפים, "חזקות" על עליות מועדפות וכולי. אבל בתוכן שלו, הוא היה משהו שונה: לרוזשינער הזקן (לרבי מריזשין), זצ"ל (זכר צדיק לברכה) היו הרבה בנים ונכדים, שלאחר שנפטר לא כל כך הסתדרו (ביניהם) עם (חלוקת) הירושה. על כן יסד כל אחד מהם שושלת נפרדת. מסיבה זאת, התחלק השטיבל ל"טיש"ים אחדים (טיש – שמשמעותו שולחן – הוא כינוי למיפגשי חסידים עם הרבי שלהם ליד שולחן): הטיש של הבאינער (הרבי מבאיאן), הטיש של הסאדיגורער, הטיש של השארטקאווער. לכל טיש היו חסידים משלו שניהלו בפני עצמם את השמחות והיארצייטיס שלהם. למרות זאת היו כל חסידי השטיבל מאוחדים, וכאשר לא היה מדובר ברבי מסויים, היתה השמחה וההילולה החסידית משותפת לכל.

בשטיבל הרוזשינאי היתה תמיד המולה מסיבה נוספת: היה בו נוער טוב, תוסס, שהיה מאוד לא מרוצה מ"הזקנים המעטים", שמטבעם נטו למשול. נוער זה חיפש לו הזדמנויות לפעולה.

הזדמנות כזו, שכאילו נפלה להם ממש משמיים, היו עשרה אילנות ליבנה. ומעשה שהיה, כך היה: הכניסה לשטיבל היתה דרך מעין סימטה ארוכה. הגבאי, שהיתה לו מעט חיבה לטבע, נטע בשיתוף עם הנוער, בערב שבועות, עשרה עצי ליבנה צעירים. חמישה מכל צד של השביל. העצים ניתנו במתנה על ידי חסיד עשיר ובנוסף לכך "מודרני" - ר' פאליק פידל. בשבת שלפני שבועות היה כל השטיבל על גלגלים. מתנגדי הגבאי ובראשם ר' שרוליע לאנדאו, יהודי פאנאטי, עם חבריו, עשו "ויצעקו": מה זאת אומרת? הייתכן? הגבאי רוצה להפוך את השטיבל, להבדיל, למעין כנסייה, ועוד עם עצים? איפה נשמע כדבר הזה במקום קדוש יהודי! באותו שבת, לאחר הצהריים, הפסיקו הם את הלימוד והחליטו כי תיכף לאחר ההבדלה, אם ירצה השם, יעקרו את העצים מן השורש.

כאן התערב הנוער. מייד לאחר תפילת מעריב הם התייצבו בשתי שורות – שורה לצד כל שורת עצים, ואדרבא, בואו נראה מי ינסה לעקור את העצים! בד בבד עלה במוחם של הצעירים ה"רבולוציונריים" רעיון נוסף: בערב שבועות הם קישטו את העצים בענפים ירוקים, פיזרו על השביל חלוקי אבן מהנחל הקרוב, הציבו בחדר סמוך את ארון הקודש הישן והקימו מניין חדש משלהם, בו התפללו רק הם, הנוער.

כשנודע הדבר בקרב הנוער בעיר, החלו הצעירים לנהור לתפילה במניין "שלהם". נוער מכל אירגוני הנוער. החל מצעירי המזרחי עד לשומר הצעיר. אפילו מהבונד ותלמידי תיכון. נהיה "ליהודים" ("ליהודים היתה אורה ושמחה" ממגילת אסתר, הפך למושג של "שמחה גדולה", ובהשאלה – מהומה). והתפילה היתה בהתלהבות...

לאט לאט ניצח הנוער. חתנו הצעיר של הרב אפרים קירזשנער נעשה לרב של הרוזשינער שטיבל. הוא היה ממש אבדן משי. למדן גדול, אבל גם מעורה בהוויות העולם. הוא הושפע על ידי גיסו הצעיר, שעמד בראש "תפארת בחורים" והיה פעיל בקרב הנוער הדתי בעיר.

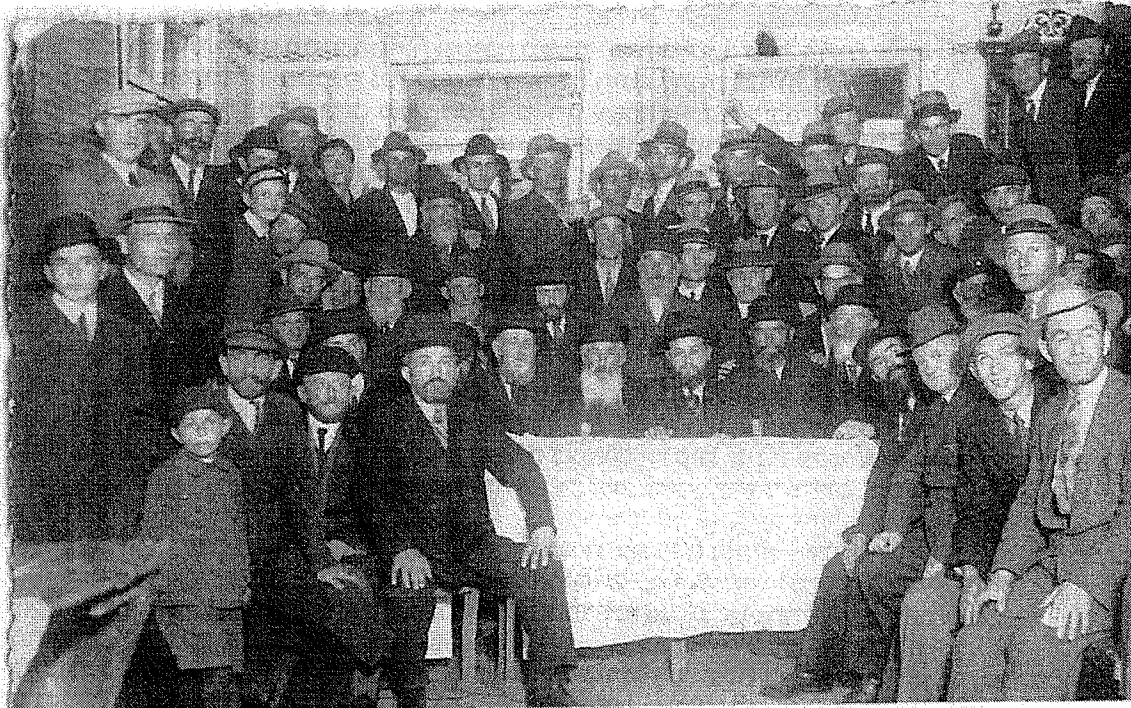
ברצוני להזכיר כאן אחדים מאותו נוער בשטיבל הרוזשיני :

- האחים **מענדל ויוסף באקטן**. שני בעלי מקצוע חרוצים בטחנת **צוקערמאן**. הם חלמו לעלות לארץ ישראל ולעבוד בטחנות הברון רוטשילד בחיפה. חלום שמעולם לא התגשם.
- האחים **אהרן ושלמה לקח**. גם הם שאפו לעלות לארץ ישראל ואפילו חלמו על הצטרפות למעמד הפועלים בקיבוץ כלשהו. שלמה הצליח להימלט ביחד עם הרוסים (כאשר פלשו הגרמנים ב-1941) אבל הוא נפטר במעמקי רוסיה.
- הנכדים של ר' שרוליע **לאנדאו**. להכעיס את סבם, הם למדו מקצועות כדי לעלות ארצה. אבל תפילותיהם, מסתבר, לא נתקבלו במרומים...
- **יחזקאל ונחום זעלצער**. שני נערים נאים, בלונדיניים, למדנים טובים.
- **נפתלי מלמד**, בחור ענק בעל שתי זרועות בריאות ונשמה בריאה. כאשר היה מגביה את ספר התורה הכבד, היו הכל בטוחים שאין צורך לתמוך בו (כדי למנוע את נפילת הספר).
- האחים **ברוך ומשה ביאלער**, שבמשך שנים עיבדו בעצמם את גן הירק הגדול שלהם ולמדו להיות איכרים יהודיים.
- ארבעת האחים המוכשרים **קונישצער**. רק אחד מהם זכה לעלות ארצה.
- שלושת האחים **ווערבע**. שלוחי מצווה קבועים לביקור חולים או לעזרת משפחה ענייה.
- **שרוליק שטיינווארצל** – תלמיד חכם גדול ושתקן.
- מנהל החשבונות **שלמה'לה בערגיל** שהיה מזיגה של תורה, סחורה והשכלה.
- **שרוליקל של איזיק חסיד**, שהיה חסיד נלהב של... מרטין בובר ושאף להעביר את ההתלהבות החסידית אל... הקיבוצים של השומר הצעיר.

כל אלה ורבים רבים אחרים, חיו והתפללו ולמדו יחדיו שיעור (בתלמוד) וחלמו על חיים של נשמה יתירה... אבל רק בארץ ישראל. חיים שיהיו תערובת של חסידות, אהבת ישראל ויושר – עם עבודת כפיים.

מה צר שכולם נעקרו ביחד עם עשרת עצי הליבנה שהם שתלו, ביחד עם השטיבל הרוזשיני, שהפך לגל אפר...

אלי מנדל, תל אביב, ספטמבר 2005.

מתפללי בית המדרש הרוזשינאי (תמונה מארכיון קובל, נמסר ע"י אלי מנדל)

על שבט הוייסברוטים / אלי מנדל תרגום מיידיש ועריכה: בני גבירצמן

הכתבה משולבת בזיכרונותיו של:
טוביה ויסברוט - בנו של שרוליק אבי המשפחה.
תוספות, הסברים, תמונות:
ישראל ויסברוט - הנכד, בנו של טוביה.

שמונת האחים לבית ויסברוט. שורה
עליונה מימין לשמאל: גרשון-חנוך
בית הלחמי, משה ושמואל-אריה
(לייב). מתחתיהם: אברהם-מאיר
(מייצה) ודוד מתחתיהם: חיים-יונה,
טוביה ויצחק.

אנו, הדור הוותיק, כל עוד אנו חיים, נטלנו על עצמנו את המשימה להנציח עד כמה שאפשר יותר, את זכרון של משפחות מסויימות שנטלו חלק בחיי הציבור בקובל. והפעם אדבר על משפחת ויסברוט:

לא היתה זו משפחה, אלא שבט, שכן אבי המשפחה, ישראל לובלינער (הלובלינאי) העניק לנו שמונה בנים מוכשרים, שכל אחד מהם תפס עמדה מכובדת הן בקובל והן בישראל לאחר מכן.

ישראל לובלינער שירת במלחמת העולם הראשונה כחייל בצבא הרוסי. בשנה הראשונה של המלחמה ההיא, השתלט הצבא הרוסי על חלק גדול של מזרח גליציה, והקורבנות הראשונים של מלחמה זו היו היהודים, שמטה לחמם נשבר והם סבלו מחסור ורעב קשים. ד"ר ש.א. אנסקי (מתברר המחזה הנודע "הדיבוק"), שבמלחמה ההיא שירת כרופא בצבא הרוסי, הוציא ספר זכרונות על אותה תקופה, בשם "חורבן היהודים בפולין, גליציה ובוקובינה". בספר זה הוא מספר, בין השאר, על פגישה שלו עם חייל יהודי, ישראל ויסברוט, שבחייו הפרטיים היה בעל בית מרוח בקובל, וכאשר נתקל בתלאותיהם של יהודי גליציה, תמך מכספו הפרטי ביהודים הסובלים. אנסקי, שלאחר המלחמה עסק באיסוף פולקלור יהודי, ביקר בקובל ושם נכנס לבית המרוח של ווייסברוט, שאחרי שיחרורו מהצבא הרוסי, חזר לביתו ולעיסוקו. ישראל וייסברויט סייע לאנסקי לאסוף חומר על יהודי קובל ובין השאר השיג עבורו את פינקס קובל של החברה קדישא.

הבן הבכור של ישראל היה מייציע (אברהם מאיר) ויסברוט. הוא הקים בקובל את מפלגת צעירי ציון והיה פעיל בתחום התרבותי. בין השאר הוא היה בין מקימי הגימנסיה "תרבות" והבנק העממי. בעצם לא היה אירגון בקובל שמייציע לא היה פעיל בו.

מייציע, שהיה גבר נאה, הצטיין גם בחיבה יתרה לנשות קובל היפות. בסופו של דבר הוא נשא לאשה את רבקה אוסובסקי הנאה ובראשית שנות העשרים הם עלו לארץ ישראל. אלא שזמן קצר לאחר מכן חזר הזוג לקובל, כי רבקה לא הסתגלה לחיים בארץ. ובכל זאת, כעבור זמן מה שוב עלו השניים ארצה. הפעם עם בתם הקטנה, מלכה. כעת כבר השתלבה המשפחה בחיי הארץ. מייציע נעשה חבר בוועד הפועל של ההסתדרות, התמחה בנושאי קואופרציה, היה בין מקימי הקואופרטיב לתחבורה "דרום יהודה" ובמשך הזמן הביא לאיחוד שלושת הקואופרטיבים לתחבורה שהיו קיימים אז לקואופרטיב אחד: "אגד". הוא אף כיהן שנים רבות בהנהלת הקואופרטיב הזה. בתפקידו זה נפגשתי איתו פעמים רבות, כדי לבקש ממנו פרוטקציה בסידור קובלאים בעבודה. אבל תשובתו היתה תמיד, שאצלו אין פרוטקציה והוא לא יקבל איש לעבודה בצורה כזאת. אלא מה – בכסף הוא תמיד יעזור. אני זוכר שלאחר מלחמת העולם השנייה הגיעו ארצה מרוסיה שתי נערות ניצולות שואה מקובל, נעמי קיוויק וסופיה זיסקינד (צופיה שוורץ המתגוררת עד היום בחולון). נעמי נישאה ליאשקע (יעקב)

גבירצמן. הזמנתי את מייציע אלי הביתה, לשיבת ועד יוצאי קובל והוא בא ומסר לנו מתנה לחתונת שתי הנערות – 50 לירות. זה היה סכום נאה ביותר באותה תקופה. מתנת החתונה שהעניק מייציע היתה הקשר האחרון שלו עם ועד יוצאי קובל... אבל לאחיו סייע עד סוף ימיו. אגב, גם את חיבתו למין היפה לא איבד מייציע אף פעם. אחרית ימיו לא היתה סוגה בשושנים. הוא נפרד מאשתו ללא גירושין ובתו מלכה נישאה למחנך ולמשורר מיכאל קשטן ועברה לחיפה, שם עבדה כמורה. מייציע המשיך בחיזוריו אחרי בנות המין היפה. הוא התאהב באשה נשואה של אחד מחברי "אגד". בעלה זעם על כך ופעם הפתיע עם שניים מחבריו וביקשו לעשות במייציע שפטים. מייציע נמלט אז ורץ ברחובות תל אביב כשרק תחתונים לגופו... בסופו של דבר הוא עבר לגור עם אשה זאת והם הביאו לעולם בת. אבל כעבור זמן, גירשה אותו אשתו החדשה מדירתם ובשנותיו האחרונות היה בודד וחולה וכך סיים את חייו.

הבן השני של ישראל, **משה ויסברוט**, היה מראשוני החלוצים שעלו מקובל ארצה. הוא הגיע בשנת 1921 והתיישב בעמק הירדן במושבה מלחמיה (כיום מנחמיה), שם התגוררה משפחה קובלאית מאז העלייה השנייה. לפני בואו ארצה התאהב ביהודית שמוס, נערה יפהפיה שלמדה איתו בבית הספר. אולם יהודית, אף כי לא היתה ממשפחה מיוחסת, לא אהבה אותו, כי אם את ראש קן השומר הצעיר.

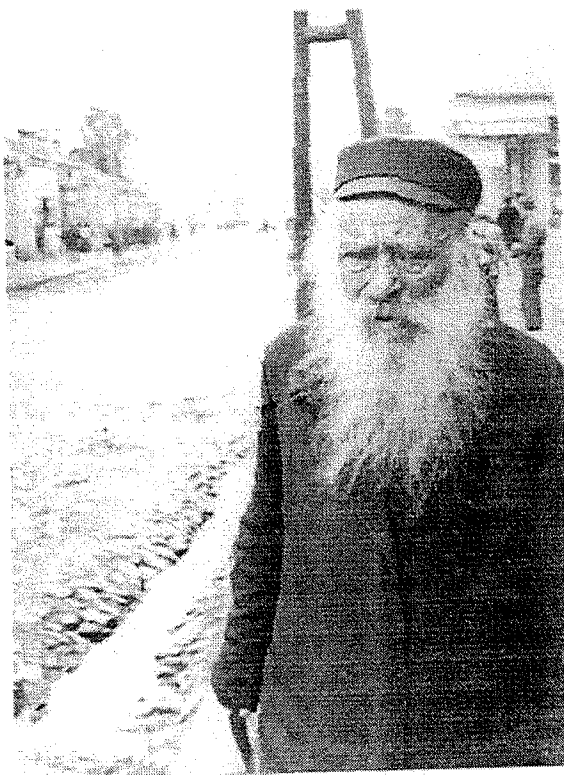
בקובל, **אדולף רונצווייג** והוא השיב לה אהבה. אולם משפחתו של אדולף התנגדה לקשר בין השניים והם נפרדו. סופו של אדולף היה שניספה בשואה. שמו מופיע בין אלה שנחרטו על קירות בית הכנסת לפני שהוצאו להורג על ידי הנאצים.

בסביבות 1925 עלתה יהודית ארצה - וגם היא הגיעה למנחמיה. היא מצאה שם עבודה כמטפלת באשה חולה ובמשק הבית שלה. משה, שאהבתו אליה לא פגה, עשה הכל כדי לכבוש את לבה ובסופו של דבר אכן נישאו השניים. אומנם אהבתה של יהודית לאדולף נותרה בעינה כל שנות חייה, היו לה חיים יפים עם משה. כאשר נוסדה פרדס חנה, עבר הזוג לשם והקים משק נאה. שנים לאחר מכן עזבו השניים את המשק. הם מסרו אותו לאחותה הצעירה של יהודית ועברו לתל אביב, שגם בה הסתדרו יפה. יהודית עבדה כמייילדת אצל רופא נשים ומשה נעשה חבר בקואופרטיב המשאות "המוביל". לזוג לא היו ילדים, אך הם היו חברותיים מאוד ותמיד היו מעורים בחיי הקובלאים בארץ.

הבן השלישי, **גרשון בית-הלחמי**, היה ממייסדי מושב כפר ויתקין בסוף שנות ה-20 והיתה לו משאית משלו. הוא ואשתו בלה הקימו משפחה נאה - שתי בנות ובן. לימים הצטרף ל"אגד" והיה הנהג של ישובי עמק חפר. בהיותו בגיל העמידה חזר בתשובה ונעשה דתי כמו אביו.

הבן השביעי, **טוביה ויסברוט**, עלה כמעפיל ביולי 1939 באונייה "קולורדו". היה חבר קיבוץ מסילות ולאחר כמה שנים עבר לתל אביב. הוא נשא לאשה את מרים לבית פולמן והם הביאו לעולם בן ובת. כל ימיו עסק בהוראה וחינוך.

הבן השמיני, **יצחק ויסברוט**, היה ממקימי קיבוץ עמיר בעמק החולה, שם נשא לאישה את טובה לבית שוויצר והם הביאו לעולם בת ובן, שנפל בקרב על החרמון במלחמת יום הכיפורים. שאר שלושת ילדיו של ישראל ויסברוט, **דוד**, **שמואל-לייב** ו**חיים-יונה** ניספו בשואה עם הוריהם ועם נשותיהם ובנותיהם, בגיא ההריגה בבוכובה. יהי זכרם ברוך

יוסף ויסברוט בן טוביה, נולד בשנת 1855 לעוד. נפטר בקובל לפני המלחמה

אלי מנדל

טוביה, בנו השביעי של ישראל ויסברוט, כתב בזמנו תיאור אישי של אביו וסבו, עם סיפור תולדות המשפחה. הדברים שכתב נמסרו לנו על ידי בנו, ישראל ויסברוט, ששמו כשם סבו, אביו של טוביה:

מוצאה של משפחת ויסברוט הוא מפולה, קזימירז-יוזפוף בפולין. נזכר אני שאחרי מלחמת העולם הראשונה קבלנו מכתב מקרוב משפחה מלודז', הרב רבינוביץ', ששלח לנו מגילת יוחסין המשתרעת אחרנית עד לרמב"ם או לדון יצחק אברבנאל.

במאה ה-19 היו למשפחה חיים סוערים. לפי אחד הסיפורים המהלכים במשפחה, השתתפו אביו של סבא, ששמו היה טוביה, וסבו ששמו היה שמואל, במרד הפולנים ברוסיה (הפולנים מרדו ברוסים כמה פעמים במאה ה-19. כנראה שכאן מדובר במרד של 1860). טוביה ושמואל סיפקו מיצרכים שונים למורדים הפולניים. פעם אחת הם נתפסו ע"י הקוזאקים (הרוסיים) ועמדו להיתלות, אבל בדרך נס הזדמנו לשם מורדים פולניים והצליחו להצילם.

לסבי יוסף היו כמה אחים ואחות. האחים הידועים לי הם יעקב שגר בוורשה, אפרים וישראל שגרו ברובנה (פלך ווהלין) ודוד גר בלובלין. האחות עברה לגור בבלגיה ושם משפחתה שם היה פינר. על יתר האחים אין לי מושג. כשהיה בגיל 4, עבר סבי עם הוריו לעיר קובל, שם כונן "די לובלינער", על שם עיר הולדתם.

שניים היו בילדותי, שהיה לי יחס מיוחד אליהם, והם אבי וסבי. שונים היו שניהם באורח חייהם ובמראם. סבי יוסף היה איש גבה-קומה שזקנו לבן דהוי – כנראה שבצעירותו היה קצת גיינג'י. עיניו היו חומות ומראהו כשל אציל. תמיד היה שומר על הופעתו, לבוש בגדים נקיים ומחלף מתונות. לרוב ראיתיו רכון על ספרי קודש – לומד וחוזר, לעתים גם בחברת אנשים אחרים. מקובל היה כאיש אשכולות: רב העיר, היה מזמין אותו בעת דין תורה לשבת אתו בדיון – לעזור למצוא את החומר הכתוב בהלכה בקשר לאותו עניין, כי סבי היה מתמצא בכך יפה. סבי לא הסתפק רק בזה – הוא היה קורא בביתנו את העיתונות היומית, גם קורא את ספרי הקריאה שהייתי מקבל מספריית בית הספר. הוא היה אומר: "יש לראות מה מלמדים את הדור הצעיר, במה מעסיקים אותם". הוא לא התערב בחיי נכדיו – היה מחליף לעתים דעות עם אחי הבכור (אברהם-מאיר – מייצה-ויסברוט), מבקש הבהרות ומחווה דעתו. היה איש מאמין, וכאיש חכם מטבעו ידע להבליג ולא פגע ברגשות אחרים.

אבי, ישראל ויסברוט, שכונה שרוליק לובלינער, היה איש יפה תואר ומראה, בעל זקן שחור, שברבות הימים השתבצו בו פסי שיבה. היה בעל קומה ממוצעת, עיני תכלת, קווי פנים סימטריים וכרסתן במקצת. הוא היה איש פעולה ומעש. בבית המרוח שלנו, שהיה בביתנו, נע אבי בין השולחנות, בתנועה קלה, הגיש והוריד מן השולחנות דאג לספק את רצון המבקרים. לפנות בוקר היה יוצא אל השוק

ישראל ויסברוט בן יוסף ורבקה. נולד בלובלין בשנת 1877. ניספה בשואה בקובל

אשתו של ישראל ויסברוט, אסתר בת הירש ורבקה ארליך. נולדה בקובל ב-1875. ניספתה בשואה בקובל

להזמין את המיצרכים הדרושים לעסק – ובכל מקום קיבלו את פניו ברצון ובברכה – טוב היה מטבעו ונוח לבריות – "בוקר טוב" תמיד בפיו. הוא עבד מן הבוקר עד השעות המאוחרות בערב, מצב רוחו לרוב היה טוב, קיבל כל אחד בסבר פנים יפות ובאמירה קולעת. כל הבאים: פולנים, אוקראינים, רוסים, יהודים, בני העם והפקידות הגבוהה, העריכו את יושרו והיו באים ברצון לבית-המרזח – למרות שבעליו יהודי מזוקן.

אלי מנדל מספר, כי בקובל היו ארבעה בתי מרזח של יהודים, וזה של ישראל ויסברוט היה מהגדולים שבהם. לבית המרזח הגיעו בעיקר אוקראינים, ובמיוחד בימי השוק. הם מילאו אז את כל עשרת השולחנות שהיו במקום. ישראל היה מגיש להם את הבירה, או את הוודקה (בבתי המרזח בקובל לא נהגו לשתות יין) ואם היו כאלה שלא יכלו לשלם, היה תופס אותם בדש בגדם ומשליך אותם החוצה.

ישראל ויסברוט (מימין) בתצלום מתקופת שירותו בצבא הרוסי. משמאל – פאלק פיידל, מעשירי קובל

ישראל היה דתי מאוד ונהג להתפלל ברעזינער שטיבל. בשבתות היה פותח את בית המרזח לפני המתפללים והם היו עורכים במקום "שלוש סעודות" (מצווה לאכול בשבת שלוש סעודות: אחת בערב שבת, אחת בשבת בצהריים ואחת בין הערביים. האחרונה כונתה "שלוש סעודות", כלומר הסעודה השלישית). הייתי בא לשם לפעמים עם אבא. היינו משלמים בפתקאות (כי אסור להשתמש בכסף בשבת), שותים בירה ואוכלים ברווז צלוי. זה היה אחד החידושים של בית המרזח של ישראל: לא רק שתו בו אלא גם אכלו מיני מאפה שונים ועוד.

ישראל, בנו של טוביה ויסברוט (נכדו של שרוליק לובלינר), מספר:

במלחמת העולם הראשונה גוייס סבי לצבא הרוסי ובמסגרת זאת התגלגל לעיירה בגליציה ששמה סוכוסטאב. אנ-סקי, הלא הוא שלמה זיינוויל רפפורט, שכתב גם את המחזה הנודע "הדיבוק", פירסם ב-1929 ספר על "חורבן היהודים בגליציה", ושם הוא מספר, כי סבי, למראה סבלם של היהודים בעיירה שהגיע אליה, פירנס אותם בכסף. וכך מספר אנ-סקי:

"קודם שנסעתי לפרובוזה שנה סרתי לעיירה קטנה, סוכוסטאב. בעיירה הרבו לספר לי אודות חייל יהודי, ישראל, שכתב עליו ווייסבורד, שבמשך חודשים אחדים עמד לתושבי העיירה בשעת דחקם ויצילם ממיתת רעב." במקום אחר בספרו כותב אנ-סקי שוב על ישראל ווייסברוט, כי "במקומות אחדים שגדל שם הרעב בין התושבים, חלקו חיילים יהודים מלחמם הדל ליהודי המקום. בעיירה סוכוסטוב הרבו לספר לי על חייל יהודי ושמו ישראל ווייסבארד, שבמשך חצי שנה כלכל כמעט את כל בני העיירה ויתמכם בכסף ובצרכי מכולת. על דבר החייל הזה נוצרו בעיירה אגדות שלמות. אלה סיפרו כי נראה אליו אביו בחלום הליל וציווה עליו שיוציא את כל אשר לו לכלכלת תושבי העיירה. ואחרים חיוו את דעתם בפשטות, כי היה זה אליהו הנביא..."

הסופר משה גרניטשטיין מביא בספר זכרונותיו "והליון ביתי" תיאור רבגוני ותוסס מאוד של מייציה, בנו הבכור של ישראל לובלינער ויסברוט. ואלה דבריו:

(בימי המשבר הגדול שלאחר השתלטות פולין על מערב אוקראינה ב-1920) גילה מעמד הביניים היהודי בשמידאוויץ (קובל), מה שנקרא מעמד הבורגנים הזעירים, הרבה יותר חיוניות ויכולת הסתגלות מאשר האריסטוקרטיה ההרוסה. הוא עשה מאמצים נרחבים להכין את המציאות החדשה ולהתאים את עצמו אליה בדרכו שלו. שיקבת בעלי הבתים הועמדה זה מכבר בצל על ידי הנוער שלה עצמה, אשר נסחף באהדה הגואה לציונות והצטרף לכל אירגוניה: ציונים כלליים, צעירי ציון, פועלי ציון ימין ושמאל, ובל נשכח את אירגוני הספורט של הנוער, "השומר הצעיר" ו"הצופה". אצל הציונים הכלליים התבלט מלכתחילה כמנהיג, איזה חנווני סדקית, ש. גיטעליס, שקנה לו שם בזכות כשרון הדיבור העברי הקנאי והוולגרי שלו. בכל מיפגש הוא קרא לנוער להתגייס ל"מלחמת

השם צבאות". כלומר: "למלחמת השמד בלתי מוגבלת נגד כל מיני השמאלנים ללא יוצא מהכלל". כל זאת, כמובן, בשם האידיאל שלו – ציונות הסידיקית...

לצידו ניצבה תמיד אשתו הצעירה שהלכה אחריו לכל מקום. היא היתה צעירה בהרבה ממנו, בעלת יופי נדיר, ברונטית לוחטת. בנוסף לכך היה לה ייחוס אבות נכבד: היא היתה בת למשפחת רבנים. בכל מיפגש היא הקסימה את הקהל בשתיקתה, יותר משהקסים אותו בעלה בנאומיו.

לזוג לא היו ילדים ובעיירה נחלקו הדעות, במי מהשניים לתלות את האשמה בכך... גם בפועלי ציון ימין התבלט מנהיג, מ. (מייציע) ויסברוט, בנו של סוחר בירה (בעל מסבאה). אביו, שרוליק לובלינר, היה מחסידי ר' חנוך-הענעך ראדזימינער, שכוננו "חסידי התכלת". במשך שנים רבות הוא היה בעליו של בית מרוח בעיירה. וכך גדל הבן בינות לקטטות האיכרים השיכורים ונעשה לבן חיל, ללא כל פחד אפילו מפני חשד עצמו. הוא היה שחום שיער, בעל אף-נשר מעוקל חדות ובעל נפש משולהבת. בעיירה יצא לו שם של רודף נשים מסוכן, וזה דווקא הוסיף רבות ליוקרתו הגדולה בעיני רבים, אבל בעיקר אצל הנוער, ובמיוחד בקרב בנות החלק הנשי שלו, שלא היו מסוגלות לעמוד בפניו.

כפי שקורה בדרך כלל אצל גיבורים מסוג זה: בעודו צעיר מאוד, הוא נפל קורבן להתפארויותיו, נשא אשה והוליד ילד. אבל כל אלה לא מנעו ממנו להמשיך ללא הפרעה בתעלוליו הילדותיים וכל הזמן לא חדל מלחזר אחרי הרפתקאות מסוכנות כמקודם. תוך כדי כך מצא זמן לטפל בנוער והחל לבנות ברחף עז את תנועת פועלי ציון ימין בשמידאוויץ. היתה לו יכולת דיבור מרשימה ובהלהבותו סחף אחריו צעיר וזקן...

הוא היה גבר נאה בצורה יוצאת מהכלל וכל העיירה, ללא יוצא מהכלל מחוגו [כלומר משכבתו החברתית] היו מאוהבים בו ומאמינים בו.

בשנות ילדותו המוקדמות אירעה לו תקלה: במהלך מלחמת העולם (הראשונה) תפסו הרוסים את אביו, שהיה יהודי סימפטי, חביב, לבבי, וכל העיירה בכתה כאשר לקחו אותו (לשירות בצבא). הוא

האחים דוד (מימין) ואברהם-מאיר (מייציה) ויסברוט

השאר אחריו מסבאה גדולה שהיה צורך להמשיך לנהל, אם והרבה אחים צעירים ממנו, והבן הבכור נאלץ להשקיע את עצמו בבון, שבלע אותו כמעט לחלוטין וגזל ממנו את שנותיו הטובות ביותר, וכמעט את חייו. הדבר פגע גם בקריירה שלו. לימודיו הפורמליים מלפני המלחמה בגימנסיה העירונית נקטעו בעת כיבוש העיירה על ידי הגרמנים. ייתכן שכדי להציל את עצמו (לשמור על רמת ידע גבוהה) היה יכול לעשות כרבים אחרים ולהתמסר לקריאה וללימודים, כלומר ללימוד עצמי

ואולי אפילו להמשיך בכוחות עצמו את הלימוד הסדיר, עד יעבור זעם; עד שהמלחמה תסתיים והעולם יחזור להיות עולם (כשהיה)... אבל לא, הוא אפילו לא יכול היה להתחיל לחשוב על כך, כי הדאגה לביתו, שהוטלה כל כתפיו בגיל כה צעיר, גזלה ממנו כל רגע חופשי ודיכאה אותו עד עפר. אלא שראשו המשיך לעבוד ללא הרף והאינסטינקט של מעמדו דירבן אותו להצטרף אל הציונות. מתוך דחף פנימי ובסערת רגשות החל במלאכת הבנייה (של המפלגה), ממש להפוך עולמות.

יש לציין, כי הוא לא ידע אף מלה עברית. בגלל המלחמה (שקטעה את לימודיו), הוא לא ידע עברית כלל. ממש מאומה. עם הארץ גמור. כלומר: חסר ידע לחלוטין! אולם זאת רק באופן פורמלי, מבחינה רשמית; לא מבחינת האינטליגנציה הטבעית העמוקה שלו, שפרצה מתוכו כמעין המתגבר. לאחר המלחמה חזר אביו הביתה בריא ושלם ושם לנהל את הבית. הבן שגדל בינתיים והתחזק (ניצל את ההזדמנות) והתנתק מבית אביו. זה היה כמו אסיר המנתק את כבליו ויוצא לחופשי! הוא יצא לרחובות העיירה כששיחרורו מאפשר לו לכבוש את העולם! כל כוח לא היה יכול לשלוט בו. כאשר היה עולה לדוכן הנואמים ומתחיל לתקוף את מתנגדיו הציוניים, כגון ש. גיטעליס, היה מרתק לראות איך הוא שולט בעברית לחלוטין, איך הוא מניע את זרועותיו, מתנועע ומתפתל, ממש כמו דג בעת שאמו מכינה (הורגת לקראת הבישול) שם במטבח המסבאה, על לוח החיתוך של האיטריות, או אפילו על הספסל.

למתנגדיו היה בלתי סובלני לחלוטין, ונטייתו זו התחזקה והלכה במשך הזמן. ממש בחמת רצח היה מתנפל על מתנגדו והולם בו בכל נקודה אפשרית, מבלי לתת לו לענות, להסביר, לתפוס נשימה לרגע,

לראות היכן הוא נמצא בעולם. לא! ממש ללא היסוס הוא חבט במתנגדו, סטר לו והלם בו מכל הצדדים!... כאילו הוא מתנקם על השבר הפרטי של חיי הילדות שלו. ולבסוף, היה מגרש בחוסר סבלנות את המתנגד המנוצח מהבמה וחש בלהט לתפוס בעצמו את מקומו... היה זה מחזה לא רגיל, לראות את גיטעליס, התרנגול הזה, עולה על הבמה ועושה את עצמו חשוב כל כך, כשהוא מבלבל את הראש (בנאומו) – ואיך הוא, המסכן, נראה עכשיו (לאחר טיפולו של ווייסברוט), כאילו הוא אותו תרנגול, אבל לאחר התשמיש (אחרי שירד מתרנגולת...), אוי, כמה קשה היה להתאפק ולא לצחוק בפה מלא וללכת שבי אחרי המנצח הצעיר, הזורח לאחר שבצורה כה טראגית זכה בשלל.

עד מהרה החלו לדבר בעיירה על כך שהראשון שבא לברך את גיבורנו הצעיר על נצחונו היה לא אחר מאשר אשתו הצעירה, הברונטית המקסימה והמסעירה של המנוצח, בעלה... ועכשיו באו הכל לברך את גיבורנו הצעיר על נצחונו הכפול, והוא, המנצח המאושר, פרץ בצחוק מפיסטופאלי (שטני) על כך. בעצמו הוא לא אמר מלה, מפני כבוד הגברת בוודאי... אבל הוא גם לא הכחיש כלום. אפשר היה לומר, אפוא, כי "שתיקה וכו'". (קיצור מימרה תלמודית: שתיקה כהודאה דמיה).

אבל למה נתעמק בכך? עד מהרה עזבה גברת ג. את אירגון הציונים הכלליים של בעלה, שהדיונים בו לא משכו אותה עוד, ועברה באופן רשמי לשורות הנוער של הפ"צ (פועלי ציון) ימין, שדיברו יותר ללבה מאלף דיונים פורמליים (אצל הציונים הכלליים); שמשכו אותה (בפ"צ), הקסימו אותה ושיכרו אותה. נו, אז על מה יש לדבר?

בכל מקום החלו עכשיו לראות את השניים יחדיו – הגברת הצעירה המסעירה והאידיאל שלה – מטיילים, רוקדים בערבי הקרן הקיימת, מנהלים את המלחמה הלאומית הגדולה על בימות הנואמים או בישיבות. באים יחדיו והולכים יחדיו. וכאשר נערכו מיפגשים משותפים לשתי המפלגות – הציונים הכלליים ופועלי ציון ימין – והדיונים התמשכו והלכו, היתה נחת לראות איך בכל פעם הזוג הצעיר [ג. וגברת ג.] קמים ממקומם ולעיני הכל, המתבוננים בזוג ובפניו החיוורים כמת של בעלה, יוצאים להם לחדר מיוחד (חדר התייחדות), כנראה כדי להתייעץ על הפתרונות האפשריים לבעיות המסובכות והקשות כל כך (של המצב).

וכאשר הגיע הקיץ, לאחר שנה של עבודת פרך למען האידיאל, היה זה הרי מוצדק לחלוטין [וכל העיירה הסכימה לכך] שהם ייסעו לאיזה שהוא מקום, לבית נופש כלשהו, למנוחה אמיתית, כדי לחזור לאחר מכן בכוחות מחודשים, טריים, כמעין המתגבר, ולשוב למאבק למען האידיאל. אבל בכל אלה, יש לדעת, תפסה חלק גדול משובת נעורים ועליצות תמימה, עד כדי כך שאיש מאיתנו, בעיירה האירופית החופשית שלנו, לא ראה בכך, חלילה, משהו רע. להיפך, הכל הביטו בגיבורי העלילה במה שאפשר להגדיר כקנאה מפרגנת. איש לא צייר בדמיונו מה שהם עשו. והכל, בעליצות אנושית, היו מוכנים לעשות בעצמם כמו הזוג המאושר...

ישראל וייסברוט, נכדו של שרוליק לובלינר, מסיים את סיפור משפחתו בקטע הבא:

בסך הכל היו לישראל שמונה ילדים. בנו טוביה מספר, כי "לארץ עלו חמישה אחים: הבכור אברהם-מאיר (מייצה), משה, גרשון-חנוך בית הלחמי, טוביה ויצחק וייסברוט... כל שאר בני המשפחה שנותרו בקובל ניספו בשואה: ההורים ישראל ואסתר לבית ארליך ושלושת האחים הנותרים - דוד, רעייתו חנה לבית שוסטר ובנותיהם רבקה וגיטל; שמואל-לייב ורעייתו גיטל לבית שוסטר ובתם שרה, וחיים-יונה ורעייתו בת-שבע לבית שור ובתם שרה.

שמואל-לייב (אריה) נולד ב-1906

חיים-יונה וייסברוט, נולד ב-1908

מצורף הפרק הראשון, מעין הקדמה, לספרו של יליד קובל **משה גרניטשטיין**: וואלין, מיין היים (וואלין ביתל) - וידויי זיכרונות מאחד שיצא ולא חזר, כרך שני, בואנוס איירס, שנת 1950. הסופר, בן קובל, השנוי במחלוקת בין חברי קהילת קובל, היגר בשנות העשרים לארגנטינה. מהניסיונות לדובב את בני דור המייסדים על פרשת חייו של האיש הזה לא העלנו הרבה. משה הוחרם ע"י קהילת קובל בארגנטינה ולא פורסם דבר מפרי עטו בפנקס קובל שיצא לאור בבואנוס איירס בשנת 1950, סמוך לצאת ספרו הזה של גרניטשטיין. ייתכן כי ספר זה נכתב כתגובה להתעלמות אנשי קובל מהסופר. בני גבירצמן, המתרגם נאמנה ובהתנדבות זה שנים עבור קהילת קובל, אומר שהספר קשה לקריאה, להבנה ולתרגום עקב התחביר ובניית המשפטים המסובכים והמפותלים. גרניטשטיין כותב על עיירה בוואלין בשם הבדוי, "שמידוביץ", שפרושו "נפח" בגרמנית. השם קובל כידוע, גם הוא נגזר מהמילה "נפח" ברוסית. ואכן הסופר כותב על זיכרונותיו מעיירה בה גדל (העיר לעתיד) קובל. הדמויות המתוארות (לפחות חלק מהן) הם דמויות אמיתיות, המופיעות בשמן האמיתי ומוכרות בקהילת קובל.

בזמנו העברנו את הספר למספר קובלאים, בני הדור הראשון, על מנת שיתרגמו קטעים נבחרים מהספר לבני דורות ההמשך, שאינם דוברי יידיש. לצערנו, אלו שהתבקשו לתרגם עבורנו, השיבו את פנינו בריקם. כולם טענו שהספר אינו ראוי לתרגום היות והמחבר משמיץ ללא הבחנה את נכבדי העיר, במיוחד את **אשר פרנקפורט** מנהל גימנסיה "תרבות".

אנו מודים לבני גבירצמן על העבודה הרבה שהוא מקדיש לתרגום ספר לא קל זה. בני דורות ההמשך, שמעולם לא חיו בקובל, חייבים (לפחות לעניות דעתי - צ.ר.) לדעת גם על הצד 'הלא מואר' של העיר הקדושה, והמיוחדת כל-כך, בה גדלו הורינו ואבות אבותינו, ולדעת לנפות בכוחות עצמנו את העיקר מהטפל.

שמידאוויץ בהתנוונותה / משה גרניטשטיין

מסמך של ניוון ואובדן דרך

תרגום: בני גבירצמן

לא פעם נדמה לי – תוך כדי כתיבת תולדות חיי בצורה מוסווית של סיפור, נובלה ארוכה או אפילו שיר – שאני עושה זאת אודות אדם זר לי לחלוטין, שלא איכפת לי ממנו. קודם כל זה בהחלט רק מנקודת הראות הספרותית. טוב או לא – זהו רצוני. נטייתי האינטימית... ובדיוק אותו דבר אני רוצה להשיג עכשיו (שיהיה – במאמץ גדול מאוד), כאשר אני בא לעשות ממש זאת: לתאר קטעי זמן בחיי, אבל בצורת זיכרונות. מדוע דווקא בצורה חדשה זאת ולא כמו עד עכשיו? אינני יודע. מייד כאשר מדובר בנטייה אינטימית, הרי זה כבר לא משנה... ואולי: אני כן יודע כאשר נראה לי שאין לי כל זכות להסתתר (אחרי) מה שהינו מסיכה ספרותית, בעת שאני עומד להציג אחרים כפי שהם, לעין כל. זה היה עלול להיות מאוד לא ישר, וזה היה עלול, אגב, גם לא להשיג את המטרה הפנימית העמוקה להשתחרר באמצעות וידוי, שהיא, מסתמא, מטרתו של כל סופר. להיפתח לפני דעת הקהל ובאותו זמן עצמו להישאר מאחורי איפור – לא, זה בלתי אפשרי, שכן משמעותו להופיע בתיאטרון זול ולהישאר בודד, מסובך ומוקף בחבלים כמקודם. קיימת האווירה הפתוחה, הדרך הטובה ביותר שמוליכה לשחרור! ואם אינני מגיע (ואולי עוד אעשה זאת) לחשוף בינתיים מי שמתחבא מאחורי צעיפי הדמויות

הספרותיות עד עכשיו שלי – מתוך כבוד, מסתמא, לרגשותי של אז, שיעצו לי לצאת חוצץ כך ולא אחרת, אעשה זאת גם – מתוך כבוד לרגשותי הנוכחיים – ואטפל בנושא כפי שהם מכתיבים לי עכשיו: לתאר באופן אימפולסיבי את השנים האחרונות של חי שלי בשמידאוויץ, עד שנסעתי לארגנטינה. בדיוק באותם חופשיות ופתיחות, כי שהייתי עומד לעשות זאת לאדם זר, דומה לחלוטין לי עצמי. למישהו שכיום, לאחר שנים רבות כל כך לשהותי בביתי החדש, אני חש שכל כך התרחקתי ממנו! ומשום כך אני כבר יכול להרשות לעצמי להתנהג כמישהו שבדרך זאת (כלומר באמצעות הסיפור) להתנתק מכל צינורות ההשפעה של ארץ רוסיה הגדולה אבל נותר תקוע מול קיר הגבול העיוור... קני המידה עכשיו השתנו – והם שחורים. מפולין המתעוררת, המורעבת, עם הכנופיה הריאקציונרית, אנטישמית, שבשלטון, אי אפשר היה לצפות למאומה, חוץ מנגישות ודלכוי... היתה זו אותה כנופית רשע שסגרה את יהודי לעמבערג (לבוב) – גברים נשים וילדים – בבית הכנסת הגדול, הציתה אותו ונהנתה ללא גבול מהמראה "הנהדר"; חיזקה את ליבה בזעקות הנספים; ועל כל מי שניסה במצוקתו לצאת מתוך הלהבות, השליכו ברחמיהם רימוני יד... כן. שירשם הדבר: אנחנו לא נשכח את המפלצת הפולנית השפלה הזאת!...

כך היתה היא, אותה כנופיית רוצחים אנטישמית, שבימים המהוללים של ההתעוררות הלאומית הפולנית בימי השחרור, לאחר גלות כה ארוכה ונוראה, לא שכחה לפגוע בחופש מתוך שיכרון השיגעון לרחוץ בדם הבלתי אשמים. ובזאגלעמביע ואיזור הכולל כמה ערים כגון בנדין וסוסנוביץ, שנמצא בדרום מערב פולין, מצפון לאושוויץ) הכריחו יהודים לחפור את קבריהם שלהם, השליכו אותם פנימה וכיסו אותם בעפר בעודם בחיים... אה, זאת היתה אותה כנופיה חוליגנית, ריאקציונית, שלאחר מכן התפרסמה באורח כך עצוב באמצעות כנופיות האלער שלה (האלער היה מהבולטים במפקדי הצבא הפולני שהביס את הרוסים ב-1920. כנראה שתוך כדי כך רדפו חייליו גם את היהודים שבהם נתקלו), וב"הרגעת" האיכרים במערב אוקראינה, שם הרסו מאות כפרים ולא הניחו לאיש להימלט; הציתו את הכפרים וכל מי שחי בהם – אדם ובהמה – שרפו, הותירו בלב הלהבות... השליטים החדשים, לאחר שנים רבות כל כך שבהן נשאו בעול הדיכוי, שאפו רק לכוח. ורעב זה אפשר להשביע ככל שהלב יחפוץ, על ידי דיכוי אחרים, על ידי כפיית האחר. בעת שיישרו את רגליהם – על גבם של מי שהם. תוך ניצול גס וגולמי של החופש שהגיעו; וכך, בוודאי, עבר זמן שבו נותרו הם, המושלים החדשים, עיוורים וחרשים לכל ולכל אחד מסביבם. הם הקשיבו רק לקול דמם המתעורר וראו רק את צרכיהם הדוחקים שמדי יום גדלו והמשיכו לגדול... כאן, במחוזות המסופחים, שלא היה בהם קודם אף פולני אחד לרפואה, הם התנהו עכשיו, השודדים הזרים, כפולשים ברבריים אמיתיים – בארצם. הם דאגו לשרש באורח ברוטאלי כל סימן של התרבות הרוסית-אוקראינית העתיקה והמסועפת מדורי דורות. המנהיגים השמאלניים האוקראינים והרוסים של האיכרים והפועלים נרצחו באש ובחרב, אל מול עיני כל העולם התרבותי, בדיוק כאילו ניצבו על שדה הקרב. הם עצרו את המנהיגים במאותיהם, הרגו אותם בו במקום או ששילחו אותם לגלות בחורים אפלים ושם עינו אותם למוות, ולאחר מכן לא נותר אפילו זכר לאן נעלמו עצמותיהם.

ובכל זאת המשיכו גחלי הזעם להבהב בדממה, לקרוא לנקמה, לא להרהר כלל באפשרות של הפוגה. ודם הנרצחים לא איפשר מנוח; עורר תקוות; הזעיק למאבק עוד ועוד; קרא: "עמידו על המשמר! וללא הרף לצפות לשם – אל המולדת הנצחית!..." כן שם, היכן שהחופש האיר באור כה בהיר. עודד בזה אחר זה את הנחלשים, את בעלי הרוח הנכאה ו... "הבטיח ונשבע לבוא – כאשר תצלצל השעה הגדולה!..." וילדיהם: פועלים אוקראינים, רוסים, יהודים בארץ ווהלין, הפנימו קריאה זאת לחרות. האמינו בקריאה של החופש; וללא פחד מפני גרזן התליין, ובאור הבלתי כבה של קדושיהם בליבם – המשיכו לפעול בסתר. פעלו, התארגנו, התכוננו בהתלהבות לשחרור הבית על ידי אמא...

וכך סערה שמידאוויץ שבווהלין תקופה ארוכה כשבראשה הדמות האגדית של הנפח לוצקעוויטש, ששוטט באומץ ובחופשיות – בכל רחובות העיירה ונסע בכל הסביבה לירידי האיכרים; בכל מקום שבו נעשה אי צדק, נהג לנאום על כך. טיפס על חבית או על קרון – איש גבוה וזקוף – כפי שנתר צרוב לתמיד בתודעת כולנו – חייכן, לבבי, בעל מבט מלא טוב ואהבה ובאותה עת דבק כל כך בשנאת התלוינים – וקרא לעם: "אל תהססו!" וקרא לאחוות עניי היהודים והגויים – "תחת כנפי השחר של אמנו (רוסיה)!"... כך הוא ריחף כנשר, הנפח האגדי לוצקעוויטש – הבן הבכור של אדמת ווהלין, על פני כפרים ועל פני עיירות, כשהוא מטפטף טיפות של ניחומים ותקווה בליבות הכואבים, לתוך גביעי הסבל המלאים... אבל עיני התלוינים שטופות הדם לא שקטו. הן עקבו אחריו זמן כה רב, עד אשר נפל במלכודת ונתפס. הם הובילו אותו בשלשלאות לשמידאוויץ, בדרכו לגלות. כאן הוליכו אותו ברחובות העיירה אל תחנת הרכבת. הדוחק של האנשים שבאו ללוותו היה בלתי רגיל. והוא צעד בין שומרי כסהרורי וקרא: "אחי שלי! דעו כיצד להילחם וכיצד להקריב את חייכם למען החופש!" וכך הוא נותר בליבם של בניה החופשיים של ווהלין שידעו כיצד להקריב את חייהם למען החופש. בכפרים ובבתי פועלים יהודיים בעיר שם זעקה הדלות, פרחת התקווה והאמונה העל אנושית והמשיכה ללא לאות לספור את הימים שעודם "חסרים עדיין לנקמה!"

אחרת לגמרי השתקף המצב בעיני מי שראו את עצמם השכבות האריסטוקרטיות הגבוהות של שמידאוויץ היהודית וכן בקרב מעמד הביניים (הם) – האריסטוקרטיה הנוצרית רוסית אוקראינית וסתם משפחות מהמעמד הבינוני נמלטו למרחקים מייד בתחילת המלחמה, כאשר הצבא הרוסי נלחם בגרמני – (שוב לא חזרו משם) – בקרב סתם בעלי האמצעים והחנוונים, אבל בעיקר אצל בניהם ובנותיהם, כלומר הנוער הלומד, שנתר לגמרי ללא כיוון ומדוכא... מי שהיו לפני המלחמה הורים עשירים אריסטוקרטים (שבמשך כל השנים היו ספקים לממשל הרוסי ועשו מכך הון) נעשו כמו בכל תקופות הכיבוש בשמידאוויץ, מרוקנים ומדולדלים. ובכל זאת הם לא ויתרו. למרות כל הצרות שהקיפו אותם הם עדיין קיוו: "כאשר המלחמה כבר תסתיים, והרוסים בסופו של דבר יחזרו, ייתכן שאפשר יהיה להחזיר לקדמותו את העבר שנעלם!"

עכשיו, כאשר שמידאוויץ נפלה תחת השלטון הפולני אנטישמי, "לא נותר עוד מה לעשות; הכל אבד ונגמר!"

הם – הגבירים של פעם – הפסידו רכוש, בתים, הון. אבל בעצם אף פעם לא היה להם רכוש גדול. הם צפו מן הצד בעשירים החדשים שהביאה המלחמה: איך אנשים שעד אתמול היו משולי החברה בעיירה, צצו מכל עבר ועשו הון מעבודה עם הגרמנים ועם נערות הרחוב, עברו בהצלחה דרך הסופה. אנשים שלא ידעו אף פעם איך ועם מה אוכלים הצליחו לעלות ולעשות כסף. הם הרוויחו סכומי עתק ועשו הון, אולי מיליונים. רכשו זהב ויהלומים. הם – הגבירים האריסטוקרטים הביטו בתחילה בהתנשאות על אותם מתעשרים חדשים, מתנפחים, עם אותם נימוסים שהיו להם קודם ברחוב המרחץ (באד-גאס). אבל בעמקי ליבם קינאו מאוד ב"ליכלוכיות" אלה על הצלחתם, על כך שהם לועגים לכל העולם, בעוד שהם הנגידיים האצילים של פעם – שוקעים. גם הם היו רוצים לעשות משהו, אבל לא ידעו איך. הם לא היו רגילים למשהו אחר מאשר המסחר שלהם ואף פעם לא התרגלו לעשות משהו אצל הרוסים. אבל אולי הכל ישתנה מעצמו. שזהב רוסי יזרום אליהם כנהר ושכולם יחיו ימים טובים. על כן הם קיוו בעמקי ליבם: "לו רק תסתיים המלחמה והעולם יחזור להיות כפי שהיה: זה מעל וזה שוב מלמטה". נו: עכשיו המלחמה הסתיימה והם גילו "כמה חייהם התרוקנו לתמיד!..."

אילו היתה עוד שם ברוסיה ממשלה "אנושית" כמו פעם, עוד אפשר היה לחשוב על משהו. אולי בכלל להגר לשם. אולי להתחיל להציע עסקים שימשיכו את הקשר שלהם לשם... אבל עכשיו, כאשר שם התבססו השודדים הכולשביקיים, אבדה רוסיה לנצח. וכאן – לך תתחיל את הכל מחדש, במדינה

חדשה, זרה, פולין... והם כבר לא בגיל המתאים ולא עם אותו דחף, ללא הרצון של פעם: "כאשר הרוסית שלנו זרמה כנהר מכל הפינות, עודדה את הלב שלנו ושל ילדינו... אך, מאטושיי ראסיי (אמא רוסיה), מה נהיה ממך! ומה יהיה עכשיו עלינו ועל ילדינו..."

ואכן הקריירה הרוסית של בניהם ובנותיהם התנפצו! מדיניות הפולניזציה (של האזורים במערב אוקראינה שסופחו לפולין ב-1921) היתה מכוונת במיוחד נגד היהודים, עם תוצאות נוראות: ביטול ההכרה במוסדות הלימוד הרוסיים הישנים, איסור כניסתם של צעירים יהודיים לאוניברסיטות הפולניות החדשות, בהן שלטה הריאקציה ההיפר לאומנית; והסטודנטים הפולנים החוליגניים השתוללו מבלי שאיש יפריע להם, אם בכלל, כשהם משולחבים על ידי ראשי האוניברסיטאות האנטישמיים בעצמם. והצעירים היהודיים האריסטוקרטיים: מי שבעבר, לפני המלחמה, למדו להנאתם ועכשיו, מחמת התרוששות הוריהם, ראו לפתע את עצמם ניצבים לפני עתיד המהווה דרך חשוכה ללא מוצא, ללא תכלית לחייהם. הם חשו ייאוש, שבר. מאחר שלחלוטין לא היו מוכנים למהלומה שספג גורל מעמדם, ומנוונים פילוסופית, החלו להיכנע לפטליזם, ללא יכולת להתנגד. עכשיו באה ההפרדה בין המינים. הצעירות [ככל הנשים קלות הדעת בעת משבר טראגי], האחיות שגדלו בינתיים, היו בכלל ללא ייסורי מצפון ובדיוק כמו משרתות פשוטות, או נערות עובדות, איבדו את הצפון ונסוגו ממעמדן הרם: "הן השפילו את עצמן עד לקרקע; זנחו את כל האידיאלים הטובים והאציליים של האריסטוקרטיה שלהן והלכו למכור את עצמן" לבריונים שהתעשרו במלחמה, שבידיהם ערימות של כסף; המעוניינים לקנות לעצמם ייחוס, ולהפך בעצמם ל"אריסטוקרטים"! הם היו מוכנים עכשיו לשאת לאשה כל בתולה זקנה ומכוערת – כל עוד היא באה ממשפחה אריסטוקרטית. הם היו מוכנים עכשיו להרוס את עצמם – ובלבד שיוכלו להתגאות (במעמדן החברתי של נשותיהם) וללמוד אצל נשותיהם "נימוסים אציליים"! נו, בעת שאמן ואביהן של הבתולות האריסטוקרטיות היו [כנראה כמו כל אב ואם במצב כזה] "בולעים את הבושה, נושכים את שפתותיהם ושותקים על בגידת בנותיהם".

לא כך התנהגו האחים כלפי אחיותיהם הבוגדניות. הם דרשו בזעם "למחוק אותן לנצח מהמשפחה על מעשיהן המבישים!" אלא שמאחר שלא היתה בכך סגולה שתביא לתכלית כלשהי עבורם, ולהשאיר את הגוף בחיים הרי מוכרחים, החלו [כל מי שרק היה יכול] לעשות ככל האפשר: מכרו את רכושם של החורים וכדומה, אספו את הכסף וניסו לברוח ללימודים בחוץ לארץ, לגרמניה, לצרפת! כמה מהם החזיקו מעמד עד הסוף ונשארו אי שם. אבל הרוב היה חסר סבלנות והיה מוכרח לתזור בידיים ריקות ונשארו לשקוע בעיירה...

במצב לא כל כך גרוע, אף כי במובנים מסוימים הרבה יותר רע, מצאו את עצמם הבנים והבנות הלומדים של המעמד הבינוני היהודי בעיירה. מלכתחילה הם למדו לתכלית כלשהי. עכשיו הם נותרו זרוקים במים מבלי שיוכלו אפילו לחשוב על איזה שהוא פיתרון קלוש לעתידם. מחוסר אפשרות לנסוע לחו"ל, נותר להם, לבני המעמד הבינוני, לעשות מה שעשו בני מעמד הפועלים העני והאריסטוקרטיה המרוששת: הם יצאו קודם כל להפגנות אפופים בהילה ההיסטורית המאירה באור יקרות – וכאופיו של גורל מעמד הביניים שלהם בכל הזמנים, שאינו מאבד אף פעם את הדחף שלו, את היכולת יוצאת הדופן שלו; אבל – לא למענם עצמם; למען הקמת שיכבה עצמאית משלהם! אבל הכל באוויר. הכל ללא קרקע כמו הרוח, תוך בוגדנות מכל צד. הם רצו בכך בלב שלם – מי לכאן ומי לשם. וכפי שערץ היכולת של כל יישוב איפשר את דחף העשייה שלהם, שטו בזרמי המים העכורים אם למעלה ואם למטה [מתורת מארכס ואנגלס, שבגורל ה"אני" שלי נפל לאשר זאת...]

כך התעצבה הפנורמה הכללית של שמידאוויץ הבירה בוהלין [כרך של כשלושים אלף נפשות, שמתוכם שמונים אחוז יהודים] באותם ימים של תוהו ובוהו תחת שלטון פולין. העיירה – ערב רב

שהתאסף מכל קצווי תבל, מעומק רוסיה, מפולין, מכל מקום. היתה זו מהפיכה. עם הראש מורכן והרגליים למעלה. תחתונים למעלה, עליונים למטה!
האריסטוקרטיה המקומית, המסכנה, שהיתה כאמור רצוצה לחלוטין, הצטרפה לתערובת. יידיש, פולנית, רוסית, והעברית המודרנית של המעמד הבינוני מהציונות המתעוררת בקרב המעמד הבינוני בעיירה, ואפילו הגרמנית שנותרה משנות הכיבוש (של מלחמת העולם הראשונה). הכל הסתבך יחדיו: בערבי ריקודים, בתיאטרון, בקולנוע, בסתם מפגשי קהל... ושמידאוויץ ד'והלין שלי נעשתה בזקנותה, המסכנה, לבלבל, שממנה מתעופפים מנחם-מנדלים (דמות היהודי השלומיאל מעטו של שלום עליכם) לשמיים!...

וכך, באותו זמן סוער, דרך כוכבי בשמיים הכהים של שמידאוויץ. הייתי נער חסון ונאה בשנות העשרים לחיי, בחרו ישיבה שיצא ונתפקר ואץ לו הזמן ליהנות מהעולם ותענוגותיו, בעל הדרך השטני שאין להשביעו, לרדוף אחרי הזמן שאבד. הייתי ילד נאמן של המלחמה עם תהפוכותיה; עברתי בחום ובקור, דרך כל הכיבושים של העיירה. הייתי ספוג הפקרות. שמעתי הכל, ראיתי הכל, חוץ מזה: אני הרי הייתי בן המעמד הבינוני; כלומר: מחסרי הקרקע ובמילא שיכבת מעבר בוגדנית. זה הפך להיות האופי של גורלי: לרחף בכל מקום בין המעמדות, ללכת לכל הצדדים – ולא להגיע לשום מקום.

או, כן. רציתי להיות ילד נאמן, יציב ומתמיד של מעמדי. מצד אחד, כנראה, לא אדם גס, נחשב לאינטליגנט, דובר עברית; כאמור: בחור ישיבה [ליובאוויטשער] לשעבר, תלמודיסט, בקי בקבלה; יודע רוסית מלימוד עצמי; סופר בשלוש שפות ויידיש בתוכן; ובאתי מבית חסידי עדין... אבל מצד אחר – מתפקר.

...הנה אני נזכר בחברי להתפקרות ימי הילדות, שייע קימל. גם הוא בן למשפחה גדולה של מלומדים. כבר כילד הוא היה כמוני מופקר ופראי בגלל דמו הסוער. אביו [שכמו אבי היה סוחר קמח ועשה לו מה שעשה לי אבין] היה נוהג להלקות אותו מכות רצח. הפשיט אותו עירום ונעל אותו בחדר ריק מכל לימים תמימים. שניהם, אביו ואבי, היו בשנותיהם הצעירות בעלי שם בשמידאוויץ בזכות למדנותם והתמדתם. אבי נותר חסיד כל ימיו. לא כן משה נאטעס, אביו של חברי (שייע קימל), שהיה כל ימיו בעל נפש מרדנית, חריף ונועז בצורה יוצאת מהכלל. הוא אהב להתעמק בלימודים בצוותא וביחידות. מעין אמנות לשמה. החקרנות, בניית המזבח והריסתו ובמילא לא יכול היה לשאת מה שנראה בעיניו כ"חסידות ענייה ובטלנית"... ואכן לאחר שנים חדל גם ללמוד. נעשה בן עולמו של האחד העם. טיפח את זקנו הבלונדי המחודד, למד רוסית טובה, רכש ידע בניהול ספרים ואפילו העז – [לעשות מה שהיה תעוזה] באותם ימים רחוקים – לבוא במעיל קצר לתפילה בשטיבל החסידי.

ולמרות הכל הוא מצא את עצמו לצידי הדרך; אובד, ללא אפשרות לעזור לעצמו. נו, אז הוא רצה לראות "חתיכת בן אדם" בבנו. אלא שהוא (הבן) לא איפשר לו זאת. לבסוף, במרירות ובעקשנות הקיצונית שלו (של האב) גירש אותו לגמרי מהבית!... משהו די דומה אירע לי בעצמי [ראה (במאמר) "אני ומבקר" ובספרי "מתחום לתחום"]. אלא שאבי [ראו הבדל!] היה מתעורר לפעמים ומציין "כי הוא הגדיש את הסאה; ושהוא עוד יכול, חלילה, לגרש אותי, מי יודע לאיזו ארץ בלתי נודעת" והוא הראה את עצמו כבעל אופי חזק, כאשר קרא לי לחזור... אבל אחרת אירע עם הדיבוק משה נאטעס. גם הוא הפגין אופי חזק ו"לא רצה עוד לשמוע מבנו!"

והנה הגיעה עת המלחמה. הצבא הרוסי נכנס לשמידאוויץ ואז הוא, אותו משה נאטעס, קם, [נעשה חושבים] וביחד עם משפחתו נסע לו לעומק רוסיה [שם הוא נשאר, אגב] וכאן, בנו, נשאר הפקר באיזה מקום... איש לא ידע במשך כל המלחמה, להיכן עצמותיו [של חברי שייע קימל] נעלמו. הוא התגולל

וחי באיזה שהוא מקום. רק לקראת סוף המלחמה התחילו להגיע לשמידאוויץ שמועות אודותיו: "שייע קימל, נער ההפקר, ביחד עם עוד נער הפקר מהעיירה, "גרעמפליער הקטן", שירתו בצבאו של בולאק-באלאכוביץ, שכידוע נלחם בברכתו של סאווינקוב נגד הבולשביקים ברוסיה ובדרך (לשדה הקרב) בינתיים [זה כבר ביוזמתו האישית] עשה פוגרומים ביהודים... ובאותו צבא [כפי שקראו לו] שירתו שני התכשיטים שלנו, גרעמפלער וקימל, ועשו בוודאי מה שעשו כולם, עד שתפסו (מפקדיהם הגויים) מי הם והם נמלטו משם בקושי בחיים! עכשיו הם חזרו שניהם לשמידאוויץ. הם כאן! ובאותן שנות ההפקר של העיירה היו "הכל שרי לך, הכל ברי לך" (הכל מותר לך)! איש כבר לא יכול היה לעשות מאומה. על כן אף אחד לא שם את ליבו לחדשות מעין אלה. רק אני היחיד היה לי עניין לחפש את חברי מילדות, כדי לשמוע מפיו מה היה לו. לא. הוא לא גילה לי דבר על כך, רק התפאר לפני בהתרברבות לאין שיעור. רק לבסוף הודה, כי משהו בכל זאת נגע ללבו. אולי בגלל הלב היהודי אף כי הטרף שלו ואולי... ואז הוא תיקן את השמועה המהלכת לגביו: הוא עצמו ערק מכוחותיו של באלאכוביץ ואפילו החל לנקום בפורעים באופן מקורי ביותר... [כאן, במוסרו לי את הדברים הבאים, צחק מאוד] כלומר: בכל מקום שבו פגש – ביער או בשדה – שיקסה בוודדה, השליך את עצמו עליה מייד כמו זאב ["או כמו פורע יהודי"] ובתאוה שטנית, בדחף קדוש לנקמה יהודית – כלל ללא רחמנות, אנס אותה! ולבסוף, אם היא עוד גילתה התנגדות – חנק אותה, הנפקנית. כך הוא עשה, תוך שהוא אוסף אמצעי מחייה נחוצים ותעה ארוכות עד אשר פתאום הגיע לעיירה. הוא סיפר כל זאת בחופשיות ובעליצות – ממש נחת! ואני הקשבתי לו בתשומת לב, לא עיוותי את פני אפילו פעם אחת מרוב מיאוס.

בתום הזיכרונות, החל "לחשוף" לפני את חיינו הנוכחיים. "הוא חיפש כלבה (פרוצה) והוא חי איתה! את היום וחלק מהערב היא מקריבה לטובת הכלל ומשרתת בגופה את האנושות. עד שהוא מגיע בערב ומתחיל להכין אותה לעצמו." רק עכשיו הבטתי בחברי בגועל: פניו היו מכוסים לגמרי פצעונים מוגלתיים שקודם לכן לא שמתו את לבי אליהם. התחלחלתי. תחושה לא טובה החלה לייסר אותי, חשבתי שאם אינני נמלט מייד מהמקום, אני עומד להקיא את מרתי. אבל בעיירה אין סודות והוא לא יכול היה לנהל לאורך זמן את סגנון החיים הפריצותי הזה. זה בוודאי פגע בקשרים מפעם, בשם אביו, על כל צעד ושעל. ולפתוח בחיים חדשים הוא כבר לא יכול היה, לאחר שנרקב עד העצם. לאחר מכן הגיעו שמועות: אביו חיפש אותו משם, מעומק רוסיה, לאחר שהצליח לתפוס מקום חשוב אצל הבולשביקים והזמין אותו אליו. מובן מאליו כי שיעניו קימל מייד נאחז בכך והוא נעלם כאילו נפל לתהום. מאז לא שמעה עליו שמידאוויץ מאומה.

מלבדו היו באותם ימי אנדרלמוסיה וערבוביה בעיירה, מקרים נוספים שנערים מבתיים טובים, מהמעמד של בעלי החנויות, צעירים אינטליגנטיים, יודעי ספר, שנדבקו ואוכלו על ידי רוח ההפקרות ההרפתקנית של המלחמה, נהגו לפנות ערב לכסות את פניהם, לצאת לסימטאות שמידאוויץ האפלוליות ולשדוד אנשים "בגבורה", בעיקר סוחרי מטבע זר!

נו, תפסו כמה מהם, חשפו את פניהם – ולא עשו להם מאומה. בכל זאת – מדובר בבני טובים. אבל כאשר קרה שפעם נתפס באותם מעשים בחור, בנו של סבל מסויים, יחיאל באזשעוואליער, היה הוא, "הבריון המאוס" צריך כבר להיות הכפרה לכל אותם נערים עדינים משמידאוויץ. יום אחד לפנות ערב, לקחו את "אותו שודד מסוכן, שהטיל אימה על כל הקהל", הוליכו אותו אל מחוץ לעיר, בקצה רחוב לוצק, מאחורי טחנת האמארניק. כל שמידאוויץ נקבצה לשם באותה שעה, אנשים, נשים וטף. וכאן, לעיני הכל ירו ב"רוצח שהכתים את כל היישוב והיתה מצווה לעקרו – ובערת הרעה מקרבך!"

מוטל קפשווק

נולד ב- 20.12.1920 בקובל
נפטר ב- 15.5.1996 בקבוץ בית-זרע.
החבורת נמסרה לארגון ע"י אשתו נדיה.
בהוברת דברי זיכרון גם מכני קובל:
אשר ביגון ומרים אורן שמוטל היה דודם
וחברים מילדותו בקובל:
זלדה (ביים) ורלינסקי, קבוץ בית זרע
קוקה (אלפרט) זכהן, קבוץ עמיר
פרומה (רוזינקו) שוורץ, קבוץ גל-און.

קטעים מזיכרונותיו של:

מוטל קפשווק

(מתוך חוברת זיכרון שיצאה לאור לזכרו)

אני זוכר את עצמי מאז היותי, כך נדמה לי, בערך בן ארבע שנים. היינו משפחה מרובת ילדים, ואני הייתי הקטן ביניהם. לא את כולם אני זוכר, כי היו גם אחים ואחיות שנפטרו עד שאני נולדתי וכשהייתי ממש תינוק.

אנסה להיזכר לפי הסדר: אחי מאיר ומשפחתו; אחותי אסתר ובעלה, להם לא היו ילדים; אליעזר ורחל ובנם לובה (אריה) שהיה בגילי; שמחה וחנה; אלי ואשתו וילדיהם; מנדל ואלקה וילדיהם; חיה ואליעזר, יבדל לחיים ארוכים; בארוש ואיטה וילדיהם; בנימין ורוחלה; דבורה; אהרון; ואנוכי, הקטן מכולם.

אבא ז"ל היה יהודי דתי ומספרים שאת אמא הביאו לו באחד הימים ומאז הקימו משפחה מפוארת ומלאת חיים ואהבה ומסורת בלי סוף.

היה לנו בית עץ גדול, חמישה-שישה חדרים וחדר-אוכל גדול, מחסנים למצרכים ומרתף לשמירת פירות בחורף וכל מיני מאכלים לשעת הצורך. אבא היה סוחר עורות והעסקים היו פעם טובים והרבה פעמים לא כל-כך מוצלחים. בבית היו ארונות לבגדים ולבנים. כביסה עשו פעם בשלושה שבועות.

היה מטבח ענק עם תנור לאפייה. יש לקחת בחשבון שאמא ז"ל טיפלה בכל הילדים לבד, וגם אפתה לחם לבד. לא אשכח את האפייה ביום חמישי לקראת שבת. ביום חמישי בבוקר - את הפלעצמלאך (פיתות) עם בצל. כשהייתי מורח חמאה על פלעציל חם היא היתה נמסה והכל היה נמס בפה. רחיצת הילדים נעשתה באמבטיה פח שעמדה במטבח. היו מחממים את המים שהילדים הביאו בדליים מהבאר ורוחצים אותנו שניים שניים. השירותים היו בחוץ ואני, הקטן מכולם, הייתי "מסתדר" על סיר לילה במסדרון, על מנת שלא אצא החוצה בלילות הקרים של החורף.

מוטל שלישי מימין, עם אמו, אדויו ואדויותיו

השבת נשמרה בקפדנות רבה. אחטא לעירי אם לא אנסה לפחות לתאר את כניסת השבת ומוצאי השבת. ההכנות לשבת היו כמו לחג גדול. בשעות אחר-הצהריים נסגרו כל חנויות העיר (כי רובן היו בידי יהודים) וראית אנשים דתיים וחילוניים כאחד חוזרים הביתה בסלים עמוסים מכל טוב לשבת; כמובן אלה שהיה בהישג ידם מבחינה כספית. ראית גם הרבה מאוד נשים מכובדות, שאחרי שהכינו את השבת בבתיהן למשפחותיהן היו עוברות, זוגות-זוגות, עם סלים גדולים, כמעט בכל העיר לאסוף את ה"מתן בסתר" לכל המשפחות הזקוקות. העניים, האלמנות והיתומים וכל מי שזקוק. ומעניין - כל זה בלי מוסדות ובלי ארגון מיוחד וכמעט בטוח שאף משפחה בעיר הזקוקה לעזרה לא נשכחה. זה חזר על עצמו שבוע אותו שבוע, ובכל החגים. עם כניסת השבת והדלקת הנרות נהרה רוב העיר לבית הכנסת, כל אחד לבית הכנסת שלו. גם חילונים לא פסחו על בית הכנסת. בערב, אחרי התפילה וארוחת השבת, התחלקה האוכלוסיה, בשקט ובצורה תרבותית, לשני גושים: הדתי והחילוני. יכולת לשמוע זמירות וניגונים בוקעים מבתי הדתיים ובתי הכנסת היו מלאים למדנים, צעירים וזקנים בכפיפה אחת למדו ולמדו תורה. הרחובות היהודים היו מלאים חבורות אנשים שטיילו להנאתם ופתרו את כל בעיות העולם ומצד שני - הנוער החילוני. בשקט, על מנת שלא להרגיז, זרמו הצעירים לקיני התנועה הציונית לפעולות שבת, ומועדוני הספורט היו פתוחים לפעולות ספורט. היתה להקה דרמטית שהציגה בימי שישי, והיו גם מעטים שהלכו למקומות בילוי כלליים ביחד עם הפולנים. למחרת בשבת נראתה העיר כעיר רפאים. אף חנות לא היתה פתוחה, כי רוב החנויות היו בידי יהודים. ומצד שני, החלק היהודי של העיר לבש צורה חגיגית מאוד. האוכלוסיה נעה לכיוון בתי הכנסת בלבוש חגיגי, וכך נשמרה קדושת השבת. גם החילונים שבתו באותו יום מעבודה ויצאו ובבגדי חג לטיולים ולפעולות ספורט. כבר אז שיחקו כדורגל בשבת. וביום ראשון התחיל שבוע חדש, דאגה לפרנסה. בעלי המלאכה יצאו לעבודתם ולפרנסתם.

אין גבול לתיאור החיים בעירנו. לא אוכל להעלות את הכל על הכתב. אנסה כמה מקומות בולטים שנחרטו בזכרוני ועוד זכורים לי למרות השנים שעברו. למשל השוק העירוני: ערבוב של מאות אנשים, יהודים ופולנים, וביחוד אכרים מכפרי הסביבה שהביאו את תוצרתם, עליה עמלו קשה, כדי להחליף אותה בנפט, בגדים ונעלים. השוק היה ענקי ובתוכו, בצפיפות רבה, מאות דוכנים, רובם של יהודים, כל הסחורות בערבוביה. את תשומת לבנו משכו במיוחד הנשים הזקנות היהודיות עם הפייער -

מוטל עם הוריו דינה ונפתלי

טופ (סיר אש), סביבו התחממו, שמכרו תוצרת מכל הסוגים. אנחנו הילדים אהבנו להסתובב ולהנות מהווי השוק. היה שם מסחר, גניבות מאכרים בצורות מתוחכמות, כל מיני משחקים והתרמות. במשך כל היום המה השוק אלפי אנשים, כמו צבא שלם המתרגל תרגילים.

היה בעיר רב ראשי וקהילה יהודית ענפה ותרבותית. היו אנשי תרבות ובעלי השכלה גבוהה. היו רופאים ומהנדסים, מורים ופרופסורים, ועל ידם היו גם יהודים קצבים. הסכין היתה אחד הכלים הנפוצים בקטטות בין יהודים לפולנים ואפילו בין יהודים ליהודים. היה עולם תחתון מאורגן במוסדות משלו, כל מה שיכול לעלות בדמיון. היו קבוצת כדורגל וקבוצת כדורעף וכל סוגי הספורט, שהיו מאוגדים ב"חשמונאים".

בחברה היהודית היו תנועות נוער ומפלגות מכל הסוגים. כל ערב היה מופיע בבית רב סנדר, יהודי עב זקן לבן וארוך, והשיעור היה מתחיל בצביטה חזקה בתחת. על השולחן, ליד הסידור או החומש, היתה קופסה עם חתיכות סוכר ומיחם שרתח כל הזמן. אם זכרוני אינו מטעה אותי רב סנדר זה היה לוגם בזמן השיעור כשלושים כוסות תה חם עם סוכר חתיכות.

וכמובן שאי-אפשר לדלג על ההליכה לבית-הכנסת. אבא היה מקפיד לקחתנו פעמיים בשבוע לתפילת "שחרית". ובמוצאי שבת, סעודת נעילת השבת; הדג-מלוח, השירה והריקודים עם צאת הכוכב הראשון. לא היתה ארוחת ליל שישי שלמשפחה הגדולה לא יתוסף אורח או שניים, עניים שבאו לסעוד אתנו, למרות שגם השולחן שלנו לא היה עמוס במטעמים רבים.

הסביבה היתה יהודית, עם חצרות גדולות, ועשרות ילדים היו משחקים בכדור-רגל שעשו מגרבים ממולאות סמרטוטים. בשנה היו שני תאריכים חשובים בחיי הילד, ראש השנה וחג הפסח. חג הפסח היה יותר חשוב לילדים, מפני שבערב הפסח היו מחליפים לילדים את כל הבגדים לחדשים, מאז עד ת. זאת היתה חגיגה אמיתית, ללכת לבית הכנסת כשאתה שומע את חריקות הנעלים החדשות שלך ונהנה מהבגדים החדשים... ומשחקי האגוזים ומציאת האפיקומן. כל זה היה מוסיף חגיגות. בעיקר נחרת בזכרוני איך שאבא היה מעריך את מאמציה של אמא, למרות השמרנות ביחסי גבר ואשה. אמא היתה קמה בשעה 8:00 בבוקר, ואבא הלך ב-5:00 לבית הכנסת, להתפלל "שחרית", חזר והוציא את האחים והאחיות הגדולים לבית-הספר או לגימנסיה, עשה להם קקאו חם, הכין סנדוויץ ונתן להם את ברכת הדרך לפני שפנה לעסקים, להרוויח את קיום המשפחה. כך היה מאפשר לאמי ז"ל לנוח בבוקר על מנת לאגור כוח ליום עבודה ארוך ומפרך.

החגים היו מלאי מסורת, כל חג עם הגיטונים שלו, הפגישות המשפחתיות והביקורים ההדדיים. למשל חג פורים. זה היה מחזה מרהיב עין, לראות את התהלכה של הבנים והנכדים מביאים משלוח מנות להורים. בכל מעשה היתה מודגשת הדיברה "כיבוד אם ואבי". התמזל מזלנו והיינו באמת משפחה מלוכדת. לא זכור לי כמעט מקרה מנוגד לכיבוד הורים ומסירות בין המשפחות.

החיים נמשכו, והנה אני נער בן 10-12, לומד בבית ספר "תרבות", יונק מילדותי את השפה העברית ואת אוירת הדיונים והויכוחים מאחי ואחיותי הגדולים וגם מהסביבה בה למדתי. בבית-הספר היסודי לא השקעתי הרבה בלימודים, אני לא זוכר

בדיוק למה. אחותי הגדולה, דבורה ז"ל, היתה משקיעה עבודה רבה לעזור לי ולאחרון אחי, הגדול ממני, בשיעורים, אולם אני בשלי. אותי עניינו היונים של חבר פולני שגר מול בית ספרנו. בבוקר, בלכתנו לבית הספר, הוא היה נותן לי את המפתח לשוֹבך שלו, וזו כמובן היתה סיבה לדאוג שאחרי השיעור הראשון או השני המורה יוציא אותי מהכיתה. גם חברי נחום היה שותף לתעלולים. אז, היינו מוציאים כמובן את היונים החוצה ומנהלים מלחמה לתפיסת יונים זרות. כמובן שאחרי יום כזה קשה להגיד שספגתי משהו מהלימודים. היה לנו גם ספורט לקטוף פרי מגנים זרים. ולעתים, כשהייתי נתפס, מרחו לי לא פעם את הטוסיק בסרפד צורב.

בימי הקיץ היינו מסתלקים לנהר על מנת לשחות קצת, או בחורף - לגלוש במגלשי קרח, כך שענין הלימודים נדחה לשורה האחרונה. באותו זמן גם התקבלנו לתנועה השומר הצעיר, לעדת "בני-מדבר". אז התחילה כמובן תקופה אחרת, אם כי השובבות עדין לא פסה - כי בכל זאת היינו ילדים.

יחד עם התפתחותי חלו גם תמורות במשפחה. האחים הגדולים עברו לגור בערים אחרות. אח אחד נסע לארגנטינה, אחות אחת נסעה לצרפת. ההורים התבגרו והנטל בבית עבר לאחותי דבורה, שבמרוצת השנים עברה גם כן ללמוד בצרפת, וביחוד לאחי אהרון ז"ל ואלו. השנים הם 1932-33. אני התבגרתי במקצת. אחי הגדול ממני, והכי קשור אלי מבחינה רגשית, עזב גם כן את הבית והלך להכשרה קיבוצית על מנת לעלות ארצה. אחותי נסעה לצרפת, להשתלמות. מכל ההמולה נשארתי רק אני עם ההורים. אם כי הקשרים בין האחים הגדולים והבית היו טובים, אבל כל אחד היה עסוק בעיסוקיו ומטופל במשפחתו שלו. סיימתי בית-ספר יסודי ועברתי ללמוד בגימנסיה "תרבות". הלימודים בגימנסיה היו יקרים, אולם בשל הרצון להמשיך בלימודים עבריים וציונים עשו בבית את כל המאמצים כדי שאמשיך. כמובן שזה חייב אותי להתייחס ביתר רצינות ללימודים. גם האחריות בתנועה הלכה וגדלה. אמנם היינו ילדים, אולם במציאות שהיתה אז אי-אפשר היה לנצל את הילדות, את הזכות היחידה שאף פעם לא חוזרת.

מכל ההמולה בבית, שהיה כמו כוורת רוחשת, התחילה החבילה להתפור. כל אחד עבר עם משפחתו לאיזור אחר, אחד קרוב לבית והשני רחוק ממנו. אחותי חוה נסעה ללמוד בצרפת. בארוש נסע לארגנטינה, כי לא רצה לשרת בצבא הפולני ולא היה עתיד בפולין לבחור יהודי. והנה נשארו רק שלושה בבית עם ההורים המזדקנים: אני, בערך בן עשר, אהרון, ודבורה. המצב הכללי היה מעורפל ואצלנו בבית היה מצב כלכלי קשה. האווירה בפולין היתה רוויה אנטישמיות. דבורה אחותי למדה בגימנסיה. היא היתה ברוכת כשרונות ולמעשה המפרנסת היחידה של המשפחה. היא לימדה כמורת-עזר את כל ילדי החברה הגבוהה של הפולנים; בחופש נסעה למקומות נופש עם הילדים האלו, מקומות שרק יחידי סגולה היו מגיעים לשם, כי היו רק לעשירים מאוד. האווירה בבית היתה קשה. המצב הכלכלי בכלל וגם בבית היה קשה. בעולם תלו תמורות לא טובות: היטלר הגיע לשלטון, וגם בפולין התגברה האנטישמיות. הכל מסביב נעשה יותר מדאיג ורציני. השתדלתי בכל כוחי גם להמשיך בלימודים וגם להיות פעיל בתנועה, ובעיקר לעזור בבית. הייתי צריך לעזור באופן ממשי בשמירת הנקיון בבית ומחוצה לו, פעמיים בשבוע לטאטא את חלקת הכביש שלנו ולסייד את המדרכה בלבן, אחרת השלטונות היו קונסים בכסף. ובעיקר - לתת

סעד רגשי להורים, לעודד אותם לכתוב מכתבים לאחים ולאחיות בחוץ-לארץ, לקבל את המכתבים שלהם ולהקריא אותם להורי, והרבה פעמים לפברק ידיעות על מנת להרגיעם. וגם לא לצער את אבא עם פעילות בתנועה. במשך תקופה ארוכה הייתי שני מוטל: אחד עם ארבע כנפות וברט על הראש, פעמיים בשבוע תפילה בבית הכנסת ועלייה לתורה, ואחד - בתנועת-השומר הצעיר, בה הגעתי לגדוד "צופה צעיר" וכבר הייתי מדריך לחניכים קטנים ממני. זה לא היה פשוט.

רק אני ואהרון נשארנו בבית עם ההורים. זאת היתה תקופה מכרעת בחיים שלי, כי למעשה מכל האחים והאחיות אהרון היה "האח" שלי: אתו ביליתי כמה שנות ילדות קשה מבחינה כלכלית והוא הוכיח בהתנהגותו בגרות שרק בזמן מצוקה קשה מאוד ואפשר להוכיח. בבית גדול וריק מאוד, בחורף קר מאוד, ואהרון כיסה אותי והלביש אותי בבגדים חמים שלו, חסך מפיו אוכל - מהקציצות שקיבלנו, כל אחד רק אחת לצהרים, הוא אכל חצי ונתן לי חצי - ועוד אין-ספור מקרים של הקרבה עצמית לאח קטן בתנאים קשים. אם יש בי היום איזו תכונה חיובית כמו טוב-לב ורצון לעזור לזולת זה הודות ליחס שקיבלתי מאהרון אחי. את זה לא אשכח עד סוף ימי, כי אי-אפשר לשכוח דברים כאלה. גדלתי מילד שנער בעזרתו של אחי אהרון שכה אהבתי תמיד.

אינני יכול שלא להזכיר כמה מקרים שהיו, מעטים מתוך רבים. אבא ז"ל רצה מאוד שאני אניח תפילין כל יום, אולם הוא גם ראה שהמציאות היא אחרת, שאין באפשרותי להספיק בבוקר גם להניח תפילין, גם לאכול ארוחת בוקר וגם להספיק להגיע בזמן לגימנסיה. ואז הוא הציע לי עיסקה, שאני אתחיל את התפילה מהקטע השני וגם אניח תפילין, והוא כבר יקפל, כך שזה יקח לי חצי זמן. מבחינתו זה היה ויתור גדול כלפי. והנה, קרה פעם שלא הספקתי להניח תפילין. כשבאתי הביתה הוא שאל אותי אם התפללתי באותו יום. אמרתי לאבי שהיום אפילו הספקתי לקפל את התפילין. זה, כמובן, היה שקר, השקר הראשון והאחרון ששיקרתי לאבי. ואז אבא שאל אותי ככה: "מוטלה, מה אתה רוצה מהעולם הבא שלי? הלא אני עשיתי סימן בתפילין ואתה בכלל לא התפללת!" היה לי ברור שאבא כבר ידע שאני מתחיל לסטות מהדרך הרצויה לו. אך עם הקשר החזק שלו לדת הוא ידע גם להתגבר ולא לערער את יחסי המשפחה. סיפור שני: פעם הזרתי מאוחר מאוד מהקן, מפעולה, והייתי צמא מאוד. הוא אמר לי: בטח האכילו אותך שם טריפה ולכן אתה צמא.

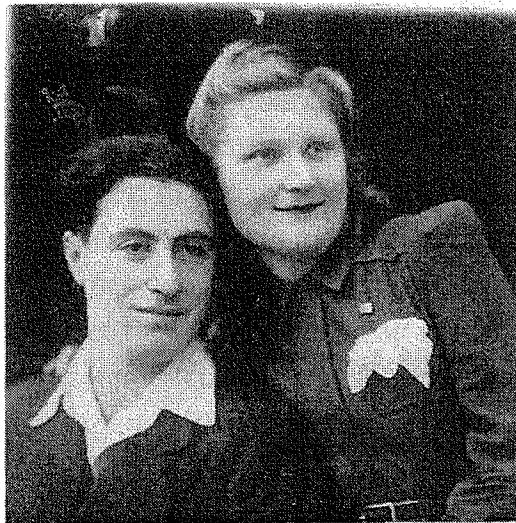
עד היום אני לא בטוח אם כל הצעדים שעשיתי בתקופה ההיא היו חיוביים. מבחינה כללית אני זוכר שתמיד השתדלתי לא להכאיב להורי, לכבד אותם ולעזור להם פיזית, כי זאת ידעתי - שאהבתם אלי היתה עזה וכנה והם עשו את הכל בשביל לאחד את כולם תמיד. גם הצעדים שעשיתי לקראת העתיד היו מוסכמים אתם, אם כי לרעתם, אולם הם ראו רק את העתיד שלי ושל הילדים האחרים. כמו שצינתי קודם, זו היתה התקופה הכי קשה בשבילי, או מהקשות בשבילי. אחרי גמר הגימנסיה היה עלי להחליט על דרכי הלאה - לימודים או הגשמה חלוצית. המשפחה לחצה על המשך לימודים. היו לי כבר ניירות מוכנים ליציאה לצרפת, ללימודי הנדסה. מצד שני התנועה לחצה - לצאת להכשרה ולהוות דוגמה לצעירים יהודים רבים שאין עתיד בפולין והעתיד של עמנו הוא בהכשרה ובהגשמה, בעלייה ארצה. בתוך כל זאת - הצעד הקשה מכל, לעזוב את הבית ואת ההורים, שכל-כך היו זקוקים לעזרתי ולנוכחותי. ההחלטה קשה, אולם היה ברור שאין דרך אחרת.

והנה נפל הפור - עדין לא מלאו לי שמונה-עשרה, ואני יוצא עם חברי מגדוד ה"צופים הבוגרים" מקן השומר-הצעיר להכשרה בביאליסטוק, להשלים קיבוץ שחבריו עולים ארצה. הפרידה מההורים ומהמשפחה היתה קשה, אולם ההבנה שלהם בצידקת

הדרך בה בחרתי הקלה על הפרידה. אפשר לתאר בלי סוף את ההכנות שעשתה אמא לקראת צאתי להכשרה. שום פרט לא נעלם מעיני אמא דואגת ומתפללת לשלומך. ידעתי כמה קשה יהיה להם בלעדי: כתיבת המכתבים וקריאת המכתבים, הדאגה לשלומי, כל זה לא יוסיף לבריאותם. אולם המציאות היא הכי חזקה ואין ברירה אלא להתגבר. השתדלתי למלא את מכתבי בתוכן. כל יום כתבתי להם מכתב. בכל הזדמנות העברתי ד"ש. השתדלתי לא לנתק את הקשר לגמרי.

עברו מספר חודשים והגיע היום הקשה והעצוב ביותר - 1.9.39. מלחמת העולם השנייה פרצה. הגרמנים רמסו חלק מפולין ואנחנו, פליטי מלחמה, נסענו לאותו חלק מפולין שכבשו הרוסים. הגעתי בחזרה לביתי, לקובל על מולדתי שנשארה בידי הסובייטים. קשה לתאר את ההרס שהגרמנים זרעו כבר בתחילת המלחמה ואת השיטות הרצחניות בהתקפות על שיירות הרכבות, גיחות נמוכות של אווירונים על אנשים נשים וטף לא חמושים. זאת היתה הקדמה טרגית לתקופה שתחל ביוני 1941, עם פרוץ המלחמה בין גרמניה וברית המועצות.

1939, חודש ספטמבר. פולין שסועה בין שני הגדולים, גרמניה הנאצית וברית המועצות, ואני חוזר לקובל עירי, לביתי, לרחוב המוכר מיום הולדתי. אותם בתים וחצרות, רק הפנים אחרות. העיניים הבהות לעתיד הבלתי-ידוע והעצב הנסוך על פניהם של היהודים. הדבר הראשון שעשיתי היה לדאוג לאוכל לבית ולמצרכים החיוניים כמו שמן, סוכר וקמח. בכמה ימים, בפעילות בלתי-שגרתית, הצלחתי למלא במקצת את החסר בבית. כמובן שהיה לי עונג רב להרגיע קצת את הורי. כל כמה ימים היו בבית שיחות עם ההורים, בהן התבטאה דאגתם לשלום הילדים הפזורים בערי פולין וכן דאגה רבה לאחי בנימין שנמצא בצבא הפולני, ולא היו ידיעות ממנו. העיר התמלאה באלפי פליטים מהערים הפולניות שנשארו כבושות בידי הגרמנים. באותה עת התחילה גם התנועה החלוצית, ובתוכה תנועת השומר הצעיר, להתארגן כמובן שעיקר מעמסת הקליטה היה עלינו, הגדוד הבוגר של הקן, ואנחנו השתדלנו לעשות את המירב על מנת לפתור בעיות, בעיקר כלכליות. היה מי שדאג גם לארגון התנועה.

מוטל ונדיה. 1942. סיפור אהבה

דאגתי היתה להורים שלי, הזקנים והחלשים. כמוכן שהדבר הראשון שעשיתי היה להכין מצרכי יסוד לבית ועצים להסקה, ובעיקר עסקתי בעידוד והרגעת ההורים. עלינו, הגוף הבוגר של השומר הצעיר, היה לדאוג למגורים לחברי התנועה משטחי פולין שנכבשו בידי הגרמנים שברחו משם והגיעו אלינו. במאמצים רבים הישגנו גם מזון. היתה תקופה של ציפיה לעתיד בלתי נודע. כמו כן התחלנו לארגן את פעולת התנועה בעיר. לא פעולה פוליטית, כי זו היתה אסורה בתכלית האיסור, אלא פעולה ארגונית וכלכלית. היה חשוב מאוד לדאוג למסגרת שתהיה מוכנה בבוא העת ולעת הצורך. הקומוניסטים המקומיים נטפלו אלינו ודרשו מאיתנו לעזוב את דרך הציונות ולעבור לצד השני, מה שלא חשבנו לעשות.

ואז התעוררה בעיית "דגל התנועה", שהובא אלינו מוורשה. המשימה שלנו, באווירה של מלחמה ויחס עוין מצד השלטונות הסובייטיים לכל השקפותינו, היתה לשמור על צלם אנוש, לעזור למאות פליטים חברי התנועה שבמנוסתם מהאזור הגרמני חיפשו מקלט בעירנו, ולהורים היקרים, שכל כך היו זקוקים לעידוד, ולעזרה ממש בקיום הפיזי. ובתוך כל הדאגות הללו התווסף הדגל - דגל התנועה, המסמל את העבר וההמשך של התנועה. חסרי-נסיון מצד אחד ואחראים מצד שני החלטנו, שלושה בחורים מהגדוד שלנו ואני ביניהם, ונשבענו בשבעה שומרית לקבור את הדגל בתוך קופסת פח בתוך האדמה ובבוא היום מי שיישאר בסביבה ידאג להעברתו ליעד שהתנועה תסמן. במזג אוויר חורפי וביראת כבוד הטמנו את הדגל בחצר ביתו של ברל ליכט, אחד מהשלושה.

החיים היו קשים מאוד ומסורבלים. עבודה לא קיבלנו והמסחר של ההורים הסתיים בפקודת השלטונות. היה צורך לדאוג למאות אנשי התנועה שהגיעו אלינו. הדאגה לקיום ההורים היתה רק עלי. בכל כוחי השתדלתי לספק להורים את המקסימום שיכולתי. האווירה הקשה העיבה מאוד בעיקר עלי אימי ז"ל, אשה יהודיה רגישה מאוד שדאגה לאין-סוף לילדיה שהתפזרו בכל קצות העולם: בן אחד בצבא הפולני בחזית, בן בארגנטינה, בן בארץ ישראל, שתי בנות בצרפת ושמונה ילדים ונכדים ומשפחה ענפה בפולין. צריך כוחות בלתי רגילים על מנת להחזיק מעמד באווירה כזאת ואני, בן הזקונים, נקראתי למלא את כל החסר בבית. אבא ז"ל היה יהודי גאת. הוא סבל בשקט ותמך באמי בצורה בלתי רגילה. עזר לה בבית והרגיע אותה כל הזמן. כך עברו מספר חודשים, עד דצמבר 1939. הגיע הזמן לעבור לוילנה. התנועה החליטה לרכז את חבריה בוילנה, אולי היא תהיה קרש קפיצה לעליה.

היתה לי בעייה קשה. מצד אחד - הורי ז"ל, ומצד שני - עתיד הנוער, ובתוכם אני. לא אשכח את ליל השבת בו הוחלט במשפחה שעלי לזוז לכיוון וילנה. אבא היקר בכל גדולתו צוה עלי לנסוע, באומרו שבין כה וכה אין עתיד ליהודי ציוני בארץ הסובייטים ומי שיכול צריך לנסות להגשים את החלום הציוני. אמא היפרה את השקט בבית, ולמרות קדושת השבת קרעה חלוק מפלנל לחתיכות על מנת שאוכל לעטוף את הרגלים בדרכים בחורף הקשה. קשה היתה עלי ההחלטה לעזוב את ההורים, ואת המשפחה הענפה, מאות בני משפחה, ביודעי שאולי זאת הפרידה לנצח. באחד הלילות, לפני היציאה לוילנה, בחרדת קודש ובוהירות - כדי שאף אחד לא יראה, אני, היחידי שנשאר מהשלושה, הוצאתי את הדגל ממחבואו והסתרתיו אותו היטב במקום בטוח, על מנת לקחתו אתי לוילנה בבוא היום. זה היה ממש סכנת

נפשות, לשמור על הדגל באותה תקופה קצרה. העיר שרצה בלשים שעקבו ביחוד אחרינו, הציונים, וחיפשו כל מיני תירוצים כדי להפליל אותנו. והנה, באחד הימים קיבלתי הוראה לצאת עם הדגל לעיר לידה, קרוב לגבול הליטאי ולעיר וילנה, שעברה אז מרשות הסובייטים לרשות הליטאים. במבצע יחיד עטפתי את הדגל מסביב לגופי ועליתי לרכבת ללידה עם תעודה מזויפת, רשיון לנסוע לצורכי עבודה. האווירה היתה מלחמתית, בדיקות וחיפושים אחרי מרגלים ואנטי-סובייטים היו בכל שעל ושעל, וביחוד ברכבות שהיו מלאות נוסעים; אלפים שנסעו לכל הכיוונים.

כתום יומיים של מתח ופחד הגעתי לתחנת הרכבת בלידה ושם, לתדהמתי, לא הופיע האיש שאמור היה להובילני למקום בו היה עלי למסור את הדגל. ושוב מצב מביך מאוד, להסתובב בתחנת רכבת הומה אלפי אנשים וחיילים והחבילה המסוכנת על גופי. עד שהתחלתי לחשוב איך לצאת מהעניין ניגש אלי שוטר רוסי וביקש ממני להזדהות ולהסביר מה מעשי כאן. ממבט ראשון שמתי לב שהבחור הוא יהודי ופניו אפילו מוכרות לי. הניירות שלי לא סיפקו אותו והוא הזמין אותי להתלוות אליו לתחנת המשטרה. לא הועילו תחנוני שאני מחכה לפגישה עם בני משפחה ובחוסר רצון התחלתי לנוע, אני לפניו והוא אחרי עם הרובה המכוון. באותו שבריר שניה החלטתי שאני למשטרה עם הדגל לא אגיע. גמלה בי ההחלטה לברוח ברגע ובמקום המתאים, וכך היה. באחת הסימטאות הצרות של העיירה חמקתי. והוא רדף אחרי וצעק: "מוטל, זה בסדר! אל תברח!" ואז הבנתי שכל המבצע היה מתוכנן. ככה, תחת שמירה של שוטר רוסי, הגעתי לאחת הסימטאות הצרות ברחוב סובלסקי בלידה, לבית בו גרו חברי ההנהגה של התנועה. כמובן שהיו אלה רגעים של התרוממות רוח. אך כי היה קשה לשמוח באותה תקופה. הדגל נמסר לידיים נאמנות. במשך התקופה הוא נדד ונדד ובסופו דרכו הגיע לארץ והוא נמצא בארכיון התנועה בגבעת חביבה.

באותו בית קטן ברחוב סובלסקי הגישה אישה נמוכה וצנומה כוס מים חמים ופרוסת לחם. אחרי יומיים של מנוחה צורפתי לקבוצת מובילי היהודים מלידה לוילנה. לילה לילה היינו מעבירים, דרך העיירות הקטנות לפנישקי ודזובינסקי, קבוצות של אנשים כדי לרכז אנשים בוילנה, שעברה כאמור לשלטונות ליטא והיתה תקווה שמשם תתאפשר אולי עלייה ארצה. החורף היה קשה מאוד ותנאי המעבר היו קשים, הליכה ברגל בשלג עמוק, במזג אוויר סוער ובקור. היה צריך סבלנות וכוח רב והיו כמובן מקרים שאנשים כשלו בדרך וצריך היה ממש לסחוב אותם על הידים. באחד הלילות - לילה שעד היום אני לא שוכח אותו, המקרה חוזר אלי בדמיון ובמחשבות מפעם לפעם - לילה קשה במיוחד. היתה בתוך הקבוצה שהובלנו חברה שלי מהקן ומבית הספר, חוה פרוישברג ז"ל. באמצע הדרך לא עמדו לה כוחותיה ורגליה ובאין ברירה ובצער רב היה עלי להחזירה לנקודת המוצא. עשיתי זאת בסוחבי אותה על כתפי מספר קילומטרים בשלג עמוק ובמזג אוויר סוער. לצערנו היא לא הצליחה להגיע לוילנה וגורלה נחרץ כגורל אחינו שנספו בשואה.

מכתבי משפחת גוטמן

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

תקציר בני משפחת גוטמן:

אב: שמואל גוטמן. יליד קובל. חנות לכלי עבודה וחומרי בניין. הי"ד.
אם: אסתר גיטל (נפטרה בסביבות 1920).

בת בכורה: פייגה. נישאה לבן משפחת זלצר. בעלי חנות כלבו בעיירה סמוכה לקובל. הי"ד.
בת שנייה: רייזל. נישאה לבן משפחת סינגל. ילדים: משה'לה ואסתר פייגה. הי"ד.

בת שלישית: שרה (גוטמן-מזרחי). נולדה באוגוסט 1910 בקובל. נישאה בשנת 1936 לתייר יהודה מזרחי יליד הארץ.
הגיעה איתו ארצה בשנת 1936 והשניים השתקעו בתל אביב. ילדים: טובה וציפורה. יהודה נפטר בשנת 1978. שרה נפטרה בשנת 2004.

בן: משה-אידל. נשוי. ילדים: לוב'לה, אסתר. שותף עם אחיו לייזר בבית הרושת לנקניק. הי"ד.

בן: לייזר. ילדים: רייזל'לה, יוס'לה, מכל'לה. שותף עם אחיו משה-אידל בבית חרושת לנקניק. הי"ד.

בן: מוטל. יו"ר בית"ר. עבד בחנות של אבא. הי"ד.

בן: ברל (דב), צעיר הילדים. נלחם בצבא הרוסי. נישא ברוסיה לרחל. ילדים: סופיה ואלה. עלו ארצה בשנות ה-50, נפטר בשנת 2000.

קטעים נבחרים ממכתבים מקובל אל הבת והאחות המתגוררת בתל אביב - שרה גוטמן-מזרחי ובעלה יהודה.

שרה מזרחי-גוטמן

מכתב משמואל, אביה של שרה:

קובל, ה-37/12/23

ילדים יקרים!

... תודה לאל שאתם בה"ש (ברוך השם) בריאים ועוזר האל שגם אתם כבר תדעו חיים שקטים אמן (הדברים נכתבים בימי מאורעות תרצ"ו-תרצ"ח בארץ ישראל). אינך צריכה כלל להודות לי על כך שלא שכחתי ממך ושאתי כותב לך. לו רק יזכור אתכם האל כפי שאנחנו לא שוכחים מכם. לא עוברים יום או שעה, שאיננו מזכירים אתכם. אבל טרם איבדנו את תקוותנו (לראותכם שוב). אני שוטח את תקוותי להשייב (להשם יתברך) שאנחנו עוד נתראה בנסיבות טובות. זוהי כל שאיפתי וזאת תהיה הנאתי המלאה.

הייתי רוצה לכתוב לך כל יום...

מכתב משמואל, אביה של שרה:

Kowel 21.2.36

ילדים יקרים!

ראשית אני יכול לכתוב לכם כי אנו תודה לאל בריאים. קיבלנו דרישת שלום טובה מאוד מכם, אצל בתו של גראנדער. היא משבחת אותך מאוד שרה, לפני כל שומעיה. היא אומרת שהיא מקווה שיהיו לה חיים כאלה עם בעלה, כמו חייך שלך עם יהודה. היא משבחת מאוד גם את יהודה ומספרת כי הוא מעריך אותך מאוד, שרה...

מכתב מהאח מוטל:

קובל, ה-8/7/1937

אחות וגיס יקרים!

אתמול קיבלתי את מכתבכם ואני מודה על התשובה המיידית ועל התצלום ששלחת לי. אחות וגיס יקרים, בוודאי כאשר יגיע מכתבי אליכם, כבר תדעו את החלטתה של הוועדה המלכותית בקשר לארץ ישראל (הכוונה לוועדה הבריטית בראשות לורד פיל, שהציעה לפתור את הסיכסוך היהודי-ערבי על ידי חלוקת ארץ ישראל למדינה יהודית זעירה ולמדינה ערבית); איך שהשוודים האנגלים עם היהודונים שלהם שוב חתכו את ארצנו (השאירו לנו פיסת ארץ קטנה בלבד). אינני יודע איזה רושם יעשו (החלטות הוועדה) עליכם, האם (תראו זאת בצורה חיובית, כי) זו תהיה מדינה יהודית, או כפי שמכנים זאת אצלנו – "הפלאזיה היהודית" (כי רוב שטח המדינה היהודית המוצעת הוא לאורך מישור החוף). כמובן שאפשר לומר שיש בכך מעט סיפוק לנו היהודים, (שתהיה לנו) איזו מדינה יהודית, עם נשיא ומיניסטרים, אבל פיתרון כלכלי לעם היהודי אין כאן.

אני מבקש מכם מאוד שתכתבו לי מהכל, האם זה ישפר את המצב הכלכלי או לא, ואיזה רושם עשה הדבר עליכם ובכלל על כל היישוב היהודי.

שרה, אני שולח לך עכשיו, יכול להיות עם אשכנזי שנמצא כאן אצלנו בקובל בנסיעת תענוגות (כתיר). מתי ומה אכתוב לך במיוחד ביום ראשון הקרוב.

אינני יודע, שרה, מתי יגיע (מעביר את?) מכתבך לאבא (שנסע לנפש), כי אבא יהיה שם עוד עשרה ימים. אם את רוצה, כתיבי לו מייד.

הלאה. אצלנו הכל כרגיל. הפדיון בחנות השתפר מעט. עם הדודה (האם החורגת) איננו רבים וגם לא מתנשקים. כעת, אחות יקרה, בקשר לבערל אין לך מה לדאוג. בעזרת האל הוא לא יילך (לצבא הפולני). אנו משתדלים בעניין ומן הסתם זה יסודר.

אחות יקרה, את כותבת לנו כי את בודדה. אנחנו משתתפים איתך (בתחושותייך) אבל לנו גרוע יותר. אפילו (איש מן) העשירים אצלנו אינו יודע איזה מחר מצפה לו, כי אינו בטוח ואני כבר לא מדבר על הכסף שלהם אלא על החיים. לך, לפחות, יש התקווה ומוכרחים להגיע אצלכם זמנים טובים יותר. ואילו אצלנו המצב נעשה מיום ליום גרוע יותר ויותר.

לגבי השאר שאת מבקשת במכתבך אכתוב לך במכתבי הבא, כי כבר מאוחר ואני חייב למסור את המכתב כדי שיגיע (אליכם) במטוס הראשון. הישארי בריאה. אני מאחל לך כל טוב.

אחיך מוטלה

מכתב משמואל, אביה של שרה:

קובל, ה-38/10

ילדים יקרים!

את מכתבכם מה-27/12 קיבלנו היום, אבל למרבה הצער, הוא לא הביא לנו הרבה תענוג. ראשית, זה שיאדע (יהודה) מסתובב ללא עבודה ושנית מה שאת כותבת לנו כי את סובלת באוזניים. עייב (על כן) אנחנו כותבים לך שתכתבי לנו במה מדובר, האם זה כואב לך, או שזה פגיעה בשמיעה שלך. ראי לכתוב לנו בדחיפות (על כך) וגם מה אמר הרופא. למהי (למען השם) לכתוב מייד מהכל.

...הלאה יכול אני לכתוב לך על בערל. אני מקווה להשייב (השם יתברך) שהוא יישאר משוחרר ולא יצטרך ללכת לשרת (לצבא).

את רוצה לדעת על העו (בומה?), ובכן אני יכול לכתוב לך שמכרנו אותה עוד לפני ראש השנה, כי היא לא נתנה חלב בכלל. כעת אין לנו כלל עו. איננו רוצים את הטירדה (קלונפאט?).

... שלא תחשבי גם על מוטלה ובערל שהם שכחו ממך. הם נאמנים לך מאוד. הם מאחלים לך כל מה שהם מאחלים לעצמם. הם מדברים עלייך בהתמדה, שצריכים לשלוח לך משהו ומאומה לא קשה להם ובלבד לשלוח לך. אלא

שלמרבה הצער אין עם מי. הם רוצים לשלוח לך את התצלומים בעוד כמה שבועות, כי עכשיו שורר אצלנו כפור גדול וקר מדי ללכת להצטלם.

ובקשר לעיוור אין לך מה לדאוג. הוא עדיין לא נעשה גביר. (להיפק) הוא נעשה עוד יותר מוזנח. הוא עזב את ביתו ברחוב וארשאבסקי ועבר לבית שני. אין לי איתו כל עסקים.

אני יכול לכתוב לך, כי החברה שלך, טויבה מילער, נעשתה כלה של צעיר מטריסק. הוא לוקח אותה ללא כסף (בלי דונייה). החתן איננו בריא. הוא עצבני. אומרים שיש ימים שבהם הוא יוצא מדעתו. הוא כבר היה באלענטשי, לשם מביאים את כל המשוגעים. לא היתה לה כל ברירה.

מלבד זאת אין לי חדשות. בדרך כלל, תודה לאל, אצלנו הכל בסדר. אנחנו פורסים בשלומכם כולכם גייפ (גי פעמים, כלומר חרבה).

ממני אביך שמואל גוטמאן

המכתב לחלן נכתב על ידי שרה לבעלה יהודה, בתחילת ביקורה בקובל בקיץ 1938

קובל, ה-24/7 1938

שלום יאדעלע!

אני יכולה לכתוב לך כי שלחתי לך גלויה מהאונגריה וגלויה אחת מהבית, מיד לאחר שבאתי הביתה.

יאדעלע היקר, אני יכולה לכתוב לך שאני חשה טוב מאוד. לא מפסיקים לשמוח בי. אני אוכלת מאכלים טובים מאוד, כפי שדיברנו.

פייגע הפאווארסקית באה בנסיעה. תאר לעצמך. שמח אצלנו כל כך, שבינתיים אני מבולבלת משמחה. אבל עכשיו בכל זאת אני מתגעגעת מאוד אליך. אני כבר חושבת מה אתה עושה, והאם אתה אוכל. אני מבקשת ממך יאדעלע היקר שתאכל ותשתה ולא תתגעגע. אתה צריך להיות מרוצה מכך שלי כל כך טוב עכשיו.

יאדעלע אני שומעת גם כאן את החדשות מהארץ. בכל יום הורגים אנשים וגם לי יש מכך מעט צרות (אני סובלת מכך). אני מבקשת ממך יאדעלע היקר שלא תשוטט רחוק, רק בתל אביב, כדי שאהיה שקטה, כי אני פוחדת מאוד (עלך). אני מבקשת ממך כתוב לי מהכל ואולי אתה יכול לכתוב לי כל שבוע. אני מבקשת ממך יאדעלע, כתוב לי מהכל, האם אתה כבר נוסע לבעודה. אני פוחדת מאוד עליך.

בביקורת (המכס) היו לי צרות עם החפצים שהבאתי. רצו לקחת את הפיגימה שלי בגלל הבגד של שושנה. אמור לה, לשושנה, כי היו לי צרות גדולות בגלל החפצים שלה. רצו רק לקחת אותם. שלפחות תשמור לי על העציצים (!) שלי.

ואצל חנה רטנער לקחו את החליפונת שנועדה לילד. (הכוונה כנראה: אבל לקחו לי את החליפה הקטנה ששלחה חנה רטנער עבור הילד). לא היה לי עם מי למסור אז תמסור זאת אתה לה, לחנה. יאדעלע היקר, כתוב לי לאן אתה בא ועם מי אתה הולך, האם אתה בא לשובנה בשבת ומה אתה עושה כל השבת ואיפה אתה אוכל ומה אתה אוכל בבוקר ובערב ובצהריים. אני רוצה לדעת הכל. אני כבר מתארת לעצמי איך אתה נראה. שלח לי תצלום שלך. אפילו עדיין לא הייתי כאן ברחוב, כי יורד כאן גשם סוחף כל הזמן. כבר קצת קר. אבא רוצה לעשות לי שכמייה (מאזיט?) ושאלבש אותה.

אצל אבא, המסכן, הראש לגמרי מסתובב. קודם כל רוצים לסגור לו את התנות. תאר לעצמך יאדע, מה קורה כאן אצלנו בבית. הרי זו כל הפרנסה (של המשפחה) אבל אבא אינו רוצה להתחשב בכך שהוא סובל (מחבטות של החנות) והוא רוצה לשלוח אותי לדאציה (לבית נופש). אינני יודעת מתי אסע. אבא נראה רע מאוד מרוב צרות. לו היה האל עוזר לאבא עם החנות ושהיא תישאר (על כנה), הייתי מאושרת וכך כולנו. אני כבר קצת הבראתי (שמנתי?). הדודה שומרת (זאגת) עלי מאוד יותר מכולם בבית. אני אוכלת היטב ושותה הרבה חלב. רק כל מחשבותי הן עליך. אני מבקשת ממך שוב יאדעלע, שתאכל ושתשתה היטב, וגם אם לא תעבוד (לא תרוויח) תוציא כסף מהבנק ואכול היטב, ואז גם אני אבריאה יותר. מה נשמע אצלנו בחדר? האם הכל בסדר? והעצצים, האם הם יפים? כתוב לי הכל, יאדעלע יקר. שלא תתגעגע. בדרך כלל אצלנו בבית שמח מאוד. יש אצלנו בבית רדיו. אלי לא בא אף אחד, אבל אין לי מכך שום צרות (אני בכלל לא מוטרדת מכך). שיעזור האל ושהחנות תישאר אצל אבא (מלבד זאת) שמח מאוד בבית. הרדיו מנגן ועליו לי מאוד. רק אתה חסר לי. יאדעלע, לא לדאוג. הזמן בלעדיי יעבור ואנחנו נתראה. היה לי בריא. הכל בבית פורסים בשלומך בלבביות. שרה

מכתב מהאח ברל:

פורסק 9/4 1939

אחות וגיסי אהובים שיחיו ויהיו בריאים. לאחר שתיקה ארוכה כל כך התיישבתי לכתוב. זה יפליא אותך מאוד, אבל כאן קיימת האמרה מוטב מאוחר מאשר אף פעם לא. האמיני לי כי כאשר כותבים מכתבים מהבית אלייך, אני יושב ליד הכותבים וכך זה בדיוק אותו דבר כאילו אני עצמי כותב. אבל במיוחד ממני עצמי, אין לי מה לכתוב. כעת, יקירי, אני נמצא עם אסתרקע אצל פיגה לפסת. אנחנו מבליים כאן מאוד. יש לנו מעט צרות (זאגות) ממך, שאת דואגת לנו ואינך שקטה. נדמה לי שאת יודעת כי אסור אף פעם להאמין לעיתונים. אצלנו הכל בסדר גמור ואפילו איננו יודעים מהדברים שאת כותבת לנו. הלוואי שאצלכם יהיה שקט כל כך כמו אצלנו... ממני בעריל

מכתב מהאח משה-יודל:

קובל, ה-13/8 1939

אחות וגיסי יקרים. איננו שואלים אותך יותר מה איתך. כבר כתבנו לך פעמים רבות, כי לגבינו אין לך מה לדאוג. אצלנו, תודה לאל, הכל בסדר גמור ביותר... אנחנו עונים לך תמיד מייד על מכתבייך וכבר לא היה לנו מאיתך זמן רב כל מכתב. כבר התחלנו לדאוג לך ואת כתבת לנו בקושי כמה מלים ואילו ממך לא כתבת מאומה, בזמן שכולנו מצפים כל יום לשמוע ממך משהו חדשות טובות. על כן אינני כותב לך יותר מדוע את גורמת לנו כאלה כאבים רבים. כשקיבלנו את הגלויה שלך לא ידענו כולנו מה נעשה אתנו. זה היה כבר אחרי חמישה שבועות של המתנה לך ומקריאת הגלויה לא ידענו מה שלומך ואיך את מרגישה בבריאות ואיך מרגיש יאדע, והאם יאדע עובד. עייב (על כן) כותב אני אלייך, אחות יקרה, שמייד כאשר תקבלי מכתב זה, תכתבי לנו תיכף על הכל, ושלחבא לא תדפקי לך (לתוך) בראש כאלה דברים טפשיים ושתדאגי לנו פחות. השייב יעזור לנו שנשמע (שנקבל) ממך מעתה ואילך מכתבים טובים יותר אמן. עכשיו, אחות יקרה, אני יכול לכתוב לך כי אבא והדודה (האם החורגת) נמצאים כבר שבועיים בהורודולץ (מקום נופש, כ-7 מקובל). אבא הבריאה ובעריל עם מוטל נמצאים לבד בבית. רייזל מבשלת להם צהריים כל יום. רייזל עם הילדים היתה גם היא בראדעליץ וכאשר רייזל חזרה, נסעו אבא והדודה. משה'לה עדיין נמצא אצל אבא בראדעליץ. הדודה משגיחה עליו מאוד. היא שומרת על כך שיבריאה. אבא יהיה עוד שבועיים עד חודש (שם). מלבד זאת אצלנו הכל בסדר גמור. בחנות אנחנו מוכרים מדי פעם, תודה לאל. חבל לנו מאוד שאת לא כאן עכשיו אצלנו, כי גם את היית יכולה עכשיו לנסוע מעט (לנופש). אנחנו רק מתפללים לאל שגם בקיץ הבא נתראה שוב ואז ניסע כולנו יחדיו, כי זוהי כל תקוותנו ורק על זה אנחנו חושבים.

הערת המתרגם: מהמכתב לעיל, כמו מכמה מכתבים קודמים, עולה כי בני המשפחה מקלים ראש בחששות של שרה מכיבוש פולין על ידי הנאצים, וממנה שיקרה לבני משפחתה לאחר מכן. נוגעת ללב גם תקוותם של בני המשפחה להיפגש שוב עם שרה ולצאת איתה לנופש בקיץ הבא. שכן ב-1 בספטמבר 1939, שבועיים וחצי בלבד לאחר שנכתב

המכתב לעיל, אכן פלשו הגרמנים לפולין. קובל אומנם נמסרה אז לשליטת הרוסים והיהודים המשיכו לחיות בה כמעט ללא פגע.

מכתב מהאחות פייגה בימים שקובל היתה תחת השלטון הסובייטי:

16/12 1939

אחותי וגיסי האהובים, שתהיו לי בריאים. מפליא אותי שאין לי מכם כל מכתב. מכל האנשים מהארץ כבר יש מכתבים (כאן). כבר אין לי כוח מרוב דאגות לכם. ראו לכתוב לי תשובה מייד, כי כבר אין לי כוח לדאגות. אנחנו, תודה לאל, כולנו בריאים. אל תדאגו לנו. כולנו בבית. אני מסיימת את כתיבתי. היו לי בריאים וכיתבו לי תשובה מייד. בפעם הבאה אכתוב יותר. שרק יעזור לי האל, שכבר תהיה לי תשובה ממך. אפילו שונא שלנו שלא ידאג כמו שאנחנו דואגים. ממני אחותך הנאמנה, הדורשת בשלומכם ובשלום יהודה בלבביות.

פייגה סינגאל

הערת המתרגם: ב-22 ביוני 1941, כשנה ושמונה חודשים לאחר פלישתם לפולין, פלשו הגרמנים גם לרוסיה וב-1942 נרצחו כל בני המשפחה על ידי הנאצים, עם שאר יהודי קובל רק הבן בערל, שנמלט לעומק רוסיה עם בוא הגרמנים, ניצל ובשנות ה-50 הגיע ארצה.

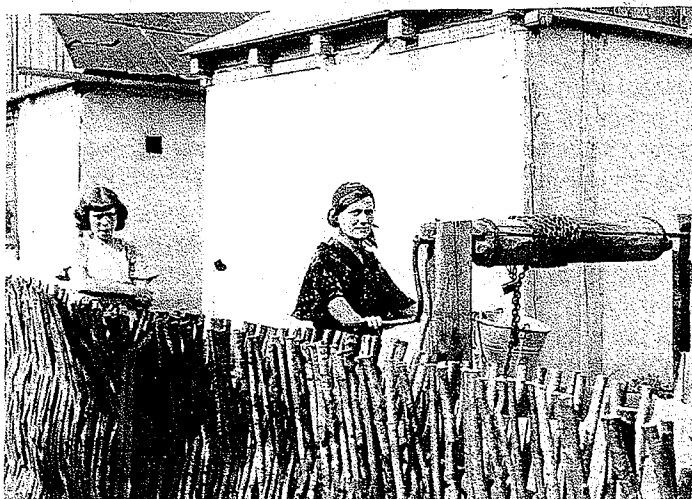
1936, באוניה, בדרך ארצה

מסיבת כלולותיה של שרה עם בח"ל יהודה בבית האב בקובל

מימין: ילדיו של שמואל בכניסה לחנות שברחוב וורשבסקה

שתי אחיות ליד הבאר בחצר הבית

1936-1939, קטעי מכתבים מקובל אל החלוצה:

אסתר רובינשטיין - רויטנברג

תרגום מיידיש ופולנית: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון

הלקט הובא ע"י בתה של אסתר: ניצה גרוס

קובל 22 למרץ 1936

לבני לייזר היקר

עכשיו התחלת העונה. הכינותי סחורה כרגיל בתקופה זו של השנה. העולם של אלוהים מסתובב לו. בנוגע ל-2 לירות שטרלינג שלקחת אצל אחד הקובלאים, אני אחזיר לו את החוב בקובל. אני יודע שאתה נותן לאסתר בכל חודש 2 פונט וגם אני שולח לאסתר 2 לירות. אני מבין שיש לכם קופה משותפת, אך לדעתי זה לא טוב עבורכם- זה מביא לאי הבנות וסכסוכים.

עכשיו אני עומד על זה שאסתר תבוא לחופשה אלינו הביתה. בחורה זו בחורה. צריכים לעזור לה. בלי שום תירוץ. תעזור לאסתר לבוא הביתה. תקנה לה כרטיס. אני אכסה את כל ההוצאות. אם היא תחכה לגמר הלימודים ואחר כך תקבל משרה בתור מורה, כבר לא תוכל לבוא הנה. אולי אתה כועס, כי אני לא דורש ממך לבוא הביתה. אני מבין שאתה לא יכול לבוא עכשיו. אם אתה כן יכול לבוא- אז אדרבא, בוא הביתה לנחת. אין לי ילדים מיותרים. אבל בנוגע לאסתר אני עומד על זה שתבוא תיכף הקיץ. אני לא חושב שלתמיד אלא רק לחודשיים מנוחה. היא תנוח קצת ותחזור לכוחותיה. גם נדאג לה למלבושים חדשים, כיאה לאישה צעירה. כשהיא תבוא, הכל יסתדר לטובה- קיצ'ה קמינר מסרה לי ד"ש ואמרה שאסתר נראתה כחושה בזמן לימודיה. וסגל אמר לי כי אתה לא בריא וסובל מהקיבה. אז תשתדל להקפיד על אוכל נכון, כי הקיבה אצל בן אדם זה העיקר. כאשר הקיבה בריאה, גם האדם בריא, ואם ההיפך- הבן אדם גמור.

(הבהרות למכתב זה: אביה של אסתר- יצחק רויטנברג - עסק במסחר בעצים עד כמה שזכור לניצה. או חנות כרזל על פי אלי מנדל. אסתר למדה בסמינר בית הכרם בירושלים- עד היום זה סמינר למורים.)

17 לפברואר 1936

בתי האהובה אסתר'ה

.....ישראל הלך ל-4 שבועות לצבא. ביום חמישי זה חזר. הפרה, שהיא בת שנתיים, המליטה עגל נחמד, ובבית יש הרבה חלב. ברור שאני רוצה כי גם את תהיי איתנו ותהני מתוצרת החלב- גבינות, חמאה ולבן. יש שפע אוכל בבית- אמא דואגת לזה. חבל שאת צריכה להיות רחוק מאתנו. זה הגורל. אסתר'ה תדאגי לאכול טוב, כי אמא לא תבוא אליך ותזכיר לך. המרחק מפריד ביננו.....

(הבהרות למכתב זה: ישראל הוא האח השני. אברהם הוא הבכור.)

28 ליוני 1936

בתי היקרה אסתר'ה

.....עכשיו אסתר'ה תדעי לך כי הילדים בבית מתקדמים יפה וכולם עברו לכיתות גבוהות יותר. אהרון לומד טוב ועלה כיתה. את מכירה את אמא שלך- היא דואגת לילדיה טוב מאד. היא עושה להם קייטנות בבית. אני שולח 2 תמונות של אהרון. אחת תתני ללייזר. מחר אהרון נוסע לקמין קושירסק-לדוד. הם מתגעגעים אחד למשנהו.

האם רחל מוסיפה:

אל תחשבי כי אני לא מתעניינת בך. אני מקבלת דרישות שלום ממך מכל המכרים שבאים לקובל לחופשה. אני כל היום עם אבא בחנות ואני קשורה אליו ומסורה לו.

(הבהרות למכתב זה: אהרון הוא האח של אסתר, שאליעזר שולח לו עיתונים בעברית מהארץ. שם הדוד לא זכור.)

בתי היקרה אסתרקה

תדעי שהיום מאד התגעגעי אליך. את יודעת למה?

משה ויסברג סיים לימודיו בתור רופא ובא הביתה להוריו ונחמיה.... בא מלונדון עם סיום לימודיו השבוע. הוא מתפלל אתי באותו בית כנסת והתעניין אודותיך. נשאר לנו לחכות לשנה הבאה. מי שיחכה, יזכה לראותך.

.....הסבא ברוך השם בריא וערני. לו יכולת לבוא לדבר אתו, היית משמינה וגדלה מנחת. הוא למד לפני 40 שנה. אתו לשוחח זה תענוג. השם יתברך יעזור כי יחיה עד 120. הוא מאד פתוח ואוהב לדבר ולהביע מחשבותיו ודעותיו. אברהם שלנו עם שיינדלה מברכים אותך. היא בהריון והאלוהים יעזור לה שתעבור הלידה בשלום.

(הבהרות למכתב זה: גם אסתר לא הבינה מה המיוחד ביום שאביה ציין. לניציה לא מוכרות הדמויות הנזכרות. לא ידוע אם אסתר היתה מאוהבת בנחמיה, אולי הוא אהב אותה. אסתר אף פעם לא ציינה קשיי התאקלמות בארץ. היא היתה בחורה מאד לא מפונקת. מרגש לראות את האב ויחסו המאד חם אליה. מרגיש שיכול לחלוק אתה הרבה. אברהם הוא הבכור בילדים, שיינדלה זו אשתו)

הקדשה בגב תמונתו של נחמיה:

החברה אסתר!

ליום פרידתי תצלומי לך למזכרת ולאות רעות

נחמיה כ' תמוז תרצ"ב. 24 ליולי 1932

(תרגום מפולנית) 7 לאוגוסט 1938

אסתר אחותי האהובה

אצלנו הכל בסדר. אני קצת עובדת. תפרתי לי שמלה ממשי, קניתי נעליים לקיץ.

בוורשה לא צריכים לדאוג למקום בבית הספר. קודם כל צריכים לקבל עבודה ואת הלימודים אפשר להתחיל מאוחר יותר. בנות אחדות נוסעות כבר ב-15 לספטמבר. אני אראה איך הן מסתדרות שם ואם ניתן להשיג עבודה ואז אסע.

בינתיים אני עובדת, מבלה קצת קוראת ספרים שמחליפה בספריה.

הרסו את הגשר הישן ברחוב וורשווסקה ובנו חדש רחב ויפה. הרחובות הראשיים נהיו יפים. בנו מדרכות חדשות, נטעו משני צידי הרחובות עצים. דרישת שלום מכל המכרות והמכרים.

סוגיה

(הבהרות למכתב זה: האחות לא למדה עדיין. מדברת רק על תכנית עתידית).

10 לינואר 1937

בתי היקרה אסתר

שלחתי עם אשתו של צוריף בד לשמלה עם 1 פונט שטרלינג-בטח קיבלת. 30 זלוטי נתתי לאבא של מילשטיין. עכשיו לדובה בר נתתי 2 פונט שטרלינג. תכתבי אם קיבלת.

איך הולכים לך הלימודים?

אצלנו החורף במלואו. בעסקים היתה שנה חלשה מאד. משבת יש שינוי במזג האוויר ומתחיל לשרור כפור.

לא תפרתי לך החליפה, אז עכשיו תתפרי את החליפה עם השמלה יחד. תכתבי על לייזר. יש לו עבודה קבועה? כמה

מרוויח? אמא שלחה עבורו 4 זוגות גרביים. האם קיבל?

אסתרקה, המנהל הוותיק שלך, יעקב קוברינסקי, היום המנהל של אהרון, ביקש ממני כמה פעמים כי אדרוש בשלומך וביקש שתכתבי לו מכתב אודותיך. גם מנהל הגימנסיה "תרבות" שולח לך ד"ש ומבקש שתשלחי לו מכתב באופן אישי. תכתבי שני דפים או יותר ואני אמסור זאת להם.

(הבהרות העורך למכתב זה: אשתו של צוריף היא שרה צורף, חברת וועד וחברתה הטובה של אסתר. "אבא של מילשטיין" הוא יוסף, פעיל ציוני ובנקאי בקובל. בניו שעלו ארצה הם משה ונחום. על המנהל יעקב קוברינסקי, ראה בראיון עם בתו בתיה בייגל. אשר פרנקפורט הוא מנהל הגימנסיה.)

13 ליוני 1939

ילדים יקרים

אמא מבקשת כי תבואו הביתה לנוח קצת. גם אני מבקש זאת ממך, אבל את כותבת כי אינך יכולה כרגע לבוא. תעשי כפי שאת מבינה. אברהם (הבכור) ואשתו שיינדל בריאים. שיינדל הינה תופרת ומרוויחה. אני מספק לה חוטים וכפתורים.

על משפחת רויטנברג / אלי מנדל

תירגם מיידיש: בני גבירצמן

תוספות ועדכונים: ניצה גרוס (בתה של אסתר רובינשטיין-רוטנברג)

היה היה פעם... כלומר, אנחנו עוסקים כאן בזיכרונות.

ידידי צביקה רוז, מזכיר לי מדי פעם כי צריך להזכיר קובלאי זה או אחר מבינינו כאן בארץ, בני הדור הקשיש – ומי אם לא אני יכול להנציח את זכרם?

ובכן, אני מאמץ את זכרוני ומנסה מדי פעם להעלות את דמותם של אנשים שכבר אינם בינינו, אבל השקיעו רבות למעננו, שעדיין נותרנו. והפעם אדבר על אח ואחות, לייזער (אליעזר) ואסתר רויטענבערג, ילידי קובל. הם נולדו למשפחה מהמעמד הבינוני. להורים היתה חנות של מוצרי ברזל. האב היה יהודי חסידי בעל זקן צהוב. אשתו עזרה לו בחנות, מכיוון שכל בוקר היה הולך לשטיבל של הנגרים וכנהוג באותם ימים בשטיבלעך של החסידים, בילו בהם הורינו שעות ארוכות, מכיוון ששם לא רק למדו דף גמרא, אלא גם ניהלו את הפוליטיקה העולמית, סיפרו מנפלאות הרבי שלהם וכדומה. לכל חסיד היה כינוי שנלקח מהמסורת היהודית. וכך נקרא אבי המשפחה בשטיבל לא בשם רויטענבערג, אלא "ריש לקיש", כי בכל ויכוח היה מסתמך על אימרותיו של ריש לקיש. (ריש לקיש היה מחכמי התלמוד הארצישראלי מהמאה השלישית-רביעית והרבה אגדות נכרכו בשמו. בין השאר הוא היה ידוע כחריף כל כך עד כי חבריו אמרו עליו ש"הרואה את ריש לקיש בבית המדרש, כאילו עוקר הרים וטוחנם זה בזה").

מוסיפה הבת של אסתר: עד כמה שידוע לי מסיפורה של אסתר- המשפחה לא היתה דתית במיוחד וניתן לראות זאת מתמונתו של האב בתצלום המשפחתי הענף משנת 1928- גם הזקן הקצרצר וגם ללא פאות וללא כובע.

עוד סיפרה אסתר כי האם היתה בבית והאכילה את כל הסותרים שהיו במגע עם האב ובאו מחוץ לעיר וכן כל מיני נזקקים שצבאו על סף ביתם. היה בבית תנור אפיה מאד גדול והשולחן תמיד היה עמוס בסועדים. כפי שזכור לי האב היה סותר בברזל ונסע הרבה.

המשפחה מנתה 8 ילדים- אברהם, יעקב, אליעזר, אסתר, חנקה, אהרון, סוניה ופרידקה התינוקת. (הם נראים בתצלום המשפחתי מצד שמאל למטה- ההורים יצחק ורחל. האב ממושקף וכמוהו היה גם אליעזר אחרי שעלה ארצה).

רק אסתר ואליעזר עלו ארצה. כל שאר בני המשפחה נספו.

בעזרתו של ד"ר מרדכי זיו תורגמו כחמישים מכתבים שנשלחו מקובל בשנים 1933-1938. בהמשך מובאים כמה מכתבים, המלמדים מעט על בני המשפחה והקשר החם שהיה ביניהם.

לייזער ואסתר למדו בגמנסיה "תרבות". הוא היה חבר בשומר הצעיר ואסתר בבית"ר. אליעזר עלה בשנת 1931 ואסתר ב-1933. כשהגיעה לתל אביב באוטובוס מיפו, ראתה לפתע את אחיה מרחוק – רכוב על חמור (המשך בסיפורו של אלי מנדל).

לאחר שעלו ארצה, עזב לייזער את הקיבוץ ואסתר עבדה בייצור לבנים. בתחילה עבד לייזער כמתמר של תמורי שלמה חרי. זו היתה עבודה מאוסה (בלתי מכובדת) אבל שלמה חרי הקובלאי, שהיה ראש קבוצת המתמרים, סייע להרבה קובלאים להרוויח את לחמם (בעבודה זאת). ומי שראה את לייזער רויטענבערג נמוך הקומה רוכב על תמור, לא היה צריך ללכת לתיאטרון "המטאטא"... הוא פשוט נעלם מהעין (על גב התמור). אבל כולנו, כל המתמרים, מצאנו לנו במשך הזמן עבודות שונות. לייזער נעשה פקיד ב"משען" ולאחר מכן עבר להיות הקניין הראשי של רשת הריבוע הכחול- מחוז דן.

אסתר סיימה את לימודיה בסמינר בית הכרם בירושלים. עבדה כמה שנים בכפר הנוער מאיר שפיה ולאחר מכן עברה לחיפה, שם היתה מתנכת בבית ספר הגפן, ונישאה. ב 1965- לאחר שבעלה נפטר, עברה לתל-אביב והיתה מתנכת בבית הספר הר נבו. עברה כדי להיות קרובה לאחיה וחבריה הקובלאים הרבים בתל אביב. משפרשה מההוראה, החלה להיות פעילה בוועד קובל.

לייזער עצמו לא נשא אשה. תחילה התגורר ברחוב שלמה המלך 7, שם התגורר גם אשר לובלינסקי, פקיד בקרן היסוד, שהיה אז גם יושב הראש של ארגון יוצאי קובל. שאר חברי ועד האירגון היו מאטי מוקרין, בלומקע רובינשטיין ולייזער רויטענבערג. לאחר מכן היו גם מונקע גאלפערין מחברת התשמל וחייקע גליקס, לימים פינקעלשטיין, חברי הוועד הקובלאי. מאוחר יותר עבר לדירתו שברחוב גליקסון – שם גר כיום הנכד של אסתר- המסיים את לימודי הקולנוע באוניברסיטת תל אביב. לייזער לא האריך ימים ונפטר בגיל 60.

כאשר החלה תקופת הקמתו של חדר קובל, נעשתה אסתר למזכירת הוועד בראשות צבי רזניק. היא היתה פעילה מאוד בעבודת הוועד ובענייני היכל ווהלין ועסקה בכך שנים רבות. בשנותיה האחרונות חלתה ועברה להתגורר אצל בתה ניצה בירושלים, שם נפטרה. אני מנצל הזדמנות זאת כדי לשלוח דרישת שלום לבת ניצה גרוס.

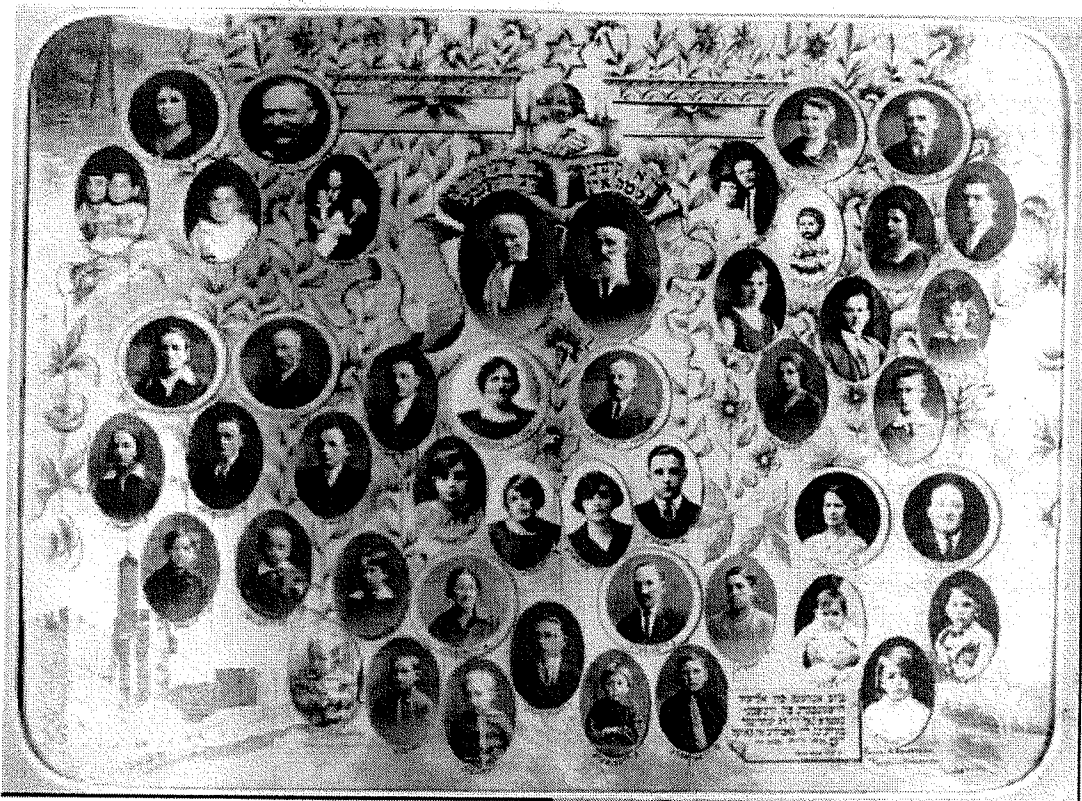
אלי מנדל, תל-אביב, נובמבר 2005.

יקירות וועד קובל וחברות שאינן עוד איתנו: אסתר רויטנברג-רובינשטיין ז"ל ושרה צורף-ליכטשטיין ז"ל

אילן היוחסין של משפחת רויטנברג מקובל

התקבל מניצה גרוס- בתה של אסתר רובנשטיין-רויטנברג

כותרת האילן המשפחתי:
הילדים והנכדים של שלמה והניה רויטנברג

כתובת בשולי התמונה:

למזכרת מאליעזר רויטנברג מוויניפג, קנדה, בעקבות מלאת 25 שנה
לביקורו אצל המשפחה בקובל. ה-15 באוגוסט 1928, א' דר"ח (של ראש
חדש) אלול תרפ"ח.

הצלם-המאייר הוא א. אפשטיין, רחוב וורשבסקה 68 בקובל.

הסבר לאילן:

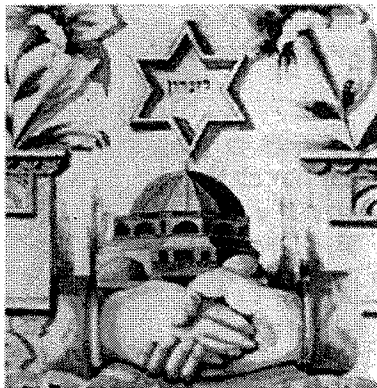
במרכז למעלה (במסגרת האובלית) הסבא והסבתא של אליעזר ואסתר.
היו להם 6 ילדים. 5 בנים ובת אחת (מופיעים בתמונה בעיגול). הבת נישאה לבוכהאלץ והיגרו לקנדה,
(מימין למעלה). בן אחר הוא אליעזר שנישא לאסתר (מתחת לסבא והסבתא). גם הם היגרו לקנדה.
איש זה הגיע לביקור בקובל והכין את האילן.

פרט מתוך האילן המשפחתי

משפחת אסתר ואליעזר:

אחד מששת הבנים של
שלמה והניה רויטנברג
הוא יצחק רויטנברג
שכונה ריש לקיש, הנשוי
לרחל. ההורים הם הורי
אסתר ואליעזר. רק שני
ילדים מתוך השמונה
עלו ארצה וניצלו היתר
ניספו בשואה.

מימין לאב:
אברהם הבכור.
מתחתיו:
ישראל, אליעזר, אסתר
שורה מתחת, מימין:
סוניה, אהרון לשמאלה.
לידו- חנה.
שורה תחתונה,
לשמאלה של סוניה-
האחות הקטנה- פרידה.

התאחדות הנגרים / הערץ לעווין (לב לוויין)

שני חדרונים קטנים (בבית ש) בקרן הרחובות אלט וואקזאלנע – לוצקער (תחנת הרכבת הישנה ודרך לוצק). על השולחנות כמה עיתונים בידיש, תמונות אחדות של סופרים יהודיים על הקירות. כל ערב נהגו להיפגש כאן בחורים צעירים, לדפדף בעיתונים או לקרוא ספר לאורה החיזור של נורת חשמל.

רשמית זוהי התאחדות הנגרים. למעשה זוהי נקודת המיפגש של הנוער העובד המהפכני. כל שבת, כאשר הורינו הלכו לבית הכנסת, הלכו העובדים הצעירים להתאחדות כדי לדון בבעיות השעה. כאן הסתערו על העולם הישן, על החיים הזעיר-בורגניים הפגומים, בקיצור על סדר העולם שצריך ליפול כדי לפנות מקום לעובד הייצרני ולעולם העתיד המתנהל ביושר. המנהיג היה מענדל, נגר מדורי דורות. בחור חסון, בעל מיבנה גוף רחב, עיניים נבונות. מילדות הוא עבד קשה עם אביו ומכיוון שלא היה לו חינוך מעמיק, היה לו מבט בריא ומעשי על החיים. אצל מענדל היה לכל בעיה פיתרון פשוט וברור. הוא ניהל את הפעילויות הסודיות בכוח מנהיגותו. הוראותיו מולאו במשמעת צבאית. אבל ברגע שהתעורר דיון תיאורטי, אפילו הפעוט ביותר, חש בלתי מוכן מספיק לכך. חסר לו הבסיס, מעט ידע.

בעיקבות זאת פנה אל הנוער המתקדם, אורדיו (שיסייעו לו בהקמת אוניברסיטה עממית. ואכן בעזרתם יצא הדבר לפועל). כל שבוע אורגנה הרצאה על סופרים יהודיים, נערך משפט ציבורי בנושא סיפרותי, או ערב דיונים.

הנה אני נזכר במשפטים הציבוריים על הסיפורים "מאטקע גנב" ו"באנטשע שווייג" ("בנציה שתוק"), בדקלומים ובדיונים על יצירות פרץ, מענדעלע מוכר ספרים, פרץ מארקיש, קולבאק ואחרים. הנה עודני רואה את פניהם הרציניים של הנערים העובדים המציגים שאלות שונות, בעיקר פוליטיות-כלכליות, בערבי הדיונים.

וכאשר אני נזכר איך נותח כל נושא, באיזו רצינות ועומק נדונה כל בעיה, חייב אני לציין, כי ההרצאות והדיונים הגיעו לרמה אקדמית.

קודם כל הייתי רוצה לתת שרטוט קצר של משתתפי אוניברסיטת העובדים הזאת, שנדמה לי כי כולם נרצחו בידי הפושעים הנאציים:

משה קופרבערג.

פועל עני, תמיד בלתי מרוצה, שבכל ימות השבוע היה קורא ספרים ובשבת סקר את "דפים ספרותיים". בעל חלומות רומנטיים גדולים, הרבה רעיונות ואידיאלים, שאף פעם לא מומשו.

אפרים דאבראודקע.

תלמיד ישיבה לשעבר, ידען גדול בספרות יידיש, שחיפש את תיקונו בעולם המודרני אבל אף פעם לא יכול היה להינתק לחלוטין מאווירת הישיבה.

משקה ויינטרויב.

היפוכו של דאבראודקע. קוסמופוליטן בעל ידע מוגבל בספרות יידיש וביהדות בכלל. מרקסיסט תיאורטי. אדם אירופי עם אידיאות מתקדמות, שעל פניו חיוך אירוני תמידי, בעל בלורית גדולה, סבוכת שיער, טיפוס של איש הפקר, או... אנרכיסט. הוא היה יכול להתווכח ימים שלמים על נושאים כלכליים מבלי להרשות לאיש להשמיע מלה. הוא לא הסכים עם איש, לא עם דעתם של חברים, לא עם הפוליטיקה של העולם המערבי, לא עם השיטות של העולם המזרחי. וכאשר היו מנסים לגבור עליו בויכוח חברי פרטי, נהג להתנתק בסרקוזם, באמרו: יש לך מוח קטן מדי כדי להבין אותי... ורגע לאחר מכן להמשיך בחיוך, את המונולוג הארוך שלו.

קלמן ליס.

האופי הסוער והמוחצן שהיתווה את השכבות היהודיות העממיות, את העמלים, את היהודים הכפריים ואת השדות האוקראיניים הרחבים בנוסח קולבאק. קלמן ליס, חברי מילדות, החל מלימודינו בחדר וכלה בנסיעתי מקובל.

מגיל צעיר החל לכתוב ותמיד נשא בכיסו כמה שירים טריים שהיה מוכן תמיד לדקלם ולשיר כדי לראות איזה רושם יעשו על חבריו. לא עבר יום מבלי שקלמן תפס אותי ברחוב לוצק ומשך אותי בכוח אחריו לביתו.

"אמא", נהג לקרוא, "הכיני כוס תה להערץ, ובניתיים אקרא לו את יצירתי החדשה". פשטותו, טוב ליבו ותמימותו וטבעו המוחצן יצרו סביבו לעיתים תכופות הילה קומית. אבל אין נביא בעירו. קובל לא רצתה להכתיר אותו בקריירה של סופר – אליה הגיע רק לאחר מכן בוורשה. בוויילנה, שם למדתי ביחד עם קלמן בסמינר העברי, הלכנו יחדיו לבקר בבית העלמין. שם נמצאת המצבה של סופר יהודי שנרצח בימי עלומיו על ידי הפולנים ב-1919. על המצבה חרות נשר בעל כנפיים מרשימות, שאחת מהן נקטעה לפני המראתו. הנשר נפל חלל.

קלמן, בעיניים דומעות, חתם את שמו על המצבה ומספר דקות לאחר מכן אמר באומץ: "אתה עוד תראה, שכנפי עוד יוליכו אותי רחוק מאוד מאוד".

אבל קלמן סיים את חייו באותה צורה (כמו הסופר שנרצח) ומגיעה לו אותה מצבה.

יערוכאמאוויטש (ירוחמוביץ).

פנים חיוורים, מעונים, עם כמה שערות שיבה לראשו. אדם חולה. זקן. שנים רבות ישב בכלא והסתגל כל כך לחיים שם, שלאחר מכן לא יכול היה למצוא את מקומו בחופש. איך אתם חושבים לארגן את חייכם, יערוכאמאוויטש? - כרגע אין לי כל תוכניות. בוודאי אגיע עד מהרה אל מתחת לעשבים. הוא לא טעה.

אני עצמי.

לגבי עצמי קשה לי לתת תמונה כמו של חברי האחרים. (רק זאת אומר:) היינו החוג שסייע להתפתחות התרבותית של הפרולטרואט הקובלאי, האוניברסיטה העממית.

בתחילת 1928 נסעתי לפאריז. שישה חודשים לאחר מכן נעצרו כמעט כל הפועלים מהקלוב, עם משקה וויינטרויב.

שנתיים לאחר מכן הובאו אותם חברים עצמם, בשרשראות, דרך רחובות קובל, אל בית המשפט, שם דנו אותם למאסר, חלקם עד שמונה שנים.

שש שנים לאחר מכן קיבלתי בפאריז מכתב ממענדל, מהכלא המרכזי בגליציה. הוא נשא בגאווה את גורלו הקשה. שום סימן של מרירות לא ניכר בדבריו. הוא רק רצה לדעת מה נעשה בעולם הגדול, הרחב, הסגור בפניו לעת עתה.

קטע מתוך המקור:

הערך לעמוד

דער סטאליאד-פאריון

אויסן ווינקל אלט האקאמאווטש'ס ליטענישע נאם צוויי קלינגע שטיבלעך.
נעלעכע יידישע צייטונגען אייך די טיטל א פאך בילדער פון יידישע שרייבער
אויף די קעגן.
אלע צייטונגען פלעגט זיין דא טראגט יונגע בחורים בלעטערן די צייטונגען
אדער לייגען א בוך ביי דער בלאטער עלעקטרישער באלייכטונג.
דאס איז עמיניפל דער סטאליאד-פאריון. אין דער אמתן איז דאס
דער טרעף-פונקט פון דער ארבעטער רעוואלוציאנערער יונגע.

קטעים ממכתבה של פרומה שוורץ-רוזינקו:

זה זמן רב שאני מתכוננת לכתוב לכם ואיכשהו זה מתעכב. אני מקווה שהכל בסדר אצלכם. רציני מאוד להגיע לערב חנוכה כמנהגי כל שנה וזה לא התאפשר לי, פשוט לא היה נהג שהסכים להסיע אותי. מאד הצטערתי על כך. אני מתארת לי שהיה ערב נעים כבכל שנה. קראתי את ילקוט ווהלין ודפי מידע ואני מלאה הערכה על העבודה הנפלאה שאתם עושים. יש לברך אתכם על עבודת קודש שאתם מקדישים ובכך שומרים על זיכרון הקדושים. שיהיה לכם עוד הרבה כח ובריאות ותמשיכו בעבודתכם החשובה מאוד.

בברכה, פרומה שוורץ, קבוץ גל-און, 6.2.06.

פרומה שוורץ-רוזינקו ילקוט מורשת מהכתובים

גליון 60 תשרי תשנ"ז - אוקטובר 1995

מקורות ועדויות

• פרומה שוורץ מקיבוץ גלאון העלתה על הנייר פרקי זכרונות מיציאתה להכשרה בביאליסטוק ביוני 1939 ועד עלייתה ארצה אחרי תום המלחמה. היא מתארת את קיבוץ ההכשרה בעיר תעשייתית ואת תנאי החיים הקשים של החלוצים. עם פרוץ המלחמה הוחלט לפזר את הקיבוץ והמחברת הורה לקובל, עיר מולדתה, משם נרדה לוויילנה, כי מליטא היה סיכוי לעלייה ארצה. יש כאן תיאור נאמן של הריכוז השומרי בוויילנה והחווה החקלאית במיכאלין שבה מצאו חברים רבים את מחייתם. פרק מרתק הוא ויכוח עם קצין סובייטי וניסיון לעלות ארצה בניירות מווייסים. בפרוץ המלחמה עם גרמניה בורחת האוכלוסיה האזרחית בעקבות הצבא האדום והיהודים מדרימים עד אסיה הסובייטית. חיי החלוצים באסיה הם חיי מתנתר ונסינות חוזרים ונשנים לפרוץ את הגבולות לארץ. פרומה מצאה דרך לצאת מכרות המועצות רק עם ראשית שחרורה של פולין כמלווה של חיילים נכים למסעותיהם. הסגישה עם קובל לאחר המלחמה מועזת במיוחד. מבקל היישוב היהודי הגדול בעיר זו נותרו רק מאות כתובות על כותלי בית הכנסת של ההולכים למות. פרומה השתלבה בעבודת התנועה המתחדשת והמשתקמת בפולין המשוחררת, אך העבודה עם ילדים ונוער, ניצולי השואה, התנהלה בתנאים קשים ביותר. היהודים החוזרים לפולין היו אופיי שנתם של הפולנים ופוגרומים נגד שרידי היהודים פרצו במקומות שונים. פרומה עלתה ארצה באוגוסט 1946.

התחנות בדרך לארץ ישראל

הפרידה מן הבית

ביוני 1939, בהיותי בת 17, עזבתי את קובל עיר מולדתי ויצאתי להכשרה לביאליסטוק. היו אלה ימי אביב, ימי שמש בהירים. כבוגרי הקן השומרי היינו ערים למתרחש וחשנו איך האופק מתכסה בעננים מנבאי רעות. המצב הכלכלי בפולין היה קשה. האנטישמיות החריפה, כיהודים חשנו שאנו מתחלבים על קרקע לא מוצקה. היינו חרורי הכרה שלנוער היהודי אין מה לחפש כאן ואין לו עתיד על ארמת פולין. כלבי היתה החלטה נחושה להצטרף לקבוצת צעירים, כדי להגשים יחזיון הלום על דרך חיים אחרת מזו שבה חיו ההורים שלנו וכלל ישראל בעיירה היהודית. החלום התחיל בקן השומרי, בשיחת הקבוצה על יד המרזחה וחתרנו להגשימו בקיבוץ בארץ. ההורים השלימו עם החלטתי ונתנו לי את ברכת הדרך.

ההכשרה בביאליסטוק

ביאליסטוק היתה עיר תעשייתית גדולה. היו בה כ-50,000 יהודים, פעלו בה תנועות ציוניות וסוציאליסטיות על כל זרמיהן. לא במקרה היו שם שני קיבוצי הכשרה של "השומר הצעיר" ו"החלוץ". בהכשרה בביאליסטוק ברחוב קופייצקה 11 התחילה בשכילי תקופה חדשה, שונה מזו שחייתי בבית הוריי. היה עלי להסתגל לעבודת כפיים קשה, ליתר עצמאות ולתנאי מחסור ותזונה לקויה. גם תנאי הדיור היו קשים. גרנו וישנו בצפיפות רבה: שניים במיטה אחת.

הבחורים עבדו בעיקר בפריקת גלילים של סמרטוטים אצל אחד מבעלי בית הרושת, אחרים עבדו בחטיבת עצים להסקה. הבחורות עבדו בעיקר כעוזרות בית וכמטפלות בילדים. אמנם התנגרנו לסוג זה של עבודה וביקשנו לעבוד גם בבתי חרושת, אולם הרבר לא הסתייע. המצב הכלכלי היה קשה מאוד וכל עבודה היתה כשרה ומבוקשת. זמורה לי החלטת הקיבוץ ללכת להצגה ובאותו ערב לוותר על מנת ריבה לארוחת הערב, כדי שיהיה לנו כסף לרכישת כרטיסים.

היינו אז צעירים. זה עתה עזבנו את ספסל הלימודים. היו אף כאלה שהפסיקו את לימודיהם באמצע. ההתמודדות עם המציאות החדשה לא היתה קלה. פעמים אף תקפו אותנו זעגועים הביתה ומה שחזק והישל אותנו היו הנחישות והמודעות לעבודה, כי זהו אחד השלבים בדרך להגשמת המטרה - עלייה ארצה. בדרך זו ניסינו להתגבר על הקשיים ולהרחיק רגעי מצוקה. שם הקיבוץ שלנו היה "הכוכב", היום מצויים חבריו בבית זרע. הצטרפו אלינו שומרים מווהלין, מפולסיה וממערב פולין. כל קבוצה הביאה עמה תרבות חיים ומסורת חינוך תנועתי משלה. במשך הזמן הצלחנו להגיע למוזיגה תרבותית וחברתית ולגיבוש הגרעין הראשון של הקיבוץ. לאחר יום עבודה מעייפת התכנסנו יחד בערבים, קראנו עיתונים ועקבנו אחרי המתרחש בארץ ובעולם.

להורי כתבתי מכתבים שטוב לי - שהרי כאן באו לביטוי מאווינו ושמתח נעורינו. לפנינו היה כאן קיבוץ ותיק "הורם", היום הברים בקיבוץ המעפיל. הם היו כבר מעטים, התכוננו לעלייה. לאט לאט עברו לירינו ניהול וריכוז כל התפקידים והווערות. חברי "הורם" ציינו, שהם משאירים את הקיבוץ בידיים נאמנות.

נחרת בזכרוני ערב הפרידה מאחרוני הברים של "הורם". ריקוד ההורה בלילה לפני העלייה. הם רקדו במשך שעות ארוכות בשרשרת, יד חבר על כתף רעהו, מהקומה העליונה דרך המדרגות לחדר האוכל. צפינו בהתלהבות שאחזה את הרוקדים, בפניהם המשולהבות, בשירה שבקעה מגרונם: "אנו עולים ארצה". הם המשיכו לרקוד עד שכרון החושים. ושוב שרו "אנו נבנה הגליל". בלהט ובדבקות כוו רקדו החסידים עם רבם בליל שמחת-תורה בבית הכנסת בקובל. הצטרפנו אחד אחד אל שרשרת הרוקדים ובלב אמונה חזקה, שיבוא היום וגם אנחנו נרקוד את מהול שמחת העלייה. אולם המציאות היתה אחרת.

כעבור שבוע, כיו בספטמבר פרצה מלחמת העולם השנייה. בהלת אימים פשטה בכל. בשמי ביאליסטוק טסו אווירונים גרמניים. מתוך ראגה ומתח חיכינו לשובם של החברים ממקומות העבודה. המזכירות יחד עם המדרוך שלנו יעקב רוזנפלד התכנסו להתייעצות.

בערב השוך בגלל סכנת תקיפות מן האוויר נקראנו לשיחה. הממה אפפה את כולנו. ישבנו חרדים וקרובים איש לרעהו. הקשבנו ברטט למזכיר שדיבר בקול שקט ורועד: "הוחלט להתפזר ולעזוב את ביאליסטוק. הגרמנים קרובים לעיר". זאת אומרת, שאלה שגרו בוהלין יכלו לחזור לבתיהם והחברים מפולין המערבית - בפניהם הסומה כבר הדרך. הם יתלו אלינו, והם עודם נערים. קשה היה לקלוט את רוע הגזירה, קשה היה להשלים עם העובדה שהכל נקטע, נפסק. היו חברים שהציעו להישאר במקום. הם אמרו: "קיבוץ לא עוזבים, על אף תהפוכות הזמן נמשיך להיות כאן יחד". הברים נשמעו כמשאלה, המציאות חייבה אחרת. ארונו את המוונדות ויצאנו בלילה לתחנת הרכבת, שהיתה צפופה וגרושה נוסעים עד אפס מקום. נסעתי לקובל. מטוסים הפציצו את הרכבת לאורך כל הדרך. מדי פעם רצתי החוצה להסתתר, למצוא מחסה מפני ההפצצות. מרחוק היתה בערה גדולה, תמרות עשן התרוממו ולהבות אש האירו את העלטה מסביב. אחרי נסיעה ארוכה בליל תלאות וריצות הגעתי בשעות הבוקר המאוחרות לקובל.

חברים נכבדים ויקרים

8 בינואר 2006
א' בטבת תשס"ו

אגרת זו נכתבת מתוך כאב על צורת התנהלותו של איגוד ווהלין ועל פעילותם של מעטים באיגוד, העוסקים בפוליטיקה במקום בעשייה, תוך פגיעה בחברים ובמטרות האיגוד.

ארגון יוצאי קובל, שהוא כיום הגדול והפעיל מכל ארגוני ווהלין, ואשר בהנהלתו משולבים בני דור ראשון ודורות המשך, קורא לכל מי שקהילת ווהלין יקרה לו, להיות ער למתרחש, ולפעול לתיקון המעוות. רצוננו העז הוא לשמור על איחוד ועשייה משותפת. מטרתו היחידה של מכתב זה היא ליישב את המחלוקות למען כולנו ולמען דורות ההמשך.

לפני כארבעים שנה אמר אריה אבטיחי, ממקימי היכל ווהלין: "היכל ווהלין ישמש מרכז לתרבות והגות, אשר יקשר את ההווה עם העבר והעתיד, יאסוף אליו וירכז בתוכו כל דבר ערך היסטורי ותרבותי שנשאר לפליטה מחבל ארץ זה... יהווה מעין מוקד ומחנך ... ייתן דחיפה ליצירה מהודשת אשר בה ישולבו מעשי הדורות בהשראת העבר כשהמבט מופנה ומכוון לעתיד."

אנו, חברי הנהלת ארגון קובל, כולנו בני דור ההמשך, פועלים בהרמוניה מלאה עם חברי הוועד בני הדור הראשון. אנו לומדים מהת מראיינים אותם, מחינעצים ומכבדים אותם מארגנים אזכרות, מסיבות, התכנסויות ואירועים אחרים, ממש כפי שהורינו ציפו מאיתנו, ממש כאותם בעלי החזון, שהקימו את יסודות איגוד ווהלין והיכל ווהלין.

הפעילות, העשייה, התנופה ושילוב בני דורות ההמשך של אנשי קובל החלה ביוזמתם של בני הדור הראשון ובראשם חברנו אהרון שטיין, כיום יו"ר איגוד ווהלין. אהרון בנה במו ידיו, בפעילות עקבית במשך שנים ארוכות, את התשתית ואת ההבטחה להמשך פעילות שוטפת ויצירתית של ארגון קובל.

לפני שלוש שנים נבחר אהרון שטיין, בן דור המייסדים, לתפקיד יושב ראש איגוד ווהלין. איגוד ווהלין זכה ליושב ראש שקול ודינאמי, איש חזון ומעשה, בעל ניסיון רב, שאינו קופא על שמריו, שביקש ליישם את מודל ההצלחה של העיר קובל, על כל קהילות ווהלין. במהלך שנות כהונתו יזם אהרון שטיין את שיתופם של בני דור ההמשך גם באיגוד ווהלין. הוא ארגן כנס יסוד לבני דור ההמשך, וצרף אותם להנהלת האיגוד ולמוסדותיו. הוא חידש גם את הוצאתו הסדירה של עיתון ווהלין, ועמל על טיפוח הקשר עם הקהילות, ומיזוג קהילות קטנות, כדי שימשיכו לפעול. פעילותו של אהרון כיו"ר האיגוד זכתה להכרה ולהערכה רבה.

אנו שואלים את עצמנו מה קרה שפעילות איגוד ווהלין, שלקח על עצמו "להמשיך במלאכת הקודש של הנצחת המורשת המפוארת של יהדות ווהלין" כה השתבשה לאחרונה, עד לכדי

מהלכים פוליטיים ברמה נמוכה ביותר. על כך קיימנו בוועד יוצאי קובל מספר פגישות, ניהלנו שיחות עם אהרון ועם חברים אחרים שהשתתפו במפגשים עם איגוד ווהלין. גם למדנו את הכתוב בפרוטוקולים הגלויים באתר ווהלין שבאינטרנט. מהלך העניינים מעיד על כך שנעשה עוול גדול לאהרון שטיין בפרט ולבני קובל בכלל.

מתברר שאהרון, עדיין יו"ר האיגוד, משותק מכל פעילות בארגון, מאחר שקבוצת חברים מנעה ממנו ליישם את סמכויותיו כיו"ר. כל הצעותיו של אהרון מטורפות ע"י קבוצת החברים, מבלי לדון עניינית בתוכן הצעותיו. אפילו מכתב ההזמנה לכינוס המועצה לא נחתם ע"י אהרון, אלא ע"י יו"ר האסיפה הכללית, אשר מרגע פיזור האסיפה, הסתיים תפקידו, והוא פועל וחותם ללא כל סמכויות.

למעשה החלו המחלוקות בהנהלת האיגוד בישיבה שנערכה ביוני 2005 לאישור קבלת מלגות ע"י קרן ווהלין. מתוך כל הבקשות שהוגשו למלגות, נדחו רק שלוש, שתיים מהן של בני קובל. שתי העבודות שנדחו הוגדרו על ידי חברי הוועדה עצמם כ: "עבודות מעולות". העבודות נדחו בתואנת שווא, שאינן עומדות בנושאים הנדרשים, וכשאהרון בקש להביע את עמדתו כי הדחייה אינה מוצדקת, הואשם ע"י החברים שבדקו את העבודות במשוא פנים ובאפליה לטובה של בני העיר קובל. אהרון הושמץ על לא עוול בכפיו ומצא עצמו מבודד בהנהלה. בצר לו הודיע על פרישתו מתפקיד היו"ר.

זכרי וועד קובל התקוממו על ההתנהלות הבלתי תקינה של איגוד ווהלין במתן המלגות. העבודות שנדחו היו רציניות ביותר, ועומדות ברשימת הנושאים, אותם חברי הוועדה למרבה הפלא לא הביעו. לפיכך הנהלת וועד יוצאי קובל פנתה במכתב בקשה לאיגוד ווהלין, בו פירטה מדוע אין עילה לפסול את העבודות הנ"ל. המכתב לא נענה עד היום!

בפועל הוכנה תשובה של יו"ר ועדת המלגות, לפיה היא מסכימה עקרונית לקרוא שוב את העבודות, אבל מאחר שנוסח מכתבנו לא היה מקובל עליה, החליטה שלא להתייחס עניינית לעבודות, עד שנתנצל. היו"ר הנכבדה החליטה לקפח את הסטודנטים יוצאי ווהלין, היות שוועד יוצאי קובל, לדעתה, "מטיל דופי בעבודת חברי ועדת המלגות". כלומר הפגיעה האישית ביושבת הראש, ולא טיב העבודות, היא הקו המנחה של ההחלטות. זו דוגמא לדרך ניהול ענייני האיגוד. בישיבת ההנהלה מודה אותה יו"ר ועדת המלגות על: "תקלות ובעיות שהיו במתן המלגות", אבל כותבי העבודות לא קיבלו מעולם הסבר על מה שקרה לעבודותיהם. יתירה מכך: אחת המועמדות שנדחתה, קבלה הודעה טלפונית מהמזכיר של איגוד ווהלין על כך שזכתה במלגה! אותה סטודנטית (שקיבלה 95 על עבודתה זו שהוגשה במסגרת תואר מאסטר) עדיין מחכה להזמנה לטכס...

לאחר קיום טכס המלגות הוחלט בהנהלה לפתוח דף חדש, ואולי גם לתקן את המעוות, ואהרון החליט לחזור בו מהתפטרותו. מכאן ואילך העניינים בהנהלת ווהלין הידרדרו לפוליטיקה מאוד נמוכה: התארגנות פרטיזנית ומשאלים טלפוניים שלא בידיעת היו"ר.

לאסיפה הכללית, שנערכה לאחרונה ב- 21.12.05, הגיע אהרון לאחר אשפוז בביה"ח, מחמת מחלה, וזאת לאחר שבקשתו לדחיית האסיפה, בעודו בבית החולים, נדחתה ע"י "חבריו" בתואנות שונות.

באסיפה היו חילופי דברים בוטים, והועלתה ההצעה להגביל את גילו של יושב הראש לאדם הצעיר מ-80 שנה(!). זאת בניסיון בוטה להוציא את אהרון מרשימת המועמדים. הצעה זו, המפלה אדם בשל גילו, אינה קיימת אף ביחס לראש הממשלה שלנו, ובוודאי אינה רלבנטית באיגוד, שרוב חבריו ותיקים בשנים.

משנדחתה ההצעה, וטוב שנדחתה, הוחלט שלא לבחור את היו"ר באסיפה, אלא בהנהלה, לפי התקנון הישן. זאת אף שהתקנון המתוקן קובע כי היו"ר יבחר באסיפה הכללית, וכך אף היה בבחירות לפני 3 שנים, בהן נבחר אהרון ליו"ר באסיפה הכללית. לעומת זאת נבחרה מועצה בת 25 חברים לפי התקנון המתוקן. והרי לא יתכן לפעול לפי התקנון הישן והמתוקן גם יחד?! האם היה זה ניסיון להבטיח את אי בחירתו מחדש של אהרון כיו"ר?

"אשמתו" היחידה של אהרון היא תמימותו ואמונתו שערכים של מוסר והגינות ישררו בין אנשי איגוד ווהלין. אהרון שניהל בצורה מקצועית, במשך הרבה שנים, ארגונים גדולים לאין שיעור מאיגוד ווהלין, לא לקח בחשבון תככים גם במוסד שהוא בנפשו. להווי ידוע לכל שאהרון אינו מבקש עוד לכהן כיו"ר האיגוד, ולא לשם כך נשלח מכתבנו. אולם לא נוכל להשלים עם התנהגותם החריגה והבלתי מקובלת של חברי הנהלה מסוימים באיגוד ווהלין.

אנו, החתומים מטה, חברי הנהלת ארגון קובל פועלים על פי ההחלטות שהתקבלו בוועד ואשר הובאו לידיעת האיכור הפעיל של קהילתנו. הוחלט פה אחד להשעות בשלב זה את פעילותנו ושיתוף הפעולה שלנו עם איגוד ווהלין, וזאת עד שנקבל הסבר מניח את הדעת, ויתוקנו העוולות שנעשו באיגוד.

אנו מצפים בלב חפץ לחדש את פעילותנו ואת שיתוף הפעולה שלנו עם איגוד ווהלין.

בברכה,
הנהלת ארגון קובל,
ציפי בלומברג, מלי ורוצלבסקי, צבי רז.

עמותת דור שני שליך "יד ושם" מחפשת מתנדבים:

שלום לחברים

כידוע לכולנו, הדור אשר חווה על בשרו את מוראות השואה, הולך ופוחת. הנדר שנדרנו, לספר לכל העולם את מה שארע לנו ולמשפחותינו שם, תחת שלטון הגרמנים, ממשיך ונשמר ע"י בנינו ובני בנינו, בני הדור השני והשלישי. לפני כשנה, הוקם סוף-סוף ארגון של בני דורות ההמשך – נושאי מורשת השואה והגבורה. חברי הארגון לקחו על עצמם להמשיך היכן שאנו הפסקנו, ולסייע היכן שלנו אין כוח להמשיך.

אני פונה לחבריני היקרים בבקשה: עלינו לקיים את הכתוב "והגדת לבינך... וכן": זכור את אשר עשה לך עמלק."

אנא פנו אל בניכם ונכדיכם, ובקשו מהם לקחת חלק בפעילותו המבורכת של ארגון זה, המאחד את בני דורות ההמשך מכל הגלויות והעיירות, ללא הבדל שיוך גיאוגרפי. ארגון בני דורות ההמשך אינו בא במקום הארגון שלנו, אלא בנוסף לו, על מנת להעצים את כוחנו. העבירו הודעה זו לבניכם, והפצירו בהם להתקשר עם אנשי הארגון החשוב הזה, הפועל בעידוד "יד ושם" ומרכז הארגונים.

דואר אלקטרוני: DOROT_HEMSHECH@WALLA.COM
כתובת אתר האינטרנט: www.yadvashem.org.il

מרדכי מנישכיז

מגדולי רבני החסידות - 1742 - 1780

נולד בנישכיז בשנת תק"ב (1742) לאביו רבי דוב בר, ספרא דד' ארצות, שהיה בנו של רבי ליבוש, רבה של נישכיז, בן הקדוש רבי ישעיה מקרקא, נכדו של בעל "מגלה עמוקות", ששלשלת היוחסין שלו מגעת עד אברבנאל ולמעלה בקודש. בימי נעוריו עסק במסחר, אולם בעודו צעיר לימים נתמנה לרב בעיירה לעשנב, שעל-יד ברודי, משם עבר לרבנות קובל, אח"כ ללודמיר ובסוף לנישכיז.

היה תלמידו של רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב ויחד עם רבו ביקר אצל המגיד ממזריטש, רבי מרדכי נתפרסם כבעל רוח הקודש בבחינת "עין רואה ואוזן שומעת" זכה להערצת אלפי חסידים. היה גם גדול בתורת הנגלה. תשומת-לב מיוחדת הקדיש לבעיית התרת עגונות ומכל הארצות נהרו אליו עגונות.

מעטים מדברי התורה שלו נדפסו בספר קטן "רשפי אש" (וורשה תרכ"ט) ויחד עם לקוטי דבריו מתוך ספרי אחרים ב"רשפי אש השלם" (וורשה חש"ד). שלשה בניו היו לו: רבי יוסף, רבן של הרובשוב ואוסטילא, רבי יעקב אריה, רבה של קובל; ורבי יצחק מנישכיז, בעל "תולדות יצחק". על תלמידיו הרבים נמנו גם: רבי אורי, ה"שרף" מסטרליסק ורבי קלמן קלונימוס מקרקא, בעל "מאור ושמש". רבי מרדכי נפטר בח' ניסן תק"ס (1780).

מקור הערך: יצחק ורפל, ספר החסידות תש"ז

ימי מלחמה בקובל: מלחמת העולם הראשונה והשנייה

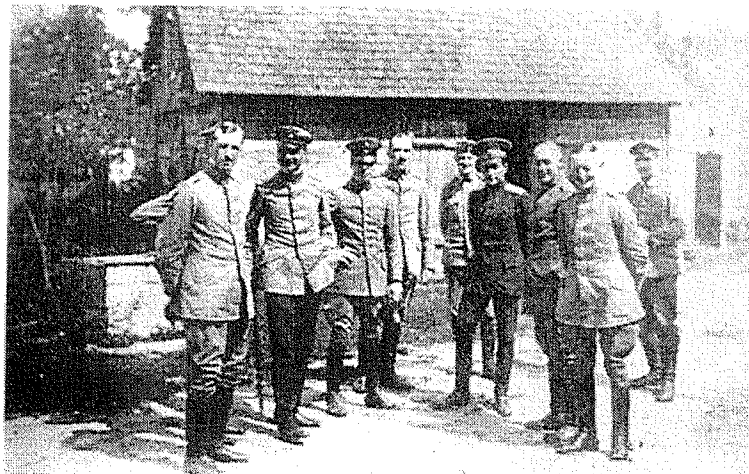
תרגום טכסט מאוקראינית: צבי היים פולישוק

תמונות מתוך אתר האינטרנט האוקראיני:

<http://www.art.lutsk.ua/art/foto/index%20avs-ven.shtml>

קיסר קרל וגנרל חיל הפרשים גרף ק. קירבך אאוף לאוטרכ בקובל.
צילום. דצמבר, 1917, קובל.

Hauptm. Bölke a. d. Ostfront (Kowel) mit einem von ihm im Luftkampf abgesch. russ. Flieger
קציני אוסטריה-הונגריה בקובל. גלוית דואר. 1916.

הוצאה להורג של מרגלים רוסיים בקובל. צילום. 1914-1918

צבא פולני בקובל ברחוב
מציובסקה. צילום, 1915.

Pociąg panverny
Kowel
Before war voivodship:
Wolyńskie
Photograph date: 1915

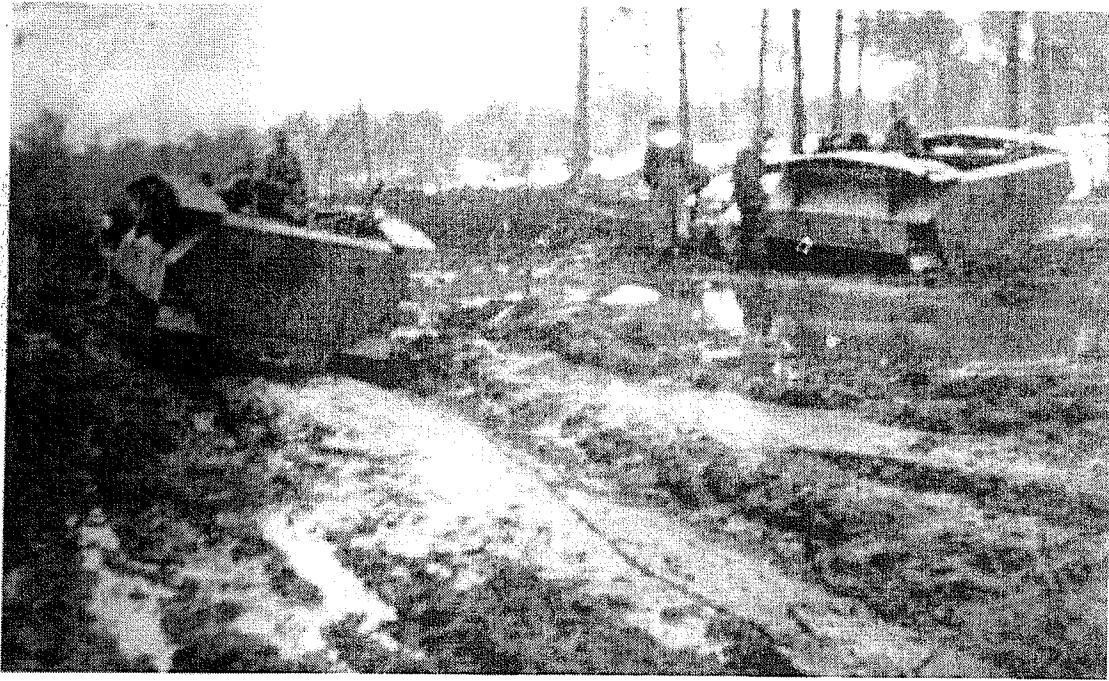

עמוד זיכרון
(פומניק- על שם עמוד זיכרון זה נקרא רחוב פומניקובה)
קובל, 1918.

מלחמת העולם השנייה:

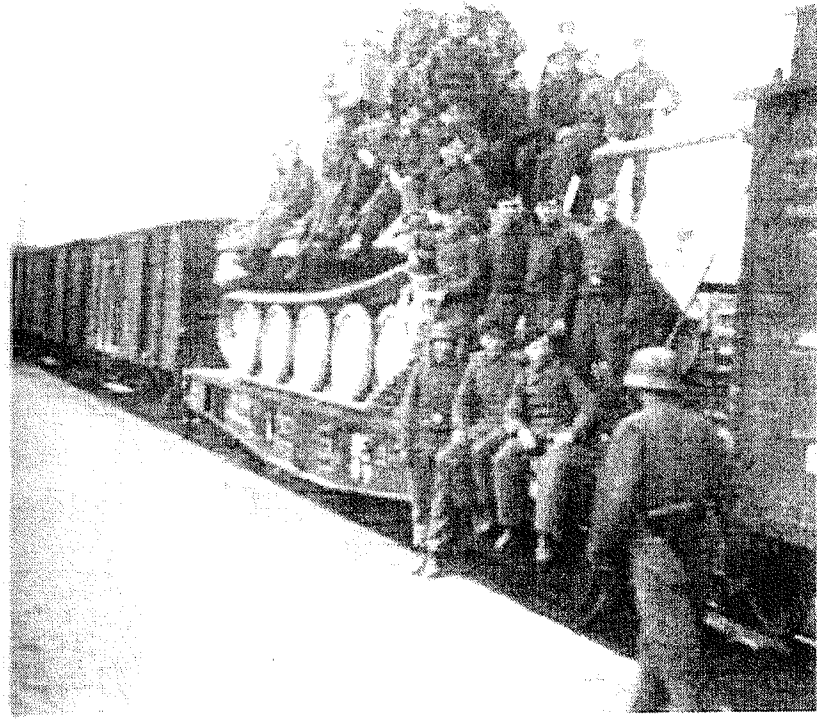
קובל, צילום, 1944.

קובל.
צילום, 1944.

דיביזיה גרמנית.
קובל, צילום, 1944.

על טבח פולנים שחיו באוקראינה

רקע:

על אכזריותם הבלתי נתפסת של ההמון האוקראיני הפרוע ניתן למצוא גם בעדויות התושבים הפולניים שבווהלין, שגם הם, כמו היהודים, היוו מיעוט באותו חלק מאוקראינה שהיה בשליטת פולין משנת 1921, לאחר ניצחון הצבא הפולני על הצבא האדום. מדובר על סיפוח (או "שחרור") של החלק המערבי של אוקראינה, בעומק של כ- 200 ק"מ ממזרח לנהר הבוג. שטחים אלו היו בתקופות קודמות יותר (המאה ה-18) חלק מפולין הגדולה. לאחר הסיפוח, הממשל הפולני עודד ויישב איכרים פולנים ואנשי ממשל באזורים החדשים. אולם המתיישבים הפולנים היוו רק מיעוט בווהלין.

על פי הנאמר באתרים הפולניים, אזור העיר קובל רבתי כלל בשעתו (בין מלחמות העולם) שטח גדול מווהלין (5700 ק"מ רבועים), ובו עשרות רבות של יישובים גדולים וקטנים. מספר התושבים באזור קובל: כ- 255000 איש. מתוכם 185000 אוקראינים, 37000 פולנים, 33000 יהודים, גרמנים ואחרים. מה יחסנו כקורבן עיקרי לטרור הנאצי וללאומניות האכזרית של האוקראינים אל טבח של המיעוט הפולני בווהלין. על שאלה זו עונה בעקיפין עולה מאוקראינה, שהיה ילד קטן בזמן המלחמה: מאז ומתמיד כל בני הלאום המקומיים באוקראינה שנאו ותיעבו זה את זה, רק השנאה ליהודים היתה משותפת בין כולם...

קטעים מתוך אתר האינטרנט: <http://www.kresy.co.uk/wolyn.html>

תרגום מאנגלית: רותי רז

טבח הפולנים בווהלין (קטעים)

"טיהור" האוכלוסייה הפולנית החל בווהלין והתפשט לאזורים של Podole ו-Polesie, פרק מעורר אימים במלחמה. הפולנים נהרגו בידי שכניהם אשר עימם הם נהגו לחיות בשלווה. שכנים אלו קיבלו עידוד ע"י גורמים ב-UPA/OUN ל"טהר" את האזורים האלו. קריאות אלו אף נתמכו בידי הכמרים האוקראיניים המקומיים (popi) אשר נהגו לברך את הסכינים, הגרזנים, הקלשונים וכלי נשק אחרים שעימם בוצעו הפשעים הללו. לפי הערכות מדובר ביותר מ- 500,000 פולנים אשר נהרגו. הרוצחים לא היפלו בין זקנים, גברים, נשים או תינוקות. רובם נרצחו בדרכים זוועתיות. לעיתים הם נרצחו באופן רחמני ע"י ירייה בכדור. אך לרוב שימשו סכין, גרזן, קלשון, ובמקרים מסוימים אף מסור אשר שימש לנסר אדם לחצי בעודו בחיים. במספר מקרים הקורבנות נשרפו בעודם בחיים בתוך ביתם, או נזרקו לתוך בתים בוערים לאחר שסבלו עינויים.

זוהי סוג ההיסטוריה שאוקראינים ממספר רשימות גנאלוגיות genealogical – חקר תולדות הייחוסין) מנסים, עד כה ללא הצלחה, להסתיר, ולכן ניסו להתנכל לאתר זה.

עובדות אלו לא מצוינות כאן בכדי להתנגם, או אף בכדי להאדיר את ההיסטוריה הפולנית, אלא בכדי להראות שהאוקראינים שכעת חיים באוקראינה, ארה"ב וקנדה, וארצות אחרות מנסים להסתיר, ומעמידים פנים שזה לא קרה.

ב- 16 לאפריל 1944, היחידה מס' 14 האוקראינית ששבה (מהחזית) ביצעה טבח של האוכלוסייה הפולנית. מחקר מצוין שהפעולה הזו היתה בהסכמה עם הפיקוד המקומי של ה-OUN, ו-UPA. (ב- Wroclaw) התוקפים שרפו בתים ואת מבני החווה הנותרים. הם השליכו רימוני יד לתוך הבתים והמרתפים. אלו שנמלטו נורו. זקנים, נשים וילדים הושלכו, בעודם חיים, לתוך המבנים הבוערים, ואלו שכבר היו בתוכם לא הורשו להימלט מהם. כמעט מחצית מהבתים הפולנים נשרפו. מבני הכנסייה והחווה הנותרים בפרברי הכפר שרדו רק בשל האוקראינים שגרו בסמוך אליהם. בשיטה זו נשרפו למאות רוב התושבים. רוב המבנים נהרסו.

ב- 6 לאפריל 1944, ראש הכפר האוקראיני ורוצ'וטה, האוקראיני פיטור סזיסטופה, חתם על חקיקה המאפשרת ליחידות אוקראיניות מהבנדרוצים (UPA - Banderowcy) אוקראינים לאומנים, כנופיות פורעים שפרעו בעיקר בעם היהודי כבר משלהי 1942 ביחד עם הבולבובצים והמלנקובצים.) לטבוח את תושבי הכפר הפולנים. באחר הצהריים של אותו היום הם נפלו בידי אנשי הכפר החמושים קבוצות של אנשים פולנים אשר נתפסו בבתיהם, בחצרותיהם וברחובות. הם נעצרו, והובלו לשני בתים אשר עליהם הוצבו שומרים ושם הם הושארו עד לאותו הערב. בערב, הבנדרוצים לקחו את כל אותם האנשים לחווה מקומית, למקום אשר שבו נקברו בעלי חיים מתים. שם נחפרו שני בורות גדולים. האנשים אשר הובאו לשם, הוצבו בשורה בסמוך לבורות, ילדים, וקשישים הופרדו בהתאם לגובהם. לאחר סיום הסלקציה, הרוצחים החלו ביריות. חלקם נרצחו באמצעות אלות, או מוטות, והושלכו לבורות. באותו המקרה, היו מעט שרק נפצעו אנושות. לאחר הטבח, הקבר כוסה בשכבה דקה של אדמה. העדים לאירוע זה אמרו כי ביום המחרת הם עדיין יכלו לראות את האדמה זזה. הם לא יכלו לעשות דבר עבור החיים. היה עליהם להימלט בכדי להציל את חייהם. באותו הערב נרצחו/נקברו 37 אנשים בין הגילאים שנה ל- 82 שנים.

מתוך הספר: "HABIT I NAGAN" שנכתב ע"י רומולד ירניק:

הלילה הגיע לאוסטרוד'ץ, (Ostrog) - עיירה מזרחית-דרומית ללוצק) חשיכה, קור וכמעט ללא כוכבים. כל העיירה היתה מכוסה בשקט מוזר ונראה היה כי לא היתה שם נפש חיה. במאות בתים התחבאו אנשים, עוצרים את נשימתם. הם המתו והקשיבו כאילו השלג היורד יוכל להזהיר אותם שמישהו מגיע, אם במקרה נקישת המתכת תוכל להתריע על התקרבות אנשים חמושים. הם היו קשובים לקולות רובים, אשר אמש הם שמעו יורים במקום מרוחק. אך היתה דממה סביב. המלחמה, אשר התנהלה בשפיכות דמים במזרח, היתה שקטה באופן מוזר. לפני יומיים, היחידה האחרונה של ה- AK, עזבה אל היערות מותירה אותם חסרי הגנה. האנשים הבלתי חמושים של העיירות היו נתונים לחסדי כנופיות הרוצחים, אשר הרגו ושרפו את העיירות המקומיות.

בבית הגדול של משפחת מירסקי היו מספר משפחות, חברים מכפרים סמוכים ושכנים אשר חשש לבלות את הלילה לבדם, היו ביניהם גם כאלו שהצליחו להימלט מהרציחות האוקראיניות. על מזרנים שהיו על הרצפה ישנו 12 ילדים. הם לא היו מודעים למצב המסוכן. המבוגרים היו כולם במטבח, הם חששו להסיר בגדיהם וללכת לישון. בנדרוצ'ים תקפו בעיקר בלילות. כמה מהאנשים ישנו על הרצפה, כשהם נשענים אל קירות המטבח, השאר היו ישובים סביב לשולחן המטבח. היה צפוף מאוד במטבח. כולם החלו לומר את תפילותיהם, כאשר מר מירסקי אמר "השלג חורק, הם באים". מרז'יה, בתו, הסתכלה מבעד לחלון, אך לא יכלה לראות דבר. "אתה חולה, אבא. לך לישון". מיד כשאמרה זאת, הדלתות הקדמיות נתלשו מציריהן ונפלו אל הרצפה. 'Smert, Smert' "אתה חולה, אבא. לך לישון". צעקו מספר גברים בזמן שהסתערו אל תוך הבית. האנשים שבמטבח לא הספיקו לעמוד על רגליהם. רק מירסקי הספיק לאחוז בקלשון שהביא אל הבית, אך מאוחר מדי. הוא הותקף ע"י כמה מהם, לפני שהספיק אף להשתמש בו, הוא הותקף במספר גרזנים. האדם השני שנהרג היה אשתו. על ראשה האפור הונחת גרזן אשר הונף ע"י מירון, גרזן שבו השתמשה לחטיבת עצים לחורף. היא נפלה על פניה על השולחן. היא לא הספיקה אף לצרוח.

זמן לא רב לאחר מכן, הדבר היחיד שניתן היה לשמוע היה נשימתם העמוקה של התוקפים וקללתם על הדלתות אשר היו נעולות וחסמו מהם כניסה לשאר הבית. בבוא הזמן גם דלתות אלו הוכנעו. במספר פינות של הבית ניתן היה לשמוע את צלילי הגרזנים בעודם מחסלים את שאר המבוגרים. לפתע הכל דמם. נראה היה כי לא נותר איש בחיים. לפתע צרחה מפוחדת ממריסה נשמעה. "אל תהרגו את הילדים, אלוהים לעולם לא יסלח לכם על כך".

התוקפים מוסמרו אל מקומם, הם נדהמו ע"י מה שנגלה לעיניהם. סמוך לדלת לחדר האוכל, הקלשון שנטלה מידי אביה המת, אחוז בידיה, עמדה נערה מגואלת בדם. עיניה הקרינו שנה כה רבה עד כי כמה מהתוקפים חשו צמרמורת בגבם. הראשון אשר חזר לעשתונותיו היה מייקולה, מפקד ה- "Kuszowego Widdilu": "קחו את הכלבה" הוא נבח את פקודתו, אך כאשר כמה מהגברים רצו לעברה, מריסה הצליחה להימלט אל חדר האוכל, ולסגור את הדלת אחרי. היא סגרה את הדלת והניחה כסא לתמוך בדלתות. הילדים השתערו בכונ. מריסה שברה את החלונות. "רוצו" היא החלה לצרוח אליהם "רוצו". הגברים מעבר לדלת שמעו את הזכוכית הנשברת וכמה מהם מיהרו החוצה. היא שבתוך המטבח החלו להכות בזריזות את הדלת בגרזניהם. מריסה לא גילתה רחמים אל התוקפים. היא הכתה את הראשון שהגיע דרך החלון. הוא לא ציפה לכך ונפל אחורה אל תוך השלג תוך שהוא צועק מכאב. מריסה לא חיכתה. היא שברה את החלונות הנותרים ודחפה דרכם את שני הילדים הגדולים. אחרים לא יכלו לצאת החוצה. ואז היא קפצה החוצה, ובעודה מתכופפת דרך החלון היא ניסתה להוציא את הילדים הצעירים ביותר החוצה. באותו הזמן דלתות המטבח נהרסו בידי אנשי הגרזן. מספר אנשים רצו אל תוך המטבח. הם החלו לחתוך בגרזניהם ולנעוץ קלשוניהם. צרחות הילדים הגוססים הפריחו את האומץ ממריסה. היא נתקפה אימה והחלה לרוץ, רחוק ככל האפשר מן המקום הנורא. צרחותיה האחרונות של זוסיה, נכדתם של משפחת גורסקי רדפו את מריסה. האוקראינים ראו אותה כשישבה וברכיה תחת סנטרה בפניה החשוכה של חדר. הם לא הצילו אותה. היא מתה מפציעות הקלשוניהם.

אחד הגברים לקח נר והחל לחפש סביב החדר. הם לא יכלו למצוא את גופתה של מריסה, ולכן יצאו לחפשה בחוץ. בגן הפירות, מאחורי עץ האגס הם מצאו את ג'נאק, נכדה של משפחת מירסקי. הוא רעד מקור ומפחד. עיניו המתחננות הביטו אליהם ובקשו רחמים. הוא לא הבין מה קורה. למה אמרה לו מריסה לברוח מתוך הבית החמים אל הגן הקפוא. הוא הביט כשעיניו פוערות אל הגברים אשר התאספו סביבו במעגל, וראה איך הם מרימים את קלשוניהם. הוא הופתע מכך שהם רצו לפגוע בו. הוא מעולם לא ראה איש מהם קודם לכן ובכל פעם כשהגיע דרך השדות הוא לא הזיק לשדות החיטה האוקראינים. מדוע הם רוצים לפגוע בו? לגברים לא היה זמן לשאול. סטפן, במכת גרזן אחת פיצח את גולגלתו של הנער לשניים. שניים מעוזריו דקרו אותו בקלשוניהם, רק לוודא (?). הם רדפו אחר מריסה. הם רצו "לשחק" איתה, היא היתה יפה, ואז לשסף את גרונה, באיטיות כך שתוכל להרגיש את הסכין עד שתמות. דקות אחר כך הם מצאו את זוסיה. היא אפילו לא הספיקה לצרוח, כאשר טארס נעץ בה את הקלשון.

השמיים החלו להפוך בהירים יותר, ומאוחר יותר קרני הבוקר הראשונות זרחו מבעד. הצלבים נראו כזורחים באור שמש הבוקר. האוקראינים ידעו שזמן הרציחה הסתיים. הגיע הזמן לשוב לנשותיהם וילדיהם. הם היו רגוזים שלא מצאו את הנערה. סטפן קילל, הוא היה מרוגז. במשך כל הלילה הוא "נלחם" עבור עצמאות אוקראינה, ורדיפתו אחר הנערה הסתיימה ללא תוצאות. בינתיים אלו שנשארו בביתם לקחו את כל הרכוש של הנרצחים. מאוחר מדי, עליו לשוב הביתה בידיים ריקות.

כאשר הגברים מהכפרים הסמוכים הגיעו לבית, היו שם שלוליות דם אשר קפאו על האדמה, וגופות הילדים שכבו במעגל סביב השולחן כמו זר.

הסבר במקור:

Lachy - Ukrainian term for Poles . Smert – Death (to). AK - Armia Krajowa(Home Army) . UPA - Ukrainskaja Powstancza Armija . OUN - Organisation of Ukrainian Nationalists. Banderowey - Ukrainian Nationalists, name is derived from their leader Stepan Bandera.